

Helena Lonkila

Syvällä sydänmaassa

Yrjö Blomstedtin ja
Victor Sucksdorffin Kainuu

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 281

Helena Lonkila

Syvällä sydänmaassa

Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa S212
helmikuun 19. päivänä 2016 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities of the University of Jyväskylä,
in building Seminarium, auditorium S212, on February 19, 2016 at 12 o'clock noon.

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2016

Syvällä sydänmaassa

Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 281

Helena Lonkila

Syvällä sydänmaassa

Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2016

Editors

Janne Vilkkuna

Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Timo Hautala

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Paula Kalaja, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Epp Lauk, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture: Renne Haverinen, two local men in their Sunday suits and
Victor Sucksdorff on the shore of Lake Lentua.

Photo: National Board of Antiquities.

URN:ISBN:978-951-39-6545-7

ISBN 978-951-39-6545-7 (PDF)

ISSN 1459-4331

ISBN 978-951-39-6544-0 (nid.)

ISSN 1459-4323

Copyright © 2016, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2016

ABSTRACT

Lonkila, Helena

Deep in the Heartland – The Kainuu of Yrjö Blomstedt and Victor Sucksdorff

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2016, 176 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4323 (nid); ISSN 1459-4331 (PDF); 281)

ISBN 978-951-39-6544-0 (nid.)

ISBN 978-951-39-6545-7 (PDF)

This dissertation, *Deep in the Heartland*, maps the formation of national cultural heritage in the turn of the 19th and 20th centuries as apparent in the collection materials of Yrjö Blomstedt (1871–1912) and Victor Sucksdorff (1866–1952). The starting point of this research is the collecting journey of 1894 – one less studied by scholars – of Blomstedt and Sucksdorff into Kainuu, its particular qualities and its relevance to the building process of Finnishness. Blomstedt and Sucksdorff undertook their journey to Finnish and Russian Karelia in the 1890s when the modernization and industrialization underway in Europe posed a challenge to the development of the Finnish language, nation-state, and culture. It befell these architects to unearth the unique qualities of Finnish national culture, and to seek out methods for capturing and utilizing these qualities in the building process of Finnish culture – the Kalevalaistic image-vocabulary, architecture, crafts, applied arts, and education. Along their travels Blomstedt and Sucksdorff encountered an active local tradition inclusive of different temporal dimensions and multiple agents, a tradition which filtered itself into Blomstedt's and Sucksdorff's collected material through an artistic-scientific interpretation. My research presents three distinct formulations of national culture in which time, place, and man as both individual and member of his community are woven together. It is apparent in the image of Juho-Pekka Komulainen, the kantele-player of Vuokatti, how the tangible and abstract gaze of the community was drawn into a singular spot and reflected onto the interpretations of this image. Amanta Heikkinen, the weaver girl of Riihilehto, interconnects the linear and cyclical perceptions of time with the timelessness of the mythical, creating active and ever-developing local agency. Reinhold Haverinen, a well-known guide to explorers of Karelia, inducts people into a network of interpreters of *Kalevala*, a network gathering a collective imagery out of artist's journeys and the mythical interpretations of them. *Deep in the Heartland* develops a method of analysis and interpretation for multimodal museal and archival materials, based on critical heritology, dense ethnography, and cultural semiotics. This meshing of different theoretical and methodological bases aims to critically bring forth the intertextualities between conventions of cultural heritage. Along with charting Blomstedt's and Sucksdorff's journey both chronologically and geographically this dissertation looks into its experientialism, into how experience is transmitted through the generated and recorded materials as well as through the interpretation of them. Likewise this research demonstrates the heritological approach stemming from the study of collected material and field work, develops methodological tools and a theoretical background toward the interpretation of both museal materials and cultural heritage.

Keywords: Museology, Museum and Heritage Studies, Cultural Environment Studies, Art History, Cultural Semiotics, Basic Research, Applied Research, Politics of Science, Materiality and Memory, Spatial Practices.

Author's address	Helena Lonkila Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä Helena.Lonkila@jyu.fi
Supervisors	Professor Janne Vilkuna Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä Professor Annika Waenerberg Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä
Reviewers	Professor Outi Fingerroos Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä Professor Seppo Knuuttila Department of Finnish Language and Cultural Research, University of Eastern Finland
Opponent	Professor Seppo Knuuttila Department of Finnish Language and Cultural Research, University of Eastern Finland

ESIPUHE

Kesällä 1999 kävelin kylätietä Venäjän Pohjois-Karjalassa. Oli lämmintä, aurinkoista ja maantie tuoksui. Odottamatta mieleni herkistyi ja tunsin tullessi kotiin. Karelianismin ja nostalgian kaiuttamiseen pitkästyneenä olin hyvilläni, etteivät kenttätyökollegani olleet juuri silloin paikalla. Olisi ollut noloa paljastua Karjala-romantikoksi. Kokemus jäi kuitenkin sekä lämmittämään että vaivaamaan mieltäni. Miten olisin palannut kotiin? En ollut aikaisemmin käynyt Jyskyjärvellä, eikä sukuni ole sieltä kotoisin. Karjalaisena tunnistin kuitenkin tavoitaneeni sen erityisen suhteen, jonka olen perinyt isovanhemmiltani ja vanhempieni sukupolvilta ilman, että itse olisin ollut pakotettu lähtemään evakkoon.

Pohdittuani Jyskyjärven tapausta, museotyötäni, suomalaisiksi ymmärrettyä kulttuuria ja Karjala-tutkimustani paikansin itseni kansallisen kulttuuriperinnön ytimeen, siihen kaksoisvalotukseen, jonka Yrjö Blomstedt tunnisti tieteellisen ja taiteellisen yhdistelmänä ja jota Vilho Penttilä kutsui hyödyllisen ja kauniin liitoksi. Tutkimuksen viimeistelyvaiheessa heinäkuussa 2015 olin jälleen Venäjän Karjalassa, Kiitehenjärvellä. Nauru ja itku olivat taas herkässä, mutta eivät tällä kertaa yhtään epäilyttävinä. Eläytymisestä, ruumiillisuudesta ja lähietäisyydestä oli tullut minulle metodinen väline ja epistemologinen asenne.

Olen ollut onnekas tutkijaopiskelija. Olen saanut kaksi erilaista ohjaajaa. Museologian professori Janne Vilkuna on edustanut suomalaista yliopistoa. Hän on kannustanut minua itsenäiseen työskentelyyn ja pyrkimykseen kirjoittaa ajatukseni selkeästi suomeksi. Taidehistorian professori Annika Waenerbergin kanssa olen kulkenut tieteellisen ajattelun, arkistojen ja museoiden sekä taiteilijamatkojen jalanjäljillä Kainuun, Venäjän Karjalan ja Ruotsin kentillä.

Väitöstyöni on heritologian alaa, aihepiiriltään historiallinen ja metodiltaan menneisyyden ja nykyisyyden välillä liikkuva. Työlleni välttämättömän linkin tämän päivän kulttuurintutkimukseen olen saanut Jyväskylän yliopiston Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen seminaareissa, joissa olen esitellyt työtäni ja saanut ymmärtävää ja kriittistä palautetta. Kiitos professorit Erkki Vainikkala, Urpo Kovala ja Raine Koskimaa ja dosentti Tuija Saresma.

Toinen merkittävä keskustelufoorumi on ollut Semiotiikan verkostoyliopisto. Viimeistään professori Harri Veivon johtamissa seminaareissa opin miten suuria hyppäyksiä eteenpäin kriittisestä keskustelusta voi seurata. Kiitos semiotiikan verkostoprofessorit: Pirjo Kukkonen, Juha Pentikäinen, Irma Sorvali, Eero Tarasti, Harri Veivo ja Mika Hallila. Imatran tunnelma, kohtaamiset ja keskustelut ovat olleet tärkeitä.

Työni tarkastajia, emeritusprofessori Seppo Knuutilaa ja professori Outi Fingerroosia, kiitän erinomaisen osuvista ja kriittisistä huomioista sekä selkeistä ohjeista puutteiden korjaamiseksi.

Blomstedtin ja Sucksdorffin matkan kokonaiskuva ei olisi selvinnyt ilman karelianismin matkojen reitteihin tutustumista. Karjalan tasavallan kulttuuri- ja yhteiskuntasuhdeministeriön, Karjalan kansallismuseon tutkijoiden ja paikallisten ihmisten tuki on ollut Venäjän Karjalan kenttätöiden onnistumiselle tärkeää.

Olen myös useasti esittänyt ajatuksiani ja saanut niistä tarkkanäköistä palautetta Karjalan kansallismuseon tieteellis-käytännöllisissä seminaareissa. Paljon kiitoksia !

Tutkimukseni erämaaretket on tehty kollegiaalisessa seurassa paikallisten oppaiden johdolla. Kiitän ystävyydestä, keskusteluista ja tutkimukseeni päätyneistä ajatuksista kaikkia matkakumppaneitani. Teitä on vuosien varrella kertynyt niin paljon, että kaikkien mainitseminen on tässä mahdotonta. Kuitenkin jokainen meistä tietää, miten merkittäviä ovat yhteiset kenttätökokemukset.

Rahoitus ja työrauha olivat neljä työvuotta ja kymmenen kalenterivuotta kestävä tutkimuksen edellytys. Suomen Kulttuurirahaston Kainuun rahasto auttoi työni alkuun ja Suomen Kulttuurirahaston Hilja Aukimaan sekä Rauha ja Isak Julinin rahastot edistivät työni valmistumista työskentelyapurahalla. Kalevalakorun kulttuurisäätiö, Alfred Kordelinin Jyväskylän erityisrahasto, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran opiskelijayhteistyön työryhmä ja Kajaanin kaupunki antoivat matkarahaa, jota Kajaanista Helsinkiin, Hämeenlinnaan, Jyväskylään, Imatralle, Ouluun ja Göteborgiin suuntautuneet arkisto- ja seminaarimatkat sekä Kainuun ja Venäjän Karjalan kenttätömatkat kuluttivat. Tutkimuksen valmistuttua julkaisuvaiheeseen Kainuun Rahasto antoi rahoitusta viimeistelyyn ja kuva-aineiston julkaisemiseen. Lämmin kiitos rahoittajille.

Pitkäaikaista työnantajaani, Kajaanin kaupunkia kiitän opinto- ja työpaikoiden myöntämisestä. Sain myös esitellä tutkimukseni *Syvällä sydänmaassa – Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu* -näyttelyssä Kainuun Museossa. Näyttely antoi arvokasta tietoa ja palautetta sekä historiallisesta kohteesta, kulttuuriympäristö- ja kulttuuriperintöprosesseista että museosta kulttuurisena tekstinä. Kiitos Kainuun Museo, näyttelytyöryhmä ja kävijät. *Syvällä sydänmaassa* -näyttely oli esillä myös Jyväskylän yliopiston tiedemuseon tiloissa yliopiston 150-vuotisjuhlavuoden alkaessa. Kiitos intendentti Pirjo Vuorinen ja Jyväskylän yliopiston tiedemuseo!

Erityinen kiitos professori Heikki Hangan johtamalle *Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisterikoulutukselle* (KUOMA), jonka koordinaattorina ja yliopistonopettajana olen joutunut miettimään kulttuuriympäristöä pintaa syvemmillä. Lämmin kiitos myös Taiku-yhteisön lähituella: fil.lis. Tiina Koivulahdelle, dosentti Hanna Piriselle ja FM Saana Tammistolle.

Ilman arkistojen ja museoiden apua en olisi selvinnyt. Aivan erityiset kiitokset dosentti Ritva Wärelle, dosentti Ildiko Lehtiselle, Kansallismuseon kuvaarkiston johtaja Sirkku Döllerille, intendentti Pirkko Hakalalle sekä Gallen-Kallelan museon kokoelmapäällikkö Hannele Lampiselle ja johtaja Tuija Wahlroosille, Kallelan museon johtaja Aivi Gallen-Kallela-Sirénille, Suomen arkkitehtuurimuseolle sekä Jyväskylän yliopiston, Museoviraston, Kajaanin Yliopistokeskuksen ja Kajaanin kaupungin kirjastoille. Aineiston digitoinnista, esitelmien ulkoasusta, multimedian koostamisesta ja monista kartoista kiitän Kainuun Museon museoassistenttia Kristiina Välisaarta. Käsikirjoituksen viimeistelyvaiheen RefWorks-tuesta kiitokset kuuluvat FT Marja Kokolle, FM Lilli Mustajärvelle ja FM Kai Yliselle.

Sain jakaa tutkijan arkea ja juhlaa yliopiston kirjaston kuppilan taikapiirissä, jossa materiaallinen tahtoi aina kietoutua symboliseen. Kiitos Pekka Hassinen, Tauri Kankaanpää, Mari Räihä ja Maija-Liisa Westman. Pekka Hassista, Maija-Liisa Westmania ja dosentti Jyrki Pöysää kiitän lisäksi arvokkaista tutkimukseni sisältöä ja kieltä koskevista huomioista. Mari Räihälle kiitos englanninkielisistä käännöksistä.

Olen saanut tukea läheisiltäni. Kiitos vanhempani Raili ja Hannu Loima (1928–2013), sisarukseni Jyrki Loima ja Maria Lampinen perheineen, appivanhempani Heidi (1926–2012) ja Toivo Lonkila, ystäväni Irmeli Hanka, Hilikka Koivistoinen ja Kirsti Pesola.

Väitöstyön aikana perheemme lapset Pekka Lonkila ja Iida Lonkila ovat kasvaneet koululaisista aikuisiksi. Meillä on juhlittu kahdet lakkiaiset, löydetty jalat alle ja siivet selkään. Kiitos rakkaat Pekka ja Iida aivan erityisen arvokkaasta ajastanne, yhteisistä kenttätyömatkoista ja kaikenlaisesta kannustuksesta! Keskustelut puolisoni Heikki Lonkilan kanssa ovat tuoneet minulle iloa ja rohkeutta tutkia. Olen aina saanut lähteä ja palata innostuneella ja luottavaisella mielellä. Kiitos rakas Heikki! Olet tynesti ymmärtänyt loputtomilta tuntuvia evakko- ja tutkimuspolkujani. Sinun rakkautesi on ilmaissut miten koti on!

Kajaanissa 22.1.2016

Helena Lonkila

KUVAT, KAAVIOT, PIIRROKSET JA KARTAT

Kuva 1	Kangasmallitaulun yksityiskohta.....	16
Kuva 2	Käytännön ja teorian suhde museotutkimuksessa	21
Kuva 3	Muistomerkkiin kiinnitetty valokuva Jyskyjärven kalmismaalla	27
Kuva 4	Lapasrantunen raanu, raanukuosi ja tsassovnan kuistin patsas	56
Kuva 5	Piirroksia Murtomäeltä.....	64
Kuva 6	Nurkkasalvos, Murtomäki 1.7.94	64
Kuva 7	Aitta Mainualta ja Victor Sucksdorff tutkimuskohteensa ääressä	65
Kuva 8	Jäätiön ja Kahveron (Kohvero) asemapiirros.....	68
Kuva 9	Sucksdorffin piirtämä Jäätiö-Kohveron luonnosarkki	69
Kuva 10	Badstugan ugn ja Del av ugn (uloslämpiävä)	70
Kuva 11	Savupirtin ovi (sisältäpäin)	71
Kuva 12	Savupirtin pohjapiirros ja leikkaus	73
Kuva 13	Jäätiö-Kohveron pihapiiri	74
Kuva 14	Kohveron kammioniekkaiset talli ja aitta.....	75
Kuva 15	Kanteleensoittaja	76
Kuva 16	Ripsisidoksisia raanumalleja Jäätiön ja Kohveron taloista	77
Kuva 17	Päänumeron 3164 esineitä. Avainkoukku Murtoniemestä	78
Kuva 18	Esinekuvia Murtoniemestä.....	79
Kuva 19	Valokuvia Repakkeesta.....	80
Kuva 20	Luonnosarkki Repakkeesta	81
Kuva 21	Interiör af rökpörte	82
Kuva 22	Lapasrantunen raanu Repake	83
Kuva 23	Luonnoskirjan sivu. Salvoksia ja yksityiskohtia	84
Kuva 24	Riihilehdon asemapiirros	85
Kuva 25	Luonnoskirjan arkki Riihilehdosta ja Kilpelästä	86
Kuva 26	Riihilehdon vanha riihi	87
Kuva 27	Riihilehdon luhtiaitta	88
Kuva 28	Pohjakasta eli hamekangasta ja Korttiraanu.....	89
Kuva 29	Suonenvaaran aitta	90
Kuva 30	Alajärven ruginlapa	91
Kuva 31	Härkölän aittoja.....	92
Kuva 32	Savupirtin uuni Tervasalmi.	93
Kuva 33	Tervasalmentalo.....	94
Kuva 34	Matkalla Lentuan selällä.....	96
Kuva 35	Loftkonsol ja Detalj af loft.....	98
Kuva 36	Louis Sparre Tuulijärven aitta ja tupakka-hakkuri.....	98
Kuva 37	Seppälän aitta	99
Kuva 38	Lentiiran luonnosarkki.....	100
Kuva 39	Kuivalan ja Aholan talon asemapiirrokset.....	101
Kuva 40	Kuivalan aitta	102
Kuva 41	Aholan aitat	104
Kuva 42	Änätinpään savupirtin uuni.....	105
Kuva 43	Kultakaivo 28.8.2011.....	108

Kuva 44	Matka Murtomäeltä Kultakaivolle.....	109
Kuva 45	Axel Gallén, Vuokatti (ja Pöllyvaara) 1890.....	111
Kuva 46	Kahveron aitta.....	114
Kuva 47	Savupirtin ”ikkuna” (Fönster å rökpörte).....	114
Kuva 48	Halonen: Kanteleensoittaja. Inha: Kanteleensoittaja	118
Kuva 49	Syvällä sydänmaassa -näyttelyn interiööriä	119
Kuva 50.	Kanteleensoittaja ja Helena Lonkila.....	120
Kuva 51	Uudemman tuvan sisusta.....	125
Kuva 52	Kangasmallitaulu.....	127
Kuva 53	Blomstedtin kansilehti ja alkusananen	130
Kuva 54	Louis Sparre Renne Matokangas, 1892.....	133
Kuva 55	Louis Sparren piirros Rennen torpasta, 1892.....	134
Kuva 56	Louis Sparre: Renne, 1892	137
Kuva 57	Yksityiskohta Madonna-maalauksesta.....	138
Kuva 58	Gallén. Pettuleivän virttä laulava tyttö. Taustalla näkymä Lapin- salmen talon katolta	139
Kuva 59	Suomen yleiskartan lehti D4, 1893	143
Kuva 60	Jäätiönlahti Vuokatilta, taustalla Naapurinvaara	148
Kuva 61	Vöyriläisen luhdin sisustus 1876 Rudolf Åkerblom.....	150
Kuva 62	Jäätiön ja Kohveron asemapiirros, yksityiskohta.....	152

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVAT, KAAVIOT, PIIRROKSET JA KARTAT

SISÄLLYS

1	SYVÄLLE SYDÄNMAAHAN.....	13
	1.1 Tutkimuksen jäsentyminen.....	18
2	TEOREETTINEN KARTASTO.....	20
	2.1 Heritologian koordinaatteja.....	20
	2.2 Semiotiikan ja kulttuurintutkimuksen reitistö.....	23
	2.3 Kulttuurisemiotiikan ja taiteen semiotiikan tienviittoja.....	28
	2.4 Polut ja risteykset, suhde aiempaan tutkimukseen.....	32
3	TUTKIJA KENTÄLLÄ.....	39
	3.1 Tutkimusongelma ja aineiston jäsentyminen.....	43
	3.1.1 Historiallinen matka, ensimmäinen aineistoryhmä.....	43
	3.1.2 Taiteen ja tieteen matkalaisia, toinen aineistoryhmä.....	47
	3.1.3 Tietoa kokemuksesta, kolmas aineistoryhmä.....	52
	3.2 Tulkinnan kuviot.....	54
	3.3 Tutkijan kudelma.....	59
4	LYHYT RETKI SOTKAMON JA KUHMON SISÄMAAHAN.....	61
	4.1 Pysähdys ratastien varrella.....	63
	4.2 Kuuluisa Vuokatti.....	66
	4.3 Sotkamon kautta Kiantajärvelle.....	77
	4.4 Syvällä sydänmaassa.....	84
	4.5 Kohti Kuhmoniemeä ja Lentiiraa.....	91
	4.6 Obs! Tanhut ja muita ylimenovaiheen ihmeitä.....	94
5	KUVIA JA MIELIKUVIA.....	110
	5.1 Vuokatin kanteleensoittajan Juho-Pekka Komulaisen luona.....	111
	5.2 Riihilehdon Amantan aitassa ja pirtissä.....	121
	5.3 Renne Haverisen matkassa.....	130
6	KERUUAINEISTOT KANSALLISEN KATEGORIANA.....	141
	6.1 Vedenjakajien Suomessa.....	142
	6.2 Sydänmaan näkymiä.....	147
	6.3 Suomalaisuuden sydänpohjallinen.....	151
7	SYVÄLLÄ SYDÄNMAASSA.....	155
	7.1 Suomalainen kuvasanasto.....	156
	7.2 Luonnon mielialoja ja eläviä ihmisiä.....	157

7.3 Kalevalan läpi katsoen.....	160
LAHTEET	169
LIITTEET.....	177

1 SYVÄLLE SYDÄNMAAHAN

Polyteekkari Yrjö Blomstedt (1871–1912) ja arkkitehti Victor Sucksdorff (1866–1952) tekivät vuonna 1894 tunnetun tutkimus- ja keräysmatkansa Suomen ja Venäjän Karjalaan. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen ja Rakennusten ylihallituksen rahoittaman matkan tavoite oli hakemuksessa muotoiltu seuraavasti:

Aikomuksemme on ottaa selkoa missä määrässä ja millä seuduin puhdasta suomalaista ns. rakennustyyliä siellä on olemassa ja on tarkoituksemme valokuvien ja kynäpiirrosten kautta saada tarkkoja kuvia ja kuvauksia kaikista niistä esineistä jotka mahdollisesti voivat valaista yllämainittuja seikkoja sekä rakennustaiteellisessa että taideteellisessä että suorastaan muinaistieteellisessä suhteessa.¹

Matkakertomus ilmestyi pitkän valmistelun jälkeen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisemana ja Blomstedtin kokoamana vuosina 1900 ja 1901 nimellä *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja*.² Julkaisu sai tuoreeltaan sekä arvostelua että kiitosta. Erityisesti keskusteltiin harrastajatutkijoiden metodisista ratkaisuisista, tutkimuksellisista esikuvista ja teoksen kirjallisesta tyylistä.³ Aikalaistutkijoiden kriittisestä huolimatta julkaisua on myöhemmin luonnehdittu suomalaisen arkkitehtuurin *Kalevalaksi*⁴ ja kansallisen taideteollisuustyylin klassiseksi tiennäyttäjäksi⁵. Lisäksi siitä on muodostunut eräänlainen Venäjän Pohjois-Karjalan materiaalisen kulttuurin yleisesitys, jota myöhemmät tutkijat, matkalaiset ja kulttuuriperinnön tuottajat ovat eri tavoin hyödyntäneet.

Matkalla Venäjän Karjalaan Blomstedt ja Sucksdorff pysähtyivät useiksi päiviksi nykyisen Kainuun alueelle, jossa he omien sanojensa mukaan kehittivät tarkoituksenmukaisia tutkimus- ja keruumenetelmiä ja löysivät tutkimuk-

---

¹ MV: SMYA.

² *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Edellinen osa. Selittelevä kansatieteellinen tutkimus keskisestä Venäjän Karjalasta ja Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Jälkimmäinen osa. Kuvakeräyksiä keskisestä Venäjän Karjalasta.*

³ Schvindt 1902, 291–299; Niiranen 1987, 102; Wäre 1991, 159, 162.

⁴ Wäre 1991, 163.

⁵ Sihvo 1969, 106.

sellisesti kiinnostavaa ja harvinaista aineistoa.⁶ Pääosa Sotkamosta ja Kuhmosta kerätystä aineistosta jäi kuitenkin julkaistun matkakertomuksen ulkopuolelle ja siten suurelta osin tuntemattomaksi.⁷ Menettely nostaa esiin käytännön esimerkin keruumatkasta materiaalsen kulttuurin valintaprosessina. Siitä on nähtävissä millaisten ennakko-oletusten varassa arkkitehtitutkijat lähtivät matkaan, miten he matkan kuluessa kuvasivat tallentamisen arvoisena pitämänsä aineistoa ja kuinka he tulkitsivat aineistoa uudestaan tehdessään siitä julkaisuja.

Tutkimukseni heritologinen asetelma on kiteytetysti seuraava. Oletan, että Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin keruumatkan aikaiset ja aineiston myöhemmät tulkinnat muodostavat suomalaisen kulttuurin määrittelyprosessin, joka ilmentää sekä kerääjien että laajemmin sivistyneistön käsityksiä tallentamisen arvoisesta kulttuuriperinteestä, mutta joka syntyi vuorovaikutuksessa kohteena olleen kansan sekä sen ajallisen ja paikallisen todellisuuden kanssa.

Tutkiessani Blomstedtin ja Sucksdorffin Suomen ja Venäjän Karjalan matkaa kysyn, millainen kulttuuriperinnön valintaprosessi arkkitehtien matka oli ja kuinka tämä prosessi vaikutti kerättyyn aineistoon ja sen tulkintaan. Semioottisesti suuntautuneena museologina olen erityisesti kiinnostunut siitä, millaisia suomalaisen kulttuuriperinnön sisältöjä, muotoja ja esitystapoja näin luotiin ja kuinka ne osallistuivat kulttuurisina teksteinä suomalaisuuden rakentamiseen. Edellisen rinnalla ja näkemykseni mukaan siihen vahvasti sidoksissa olevana kysyn, miten taiteilijamatkalla eletty ja koettu vaikutti kulttuuriperinnön valintaprosessiin. Miten tämä kokemuksellinen aines piiryy ja kirjoittautuu aineistoon ja kuinka se on aineistosta edelleen tulkittavissa.

Tutkimustehtävän muotoutumiseen ovat vaikuttaneet museaaliset prosessit, joissa aineistoa kerätään valikoiden, järjestetään typologisesti ja tulkitaan tehtäessä siitä osa museokokoelmaa. 1980-luvulla alkaneen museourani aikana olen ehtinyt käytännössä kokea kokoelmanhallinnasta useita eri vaihtoehtoja, jotka arjen museotyössä ovat ilmenneet kulloisellekin näkemykselle ominaisena tapana nimetä, luokitella, luetteloida, järjestää ja analysoida museoaineistoja. Olen myös perehtynyt yhden peitetekstiin museoarvon määrittelyprosessiin pro gradu -tutkielmassani *Peilikäs peilinä* (2004), jossa pohdin kuinka esine saattaa kadottaa museointiprosessissa alkuperäisen käyttö- ja keruuyhteytensä lisäksi myös aikaisemmat museaaliset tulkintansa.

Museoissa tapahtuva aineiston uudelleentulkinta ei koske kaikkia kokoelmaan tallennettuja esineitä, ja jotkut jäävät tai unohtuvat keruuhetkensä tilanteeseen. Asia nousi esiin kartoittaessani Kainuuta koskevia tekstiiliaineistoja Museoviraston kokoelmista. Tällöin näin esineen, joka tuntui siirtävän minut

⁶ Sucksdorff & Blomstedt 1901, alkulause, myös Blomstedt ja Sucksdorff 1899, *Kertomus tutkimus- ja keräysmatkasta Suomen ja Venäjän Karjalaan v. 1894*. Matkakertomukset. MV: KTKA.

⁷ Käytän nimitystä matkakertomus viitatessani matkasta vuosina 1900 ja 1901 julkaistuu kaksiosaiseen teokseen. Teos ei kuitenkaan ollut ainoastaan päiväkirjanomainen kuvaus matkasta, vaan sen pyrkimyksenä oli olla sekä arkkitehtuurijulkaisu, tieteellinen tutkielma ja yleisölle suunnattu matka- ja kuvateos. Wäre 1991, 160–162. Käsikirjoituksella tarkoitan puolestaan Suomen puolen matkasta tehtyä käsikirjoitettua kertomusta: *Kertomus tutkimus- ja keräysmatkasta Suomen ja Venäjän Karjalaan 1894*, joka on luovutettu Muinaismuistoyhdistykselle vuonna 1899.

siltä istumalta 1800-luvun Kainuuseen. Seuraava kollegalle lähettämäni sähköpostiviesti dokumentoi saamani innostuksen ja sen, kuinka voimakkaan samaistumisen, ajallisen ja tilallisen siirtymän, koin odottamattoman löydön tehtyäni.⁸

Olin MV:ssa pari päivää ja pääsin kiinnostaville uusille jäljille ja kaiken kruunasi Blomstedtin tallentamat tilkut, joihin viittaaan *Rihma-aineksia* alussa. Herra tutkija / arkkitehti oli tehnyt tilkuista taulun, kuin ikonin tai alttarin: sommitellut kangaspalat, Amanta Heikkisen ja muiden informanttien kertomat ”kuonta-ohjeet” kainuuksi ja nykyaikaisen ja vanhanaikaisen malliston väliin kuvan Amanta Heikkisestä kutomassa Riihilehdon uudessa pirtissä 1894. Uskomaton juttu, aivan uskomaton. Istuin teoksen kanssa yli neljä tuntia ja väsytyäni lähdin ajamaan Sitikallani kohti Kainuuta. Pohjois-Savosta alkaen metsä lisääntyi ja vaarat kohosivat. Ja minä olin hyvin tyytyväinen tuohon metsävyöhykkeeseen, se erottaa meidät: Amantan ja minut etelästä.⁹

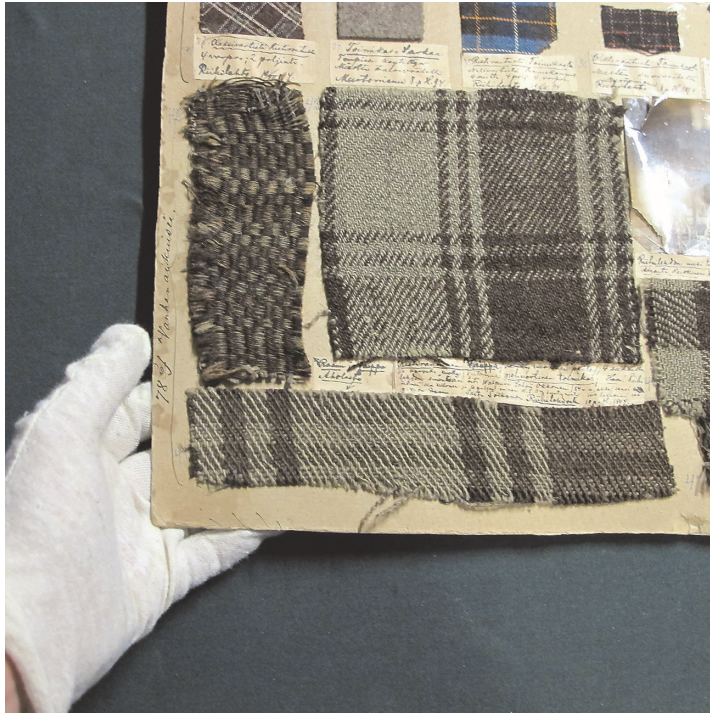
Löytöni oli Suomen Kansallismuseon esinekokoelman numero 3164:78, kangasmallitaulu, jonka Yrjö Blomstedt sommitteli syksyllä 1894 Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokousohjelmaa varten.¹⁰ Taulun tarkoituksena oli havainnollistaa Blomstedtin ja Sucksdorffin saman vuoden kesänä tekemän Suomen ja Venäjän Karjalan matkan tuloksia ja esitellä Suomen puolelta kerättyjä tekstiilikokoelmia.

⁸ Kyseessä ei ole museolöytö, jolla yleisesti tarkoitetaan kokoelmien kätköihin unohtunutta tai kadonnutta numeroimatonta esinettä, vaan luetteloissa mainittu näytekokoelma, joka on alkuperäisessä asussa. Taulu on ollut esillä Keski-Suomen museon näyttelyssä *Yrjö Blomstedt – Kansallisromantikon elämäntyö* vuonna 1982.

⁹ Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja. Tekijän hallussa.

¹⁰ Suomen Museo 1895, 4–5, 39. Kangasmallitaulu oli esillä 14.1.1895 Hämeenlinnan kutomakoululla, jossa Blomstedt esitteli keruumatkan tuloksia.

Kuva 1 Kangasmallitaulun yksityiskohta¹¹

Muinaismuistoyhdistys uutisoi runsaan yleisömäärän saavuttaneesta tilaisuudesta seuraavasti:

Arkkitehdit W. Sucksdorff ja Y. Blomstedt, jotka Wiime kesänä yhdistyksen stipendiaatteina olivat käyneet Kajaanin seudulla sekä Venäjän Karjalassa, olivat panneet näytteille retkeltään tehdyt piirustukset, valokuvat ja kansatieteelliset esineet. Kaikkiaan on tehty noin 150 valokuvaa ja 500 muuta piirustusta. -- Näyttelyssä oli myös Kuosikoristuksia, kangasmalleja y.m. Näyttelyn valaisemiseksi piti hra Yrjö Blomstedt esitelmän, puhuen aluksi koristeellisten osien merkityksestä kansanomaisuutta tutkittaessa, huomauttaen m.m. että kansan rakennusten tutkimuksessa on tähän asti liian vähän pantu arvoa koristeellisten ja kuvaamateollisten aineiden keräämiseen ja tutkimiseen. -- Warsinainen matkakertomus esitelmän pitäjän ja arkkiteht. V. Sucksdorffin wiime kesänä tekemästä tutkimusmatkasta Venäjän Karjalaan ja Suomen puolella Paltamoon, Sotkamoon ja Kuhmon pitäjiin käsitteli m.m. sikäläisiä rakennusoloja, kalmismaita ja erittäin eräitä heidän näyttelystään löytyviä vanhoja esineitä. Esitelmä palkittiin vilkkailla käten taputuksilla.

Yleisölle huomautamme, että näyttely vielä Tänään on avoinna k:lo 11-12.¹²

Olin aiemmin tutustunut Blomstedtin ja Sucksdorffin julkaistuun matkakertomukseen ja osaan matkalta kerättyä aineistoa kuten käsikirjoitukseen, valokuviiin, piirroksiin ja maalattuihin kangasmalleihin. Tällöin olin ymmärtänyt ko-

¹¹ Kuva Helena Lonkila 12.8.2012.

¹² Lyhennelmä päiväämättömästä lehtileikkeestä, joka on liimattu kahdeksannen pykälän kohdalle Suomen Muinaismuistoyhdistyksen pöytäkirjaan 22.11.1894. SMYA.

koelman typologisesti järjestettynä matka-aineistona ja niihin liittyvänä kansallisromanttisena matkakertomuksena. Tilanteen yllätyksellisyys perustui siihen, etten Museoviraston kokoelmaluetteloiden¹³ pohjalta osannut päätellä, että kyseessä olisi kankaanpalojen lisäksi tiheä aineisto ja aikalaistulkinta. Kaivoin esiin Riihilehdosta kerätyn aineiston ja yritin pohtia millaisen kuvan kangasmallitaulu, piirrookset, valokuvat ja erilaiset kirjalliset esitykset yhdessä muodostaisivat Blomstedtin ja Sucksdorffin keruumatkasta.

Kainuun Museon tutkimustraditioon on sen perustamisesta (1930) lähtien kuulunut kokoelmien tallentaminen kentältä.¹⁴ Olen museon konservattorina ja tutkijana tehnyt useita kymmeniä perinteisten tekstiilien tallennusmatkoja Kainuuseen ja Venäjän Karjalaan. Karjalan kenttätömatkat ovat olleet kangasmallitaulukokemuksen kaltaisia, tilallisia ja ajallisia siirtymiä, jotka ovat intensiteettinsä vuoksi hankalasti kääntyneet tavanomaisesti luokitelluiksi keruuaineistoiksi, näyttelyiden ja tutkimuksen kielille. Erityisesti käsityön tallentaminen on herättänyt kysymyksiä. Voidaanko käsityötä, sen osaksi ei-kiellellistä olemusta ylipäätään tallentaa tai esittää? Tilannetta prosessoidakseni olen luottanut intuitioon ja kokenut tarpeelliseksi tehdä käsillä töitä ja teoksia: tuntea materiaalin, lämmön ja liikkeen, liittää ne näkö- ja kuuloaistimuksiin ja lopulta asettaa työni näytteille ja itseni esille samaan tapaan kuin olen kenttätöissä kohtaamiltani henkilöiltä edellyttänyt.¹⁵

Kangasmallitaulua katsoessani ja tilanteesta kuvaavaa kertomusta lukiesani ymmärsin, että Yrjö Blomstedt on kohdannut samankaltaisen käsityöprosessien tallentamisen haasteen. Kangasmallitaulun tiheä kuvaus näytti käsittävän kielellisesti esitettävän tiedon, taiteellisen työn ja henkilökohtaisen kokemuksen kaksoisvalotuksen. Taulu tuntui sisältävän useita eri tarkastelutasoja, näkökulmia ja myös ristiriitaisia elementtejä, jotka kehottivat minua selvittämään, miten aineiston esittämään tulkintaan oli päädytty.

¹³ Käytössäni on ollut useampia diaareita ja luetteloita. Esimerkiksi Suomen kansallismuseon pääluettelon numero 3164 on nimetty seuraavasti: *Arkkitehdit Y. Blomstedtin ja V. Sucksdorffin keräys kesällä 1894 Venäjän Karjalassa ja Suomessa. SMY:n pöytäkirja 22./xi.1894 Erityinen luettelo. Alanumero on 78 selitetty seuraavasti 78: Neljäkymmentä kuusi (46) kappaletta erilaatuisia kangastilkkuja Sotkamosta, Kuhmoniementä ja Lentiirasta. Selityksiä tilkkujen alla. Sekä valokuva, joka kuvaa kangaspuita.* MV: KM.

¹⁴ Ennen museoyhdistyksen perustamista Kainuu kuului Pohjois-Pohjanmaan museon alueeseen. Museonjohtajana toimi Yrjö Blomstedtin oppilas Samuli Paulaharju, joka teki keruumatkoja Kainuuseen ja julkaisi vuonna 1922 kainuulaisen kulttuurin yleisesityksen *Kainuun mailta* (1922). Katso Lonkila 2005, 49. Kainuun Museon keruut suuntautuivat alusta lähtien Kainuun vienalaiskyliin (Vietti Tolonen, 1930). *Kalevalan* riemuvuoden (1935) tapahtumat, erityisesti taiteilija Louis Sparren karjalaisten tekstiilien lahjoitus, vaikuttivat museokokoelmien keruuseen ja arvottamiseen. Lonkila 2005, 55–57. Museon kunnallistamisen (1977) jälkeen Kainuun Museon yhdeksi tallennustyön vastuualueeksi (1987) määriteltiin Kainuun ja Vienan Karjalan vuorovaihtus ja museojohtaja Heikki Rytkölä aloitti tutkimustyön yhdessä Karjalan tasavallan kotiseutumuseon (vuodesta 2011 alkaen Karjalan kansallismuseo) ja Venäjän tiedakatemian kanssa Venäjän Karjalan alueella. Tutkimustyötä ovat jatkaneet arkeologi Esa Suominen, rakennustutkija Päivi Tervonen ja tutkija-konservattori Helena Lonkila. KaiM, matkakertomukset ja vuosikertomukset 1977–2012.

¹⁵ Lonkila 2002, 424–431; Lonkila *Käden jälkiä* (2004); *Network* (2003 ja 2004) ja *Framework* (2007).

Syvällä sydänmaassa -tutkimus on pyrkimys sijoittaa Riihilehdon Amanta, hänen tarinansa ja hänestä koottu aineisto keruuyhteyteensä ja pohtia sitä, miten keruuyhteyteen sijoitettu aineisto elää ja puhuttelee tämän päivän tulkitsijaa. Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin matkan kronologisen kulun ja maantieteellisen paikantamisen lisäksi tutkimus tarttuu keruumatkan kokemuksellisuuteen ja siihen, kuinka tuntemus välittyy tuotetusta ja tallennetusta aineistosta sekä tulkinnasta. Samalla tutkimus havainnollistaa heritologista lähestymistapaa, jossa edetään aineisto- ja kenttätölähtöisesti, ja kehitetään menetelmällisiä välineitä ja teoreettista taustaa kansallisen museoaineiston tulkitsemiseksi.

1.1 Tutkimuksen jäsentyminen

Seuraava luku ”Teoreettinen kartasto” sisältää tutkimukseni teoreettisen perustan. Avaan luvun aluksi heritologian kysymyksenasettelua, teoreettista pohjaa ja omaa paikantumistani tieteenalan kysymyksissä. Heritologian lisäksi käsittelem semiotiikan ja kulttuurintutkimuksen antia tutkimusasetelmalleni ja luon katsauksen aikaisempaan, omaa lähestymistapaani innoittaneeseen tutkimukseen. Luvussa kolme ”Tutkija kentällä” kuvaan tutkimukseni metodologiaa, kysymyksenasettelua, aineiston ja jäsenyyksen muotoutumista sekä perustelen tekemiäni valintoja. Luku sisältää myös tiivistetyksi Blomstedtin ja Sucksdorffin Suomen ja Venäjän Karjalan matkan kokoelman vaiheet, tulosten julkistamisen esitelminä, artikkelina ja lopuksi kaksiosaisena matkakertomuksena Karjalaisia koristemuotoja. Tarkastelu taustoittaa lukua neljä, joissa paneudun kokoelmasta muodostamiini tapausten analyysiin ja tulkintaan.

Työni mikrohistoriallinen taso sijoittuu lukuun neljä, jossa tehdään arkkitehtien Blomstedt ja Sucksdorff seurassa retki Sotkamon ja Kuhmon sisämaahan sekä paikannetaan, koetaan ja otetaan haltuun elämyksiä ja esineitä. Luvussa nostetaan esiin matkan liittyminen muiden aikalaisten keruu- ja taiteilijaretkiin Kainuuseen ja Venäjän Karjalaan. Tarkastelen tutkimuksessani kuitenkin ainoastaan Blomstedtin ja Sucksdorffin keruumatkan Suomen puolista, nykyisen Kainuun alueen osuutta, jota ei vuonna 1901 julkaistussa matkakertomuksessa käsitellä. Menettelen näin siksi, että Kainuussa kuljettu reitti ja sieltä kerätty kokoelma eivät ole olleet aikaisemmin yleisesti tiedossa. Reitin paikantaminen maastoon ja aineiston yhdistäminen keruuyhteyteensä ovat osa tutkimukseni tuloksista.

Luku ”Kuvia ja mielikuvia” aloittaa tutkimuksen toisen osan, joka keskustelee soveltamani heritologisten ja semioottisten käsitteiden välityksellä Blomstedtin ja Sucksdorffin käytännön keruumatkan rekonstruktion kanssa. ”Kuvia ja mielikuvia” -luvussa analysoin kolme aineistosta muodostamaani tapausta. Tapausten valinta ja muodostaminen perustuvat Blomstedtin ja Sucksdorffin antamiin viitteisiin: kokoelmassa tiheisiin aineistoihin ja omaan pohdintaani materiaalisen kulttuurin valintaprosessissa esiintyvistä aikalaiskeskusteluista ja niitä ilmentävistä aikalaisavoista. Tapaukset ovat siten lähtöisin aineistosta itsestään ja tuottamastani tulkinnasta.

Luvussa "Keruuaineistot kansallisen kategoriana" laajennan edellisessä luvussa esitettyjen tapauksien pohdintaa kansallisina konstruktioina. Kartografista paikantamista käsittelevässä alaluvuissa "Vedenjakajien Suomessa" pohdin miten kansallisen paikat käsitteellisenä tiloina ja fyysisinä ympäristöinä rajaavat kulttuurinperinnön valintaa ja esittämistä. "Sydänmaan näkymiä" -alaluvussa pohdin arkkitehtien tutkimusmetodien, käyttämien käsitteiden ja kansallisen kuvausten suhdetta. Luvun kuusi viimeisessä alaluvussa "Suomalaisuuden sydänpohjallinen" kokoan yhteen tupaan ja pirttiin liittyviä kansallisen kuvauksia ja kuvaan sitä, kuinka pirtti ja tupa antavat tilan kansallisen kulttuurin aktiiviselle luomiselle.

Luvussa seitsemän "Syvällä sydänmaassa" pohdin tutkimuksessa tekemiäni ratkaisujen perusteita ja seurauksia sekä kokoan yhteen tutkimuksen tuloksia. Erittelen erityisesti sitä, miten kokemuksen, ja toiminnan huomioiminen avaavat näkymiä kulttuuriympäristön ja -perinnön kerroksellisuuteen ja kulttuuriympäristötyöhön.

2 TEOREETTINEN KARTASTO

2.1 Heritologian koordinaatteja

Susan S. Pearce on arkeologi, museokuraattori ja Leicesterin yliopiston museotutkimuksen professori (emerita), joka on kirjoittanut (1992, 1999) materiaalisesta kulttuurista, esineiden merkityksistä, museokokoelmien historiasta ja luonteesta yhdistämällä arkeologiaa, kulttuurintutkimusta ja semiotiikkaa. Pearce paikantaa museotutkimuksen postmodernin ajattelun myötä syntyneeseen uuden museotutkimuksen paradigmaan ja kulttuurintutkimuksen perinteeseen. Pearcen näkemyksen mukaan museotutkimuksen tavoitteena on lisätä museaalista ymmärrystä ja arvostusta suhtautumalla kriittisesti modernin ajattelun konventionaalisiin esitystapoihin, metanarratiiveihin.¹⁶

Pearce jäsentää museoihin ja kokoelmiin kohdistuvan tutkimuksen kolmeen toisiaan täydentävään ja tuottavaan teoriaan: 1. kriittiseen kulttuuriteoriaan pohjautuvaan museoteoriaan (*museum theory as part of critical culture theory*), jossa museo ja sen materiaaliset aineistot nähdään osana yhteiskuntaa ja sen sosiaalisia prosesseja, 2. museoiden hallintateoriaan (*museum theory of resource management*) ja 3. museon erityisalojen teoriaan (*museum theory at specific work level*). Näiden lisäksi Pearce määrittelee omiksi tutkimusalueikseen museon historiaa, olemusta ja kontekstia koskevan tutkimuksen ja museokokoelmia aineistonaan käyttävien eri tieteenalojen tutkimukset. Jälkimmäisestä esimerkkinä Pearce mainitsee taidehistoriallisen ja geologisen tutkimuksen.¹⁷

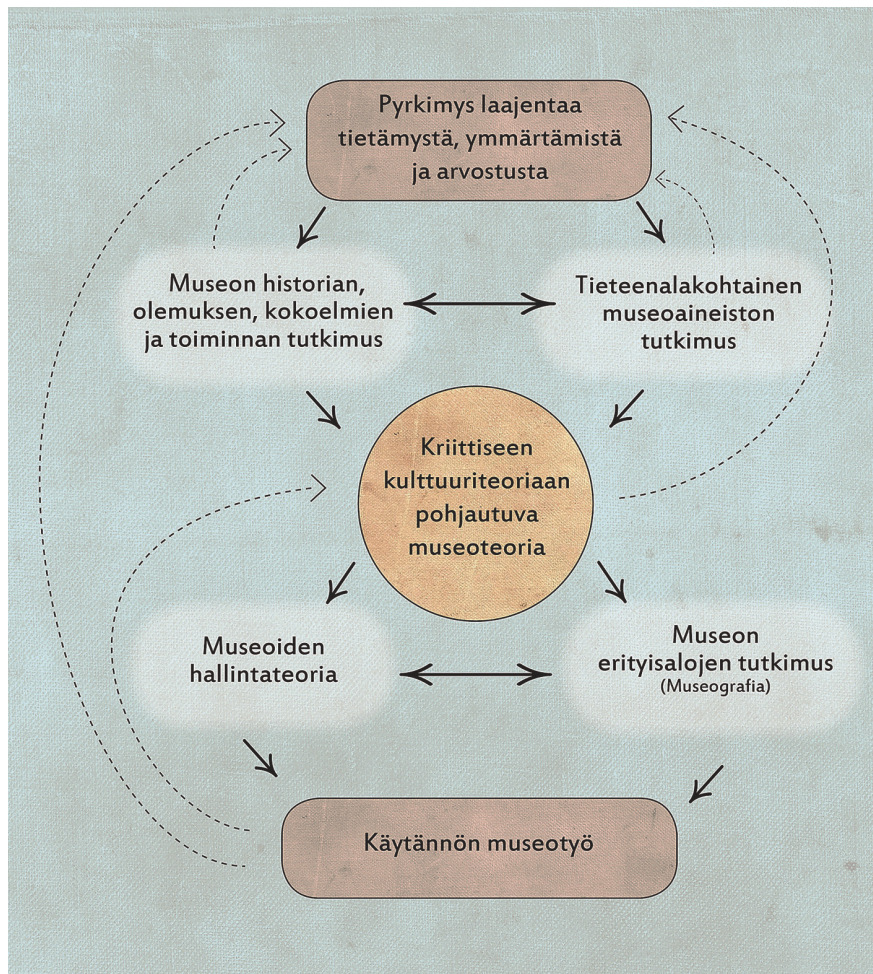
Pearcen museotutkimuksen alaa ja käytännön ja teorian suhdetta kuvaavan kaavion (kuva 2) keskellä on kriittinen museoteoria, joka toimii välittäjänä museoinstituutiota koskevien teorioiden (museoiden hallinta ja museon erityisalat), museolaitoksen olemusta, historiaa, kokoelmia ja toimintaa käsittelevän tutkimuksen sekä kokoelmia koskevien eri tieteenalojen tutkimusten välillä.

---

¹⁶ Pearce 1992, 9.

¹⁷ Pearce 1992, 9.

Kuva 2 Käytännön ja teorian suhde museotutkimuksessa¹⁸

Keskeistä sekä kulttuurintutkimukseen pohjautuvalle kriittiselle museotutkimukselle (kriittiselle heritologialle) että laajemmin museologian perinteelle¹⁹ on käytännön kysymysten nostaminen teoreettisen tarkastelun kohteeksi ja ajatus teorian palauttamisesta käytännön työhön. Erityisesti Pearcelle, jonka näkemys pohjaa kriittisen kulttuurintutkimuksen paradigmaan, teorian ja käytännön suhde sekä molempien yhdessä muodostama kokonaisuus ovat keskeisiä:

We can see that there are three modes of theory, all of which feed off each other, and all of which are part of the seamless garment of interaction theory and practice.²⁰

¹⁸ Pearce 1992, 9. Pearcen pohjalta piirtänyt Lilli Mustajärvi.

¹⁹ Kokoava esitys museologian jäsentymisestä kuvailevaan museografiaan, yleiseen museologiaan, teoreettiseen museologiaan, metamuseologiaan ja heritologiaan katso Vilkuna 2007, 47-57.

²⁰ Pearce 1992, 9.

Pearcen (1992) muotoilema näkemys museoita koskevista teorioista ja tutkimuksen monitieteisyydestä ja käytännönläheisyydestä näyttäytyy 2010-luvulla tehtävän kulttuuriperinnön muotoutumista ja olemusta käsittelevän tutkimuksen näkökulmasta tarkoituksenmukaisena. Kulttuuriympäristöä, kulttuuriperintöä ja museota sekä niitä kuvaavia aineistoja tutkitaan monitieteisesti. Suomessa arkeologia, historia, kulttuurihistoria, kasvatustiede, kulttuurintutkimus, kulttuurimaantiede, taiteentutkimus, taidehistoria, taidekasvatus, luonnontieteet ja yhteiskuntatiede tarjoavat heritologisten prosessien ymmärtämislle laajan ja kulloisessakin tilanteessa tarkoituksenmukaisen perustan.²¹ Lisäksi käytännössä kulttuuri- ja luonnonperinnön muotoutuminen ja muodostaminen tapahtuu kulttuurin ilmaisujen, tekstien ja artefaktien, välityksellä sekä ”ihmistehtoisesti ja käsillä olevana” toiminnassa.²² Kulttuuri- ja luonnonperintöprosessi on paitsi itseymmärryksen, identiteettityön ja tulevaisuuden mahdollisuuksien hahmottelun muoto myös väline muokata arvoja, normeja, inhimillistä käytäytymistä, kulttuurin kieliä ja näitä ilmentäviä materiaalisia muotoja – artefakteja.

Laajan teoriataustan ja monitieteellisen paradigman voidaan ajatella vastaavan ajankohtaisiin haasteisiin aidosti moni- tai poikkitieteellisestä tutkimuksesta ja tieteiden välisistä tutkimuskohteista. Rakenne peilautuu myös käytännössä museologian paikantamiseen esimerkiksi Jyväskylän yliopistossa. Jyväskylän yliopistossa museologia on sijoittunut professuurin perustamisesta alkaen humanistiseen tiedekuntaan ja taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitokseen.²³ Oppiaine on myös läheisessä yhteistyössä historian ja etnologian laitoksen oppiaineiden ja Jyväskylän yliopiston tiedemuseon kanssa.²⁴

Jyväskylän yliopiston museologia on heritologisesti painottunutta. Oppiaineessa tutkitaan yksilön ja yhteisön kulttuuri- ja luonnonperintösuhdetta heritologisenä kysymyksenä. Tarkastelun kohteena ovat yksilön ja yhteisön kulttuuriset prosessit, joiden avulla menneisyyttä säilytetään. Professori Janne Vilkkuna määrittelee museologian tehtävän painottaen kulttuuriperinnön määrittelyä ja valintaa:

Museologia (heritologia) on tiede, joka tarkastelee sitä, kuinka yksilö ja yhteisö hahmottaa ja hallitsee ajallista ja alueellista ympäristöään ottamalla haltuunsa menneisyyden ja nykyisyyden todistuskappaleita. Määritelmässä mainittu ympäristö käsit-

²¹ Museoihin kohdistuvan tutkimuksen laaja-alaisuutta ja museologian oppiaineiden sijoittumista useiden laitosten ja tiedekuntien alaisuuteen pidettiin aiemmin yhteisen teoriaperinteen ja itsenäisen tieteenalan kehityksen esteenä. Jätän keskustelun museologian itsenäisyydestä tieteenalana tämän tutkimuksen ulkopuolelle, sillä en katso luovan tutkimuksen kontekstia tai auttavan tulkintaa.

²² Lehtonen 2014, 31–33.

²³ Museologiaa on Jyväskylän yliopistossa opetettu oppiaineena vuodesta 1983 alkaen. Cum laude -tason opetus alkoi vuonna 1993 ja laudatur-opetus vuonna 2001. Museologian yliassistentin virka perustettiin 1989. Yliassistentuuri muutettiin 1997 määräaikaiseksi apulaisprofessoriksi ja vakinaistettiin vuonna 1999 professuuriksi. Vilkkuna 2010, 342.

²⁴ Vilkkuna 2010, 340. 2013. Laitoksen nimi on taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos ja siihen kuuluvat taidehistoria, taidekasvatus, kirjallisuus, nykykulttuurin tutkimus, museologia ja hungarologia. Museologia on suosittu historian ja etnologian laitoksen opiskelijoiden sivuaine.

tää sekä aineellisen että aineettoman eli henkisen ympäristön ja haltuun ottaminen tarkoittaa todellisuuden tiettyjen osien rajaamista ja valikointia kulttuuriseksi todellisuudeksi.²⁵

Museologialla on tiivis yhteys käytännön museotyöhön, kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön²⁶ vaalimiseen. Oppiaine on profiloitunut konservointialan jatkokoulutuksen ja tutkimuksen paikkana, humanististen oppiaineiden työelämävalmiuksia tarjoavana sivuaineena, konservointi-, arkisto- ja kulttuuriympäristön tutkimuksen maisteriopintojen kehitystyössä sekä edesauttanut suomalaisen museohistorian ja museologian kirjoitusta.²⁷ Näistä viimeksi mainitusta esimerkkinä ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisema *Suomen museolaitoksen historia (2010)*²⁸ ja Suomen Museoliiton koostama *Museologia tänään (2007)*. Jyväskylän yliopiston museologian väitöskirjat ovat paneutuneet kulttuuriperinnön määrittelyyn tarkastelemalla materiaalisen kulttuurin autenttisuutta ja autenttisuuden säilymisen käytännöllisiä ehtoja.²⁹

2.2 Semiotiikan ja kulttuurintutkimuksen reitistö

Museotutkimuksen keskipisteessä ovat ne prosessit, joissa materiaalisesta ja immateriaalisesta kulttuurista tulee erityisen kulttuurisen arvon, museoarvon tai laajemmin kulttuuri- ja luonnonperinnön kantajia. Tiivistetysti kulttuuri- ja luonnonperinnön merkitys nähdään toisaalta sosiaalisesti rakentuneena, jolloin representaatioiden erilaiset käytänteet ja kontekstit luovat kulttuuriperinnön arvon kussakin tilanteessa. Toisaalta painotetaan museotallenteiden erityistä ”esine-energiaa”, museaalisuutta, joka ymmärretään esineiden ja tallenteiden suorana, metonymyisenä suhteena keruuyhteensä.

Suomalaisissa museologian väitöstutkimuksissa ei ole ollut esille tuotua semioottista, tekstuaalisuuteen tai diskursiivisuuteen pohjautuvaa näkökulmaa. Lingvistiseen ajatteluun pohjautuvia, esittämisen rakenteita ja muotoja pohtivia tai merkityksen rakentumisen ja rakentamisen prosesseja jäsentäviä näkökulmia on sen sijaan sovellettu museota ja kulttuurisen arvon muovautumista kä-

²⁵ Vilkuna 2000, 9–10; Vilkuna 2010, 342.

²⁶ Suomen ympäristöministeriön mukaan kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan kaikkea ympäristöä, johon ihminen on vaikuttanut eri aikakausina. Osa kulttuuriympäristöstä on suojeltu tai muuten määritelty erityisen arvokkaaksi. Kulttuuriympäristöön kuuluu rakennettu ympäristö, kulttuurimaisema ja muinaisjäännökset. Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020, 2014, 8.

²⁷ Vilkuna 2010, 341. Museologia on toiminut yhtenä oppiaineena Kulttuuri, tiede ja teknologia -maisteriohjelmassa 2000–2004, Arkistohallinnon maisteriohjelmassa (AHMO 2008–) ja Kulttuuriympäristön tutkimuksen maisterikoulutuksessa (2014–).

²⁸ Museologian oppiaine oli mukana valtakunnallisessa museohistoriahankkeessa (2005–2010). Museologian professori Janne Vilkuna oli hankkeen koulutus ja seminaarit -työryhmän puheenjohtaja.

²⁹ Hannu Valtonen (2006) Tavallisesta kuriositeetiksi – Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo; Istvan Kecskeméti (2008) Papyruksesta megabitteihin: Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta; Ulla Knuutinen (2009) Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus – Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot.

sittelevissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Marja-Liisa Rönkön taidehistorian alaan kuuluva, modernia taidemuseorakennusta ja museon kieltä koskeva tutkimus *Louvren ja Louisianan perilliset. Suomalainen taidemuseo* (1999) hyödyntää Juri Lotmanin kulttuurisemiotiikkaa ja Susan M. Pearce'n kokoelmateoreettista mallia³⁰. Taiteentutkija Outi Turpeinen käsittelee museonäyttelyn esittävyttä tutkimuksessaan *Merkityksellinen museoesine. Kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisessa museossa* (2005). Kati Lintosen taidehistorian väitöskirjassa *Valokuvallistettu luonto, I. K. Inhan tuotanto luonnon merkityksellistäjänä* (2011) valokuvallistamisen prosessia tutkitaan diskursiivisina kulttuurisina teksteinä muun muassa Roland Barthesin valokuvan esittävyttä koskevien ajatuksien kanssa keskustellen.

Suomalaisessa museologisessa keskustelussa viitataan usein tunnettuihin teoreetikoihin, joiden ajatukset museaalisuudesta pohjautuvat semiotiikkaan. Heitä ovat esimerkiksi Krzysztof Pomian, Zbyněk Stránský ja Susan Pearce.³¹ Krzysztof Pomian kehitti teoriaa museoesineen merkkiluonteesta, Zbyněk Stránský määritteli museaalisuuden ja museologian kohteen ihmisen ja ympäristön väliseksi erityiseksi suhteeksi, museaaliaksi ja Susan Pearce tutki museoobjekteja lingvistiseen semiotiikkaan ja muun muassa Roland Barthesin (1925–1980) ajatteluun pohjautuen. Erityisesti Pearce'n sosiosemiotittiset näkemykset esineiden merkityksen muutoksista ja museointiprosessista ovat olleet tärkeä osa suomalaista museoarvon, museoesineiden kontekstualisoinnin ja representaatioiden pohdintaa.³²

Krzysztof Pomian katsoo museotallenteiden olevan kuvallisia merkkejä, *semiofora*, jotka luovat yhteyden materiaalisen läsnäolonsa ulkopuoliseen arvokkaaseen ja itsessään näkymättömään. Lisäksi Pomian katsoo, että museoesineillä ei ole museonäyttelyn rakentajan tai suunnittelijan antaman merkityksen ulkopuolisia merkityksiä. Näkemys pohjautuu muun muassa Venetsian Pyhän Marcuksen kirkon reliikkihuoneen esineistön pohjalta tehtyyn päätelmään, jossa Pomian rinnastaa museon auktoriteetin ja keskiaikaiset pyhimysten kunnioittamisen käytännöt (tarina, reliikit ja pyhimyskuvat). Pomianin ajattelussa esineen uskottu voima on heijastumaa kertomuksesta, johon esine liitetään ja johon se luo katsojalle suhteen.³³

Zbyněk Stránskýn mukaan museaalisuus rakentuu tallenteen museointiprosessissa, joka syntyy museon kolmen perustehtävän valinnan, kokoelmien luomisen ja esittämisen vuorovaikutuksessa. Stránský kuvaa museoarvon syntyä soveltaen semioottista ajatusta merkin ja merkitsijän suhteesta. Stránskýn mukaan museoarvon tunnistamisen herättää todisteen ja todistuksen yhdistelmä, joka sisältää materiaalisen merkin (todisteen) ja merkitsijän (todistuksen). Museointiprosessissa todiste korvaa edustamansa todellisuuden, joka merkitsee arvojen uudelleen arviointia ja omaa kulttuuria luovaa merkitystä.³⁴

³⁰ Rönkkö 1999, 40.

³¹ Vrt. Vilkkuna 2010, 344.

³² Stránský 1995, 28–29, 46–53; Pearce 1992, 26; Aurasmaa 2002, 18–21; Lonkila 2005, 13–14, 76–78.

³³ Esimerkiksi Aurasmaa 2005, 13, 41, 146, 149; Turpeinen 2005, 81; Pomian 1990, 29–34.

³⁴ Stránský 1995, 43–53.

Susan Pearce kehitti strukturalistiseen semiotiikkaan tukeutuvan ja koelmaprosessia koskevan teoreettisen mallin. Pearcen ajattelun taustalla on käsitys merkityksenannon sosiaalisuudesta ja merkityksien ilmenemisestä fyysisessä todellisuudessa.³⁵ Pearcen malli jäsentyy kolmeen tasoon. Mallin pohjana on Saussuren kielen (*langage*) jako kielelliseen, yhteisölliseen rakenteeseen (*langue*) ja yksilölliseen puheeseen (*parole*), joita Pearce täydentää kolmannella tasolla ”valikoima” (*range*). Ensimmäisellä tasolla valikoima (*paradigma*) tarjoaa kulloiseenkin tilanteeseen ja käyttöyhteyteen mahdollisuuksien, ideoiden ja materiaalien joukon, josta kielellinen rakenne yhdistelee käytettävät menettelytavat ja välineet. Valitut teot ja niihin tarvittavat esineet (*syntagma*) tulevat näin merkitseviksi, mikä ilmenee puheen tasolla sosiaalisena vuorovaikutuksena ja merkkeinä. Seuraavalle tasolle siirryttäessä jokin kulttuurinen uudelleentulkinna, vaikkapa romaani tai museonäyttely, liittyy edellisellä aikatasolla muodostuneen merkin omaan kielen rakenteeseensa siten, että se kahdentuu. Esimerkiksi näyttelyyn liitetty esine viittaa edelleen materiaalisena, metonymisena merkinä synty-yhteyteensä, jonka lisäksi sen merkitys täydentyy ja täydentää uuteen yhteyteen liitettyjä esineitä ja aineistoja. Pearce tähdentää, että esineen symboliset merkitykset syntyvät erilaisissa kulttuurisissa prosesseissa. Esimerkiksi museonäyttelyssä merkinä toimivalle tallenteelle luodaan uusien tulkin-tojen ja uudelleen kontekstualisointien kautta yhteys sellaisiin tapahtumiin ja henkilöihin, joihin sillä ei ole ollut todellista suhdetta.³⁶

Yhteistä Pomianin, Stránskýn ja Pearcen teorioille on niiden pyrkimys määritellä esineitä merkkeinä, merkkien rakennetta ja toimintaa museossa. Tutkijat päätyvät kuitenkin erilaisiin tapoihin jäsentää esineiden, kokoelmien, museorakennusten ja museon semioottisuutta. Pomianin mukaan esineistä tulee merkkejä vasta osana näyttelyn kieltä, jolloin ne ovat vailla käyttöarvoa³⁷ Pearce lähestyy kohdettaan antropologian ja sosiosemiotiikan näkökulmasta. Hänen tutkimuskohteenaan ovat sekä historiallista, tunnustettua arvoa omaavat esineet (sotilastakki) että arkiset käyttöesineet (farmarihousut). Pearcelle esineet ovat myös käyttöyhteydessään merkityksiä kantavia ja niitä muodostavia.

Museoesineiden olemus materiaalisina artefakteina on Pearcelle, Pomianille ja Stránskýlle yksi museologian peruskysymyksistä. Pearcen mukaan museotallenteiden ylisukupolvisuus (materiaalinen pysyvyys), joka vertautuu ihmisen elämän rajallisuuteen, tekee tallenteista merkkeinä todisteita historiallisista tapahtumista, ihmisistä ja laajemmin menneisyyden ilmiöstä. Stránskýn merkkikäsitys sisältää materiaalisen merkin (todisteen) ja merkitsijän (todistuksen) ja ajatuksen siitä, että esine konkreettisenä merkinä korvaa merkityksenantoprosessissa edustamansa todellisuuden. Ajatus materian pysyvyydestä on sovellettavissa myös Pomianin reliikkeihin. Pomian tosin jättää, kuten Outi Turpeinen (2005) huomauttaa, käsittelemättä kysymyksen näkymättömän ole-

³⁵ Sosiaaliset ideat eivät voi ilmetä fyysistä (havaittavaa ja jaettavaa) muotoa ja fyysiset objektit ovat merkityksettömiä ilman sosiaalista kontekstia. Pearce 1992, 21; Vrt. Stránský 1995, 29.

³⁶ Pearce 1992, 15–17, 24–27, 1995, 16; Vrt. Kinanen 2007, 183.

³⁷ Vrt. Aurasmaa 2005, 149.

muksesta ja sen, mitä museo-objektit merkkeinä edustavat.³⁸ Pomianin tarkastelemat reliikit ovat kanonisoitujen tai muutoin pyhinä pidettyjen ihmisten ja esineiden palasia, joiden uskonnollisessa yhteydessä ajatellaan siirtävän nimenomaan materiaalisella läsnäolollaan menneisyyden ja myös iäisyyden (pyhän) katseluhetkeen. Kuten edellä on tullut esille sisältää myös Stránskýn museaalisuus ajatuksen materiaalisesta todisteen kantamasta todistuksesta.

Museoesineen semioottisuutta pohdittaessa ongelmaksi näyttää nousevan, miten suhtaudutaan merkin materiaalisuuteen ja millaista merkitystä sillä ajatellaan olevan. Stránskýn käsitteellisessä mallissa todisteen ja todistuksen sisältämä merkki näyttää olevan sekä sopimuksenvarainen eli konventioiden mukainen että materiaallinen. Pomian tyypistää esineiden materiaalisuuden osaksi tarinan esittämistä ja kerrontaa, esimerkin materiaaliseksi muodoksi. Pearcen materiaallinen merkki syntyy ja muuttuu sosiaalisessa merkityksenantoprosessissa. Tiivistetysti se toimii kahdella tasolla: metonymisessä, materiaalisessa suhteessa syntykontekstiin ja metaforisessa, esittävässä suhteessa edustamaansa ilmiöön. Antropologisen laajan symbolikäsityksen mukaan Pearce näkee esineen toimivan eri asioita symboloivana merkinä useissa ja laadultaan erilaisissa kulttuurisissa prosesseissa.

Pomianin, Stránskýn ja Pearcen ajatukset kulttuuriperinnön materiaalisuudesta ovat tulkittavissa myös eräänlaisena uhmana ja vastalauseena ajan kulkua, kuolemaa ja materian väistämätöntä hajoamista vastaan. Ajatukset keskustelevat ymmärtääkseni samasta inhimillisestä kysymyksestä kuin Roland Barthesin käsitys analogisen ja dokumentaarisen valokuvan ominaisuuksista.³⁹ Barthes tiivistää tekstissään *Valoisa huone (La chambre claire)* valokuvan noeman, mielen ja merkityksen: *Ça-a-été* (tämä-on-ollut):

-- tai myös: Itsepintainen -- Se minkä näen on ollut täällä, tässä paikassa, joka levittäytyy loputtomuuden ja subjektin välille --; se on ollut täällä ja kuitenkin se on välittömästi otettu erilleen, se on ollut ehdottomasti, itsepintaisesti läsnä ja silti jo erotettuna.⁴⁰

Myös Anne Aurasmaa on todennut museon voiman ja erityisyyden olevan ”esineessä, joka on melkein läsnä ja ei vain salli vaan edellyttää tulkintavariaatioita.”⁴¹ Kulttuuriperinnön, museoesineen ja valokuvan ajatellaan todistavan ”tämä-on-ollut” ja välittävän materiaalisessa läsnäolossaan jotain ihmisen rajallisuuden yli. Näin tehdessään ne samalla viittaavat itsensä ulkopuolelle esittämisen, esille asettamisen ja katsomisen konventioita pitkin.⁴²

³⁸ Turpeinen 2005, 81.

³⁹ Susan Pearce on paikantuessaan kriittiseen museotutkimukseen tuonut esille tutkimuksellisen otteensa tausta-ajattelijoita ja muun muassa Roland Barthesin.

⁴⁰ Barthes 1985, 82.

⁴¹ Aurasmaa 2002, 134.

⁴² Barthes 1985, 85, 98–102; Lintonen 2011, 14; Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

Kuva 3 Muistomerkkiin kiinnitetty valokuva Jyskyjärven kalmismaalla⁴³

Kiinnostavaa heritologian yhteydessä on, että Barthes nostaa esille valokuvan syntyajankohdan. Hänen mukaansa valokuva syntyi hetkeen, jolloin uskonnollisuus ja riitit alkoivat väistyä maallistumisen vaikutuksesta ja historia oli astunut myös yksilön elämään. Valokuvat korvasivat uskonnon ja riitit nimenomaan kuoleman ja katoavaisuuden uhmaamisessa. Barthesille valokuvat ovat paikka ja väline, jossa hän ja yhteisö käyvät keskustelua kuoleman kanssa. Valokuvan toinen punctum on Barthesille aika. Noeman ”tämä-on-ollut” on intensiteetti ja paino.⁴⁴ Ei liene sattumaa, että myös yksi museohistorian suurista käännteistä – museon kansallisen kasvatus- ja opetustehtävän synty ja kehittyminen – osuu valokuvan synnyn kanssa samaan, milteipä myyttisiä piirteitä saaneeseen tilanteeseen.⁴⁵

Kävin tutkimusprosessin loppupuolella ja käsikirjoituksen viimeistelyvaiheessa Venetsiassa ja sen lähialueella muutamalla tutkimusmatkalla ja tutustuin Pomianin käyttämiin tutkimuskohteisiin, esimerkiksi relikviaareihin. Padovan

⁴³ Kuva Helena Lonkila. 30.6.2015. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

⁴⁴ Barthes 1985, 102.

⁴⁵ Aurasmaan mukaan ajanjakso 1850–1950 oli pedagogisen museon aikaa. Museon kävijäkunta laajeni tieteilijöistä oppilaisiin ja museonäyttelyn kansallista identiteettiä luova ja kasvattava vaikutus korostui. Aurasmaa 2005, 302–306; vrt. Pearce 1992, 2–3; Barthes 1985, 98–99.

Pyhän Antoniuksen katedraalissa ovat esillä pyhimyksen maalliset jäännökset ja hänen viimeisen matkansa asu: vaippa ja arkku. Esillä ovat omiin reliikkilippaisiinsa asetettuna myös Antoniuksen alaleuka ja kieli. On vaikea kuvitella voimallisempaa kokoelmaa pyhänä pidetyn sananjulistajan reliikeistä, joiden yhteys aikanaan eläneeseen henkilöön, hänen toimintaansa ja matkaansa autuuteen on yhtä aikaa materiaallinen, funktionaalinen että symbolinen.

Näkemykset museoarvon muodostumisesta ja museon erityisestä kielestä taustoittavat heritologian näkökulmaa lähestyä kulttuuriperinnön ja kulttuuriympäristön rakentamisen ja rakentumisen prosesseja. Seuraavassa luvussa käsittelemme museologian ja kulttuurisemiotiikan suhdetta. Kulttuurisemiotiikka eroaa lingvistiksestä semiotiikasta siinä, että sen huomio kohdistuu kulttuurin kielten sijaan kulttuurin teksteihin, jotka ovat merkkijärjestelmien välisiä.⁴⁶

2.3 Kulttuurisemiotiikan ja taiteen semiotiikan tienviittoa

Museologista ja kulttuurisemioottista ymmärrystä yhdistää muistin metafora, joka sisältää ajatuksen kulloisessakin nykyajassa ja paikassa tapahtuvasta menneisyyden merkityksellistämisestä. Kulttuurisemiotiikassa kulttuuri ymmärretään yhteisön eläväksi ja aktiiviseksi muistiksi.⁴⁷ Museo määritellään yhdessä muiden muistiorganisaatioiden⁴⁸, kirjaston ja arkiston kanssa, yhteiskunnan (kansalliseksi) muistiksi. Heritologisessa ajattelussa erotetaan kuitenkin kulttuurinen merkitys (perinne), jonka ymmärretään syntyvän luonnollisesti, ja kulttuuriperintö, joka syntyy tietoisesta ja aktiivisesta toiminnasta tuloksena.⁴⁹ Danesi ja Perronen mukaan kulttuurin semioottista tutkimusta ohjaa kolme keskeistä kysymystä: mitä tietty kulttuurinen teksti merkitsee, miten merkitys esitetään ja miksi merkitys tulkitaan siksi, mitä se merkitsee.⁵⁰ Kulttuurisemiotiikan ja heritologian viitekehityksessä merkityksen rakentumista ei kuitenkaan etsitä pelkästään yhteisön näkökulmasta. Museologian kysymyksenasettelu ilmaisee, että tutkimuksen tarkoituksena on selvittää myös inhimillistä tietoisuutta: yksilön tajuntaa ympäristöstä, olemisesta, tunteista ja ajatuksista.⁵¹

⁴⁶ Veivo & Huttunen 1999, 130–131.

⁴⁷ Huttusen mukaan ytimekkäin ja samalla laaja-alaisin kulttuurin määritelmä kuuluu: kulttuuri on yhteisön ei-perinnöllistä muistia. Veivo & Huttunen 1991, 129–130.

⁴⁸ Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen mukaan ”*Muistiorganisaatio* on termi, joka kattaa kirjastot, arkistot ja museot. Niiden suojissa vaalitaan kulttuurihistoriallisia aarteita, kuten erilaisia kirjallisia materiaaleja, valo- ja elokuvia sekä taide-esineitä.” Joki, Leena, Kielitoimiston sanakirjan toimitus. Julkaistu 3.10.2007 <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2435>.

⁴⁹ Stránský 1995, 16–17, 29.

⁵⁰ Marcel Danesi ja Paul J. Perrone muotoilevat kulttuurisemiotiikan keskeisen kysymyksen seuraavasti: ”What does it (a certain sign, code, or text) mean, how does it represent what it means and why does it mean what it means?” Danesi ja Perrone 1999, 291.

⁵¹ Vilkuna 2000, 9.

Juri Lotmanin kulttuurisemiotiikka, joka tunnetaan myös Tarton-Moskovan-koulukuntana⁵² kiinnittää huomionsa semioottisen merkin sijaan kulttuurin merkkijärjestelmiin, niiden keskinäisiin suhteisiin ja toimintaan kulttuurissa. Kulttuurisemiotiikka itse asiassa perustuu ajatukseen keskenään epäsymmetristen kulttuurin merkkijärjestelmien vuorovaikutuksesta. Koulukunnan *kulttuurin teksti* -käsite edellyttää sanoman esittämistä vähintään kahdella kulttuurin kielellä: luonnollisella ja jollakin toisella kulttuurin kielellä. Esimerkiksi sopii museoaineisto, jossa monesta sanallisen, kuvallisen ja esineellisen esityksen yhdessä muodostamasta kaavasta muodostuu uusi toisen asteen merkkijärjestelmä.⁵³ Kulttuurisemiotiikassa teksti käsitetään kulttuurin muistia kantavana ja intellektuaalisen rakenteen (tai persoonan⁵⁴) piirteitä omaavana, mikä ymmärretään tekstin kyvyksi muunnella sanomia ja kehittää uusia.⁵⁵ Kulttuurin tekstit realisoituvat kohtaamisessa toisten tekstien kanssa, minkä ajattelen tutkimuksessani tapahtuneen toisaalta menneisyydessä Blomstedtin ja Sucksdorffin prosessin eri vaiheissa ja toisaalta nykyisyydessä toimieni ja tulkintani välityksellä.⁵⁶ Kulttuurisemioottisen ajattelun lähtökohtana on oletus, että kaikella toiminnalla, joka koskee informaation tuottamista, vaihtoa ja varastointia, on keskinäinen yhteys.⁵⁷ Kullakin kulttuurin merkkijärjestelmällä on oma kielensä ja logiikkansa, mutta ne voivat toimia ainoastaan yhteydessä toisiin kieliin ja merkkijärjestelmiin sekä niistä muodostuviin kulttuureihin.⁵⁸

Suomalaisen taiteen ja suomalaisuuden semiotiikkaa tutkinut Eero Tarasti (1990, 1999, 2000) on esittänyt kulttuurisemiotiikkaan pohjautuvan kansallisen kulttuurin valinnan, yhdistelyn ja toiminnan mallin.⁵⁹ Tarasti korostaa kansallisuuden esittämisen olevan ikonista sekä samaistumiseen ja jäljittelyyn pyrkivää. Kulttuurisen ja yhteiskunnan muistin tulee, muista kansoista erottavan ja vieraita kulttuuriaineiksia poissulkevan tehtävänsä lisäksi, säilyttää kansallisia symboleita kantavia aineksia. Kansallisessa semiosfäärissä, sen semiosiksessa, ikonisia tekstejä ja merkkejä toistetaan ja niiden avulla luodaan uusia samankaltaisia tekstejä ja merkkejä, joilla tähdätään kulttuurin alkuperäisen luonteen

⁵² Koulukunnan muodostumisesta ja nimestä. Veivo & Huttunen 1999, 122–123.

⁵³ Esimerkiksi teatterin sanallinen rajattu (diskreetti) merkkijärjestelmä ja näyttelminen rajattomana (epädiskreettinä) merkkijärjestelmänä, muodostavat teatterin kielen, jossa merkkien taso on vaikea havaita. Lotman 1990, 145, 151–155; Veivo & Huttunen 1999, 130. Kuvaus pätee museaaliseen ja kulttuuriperinnön esittämiseen. Museonäyttely esineineen, teksteineen ja kuvineen tai kulttuuriperintökohde muodostavat diskreetin rajatun merkkijärjestelmän, kun taas ihmisen toimintaa näyttelytilassa tai perintökohteessa voidaan pitää epädiskreettinä.

⁵⁴ Katso Veivo 2009, 42, 44–46.

⁵⁵ Kulttuurin tekstin viisi funktiota (1. välittää tietoa, 2. täydentyä, uusiutua ja unohtaa tietoa, 3. saattaa lukijan kanssakäymiseen itsensä kanssa, 4. keskustella lukijansa kanssa ja 5. viitata metonymisesti tai metaforisesti kulttuurikontekstiin ja siirtyä kulttuurikontekstista toiseen uudelleen koodautuen ja assimiloituen) vertautuvat näkemykseni mukaan käsitykseen museon ja sen tallenteiden funktioista. Myöhemmin Lotman tiivistäi tekstin tavoitteet kolmeen funktioon: välittää, luoda ja tallentaa. Lotman 1990, 153–154; Lotman 2001, 11–19; katso Veivo & Huttunen 1999, 136–139.

⁵⁶ Veivo & Huttunen 1999, 150–152, 164.

⁵⁷ Uspenski, Ivanov, Toporov, Pjatigorski, Lotman 1981, 1.

⁵⁸ Tarasti 1990, 200; Koivunen & Koski 1996, 67–68.

⁵⁹ Sovellan Tarastin teorian jäsentämisessä Harri Veivon jaottelua metakulttuurisesta taiteen tutkimuksesta. Veivo 2007, 33.

säilyttämiseen.⁶⁰ Tarastin suomalaisuuden semiotiikka on hyödyllinen malli kulttuurin tekstien intersemioottisuudesta (intertekstuaalisuudesta) ja toiminnasta kansallisena pidetyn taiteen empiirisessä⁶¹ kontekstissa. Lisäksi jäsenitys tarjoaa analyttisen kuvauksen kulttuurin tekstien ja kontekstien muuttuvista suhteista suomalaisen kulttuurin sisältöä määriteltäessä.

Harri Veivo on käsitellyt taiteen semiotiikkaa, jonka hän jakaa kolmeen lähestymistapaan. Veivon mukaan taidetta voidaan tarkastella joko semiosiksen erityisenä muotona, tekstien ja merkitystä muodostavien käytäntöjen joukkona tai ”taiteeksi” kutsuttujen tekstien ja käytäntöjen määräytymisen prosessina.⁶² Semiotiikan tutkimuskohteena kulttuuriperinnön valinta- ja määrittelyprosessi voidaan rinnastaa taiteen metakulttuuriseen tutkimukseen, johon myös kulttuurisemiotiikka ensisijaisesti rakenteeltaan erilaisia merkkijärjestelmiä, niiden keskinäisiä suhteita ja toimintaa kulttuurissa tutkivana lähestymistapana kuuluu.⁶³ Tässä tarkastelutavassa taidetta ei oteta annettuna kulttuurisena relaationa vaan keskitytään tarkastelemaan niitä prosesseja, joiden avulla taiteeksi kutsuttu joukko muodostuu. Soveltaen museologian, kulttuurisemiotiikan ja taiteen semiotiikan ajattelua tutkimukseni kohteena ei ole keruumatka-aineistojen sisältö sinällään, vaan katson kulttuuriperinnön kulttuuriseksi kategoriaksi, joka muodostuu määrittelyn, eronteon ja tulkinnan prosessien kautta. Väitöstudiumuksessani tavoitteeni on tarkastella museaalisen erityisyyden näkökulmasta niitä prosesseja, joiden avulla suomalaiseksi kulttuuriperinnöksi ymmärretty joukko muodostuu. Käytännössä kulttuurisemiotiikka, eri merkkijärjestelmien välistä toimintaa tutkivana, tarjoaa soveltuvan paradigman multimodaalisen keruumatka-aineistojen intersemioottisten tai toisin sanoen intertekstuaalisten suhteiden tutkimiseen.

Oletan lisäksi, että sekä Zbyněk Stránskýn museologia että Susan Pearcen museotutkimus ovat saaneet kulttuurin semiotiikasta tai sen taustalla olevista kulttuurin jäsenystavoista vaikutteita, vaikka käytössäni olevassa kirjallisuudessa ei niitä suoranaisesti mainita. Molemmat näkemykset sisältävät ajatuksen kulttuurin tekstien toiminnasta sekä kulttuurin ominaispiirteitä säilyttävinä että uutta luovina, generatiivisina. Molempiin liittyy myös ajatus erilaisen ja toisen poissulkevasta abstraktista omasta tilasta. Oman olemukseen kuuluu sisä- ja ulkopuolisuus sekä niitä erottava ja yhdistävä raja. Samankaltaisuus ei tietenkään ole mikään valintaperuste sinällään. Valikoivan yhdistelyn sijaan olen pikemminkin motivoitunut asettamaan rinnan, suhteuttamaan ja ymmärtämään mu-

⁶⁰ Tarasti 1990, 201, 204.

⁶¹ Empiirisen käsitteestä taiteen semiotiikassa, katso Veivo 2007, 43 alaviite.

⁶² Veivo 2007, 31. Vuorinen käsittelee semioottista taidekäsitystä tutkimuksessaan *Taideos merkinä* (1997, 276–277). Hän päätyy jäsentämään semioottista suhtautumista taiteeseen kuuden kategorian avulla: 1. semioottisena periaatteena käyttää sanaa taide, 2. empiirisenä yleistyksenä taideteosten yleisistä piirteistä (muun muassa Lotman), 3. kokoelmana taiteesta sanotusta tärkeästä, 4. kuvauksena taiteen todesta ja oikeasta ideasta, 5. suositukseksi tarkastella taidetta tietystä näkökulmasta ja 6) ehdotuksena taiteen rajaamisesta ja tapana käyttää sanaa taide. Vuorisen ajatuksen mukaan näistä kaksi viimeistä, jotka eivät ole tosiasiväitteitä vaan ehdotuksia, ovat mahdollisesti järkeviä tapoja hahmottaa semioottista taidekäsitystä.

⁶³ Lotman 1990, 151; Tarasti 1990, 200.

sealisuuden ja kulttuuriperintökeskustelujen käytänteitä, metanarratiiveja, jollaiseksi semioottiset lähestymistavat ovat muodostuneet.

Henri Broms kaipasi artikkelikokoelmassaan *Alkukuvia* (1984) *Kalevalan* myyttejä. Hän kysyi, minne suomalaisesta kulttuurista ja sen tulkinnoista ovat hävinneet itäinen ihminen ja monikerroksiset kulttuuriset tekstit?⁶⁴ Myös Eero Tarasti ja Kimmo Jokinen ovat kirjoittaneet suomalaisen merkkiuniversumin, semiosfäärin köyhyydestä.⁶⁵ Broms vastusti eepoksen kiinnittämistä yksinkertaistavasti ymmärrettyyn materiaaliseen todellisuuteen ja puhui *Kalevalan* myyttisen tulkinnan puolesta. Kulttuurisemioottisen ajattelun tarjoama kehys pystyy, ajattelua inspiroivana, vastaamaan Bromsin esittämään haasteeseen jäsentää *Kalevalan* kuvittamisen, suomalaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön muotoutumista monikerroksellisena. Ajattelun hedelmällisyys syntyy koulukunnan tavasta lukea kulttuurisia elementtejä ja prosesseja synteettisesti kuitenkin niitä yksinkertaistamatta. Tällä tarkoitan esimerkiksi Lotmanin tekstianalyysien empiiristen sisältöjen, abstraktien rakenteiden ja semioottisten prosessien limittymistä ja eri aika- ja paikkaulottuvuuksien tulkintaa yhdessä.⁶⁶ Eritellessään kulttuurin tekstien monikerroksellista sisältöä ja epäyhtenäistä toimintaa Lotman tarjoaa lähtökohtaisesti monitasoisen tulkintatavan.⁶⁷

Abstrakti tekstuaalisuus ja kulttuurin teksti -käsitteet tarjoavat myös dialogisen tilan kulttuuriperintö- ja muistiorganisaatioihin juurtuneiden ajattelutapojen – esimerkiksi dikotomioiden (aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö), esitystapojen (esineellinen, kuvallinen ja sanallinen tallenne) ja paradigmojen (typologia ja tyyli) – purkamiseksi. 1800-luvun tilannetta pohtiessa tämä on välttämätöntä, sillä useimmat kulttuuriperintö- ja muistiorganisaatioiden jäsenitys- ja kategorisointiperiaatteista ovat vakiintuneet vähitellen kansallisten tieteiden kehittymisen myötä. On oletettavaa, että monet niistä olivat vailla nykyistä merkitystä matkalaisten kohtaamassa Kajaanin kihlakunnan arjessa ja vasta muotoutumassa Blomstedtin ja Sucksdorffin aikaisen sivistyneistönkin keskusteluissa.

Kulttuurisemiotiikan ongelmana pidetään sen tarjoaman analyysin pysähtymistä kulttuurin tekstien rakenteiden tasolle.⁶⁸ Blomstedtin ja Sucksdorffin matkaa ja aineistoa sekä aikalaiskirjoittelua analysoidessani tämä ilmeni siinä, kuinka intersemioottisen rakenteen ja kulttuurin tekstien toiminnan jäsentämisen tuloksena sain näkyviin keruumatkan tarkennetun kehyksen. Yksittäisten

⁶⁴ Broms 1984, 156–157. Suomalaisen merkkimaailman köyhyydestä ja yksinkertaisuudesta. 1990, 207–208; Jokinen 1997, 50–51; Vrt. Knuuttila 1998, 196.

⁶⁵ Tarasti 1990, 207–208; Jokinen 1997, 46, 50–51.

⁶⁶ Esimerkiksi Lotman 2001, 152; Veivo & Huttunen 1999, 123.

⁶⁷ Lotman 1990, 153. Eero Tarasti (1988, 1990) Henri Broms (1984) ja Pirjo Kukkonen (1999, 339) ovat jäsentäneet suomalaisen kulttuurin rakentumista ja intersemioottisuutta Lotmanin ajatteluun tukeutuen. Olen tutustunut kulttuurisemiotiikkaan pohjautuvaan kansankulttuurin tutkimukseen RIHMA-projektissa (1999–2001), jolloin tein yhteistyötä Karjalan kansallismuseon (aik. Karjalan Valtion kotiseutumuseo) ja Venäjän tiedekeskuksen Petroskoin filiaalın tutkijoiden kanssa. Teimme kenttätutkimusta ja keräsimme yhteisiä aineistoja materiaalsen kulttuurin semiotiikkaan perehtyneen tutkija Aleksii Konkan kanssa Venäjän Pohjois-Karjalassa. Katso Konkka 1999, 35–60; 2000, 81–102; Lonkila 2010, 57–67; 2011, 23–31; 2014, 236–252.

⁶⁸ Siivonen 2008, 43–45.

tallenteiden, tapahtumien ja henkilökohtaisten tulkintojen tasolle päästäkseni palasin takaisin Susan Pearcen semiotiikan läntisille lähtökohdille ja hyödyn-tämään Roland Barthesin jälkistrukturalismia. Ne tarjosivat mielestäni välineitä jatkaa kulttuurin rakenteiden jäsentämisestä konkreettisten tekstien tulkintoihin, jonne kulttuurisemiotiikan erottelukyvyn ei oleteta yltävän. Valikoivasta semiotiikan käytöstä huolimatta sanojen ja kuvien kentälle jäi ja jää aina jäänös, kielten ja tekstien ulkopuolinen aistivoimainen aines, jota jäljitän koke-muksen avulla.

Tiivistetysti ilmaistuna kulttuurin ja taiteen semiotiikka muodostavat yh-dessä heritologisesti painottuneen museologian kanssa tutkimukseni teoreetti-sen taustan. Ajattelen semioottista lähestymistapaa tutkimuksessani näkökul-mana, joka tarkoittaa ensinnä teoreettista ymmärrystä kulttuurista semiosiksen prosessina ja käsitystä kulttuuriperinnöstä kulttuurisena kategoriana. Käytän semiotiikkaa menetelmänä, jolla tarkoitan kulttuurin teksti-käsitteen sovelta-mista heritologian kysymyksenasetteluihin ja multimodaalisen keruumatka-aineiston analyysiin. Sovellan Tarastin suomalaisuuden semiotiikkaa jäsentä-mään kulttuuriperinnön suhdetta syntykontekstiinsa ja toimintaa myöhemmis-sä yhteyksissä. Barthesin punctumin ja studiumin käsitteiden avulla tarkennan kulttuurisen tekstin ja tulkitsijan sekä eri tekstien välisiä suhteita.

Olen hahmottanut historiaan paikantuvan tutkimustehtäväni museon ja kenttätöiden nykyisten käytäntöjen haastamana. Konventioita avaavan ja me-tanarratiiveihin kriittisesti suhtautuvan tarkastelun tavoitteena on tehdä näky-väksi kulttuuri- ja luonnonperinnön rakentumisen ja esittämisen prosesseja se-kä kehittää välineitä heritologisen ajattelun tarkentumiseen ja näin myös muse-on ja kulttuuriympäristön vaalijoiden arkityöhön.

2.4 Polut ja risteykset, suhde aiempaan tutkimukseen

Perusteos Yrjö Blomstedtin henkilöhistoriaan ja elämäntyöhön on Jyväskylän yliopiston museon julkaisu *Työ miehen kunnia: arkkitehti Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina* (1996). Julkaisun artikkelit sijoittavat Victor Sucksdorffin kanssa tehdyn Venäjän Karjalan matkan Blomstedtin elämänvaiheisiin ja nostavat esiin matkan merkityksen Blomstedtin työuran eri tilanteissa: Jyväskylän seminaarin lehtorina, kansallisena arkkitehtina, seminaarin museon perustajana ja kotiteollisuuden kehittäjänä ja tarkastajana.⁶⁹

⁶⁹ Vuorinen, Stolt, Voutilainen ja Salmela 1996. Blomstedtin toiminnasta on Jyväskylän yliopistossa tehty useita pro gradu -töitä. Marjo Soinen *Yrjö Blomstedtin taiteellinen kasoatus – piirustuksen opetuksen uudistaminen Jyväskylän seminaarissa 1898–1912*, (1995) taidehistorian pro gradu -tutkielma; Auli Jämsänen *Arkkitehti Yrjö Blomstedt Keski-Suomessa* (1986) taidehistorian laudaturtyö; Sanna Saari *Yrjö Oskari Blomstedt, keski-suomalainen arkkitehti* (1974), Suomen historian laudaturesitelmä; Tuuli Kiviheimo *Seminaarinlehtori, arkkitehti Yrjö Oskari Blomstedt sekä hänen toimintansa kuvaamataidon opetuksen uudistamiseksi Suomen seminaareissa ja kansakouluissa*. Kasvatus ja opetusopin laudatur-työ.

Blomstedtin ja Sucksdorffin matkaa on käsitelty karelianismin, kansallisromantiikan, arkkitehtimatkojen ja Karjala-tutkimuksen yhteydessä. Hannes Sihvon tutkimuksissa *Karjalan löytäjät* (1969) ja *Karjalan kuva – Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana* (1973, 2003) karelianismia tarkastellaan siirtyminä erilaisten *Kalevala*- ja Karjala-tulkintojen jatkumossa. Tarkastelu alkaa 1800-luvun alun romantiikasta ja päättyy 1900-luvun poliittiseen Karjalakysymykseen. Kirjallisuudentutkijana Sihvo lähestyy aihettaan matkakirjallisuuden, lehtikirjoitusten ja arkistolähteiden pohjalta. *Karjalan löytäjissä* Sihvo jakaa Karjala-innostuksen kahteen rinnakkaiseen ohjelmaan: kansallisuusaatetta ja suomenkielen asemaa edistäneiden fennomaanien linjaan ja kansallisromantiikasta, runonkeräyksestä sekä yleiseurooppalaisesta uusromantiikasta yhdistyneeseen karelianismiin eli *Kalevala*-romantiikkaan.⁷⁰ Sihvo erottaa kuitenkin Blomstedtin ja Sucksdorffin varsinaisesta ”Karjalaan rynnänneiden” suurten kareliaanien joukosta⁷¹ ja tarkastelee matkaa peilaten sitä *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja* -julkaisun myöhempään merkitykseen kansallisen taideteollisuuden, aineellisen kulttuurin tallennusmatkojen ja Vienan Karjalan heimotyön innoittajana.⁷² Väitöskirjassa *Karjalan kuva* Sihvon näkökulma karelianismiin on laajentunut kattamaan Karjalaan suuntautuneet runonkeruu- ja tutkimusmatkat. Samalla karelianismi oli jäsentynyt uudelleen perustan luomiseksi ja ohjelmalliseksi karelianismiksi.⁷³ Tässä jaossa karelianismin ydinvuosien 1890–1896 matkat näyttäytyvät ohjelmallisen karelianismin yhtenä sivujuonena ja arkkitehteja käsitellään luvussa Taiteilijakareliaanit, jossa Sihvo tarkastelee taiteen karelianismin ohjelmanjulistusta, suurten kareliaanien viriketaustaa, matkakokemuksia ja matkakertomusten konventioita.⁷⁴

Kansatieteilijä Timo Niiranen käsittelee tutkimuksessaan *Axel Olai Heikel, Suomalaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija* (1987) Blomstedtin ja Sucksdorffin matkakertomuksen suhdetta kansatieteen kehitykseen. Heikel toi suomalaiseen rakennustutkimukseen ja laajemmin kansatieteeseen komparatiivis-evolutiivisen, vertailevan ja kehitysohjallisen, tutkimusperinteen, jota Blomstedt ja Sucksdorff tulkintani mukaan sekä keruussaan että julkaisussaan seurasivat omintakeisesti. Syntetisoivasta, esimerkiksi eri materiaaleista tehtyjä ornamentteja yhdistelevästä otteesta seurasi tiedemiesten kriittisiä kommentteja.⁷⁵ Näiden pohjalta Niiranen nostaa esiin eri tutkimussuuntausten ja tutkijoiden väliset yhteydet ja eri katsomusten väliset keskustelut.⁷⁶ Niirasan tutkimus osoittaa myös Blomstedtin julkaisussa tekemän tulkinnan kansalliset ja kansainväliset esikuvat ja hänen laajan perehtymisensä ajankohtaiseen tutkimukseen.

⁷⁰ Sihvo 1969, 78.

⁷¹ Axel Gallén (1865–1931, vuodesta 1907 lähtien Akseli Gallen-Kallela), Louis Sparre (1863–1964), Eero Järnefelt (1863–1937), Pekka Halonen (1865–1933), Emil Wikström (1864–1942) ja Eino Leino (1878–1926).

⁷² Sihvo 1969, 107. Alaluku on nimetty Kansallisen taideteollisuuden uranuurtajat Yrjö Blomstedt ja Viktor Sucksdorff Vienassa 1894. – I. K. Inha ja K.F. Karjalainen 1894 Lönnrotin jäljillä Vienassa.

⁷³ Vrt. Waernerberg 2007, 212. Sihvon (2003) mukaan kulttuurikarelianismiksi ja poliittiseksi karelianismiksi.

⁷⁴ Sihvo 1973, 256.

⁷⁵ Blomstedtin tapaa syntetisoida aineistoja käsitellään luvussa *Tulkinnan kudelman*.

⁷⁶ Niiranen 1987, 100–104, 157–158.

Taidehistorioitsija Ritva Wären väitöskirjassa *Rakennettu suomalaisuus – nationalismi arkkitehtuurissa* (1991) Blomstedtin ja Sucksdorffin matkaa ja julkaisua käsitellään suomalaisen arkkitehtuurin yhteydessä. Tutkimus perustuu arkkitehtuuria käsitteleviin lehtikirjoituksiin, arkistoaineistoihin ja kansallisromanttisten rakennusten suunnittelun ja toteutuksen ja niiden suomalaisiksi ymmärrettyjen piirteiden analysointiin. Wären tutkimus yhdistää Blomstedtin ja Sucksdorffin toiminnan vuosina 1890–1910 kansallisesta rakennustyylistä käytyyn keskusteluun, mutta huomauttaa, ettei aikalaieskustelujen pohjalta voida löytää yhtenäistä suomalaista tyyliä, joka olisi ilmennyt sellaisena selvärajaisena ilmiönä kuin myöhemmät 1900-luvun tulkinnat ovat kansallisromanttisen tyylin esittäneet. Pikemminkin suomalaisen arkkitehtuuri- ja taideteollisuustyylin synnyttämiseen oli kova tarve ja pyrkimys, mutta sen mahdollisista sisällöistä käytiin eri yhteyksissä keskustelua.

Sihvon, Niirasan ja Wären tutkimukset keskustelevat kansani kansallisuudesta, suomalaisuudesta ja karelianismista. Olkoonkin, että tutkimukset ovat näkökulmaltaan ja siten myös tuloksiltaan hyvin erilaisia. Sihvo rakentaa ja laajentaa karelianismin käsitettä taiteen tyylikaudesta kokonaiseksi tutkimusalueeksi.⁷⁷ Niiranen luo eri kansainvälisistä tutkimussuuntauksista rakentuvaa oppihistoriallista pohjaa suomalaiselle rakennus-, puku- ja ornamenttitutkimukselle, ja Wäre puolestaan purkaa pelkästään kansallisena nähdyn aikakauden kuvaa. Lähestymistavaltaan Wären tutkimus on lähinnä omaa tutkimusotettani. Hän tarkastelee suomalaisuuden määrittymistä yhteiskunnan eri osa-alueiden välittyneisyyttä korostaen, ymmärtää tutkimusaineistonsa teksteinä ja painottaa tekstien autonomisuutta suhteessa niiden tekijään⁷⁸.

Tutkimukseni erottuu näistä edellisistä erityisesti aineiston, sen käytön ja siten myös tutkimuksen kontekstin suhteen. Niiranen, Sihvo ja Wäre etsivät kansallisuutta, suomalaisuutta ja Karjala- ja *Kalevala*-romantiikkaa ensisijaisesti kirjallisista kuvauksista, matkakertomuksista, arkkitehtuurisuunnitelmista ja toteutuneista rakennuksista ja siten minun näkökulmastani vallalla olleiden näkemysten julkisiksi saatetuista esityksistä. Oma lähestymiseni on melkein päinvastainen. Lähtökohtanani ovat keruumatka ja sieltä koottu moniääninen ja tuntemattomaksi jäänyt aineisto, josta nousseita yksityiskohtia seuraan maastossa, matkankulussa ja lopulta julkisissa, vallitsevien käsitysten mukaisissa ja systematisoiduissa tulkinnoissa. Tutkimukseni toisessa osassa lähestymistapani täydentyy kolmen tapauksen analyysillä. Näissä tapauksissa palaan keruumatka-aineistoon takaisin ja kysyn, kuinka taiteilija-tutkijoiden kokemuksen ja tiedon yhdistävä merkityksellistämisen prosessi piiryy ja kirjoittautuu kerättyyn

⁷⁷ Waenerberg 2007, 212.

⁷⁸ Wäre 1991, 13–15. Wäre tarkastelee aineistojaan teksteinä ja kunnioittavan välimatkan päästä soveltaen Paul Ricoeurin hermeneutiikkaa. Tällöin tekstien ajatellaan toimivan itsenäisesti ja tutkimuksen tavoitteena on sulkeistaa sekä tekijän että tutkijan vaikutus tulkinnasta. Pyrkimys ajattelun hienojakoisuuteen ja älylliseen rehellisyyteen on vaikuttanut myös julkaisun rakenteeseen. Wäre kertoo tietoisesti välttävänsä argumentoimasta tulostaan narratiivilla ja lukemista helpottavilla yleistyksillä. Hän rakentaa tutkimuksensa avoimeksi aineiston esittelyksi, jonka lukijan on mahdollista päästä kritikoimaan tulkintaa ilman kertomuksen purkamista.

aineistoon ja kuinka se on tulkittavissa nykyajasta käsin.⁷⁹ Semioottisesti muotoillen jäljitän sitä, mitä tietty aineistokokonaisuus 1890-luvun taiteellistieteellisessä yhteydessä merkitsee, miten sen merkitys esitetään ja miksi tulkitseen sen merkityksen siksi, mitä ajattelen sen merkitsevän. Karelianismin käsite, kansallisten tieteiden kehityshistoria ja suomalaisuutta rakentavat ja purkavat keskustelut eivät siten ole tutkimuskohteeni, vaan pikemmin ne ovat se semioottinen tausta tai tila, jota vasten oma merkityksenantoni tapahtuu.

Kalevala-eepos ja *Kalevala*-tutkimus ovat tutkimuksessani mukana sekä Elias Lönnrotin (1802–1884) kahdesta laitoksesta painettuina kirjoina että kulttuurin tekstinä. Eikä vähiten siksi, että Blomstedtin ja Sucksdorffin matka liittyi 1890-luvun käytännössä *Kalevalan* edustaman reaalimaailman löytämiseen, tutkimiseen ja visualisointiin. Matkalle lähdettiin *Kalevalan* innoittamina ja eepos taskussa. Karjalaista ja laajemminkin kansanomaista kulttuuria luettiin ja kirjoitettiin *Kalevalan* säikeiden läpi.⁸⁰ *Kalevalan* eri laitoksiin, niiden kuvituksiin ja *Kalevala*-keskusteluihin suhtaudun tutkimuksessani karelianismin tapaan. *Kalevala* ei ole kohteenani, mutta eepos itse ja *Kalevalan* tulkinnat antavat omalle tulkinnalleni tarpeellista taustaa ja oivalluksia. Ensisijaisesti ymmärrän *Kalevalan* kulttuurisina teksteinä, monikossa. *Kalevalan* molemmat laitokset ovat metonyymisessä suhteessa niihin eri ikäisiin kulttuurisiin kerrostumiin ja keruuhetken konteksteihin, joista kerätty aines koostettunakin kertoo. *Kalevala*, sen löytäminen ja luominen sekä ilmiön tutkiminen ja muistaminen ovat asettuneet korvaamaan runojen jo alun alkaenkin ohueksi jääneet suhteet ihmisten reaali-maailmaan. Kulttuurisena tekstinä *Kalevala* sisältää kuitenkin runsaasti teksteihin kerääntynyttä ja niissä säilynyttä alkuperäistä indeksistä painoa. Teksti on esikuvallista, mukaansa tempaavaa ja toiminnallista; sellaista, jota me suomalaiset, karjalaiset ja venäjänkarjalaiset kukin omalla tavallamme pidämme yllä ja varioimme toiston, lainojen ja kiellon välinein.⁸¹

Kulttuuriperinnön muotoutumiseen on kiinnitetty viime aikoina runsaasti huomioita. Tutkimuksissa pohditaan museoiden aineistonkeruun, kokoelmanhallinnan, konservoinnin ja esittämisen käytäntöjä, joiden on todettu olevan historiallisesti rakentuneita ja ilmentävän aikansa maailmankuvaa. Tutkimukset ovat vieneet museohistoriallista ja museologista ajattelua eteenpäin, taustoitaneet 1890-luvun kuvaa ja nostaneet esille materiaalisen kulttuurin merkityksellistämisen prosesseja. Anne Aurasmaa tarkastelee väitöskirjassaan *Salomonin talo* (2002) museon ideaa tietoa (ymmärrystä) tuottavana visuaalisena esityksenä. Aurasmaa näkee nykykäsityksen mukaisen museon syntyneen yksilöllisen tiedon ja ymmärryksen laajentamiseen pyrkineistä renessanssiajan muistitekniikoista, jotka yhdistyivät 1800-luvun kansansivistystä korostavaan ajatteluun. Valistuksen aikana tiede, taide, käsityö (ja kansansivistys) eriytyivät, mutta Aurasmaan mukaan museon ideaan jäi jäänteitä aikaisemmasta yhteydestä ja ajat-

⁷⁹ Lainaan kirjoittautumisen termin Tuija Saresman väitöstutkimuksesta *Omaelämäkerän rajapinnoilla, kuolema ja kirjoitus* (2007). Saresman tutkimuksessa tekstuaalisuus on tekemistä, kirjoitusta ja samalla kietoutunut konteksteihin ja käytäntöihin. Saresma 2007, 25–27.

⁸⁰ Wäre 1991, 15.

⁸¹ Vrt. Eliade 1993, 35.

telusta. Aurasmaan pohdinta kokemuksen ja tiedon yhdistymisestä kokoelmista oppimisen ja ymmärtämisen tapana sekä ajatukset museon ajallisuudesta ja tilallisuudesta ovat kannustaneet tulkitsemaan keruuaineiston museaalisuutta henkilökohtaisesti. Tiivistetysti Aurasmaa määrittelee museon – Jacques Derridaan (1972) viitaten – dialogiseksi ja muuttuvaksi tekstiksi absoluuttisen ja uni-versaalin kirjan sijaan.⁸²

Ildiko Lehtinen kirjoittaa artikkelissaan Suomalais-ugrilainen kulttuuriperintö ja identiteetti (2005) museoesineistä, näyttelyistä ja Suomen museolaitoksen syntyvaiheen kokoelmapolitiikasta. Lehtinen kuvaa kansallismuseon ensimmäisen perusnäyttelyn tapaa esittää sukukansoja stereotyyppisesti ja sitä, kuinka näytteillepano muovasi suomalaista identiteettiä. Lehtisen käsitys suomalais-ugrilaisten kokoelmien keräämisen ja esittämisen käytännöistä on valaissut 1920-luvulle tultaessa konventioksi muodostunutta näkemystä korostaa suomalais-ugrilaisten kansojen yhteisiä esteettisiä piirteitä, jolloin avainsanoja olivat kotitekoisuus, taidekäsityö ja arkaaisuus.⁸³

Outi Turpeisen museoesineen esittävyttä koskevassa tutkimuksessa *Merkitseellinen museoesine – kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näyttelysuunnittelussa* (2005) osoitetaan kokoelmanhallinta- ja näyttelykäytäntöjen yhteys museoesineen merkityksen rakentumiseen. Yhteistä Aurasmaan, Lehtisen ja Turpeisen tutkimuksille on museoesineen ja näyttelyn visuaalisuuden korostaminen. Susan Pearcen mukaan sana ja esine omaavat yhtäläisen merkityksen museossa.⁸⁴ Ajatus perustuu esineen ymmärtämiseen materiaalisena merkinä ja kulttuurisena tekstinä. Lisäksi esineen visuaalinen materiaalisuus avautuu kahtaalle. Pomianin, Stránskýn ja Pearcen mukaan materiaalisuus muodostaa esineen tulkitsijalle yhteyden menneisyyteen. Aurasmaan, Lehtisen ja Turpeisen materiaallinen visuaalisuus luo katsojalla yhteyden tiedon koettavaan ja lopulta henkilökohtaiseen ja ennalta arvaamattomaan merkitykseen. Kokemuksen toistaminen on keskeistä sekä kansallisen tunteen muodostumisessa että kulttuuriperinnön kyvyssä kantaa merkityksiä.

Turpeisen tutkimuksessaan käyttämä kokeileva menetelmä, lukemisen, kokemisen ja tekemisen yhdistäminen taiteen metakulttuuriseen semioottiseen analyysiin,⁸⁵ vertautuu omaan käytännön museotyön kanssa lomittuvaan tutkijantyöhöni. Tutkimus on sisältänyt arkistotutkimusta, kenttätöitä, näyttelyn suunnittelua ja valmistusta yhdistettynä aikalaikirjallisuuden ja tutkimuskirjallisuuden lukemiseen ja kirjoittamiseen. Metodi näyttää myös läheiseltä kohteenani olevien arkkitehtien runsaat sata vuotta aiemmin toteutuneen toimintatavan ja prosessin kanssa.⁸⁶ Turpeisen työskentelytapa sekä rakenteeltaan avoin ja ajallinen tutkimusraportti ovat auttaneet ymmärtämään Blomstedtin pyrkiä yhdistää taide ja tiede. Metodi kannusti myös minua viipyilemään tut-

⁸² Aurasmaa 2002, 317–318, myös Aurasmaa 2002, 39, 162, 300, 332, 346.

⁸³ Lehtinen 2005, 144.

⁸⁴ Pearce 1995, 74–75; katso Lehtinen 2005, 136.

⁸⁵ Veivo 2007, 33.

⁸⁶ Pyrkimys taiteellisen ja intellektuellin toiminnan yhdistämiseen ei 1800-luvun lopussa ollut erityistä eikä kansallisromantiikkaan sitoutunutta. Esimerkiksi Kimmo Sarje on kirjoittanut rationalistista taidekäsitystä puoltaneesta arkkitehti Gustaf Strengelistä kulttuurin moniottelijana. Sarje 2007, 208–234.

kimuskohteeni tarjoamassa tilassa ja intuitiivisesti hahmottamaan taiteen ja tieteen kaksoisvalotusta omassa ajassani.⁸⁷

Kulttuuriperinnön diskursiivista muotoutumista koskevat tutkimukset ovat tarjonneet esimerkkejä kulttuuristen merkitysten sosiaalisesta ja kielellisestä rakentumisesta. Tutkimuksista innoittavin on ollut Tuulikki Kurjen (2002) *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*, jossa Kurki tarkastelee yhden arkistotalenteen, käsikirjoituksen virittämänä sotkamolaisen Heikki Meriläisen (1847–1939) kirjoittajakuvan rakentamista sivistyneistön ja kansan välisessä vuoropuhelussa. Kurki konstruoi tarkastelukeyhksen, joka mahdollistaa erityyppisten kirjallisten aineistojen lähilukemisen kertomuksina kansasta ja Meriläisen elämän kuvauksina, esityksinä kansanperinteestä käydystä neuvotteluisista ja niihin osallistuneista äänistä. Kurjen mikro- ja makrotason yhdistävä asetelma on tutkimukseni kannalta hyödyllinen. Kurki tarkastelee kumpaakin tulkinnan kontekstia toisen avaaman näkökulman ja kysymyksenasettelun kautta, mikä väistämättä rajaa merkitykselliseksi nousevia tekstin tulkintoja, mutta myös nostaa näkyviin mahdollisia tulkintoja, joita yksittäisellä tekstillä ei ole. Omassa tutkimuksessani kansallisen kulttuurin muodostumisen mikrotason, Kurjen antamassa merkityksessä, muodostaa keruumatka aineistoinen ja tulkintoinen, kun makrotasoa edustaa suomalaisuuden rakentamisen monialainen projekti. Tällöin sivistyneistö tallensi kansanperinnettä ja laati erilaisia kulttuurin tekstejä: kertomuksia, kuvia, karttoja, musiikkikappaleita, maisemia ja rakennuksia. Näissä ja näiden avulla abstrakti kansalaisuus kiinnittyi maantieteelliseen Suomenmaahan, sen erilaisiin asukkaisiin ja artefakteihin sekä sijoitui tilaan ja aikaan kuvitelluksi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.⁸⁸

Palaan takaisin kangasmallitauluun. Roland Barthes käsitteli teoksessaan *Le plaisir du texte*, (1973, 89) tekstuaalisuuden etymologiaa ja kudonta- ja kangasmetaforia:

Teksti tarkoittaa kudottua, mutta tähän asti olemme pitäneet tätä kudottua vain tuotteenä, valmiina verhona, jonka takaa enemmän tai vähemmän peitettynä löytyy merkitys (totuus), nostamme nyt tästä kudoksesta esiin sen generatiivisen ajatuksen, että tekstiä kootaan, työstetään jatkuvan kutomisen tapahtumana; ja kadonneena tähän kudontaan – tähän tekstuuriin --.⁹⁰

Barthes viittaa tekstin etymologiseen taustaan ja siihen, että alkuaan sana teksti ei viitannut lainkaan kieleen. Tekstin alkuperä on latinankielen sanassa *texo*, joka tarkoittaa muun muassa kutomista.⁹¹ Barthesin ja Lotmanin tekstuaalisuus

⁸⁷ Esimerkiksi Turpeinen 2005, 31, 36; Wäre 1991, 130, 156; Ajattelun, kokemuksen ja tekemisen niveltymisestä tutkimuksessa Louekari 2006, 18–19; Louekari 2007, 164–165.

⁸⁸ Karkama 1999, 90; Lukkarinen & Waenerberg 2004, 39; Jokinen 1997, 37–40; Lehtinen 2005, 136.

⁸⁹ *Tekstin hurma* 1993, suomentanut Raija Sironen, jälkisanat Erkki Vainikkala.

⁹⁰ Barthes 1993, 84.

⁹¹ *Texo*, *texere*, *texui*, *textus*: 1. construct with elaborate care, 2. plait (together), 3. weave. Latdict. Latin Dictionary & Grammar Resources. <http://www.latin-dictionary.net/info/word/37099.html>; Fornäs (1998, 12): Kreikan kielen verbi *tek-tanomai* tarkoittaa kutoa yhteen. Elina Räsänen on avannut väitöstutkimuksessaan (2009) konteksti-termin alkuperää, joka johtaa latinankielen sanaan *contexere*, kutoa,

kutomisena rinnastuu Blomstedtin aikalaisilleen ja tuleville tutkijoille kokoamaan kangasmallitauluun. Blomstedtin kokoamat kangaspalat ovat kutomisen tulosta. Ne ovat loimien ja kuteiden muodostamia verkostoja, jotka sekä yksittäisinä kappaleina että esitykseksi sommiteltuna kokonaisuutena ovat enemmän ja erilaisia kuin niihin käytettyjen, eri paikoista valittujen ainesten ja kehitettyjen sidosten summa. Näin tulkiten kangasmallitaulu ei pelkästään esitä tilkkuja tuotteina (ja tekstiä kirjoitettuna lappusina), vaan myös kulttuurin tekstin generatiivista toimintaa ja tulkintakontekstin uudistamista.

Toiminnallisuuteen viittaa myös Blomstedtin valokuvan nimessä vihjaama tulkintaohje: *Riihilehdon tupa Amanta Heikkinen kutomassa*. Blomstedtin kutojatyttö apureineen työskentelee menneisyyden ja nykyisyyden välissä, joka on niin ikään läheinen tavalle, jolla Blomstedt ja Sucksdorff paikansivat itsensä ja kollegansa – varhaiset suomalaiset museologit ja taiteilijat – suomalaisuuden konkreettisina rakentajina. Kangasmallitaulu antaa konkreettisen esimerkin myös omalle tavalleni käsittää tekstuaalisuutta musealiassa, minkä ymmärrän menneisyyden osaksi unohtuneita kerroksia ja nykyisyyttä yhteen kutovana, uutta luovana ja tulevaisuuteen tähtäävänä toimintana.

Kangasmallitaulun innoittamana sovellan kulttuurin tekstin ja tekstuaalisuuden ajatuksia heritologiseen kysymyksenasetteluun. Näen tekstuaalisuuden arkielämän materiaaliseen ja sosiaaliseen maailmaan kietoutuvana ja sen merkityksiä rakentavana toimintana, joka ei sulje kokemuksellisuutta, ruumiillisuutta ja materiaalisuutta merkityksenannon ulkopuolelle, vaan pikemminkin ponnistaa niistä. Ymmärrän tekstuaalisuuden kulttuurin rakenteiden, ihmisen ja materiaalisuuden tason toimintana, jossa on reitti sekä ihmisen aistimelliseen ja ruumiilliseen, esikielelliseen olemiseen että inhimillisen käsityskyvyn ulkopuolisiin ja tutkimukseni yhteydessä usein myyttiseksi nimettyihin ilmiöihin.

---

neuloa tai sitoa yhteen. Räsänen näkee termin käsityöhön liittyvän alkuperän antavan mahdollisuuden tuoda esiin kontekstin moniulotteisuutta ja joustavuutta. Räsänen 2009, 23; Saresma 2007, 25; katso myös Kukkonen 1999, 336.

3 TUTKIJA KENTÄLLÄ

Kulttuurin ja perinteentutkimuksessa on 2000-luvun molemmin puolin pohdittu kentän käsitettä, jolla on ilmaistu eroa tai liikettä tutkijan position ja aineiston edustamien kontekstien välillä. Keskeisenä teemana on ollut tutkijan ja hänen kenttensä välinen dialogi ja se, miten tutkijan suhde kuvaamiinsa ilmiöihin, hänen motiivinsa ja mahdollisuutensa reflektoituvat ja heijastuvat kentän kuvaukseen, aineistoon ja yleisemmin tutkimusraporttiin. Asetelmaa on tarkasteltu myös kentän suunnasta, jolloin on pohdittu tutkimuskentän merkitystä tutkijalle, sitä kuinka kenttä voi muodostua yhdeksi tutkijuutta rakentavaksi tilaksi ja haasteeksi omien henkilökohtaisten, tieteenalakohtaisten tai muistiorganisaatioiden lähtökohtien ja toimintamallien esilletuomiseksi. Esimerkiksi Kalevalaseuran vuosikirjoissa *Tutkijat kentällä* (2003) ja *Kenttäkysymyksiä* (2004) analysoidaan eri tieteenalojen näkökulmista eri aikoina konstruoituja tutkimuskenttiä, jotka olivat fyysisinä paikkoina muun muassa arkistoja, paikkakuntia, internetverkostoja ja kouluyhteisöjä. Vuosikirjat tarjoavat kenttäkysymyksen historiallisen näkymän. Julkaisut on rakennettu siten, että nykytutkijat pohtivat omaa ja tieteenalansa suhdetta tutkimuskenttään, joiden rinnalla esitetään sekä aikaisempia kenttätöyökertomuksia että niistä tehtyä tutkimusta. Artikkelikokoelmat *Kansarunousarkisto, lukijat ja tulkinnat* (2004) ja *Ääniä arkistosta* (2008) jatkavat kenttätermin pohdintaa ja tarkastelevat arkistoaineistojen kerääjän, kertojan ja myöhemmän tutkijan välistä suhdetta.

Keruumatkaa koskevan tutkimuksen kannalta on tärkeää eritellä, miten erilaiset käsitykset kentästä kietoutuvat toisiinsa ja kuinka kokemuksellisuus ymmärretään kulloisessakin tilanteessa. Kansalliseen keruumatkaperinteeseen näyttää sisältyvän ajatus tutkijan henkilökohtaisesta matkasta, joka rakentuu jonnekin menemisestä, siellä – toisaalla – aineiston kokoamisesta, takaisin palaamisesta ja myöhemmästä aineistojen käsittelystä ja tulkinnasta.⁹² Bo Lönnqvist on vertailllessaan 1960-luvun pohjoismaisia kenttätöyömenetelmiä tehnyt huomion, joka on museokokoelmien tulkinnan kannalta kiinnostava. Lönnqvist-

---

⁹² Kenttä(työ)matkaperinteellä viitataan tässä Suomessa 1800-luvulta alkaen muotoutuneeseen suullisen ja esineellisen kulttuurin keruumatkaperinteeseen, joka on ollut läheisessä yhteydessä museoiden ja arkistojen toimintaan.

tin mukaan Suomeen on muodostunut muista pohjoismaista poikkeava holistinen kenttätutkimusperinne, jossa on nähtävissä vaikutteita Venäjän maantieteellisen seuran (1845) kenttätutkimusmatkoista 1800-luvulta.⁹³ Karjalan suuntautuneet keruumatkat ovat osa tätä traditiota. Tunnetusti Lönnrotin matkat tarjosivat jälkipolville hyvän esimerkin holistisesta keruuoitteesta. Lönnrotin tuottoisa ja tarttuva toiminta antoi myös mallia sille, kuinka keruumatkoilla tuli toimia ja kuinka siitä tuli eri muodoissa raportoida. Anna-Leena Siikala on tutkinut Lönnrotin matkojen oppihistoriallista taustaa. Siikalan mukaan heti ensimmäisessä Lönnrotin matkakertomuksessa, *Elias Lönnrotin matkat I* (1902), on nähtävissä Lönnrotin tapa yhdistää kansainvälistä ja kansallista tutkimustraditiota. Päiväkirjamuotoon kirjoitetut muistiinpanot sisältävät yleisnografista kuvausta⁹⁴, omien tunnelmien luonnehdintaa, matkan sujumisesta kertovia tuokiokuvia, kohdattuja ihmisiä ja luonnon olosuhteita pohtivia havaintoja.⁹⁵ Tähän holistiseen kenttämattatraditioon, joka sopi myös vallitsevien taidekäsitteiden henkeen, tukeutuivat myös 1890-luvun taiteilijat ja tutkijat.⁹⁶

Tutkijalla on myös nähty olevan keskeinen osuus kentän syntyyn. Tällöin on pohdittu sitä, miten kerääjän mielenkiinto, hänen asettamansa tutkimuskyvykset ja hänen ottamansa teoreettiset, aineiston valintaa koskevat ja myös konkreettiset askeleet määrittelevät sitä, millainen kenttä muotoutuu ja kuinka se eri näkökulmista kontekstualisoituu.⁹⁷ Vuorovaikutusta korostavassa kenttätutkimuksessa on pohdittu aineistonhankinnan ja tulkinnan yhteen punoutumista, jolloin kenttä ei paikannu maantieteelliseksi sijainniksi, eletyksi paikaksi tai tutkimuksen viitekehyykseksi vaan tutkijan ja tutkittavien väliseksi suhteeksi.⁹⁸

Kentän rinnalla keskustellaan paikasta, joka liittyy sekä yksilön että yhteisön suhteeseen ympäristöön. Mikäli kenttä käsitetään lähinnä tutkimuksen tarpeisiin konstruoiduksi tilaksi tai suhteeksi, ajatellaan paikan olevan fyysinen, usein aistihavaintoihin pohjautuva ja kokemuksesta rakentuva kategoria. Tässä tutkimuksessa ajattelen paikan olevan tutkijan ja tutkimuksen kohteena olevien kulttuuriympäristö, se missä ja mistä käsin tutkimusta tehdään ja mistä kenttätöaineistot kertovat. Paikka on maantieteellisen ja ajallisen sijaintinsa lisäksi kulttuurisesti ja sosiaalisesti muotoutunut. Sitä kuvataan eletyn, koetun ja kerrotun muodostamana verkostona.⁹⁹

⁹³ Lönnqvist 2003, 3, 41–42; myös Härö 1984, 114.

⁹⁴ Siikalan mukaan 1800-luvun standardietnografinen kuvaus sisälsi maisemia, kasveja, elinkeinoja, väestöä, kansantapoja, rakennuksia, vaatteita uskontoa, kieltä ja runoutta koskevia havaintoja. Siikala 2002, 79; Siikala 2008, 307.

⁹⁵ Siikala 2002, 79–81; katso myös Rytkölä 1998, 434–435.

⁹⁶ Katso Tarkka 1989, 243–257. Tarkan tutkimuksessa karelianismin ja Karjala-tutkimuksen antropologisesta asetelmasta eritellään kohteen ja tutkijan, kansanomaisen kulttuurin ja kansallisen korkeakulttuurin välistä suhdetta. Myös Gallen-Kallela-Sirén 2005, 127.

⁹⁷ Junkala 1999, 196–197; Knuutila 2004, 11.

⁹⁸ Junkala 1999, 191; Pöysä 1997, 39; Pöysä 2004, 25. Kentän käsitehistoriallinen kulku on likeinen kontekstin käsitteen muotoutumisen kanssa. Yksinkertaistetusti molempien käsitteiden merkitys on liikkunut fyysisestä paikasta abstraktiksi.

⁹⁹ Knuutila 2006, 7; Lukkarinen & Waenerberg 2004, 93–95.

Tutkija, joka liikkuu kentän ja paikan välillä, liikkuu väistämättä myös ajassa. Erityisesti historiantutkijan kenttä on monikerroksinen, sillä siihen sisältyy ainakin tutkimuskohteen ja tutkijan oma aika, joilla molemmilla on historiallisesti ja sosiaalisesti rakentuneet menneisyys ja nykyisyys sekä käsitys tulevasta. 2000-luvun käsitteenä ja kulttuurihistorian näkökulmasta määriteltynä historiallisuus merkitsee ilmiön sijoittumista eri tavoin etenevään ja kulloisesakin tilanteessa ainutlaatuiseseen ja monikerroksiseen aikaan ja tilaan.¹⁰⁰ Tutkittavana ajankohtana, 1800-luvun lopussa, aika ja historia käsitettiin toisin. Nykyisen lineaarisen, etenevän aikakäsityksen sijaan maaseudulla ja kodin piirissä elämää jäsensi syklinen, kehämäinen aika, joka oli sidoksissa vuodenaikojen määrittämään toimeentulomalliin, vuotuiskiertoon.¹⁰¹ Kentältä löydettävissä oleva, tulkittava ja julkaistava historia puolestaan ymmärrettiin sivistyneistön piirissä mahdollisuutena ja oikeutuksena kansalliseen ja valtiolliseen itsenäisyyteen.¹⁰²

Kalevalan kuvittamisen ja suomalaisen kuvasanaston lähtökohtana oli itsestään selvästi myös kolmas, myyttinen aikaolemus (epäaika), jota taiteilijat kokemuksellisesti etsivät ja johon he pyrkivät samaistumaan.¹⁰³ Nykyajasta käsin myyttisen ajan on kuvattu olevan alutonta, loputonta ja ikuisesti palaavaa, jonka vuoksi myös sitä usein kuvataan sykliseksi.¹⁰⁴ Myyttisen ajan erityispiirre kuitenkin on, ettei sen ajatella olevan syklisen arkaaisen luonnonkierron tai lineaarisen, palautumattoman historiallisen ajan tavoin mitattavissa ja suoraan kuvattavissa. Itse asiassa myyttinen tietoisuus on ajatonta, kuten Tarasti huomauttaa. Myyttinen aikaolemus sisältää ajatuksen myytin sisällön asettamisesta ajallisen etäisyyden päähän. Näin nykyisen empiirisen ja sen myyttisen alkuperän välillä on selkeä raja, joka erottaa keskenään erilaiset aikakäsitykset peruuttamattomasti toisistaan.¹⁰⁵

Myyttistä aikaa lähestytään, kuten taidetta, kiertoteitse. Sitä kuvataan esimerkiksi ajallisina siirtyminä, ajan murtumisena tai eri aikaolemusten kohtaamisena. Tällöin aikaa kuvataan esimerkiksi historiallisen ajan katoamisena, suuren alkuajan ja nykyajan yhteen lankeamisena tai nykyisyyden ja menneisyyden välisenä ja katkoksellisena merkityksen liikkeenä¹⁰⁶ Samalla kun myyttinen kerronta tai tapahtuma on aikaa käsittelevää ja sitä hyödyntävää, se on paradoksaalisesti sekä historiaa että elämänkiertoa pakenevaa. Mircea Eliaden (1993, [1949]) mukaan arkaaisen ontologian erityisyys liittyy historiallisen ajan kumoutumiseen. Mikäli esine tai teko muuttuu todelliseksi esikuvallisten mallien toiston ja jäljittelyn avulla (esimerkiksi rituaaleissa) tapahtumaan sisältyy profaanin ajan, keston ja historian kumoutuminen ja jäljittelijöiden siirtyminen esikuvan tarjoamaan mystiseen aikaan ja tilaan.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Immonen 2001, 20–21.

¹⁰¹ Ollila 2008, 18; Agraarin syklisestä ajasta ja sen kuvaamisesta. Katso Lotman 2001, 151.

¹⁰² Karkama 1999, 92–94; Lassila 2000, 79–80.

¹⁰³ Katso Fromm 1987, 50, 98–99.

¹⁰⁴ Eliade 1993, 34–35; Vrt. Lotman 2001, 151.

¹⁰⁵ Tarasti 1990, 150.

¹⁰⁶ Eliade 1993, 35; Pentikäinen 1987, 188; Barthes 1994, 184–186.

¹⁰⁷ Eliade 1993, 35.

Mytologian ja historian suhde oli 1800-luvun lopussa tieteellisen mielenkiinnon aiheena. *Kalevalan* tulkinnasta käytiin keskustelua, jonka osapuolina olivat sekä teoksen historiallis-maantieteellisen että mytologisen tulkinnan kannattajat.¹⁰⁸ Historiallisen näkökulman mukaan *Kalevala* kertoi todellisista ihmisistä, paikoista ja tapahtumista. Mytologisen tulkinnan puolustajat katsoivat *Kalevalan* kuvaavan myyttistä maailman historiaa, jossa jumalten, ylinhimillisten sankarien ja ihmisten teot kietoutuvat toisiinsa.¹⁰⁹

Kalevalan taiteellis-tieteellisten tulkintojen kannalta innostavaa oli se, että Elias Lönnrot oli sisällyttänyt keskustelun avaimet teokseensa ja sen eri laitoksiin itse. *Kalevala* rakentui lähtökohtaisesti yhdistelmäksi mytologista ja historiallista sisältöä. Lisäksi Lönnrotin käsitys teoksen luonteesta muuttui hänen kirjoittaessaan ja muokatessaan *Kalevalan* eri laitoksia. Tarkentaessaan ja ajankoh-taistaessaan tieteellistä näkemystään Lönnrot muutti näkökulmansa mytologi-sesta historialliseksi.¹¹⁰ *Vanhan Kalevalan* (1835) työstämisen vaiheessa hänen esikuvansa oli erityisesti Christfrid Gananderin (1742–1790) *Mythologia Fennica* (1789), joka oli kansainväliseen vertailuun pohjautuva kokoelma esikristillistä uskomusaineistoa ja käsitteitä niihin liittyneitä runoja, maantieteellisiä ja histori- allisia tietoja.¹¹¹ Sanakirja oli Gananderin näköispainoksen (1960) esipuheen kirjoittajan Jouko Hautalan mukaan avain suomalaisen kansanrunouteen juuri kansanrunouden selitysten antajana.¹¹² Myöhemmin Lönnrot ratkaisi mytologi- an ja historian suhteen uudelleen. Hän jäsensi *Kalevalan* lineaariseksi kertomuk- seksi, jossa ensin esitettiin myyttinen esihistoria ja sitten kristinuskon tulosta alkava historia.¹¹³

Maisema on monitieteellinen käsite, jossa erilaiset paikka- ja aikaulottu- vuudet sekä historiallinen ja myyttinen lukutapa kohtaavat. Maisemaa jäsenne- tään usein erilaisten aika- ja paikkaulottuvuuksien avulla tai toisin sanottuna ihmisen osallisuutta, suhdetta maisemaan eritellään paikka- ja aikaulottuvuuk- silla. Esimerkiksi humanistisessa maantieteessä ja taidehistoriassa maisema jae- taan kauko- ja lähimaisemaan, jolloin keskeistä on millaisessa ja kuinka lähei- sessä suhteessa ihminen on maiseman kanssa. Tällöin kaukomaisema on ni- mensä mukaisesti saavuttamaton, etäisen tarkastelun kohde ja lähimaisema oman kokemuksen ja välittömien ruumiillisten aistihavaintojen läpi suodattava mielikuva.

Uskontotieteilijä Terhi Utriainen käsittelee naisetnografin paikantumista kenttätöissä kohtaamiensa ihmisten, tutkijoiden ja tutkittavien kanssa artikke- lissaan *Paikalla silmänä ja ruumina* (1996). Utriainen pohti tutkijan paikantumista

¹⁰⁸ Katso Kaukonen 1948, 191–200; Pentikäinen 1987, 22. Mytologisen ja historiallisen tulkinnan suhteesta aineellisen kansanperinteen tutkimuksessa; Ervamaa 1981, 132–138. *Kalevalan* historiallisuudesta A.W. Ekmanin taiteessa. Siikala 2008.

¹⁰⁹ Pentikäinen 1987, 22.

¹¹⁰ Ervamaa 1981, 132–133; Siikala 2008, 313.

¹¹¹ Pentikäinen 1987, 12–19.

¹¹² Hautala 1960, 10.

¹¹³ Pentikäinen 1987, 190; Fromm 1987, 19; Myyttisen ja historiallisen suhteesta kirjalli- suuden *Kalevala* -tulkinnossa; katso myös Fromm 1987, 97–101.

asennon käsitteen¹¹⁴ avulla, minkä hän ymmärtää asia- ja tilannekohtaiseksi oman itsensä, elämäntilanteensa ja kokemustensa sekä oman tyyliensä ja kielenensä ymmärtämiseksi ja hyödyntämiseksi yhtä hyvin kenttätyön ja kirjoittamisenkin konkreettisissa tilanteissa.”¹¹⁵ Taiteellisen toiminnan tutkijat käyttävät Utriaisien asennon tapaan kokemuksen käsitettä, jolla voidaan selvittää, missä ja miten olemme suhteessa itseemme ja ympäristöömme.¹¹⁶ Taiteentutkimuksessa kokemuksellisuus avaa teoksen ja katsojan väliseen suhteeseen erityisen tulkintatason tai näkymän. Kokeminen kuvataan teoksen edessä viipyilynä, samanlaisen tilallisuuden ja ajallisuuden yksityisenä kokemisena, neuvotteluna oman itsensä, tekemänsä tulkinnan, sen sisältämien ennakkoluulojen ja rajankäyntien kanssa.¹¹⁷ Tällöin katsoja (ja tutkija) antaa ymmärryksensä, muistinsa ja kielensä tilaksi, jossa maailma ilmenee.¹¹⁸ Kokemuksellisuus ymmärretään erityislaatuisena kohtaamisena, jolloin kysymys siitä, missä tai kenen toimesta teos syntyy väistyy moniäänisen ja vuorovaikutuksellisen tekijyyden tieltä. Samoin ajan ja tilan ajateltu vastakohtaisuus muuttuu osallisuudeksi molemmissa.¹¹⁹

3.1 Tutkimusongelma ja aineiston jäsentyminen

Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin tutkimus- ja keruumatkaa Suomen ja Venäjän Karjalaan (1894) heritologisena, kulttuuriperinnön valintaa koskevana prosessina. Ensinnä selvitän keruumatkaa prosessina ja prosessin vaikutuksia kerättyyn aineistoon ja sen tulkintaan. Toisena tarkastelen millaisia suomalaisen kulttuuriperinnön sisältöjä, muotoja ja esitystapoja näin luotiin ja kuinka ne kulttuurisina teksteinä rakensivat suomalaisuutta. Edellisten rinnalla tarkastelen keruumatkan kokemuksellisuutta ja sitä, kuinka kokemus välittyy tuotetusta ja tallennetusta aineistosta ja sen tulkinnasta. Seuraavassa jäsenän kolme aineistoryhmää, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiini matkan rekonstruktion, aikalaiskeskustelujen ja taiteellisen ja tieteellisen asennoitumisen näkökulmista. Ryhmät ilmentävät näin myös tutkimukseni limittäisiä konteksteja, jotka kytkeytyvät kulttuuriperinnön valintaprosessiin.

3.1.1 Historiallinen matka, ensimmäinen aineistoryhmä

Ensimmäinen aineistoryhmä sisältää Blomstedtin ja Sucksdorffin matkalla tuotetun materiaalin sekä matkan ja julkaisun historiallista kontekstia koskevat arkistolähteet. Suomen Muinaismuistoyhdistykselle lähetetyssä ja 14.4.1894 päivätyssä hakemuksessa arvioitiin keruutulosten säilytyspaikka seuraavasti:

¹¹⁴ Fornäsille (1998, 71) asento on tietty kulma tai näkökulma, josta asioita tarkastellaan tietystä perspektiivistä.

¹¹⁵ Utraiainen 1996, 271.

¹¹⁶ Hannula, Suoranta, Vadén, 2003, 17.

¹¹⁷ Hannula, Suoranta, Vadén, 2003, 17; Hannula 2006, 176–177.

¹¹⁸ Muun muassa Elfving 2006, 153.

¹¹⁹ Hannula 2006, 170–171. Kinnunen 2008, 34–35.

Tahdomme vielä lopuksi, sulkeutuessamme muinaismuisto=yhdistyksen suosioon, huomauttaa että, jos tarpeeksi suuri apuraha meille myönnetään olemme tietysti taipuvaiset luovuttamaan kaikki matkan tulokset: piirroksiset valokuvat y.m. muinaismuistoyhdistyksen kokoelmiin. Niistä esineistä, joita mahdollisesti tulemme matkallamme ostelemaan olemme niinkään suostuvaiset ostohinnasta yhdistykselle myömmään ne, jotka yhdistys tahtoo lunastaa. Seikkaperäinen kertomus matkastamme tulee tietenkin silloin myös yhdistykselle jätettäväksi.¹²⁰

Blomstedt ja Sucksdorff luovuttivat matkan tuloksena 150 valokuvaa, 500 piirrosta ja 78 esinettä Suomen Muinaismuistoyhdistykselle¹²¹, josta kokoelma siirtyi Valtion historiallisen museon kautta Kansallismuseoon (KM) ja edelleen Museoviraston (MV) haltuun. Kainuuta käsittelevä 45-sivuinen matkakertomus *Tutkimus ja keräysmatkasta Suomen ja Venäjän Karjalaan* sijaitsee nykyisin Museoviraston käsikirjoitusarkistossa (MK: KA).¹²² Topografisesti järjestetyt valokuvat¹²³ ja piirroksiset¹²⁴ on sijoitettu Museoviraston kuvakokoelmiin (MV: KA) Esineet on jaettu kansatieteellisiin, suomalais-ugrilaisiin ja arkeologisiin kokoelmiin.¹²⁵

- ¹²⁰ MV: SMYA, FA10 Saapuneet kirjeet 558–562a. Myös yhdistyksen kokouspöytäkirjan mukaan matka-apuraha myönnettiin sillä ehdolla, että aineisto luovutettaisiin Muinaismuistoyhdistykselle. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen pöytäkirja 7.5.1894, § 6 (lehtileike liimattu pöytäkirjaan): Suomalaista rakennustaidetta ja taideteollisuutta koskevia keräyksiä varten Suomen ja Venäjän Karjalasta antoi yhdistys 500 MK arkkitehteille W.J. Sucksdorffille, Y. Blomstedtille ja L.E. Sonckille, ehdolla että kaikki matkalle otetut kuvat ynnä seikkaperäinen kertomus jätetään yhdistykselle.
- ¹²¹ Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus. Suomen Museo 1895, 4–5, 37. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Helsingin yliopiston Historiallis-kansatieteellisen museon, Ylioppilaskuntien kansatieteellisen museon ja Muinaistieteellisen toimikunnan kokoelmista muodostettiin vuonna 1893 Valtion historiallis-kansatieteellinen museo. Sirelius 1916, 8; Härö 1984, 155. Valtion historiallis-kansatieteellinen museo nimettiin uudisrakennuksensa myötä vuonna 1916 Suomen kansallismuseoksi.
- ¹²² MV: KA. Aikaisemmin Museoviraston keruu- ja käsikirjoitusarkisto.
- ¹²³ Kainuusta otetut valokuvat on tallennettu Museoviraston kuvakokoelmiin kahtena sarjana päänumeroilla 1043 ja 3474. Kuvat ovat ensin kuuluneet *Suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin* ja siirretty myöhemmin *Suomalaisiin kokoelmiin* kuva-arkistojen organisoimisen yhteydessä. Päänumero 1043 sisältää Blomstedtin tallentamat alkuperäiset matkakuvat. Päänumeron 3474 kuvat on kiinnitetty Kansallismuseon kuvakorteille, joista käy ilmi, että alkuperäiset negatiivit, (päänumeroiden 1043 ja 3474 yhteiset negatiivit) on tallennettu kuvien 3474 kanssa samalle numerolle. Ymmärrykseni mukaan päänumeron 3474 kuvat vedostettiin Kansallismuseossa. Kuvaluettelossa on maininta: *Arkkitehti Yrjö Blomstedtin jäämistöä, 1871–1912, Historiallisen osaston kautta v. 1961. Karjala, Keski-Suomi aittoja, ynnä monenlaisia rakennuksia ja henkilökuvia Karjalasta. Lisäksi kuvassa 3474:7 professori Aulis Blomstedt ja kapellimestari Jussi Jalas. Lahj. fil. lis. Yrjö Blomstedtin kautta (leht. rouva Paula Forsman-Blomstedtin ja prof. rouva Aino Forsman-Koskimiehen perilliset) arkkitehti Yrjö Oskari Blomstedtin jäämistöstä. 1961. Kuvaluettelo. MV: KA . Venäjän Karjalasta kerättyä aineistoa on sekä Museovirastossa että Jyväskylän maakunta-arkistossa. Suomalais-ugrilaisissa kokoelmissa numerolla SÜK 77: 1–101 oleva Venäjän Karjalan kuva-aineisto sisältää sekä matkakertomuksessa julkaistuja kuvia että julkaisun ulkopuolelle jääneitä otoksia.*
- ¹²⁴ Sucksdorffin piirustuksia on MV:n kokoelmissa kolmessa sarjassa. Päänumero 5042 sisältää 6 kappaletta Kainuussa tehtyjä luonnosarkkeja, joissa on useampia eri luonnoksia, sekä 3 piirrosta. SÜK 886:1–23 sisältää Sucksdorffin matkakertomuksessa julkaistut piirroksiset. Päänumero 1019 sisältää luonnoksien (5042) pohjalta tehtyjä piirroksia. Piirroksiset on ryhmittely aihepiirien mukaan: 1. esineisiin, 2. interiööreihin, jossa esineitä, 3. pylväisiin, 4. uuneihin, 5. ovi- ja ikkuna-aukkoihin ja 6. rakenteisiin (nurkkasalvoksiin).
- ¹²⁵ MV: SMYA.

Jyväskylän maakunta-arkistossa (JyMA) on Y. O. Blomstedtin kokoelma, joka sisältää pääosin Blomstedtille saapuneita kirjeitä, mutta myös Blomstedtin toimintaan ja henkilöhistoriaan liittyviä asiakirjoja ja valokuvia. Ajallisesti aineisto sijoittuu lähinnä Blomstedtin Jyväskylän aikaan (1898–1912). Keruumatkaa ja matkakertomuksen julkaisemista käsitellään Blomstedtille saapuneissa kirjeissä ja hänen toimintaansa liittyvissä asiakirjoissa. Kokoelmassa on myös Blomstedtin kaksi matkalla mukana ollutta vahakantista mustaa taskukirjaa, joissa toiseen on tehty muistiinpanoja matkasta ja toiseen on merkitty muistiin runokeräelmiä, jotka on tallennettu puhtaaksi kirjoitettuna Suomen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon.¹²⁶

Suomen arkkitehtuurimuseon kokoelmissa on Aulis Blomstedtin lahjoittamia matkaa koskevia piirroksia ja käsikirjoituksia. Museon kirjaston käsikirjoituskokoelmassa on myös kaksi mustaa vahakantista vihkoa, joista toisessa on matkamuistiinpanoja Venäjän Karjalasta ja toisessa valokuvien kontekstitietoja ja kuvia koskevia teknisiä muistiinpanoja. Kokoelmaan kuuluu myös skitsikirja *Muistiinpanoja kesämatkalta vuonna 1894. 1.7.–23.7.1894. tehnyt Yrjö Blomstedt*, jossa kuvataan matkankulkua ja tehdään muistiinpanoja välillä Jäätiö-Vartius, sekä käsikirjoitus aiemmin mainitusta Yrjö Blomstedtin Suomen Muinaismuistoyhdistyksessä pitämästä kokouksesitelmästä 22.1.1894.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkisto (SMYA) sijaitsee Museoviraston arkistokokoelmassa.¹²⁷ Yhdistyksen pöytäkirjoissa käsitellään matkan rahoitusta, tuloksia ja julkaisun valmistelua ja rahoitusta. Yhdistyksen sihteereille saapuneissa kirjeissä on Blomstedtin kirjeitä ja joitakin Sucksdorffin lähettämiä viestejä. Blomstedt kirjoitti matkasta esitelmää, artikkeleita ja tiedonantoja.¹²⁸ Syksyllä 1894 pidetyn kokouksesitelmän ja matkakertomuksen lisäksi Blomstedt jätti yhdistykselle kaksi muinaistieteellistä tiedonantoa, *Symbolisista salamerkeistä ja Venäjän Karjalan kalmistoista ja hautapylväistä*, sekä piti esitelmän *Kaksi kolisenrautaa*.¹²⁹ Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkistossa on edellisten lisäksi Blomstedtin tarjoama käsikirjoitus *Kaksi vanhaa päähinettä*, jossa kuvataan Venäjän Karjalassa esiintyvien miesten rituaalisten päähineiden olemusta, käyttöä

¹²⁶ SKS: KRA, 134 sivua. Runoja, Tarinoita, Loihtulukuja ja Lauluja. Keskisestä Venäjän Karjalasta, kerännyt 1894: Yrjö Blomstedt.

¹²⁷ MV: SMYA.

¹²⁸ Minulta on näkemättä Blomstedtin tekemä matkalta kerättyjen esineiden puhtaaksi kirjoitettu luettelo ja joitakin piirroksia. Asemapiirros Aholan talosta (numero 1019.2) ja Rimmin talon pohjapiirros, jotka Blomstedt mainitsee matkakertomuksessa, ovat kadoksissa. En ole onnistunut löytämään Blomstedtin piirtämiä Venäjän Karjalasta tallennettujen tekstiilimallien luonnoksia, joiden pohjalta Agnes Nordenskiöld teki julkaistut piirrokset. *Suomen Museo* 3.10.1901, 42 Agnes Nordenskiöldin Muistosanoja A. O. H. ja E. N. On mahdollista, että keruuaineistoa ja aineiston muodostumista ja merkitystä koskevaa materiaalia on myös muissa kokoelmissa. Esimerkiksi Blomstedtin ja hänen sisarensa Lyyli Wartian välinen kirjeenvaihto viittaa kangasmallien lähettämiseen Fredrika Wetterhoffin käyttöön Hämeenlinnan kutomakoululle. JyMA; Stolt 1996, 15. Tutustuin kesällä 2006 Hämeenlinnan maakunta-arkistossa Wetterhoffin arkistoon ja Wetterhoffin koulun arkistoon. Keruumatkaan liittyvää materiaalia ei löytynyt.

¹²⁹ *Venäjän Karjalan kalmistoista ja hautapylväistä* ja *Kaksi kolisenrautaa* ilmestyivät artikkeleina yhdistyksen aikakauslehdessä *Suomen Museo* vuosina 1895 ja 1896.

ja taustaa.¹³⁰ Sucksdorff kirjoitti matkasta arkkitehtien ammattilehtiin. Artikkelit *Rakennustaiteesta ja puutyylistä Venäjän Karjalassa* julkaistiin *Suomen Teollisuuslehdessä* ja *Teknikern-lehdessä*.¹³¹

Kaksiosainen matkakertomus ilmestyi vasta 1900-luvun alussa. Vuonna 1900 painettu kuvasto *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Jälkimmäinen osa, kuvakeräyksiä keskisestä Karjalasta* esitteli Venäjän Karjalasta tehtyjä piirroksia ja valokuvia, jotka oli ryhmitelty aihepiireittäin kuvatauluiksi. Seuraavana vuonna julkaistu tekstiosa *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Edellinen osa. Selittelevä kansatieteellinen tutkimus keskisestä Venäjän Karjalasta* jakaantui alkulauseeseen, johdantoon ja tutkimusosaan. Niistä ensimmäinen kuvasi matkan lähtökohdan ja suunnitellusta työohjelmasta, muun muassa matkareitistä, poikkeamisen syyt. Johdanto oli yhdistelmä hankkeen Kalevala- ja Karjala-romanttista ideologista taustaa sekä julkaisussa käytetyn, typologisen menetelmän tieteellisiä ja kansallisia perusteita. Lisäksi Blomstedt esitteli käyttämänsä metodia, jonka tarkoituksena oli *Kalevalan* runouden ja karjalaisen rakennuskulttuurin välisen yhteyden löytäminen. Kolmas osa sisälsi matkapäiväkirjaa mukailevan Venäjän Karjalan matkareitin kuvauksen ja *Kalevalan* ja *Kantelettaren* säkeisiin ja aiempaan tutkimukseen tukeutuvan kansatieteellisen tutkimuksen.¹³² Suomenkielisen laitoksen tutkimusosa jäsenyi 16 lukuun, joissa käsiteltiin kylän, rakennusten, huoneiden ja koristeosien alkuperää, syntyvaiheita, asemaa ja käyttöä, erilaisten talousrakennusten ominaispiirteitä, hautausmaita ja kirkkoja, käsitöitä, tarve-esineitä, kansallisia pukuja ja ompelukuoseja.¹³³

Blomstedtin pitämät esitelmät, kirjoittamat artikkelit ja tiedonannot pohjustivat vuosina 1900 ja 1901 ilmestynyttä kaksiosaista matkakertomusta *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. Edellinen ja jälkimmäinen osa*. Aineistossani kyseinen julkaisu sijoittuu sekä osaksi Blomstedtin ja Sucksdorffin tuottamaa materiaalia että esimerkiksi siitä, kuinka Blomstedt jäseni aikalaistutkimuksen valossa aineistojaan ja matkakokemuksiaan.

Blomstedt hyödynsi Suomen ja Venäjän Karjalan matkan tieteellistä ja taiteellista antia myös pedagogisessa työssään. Artikkelit *Kansanomaisia näytekoelmia kansa-, käsityö- ja kutomakouluihin sekä seminaareihin* ilmestyi *Teollisuuslehdessä*.

¹³⁰ Suomen Museo 1895, (5–6); 1896, (5–6), 42.

¹³¹ Suomen Teollisuuslehti 1895, 217–219, 229, 230 ja kuvaliitteet IX–XI; *Ett och hvarje om byggnadsättat i Ryska Karelen*, *Teknikern* 1895, 211–213 ja kuvaliitteet 99–100; *Wäre* 1991, 46–47.

¹³² *Wäre* 1991, 160; Niiranen 1987, 100–102.

¹³³ 1. Palasia päiväkirjastamme, 2. Kylän asema ja suuruus, 3. Kylän synty ja sisäinen järjestys, 4. Rakennusten alkukehitys, keskinäinen asema ja ryhmittely, 5. Päärakennuksen yleinen huonejärjestelmä, 6. Pirtti sen sisustus ja käytäntö, 7. Erilaiset aittarakennukset, 8. Sauna eli kylä ja kota, 9. Muut ulkoisuoneet (riihi, lato ja kuoppa; kaivo, paja ja mylly), 10. Rakennusten ulkomuoto, koristeelliset erikoisosat ja muut rakenteet, 11. Kirkot ja rukoushuoneet eli tsassounat, 12. Kalmistot ja hautapylväät, 13. Käsityöt ja kotoinen teollisuus, 14. Talon tarve- ja talouskapineet sekä kotiaskareet, 15. Kansalliset puvut, ompelukuosit ja koristeet, 16. Venäjän-Karjalan rakennusten ja koristemuotojen alkuperä, tarkastettuna vierasten vaikutusten vaiheessa.

dessä sekä uudelleen hiukan lyhennettynä Kasimir ja Eino Leinon toimittamassa *Nyky aika*-aikakauslehdessä 1898.¹³⁴

3.1.2 Taiteen ja tieteen matkalaisia, toinen aineistoryhmä

Toinen aineistoryhmäni selventää kulttuuriperinnön määrittelyn keskusteluja ja käytäntöjä. Myös tämä ryhmä muodostuu erityyppisistä materiaaleista, kuten taiteilijoiden ja tutkijoiden matkakertomuksista, keräelmistä, etnografisista tutkimuksista, päivä- ja aikakauslehtikirjoittelusta piirroksista, valokuvista ja maalauksista. Taiteilijoiden matkakertomuksista ja teoksista retken historiallista kontekstia valaisevat erityisesti Venäjän Karjalaan ja Kuusamon Paanajärvelle Kainuun kautta suuntautuneet matkat sekä niistä tehdyt kuvaukset ja teokset. Ajallisesti näistä ensimmäinen on A.W. Ervastian Kajaanin ja Lentuan kautta kulkenut retki, jonka hän julkaisi kertomuksena *Muistelmia matkalta Venäjän Karjalasta kesällä 1879* (1880).

Blomstedt ja Sucksdorff olivat liikkeellä karelianismin ydinvuosien aikaan ja menossa tunnettuun paikkaan. Vienan Karjala avautui 1800-luvun kuluessa suomalaiselle sivistyneistölle juuri Kainuusta ja Kiitehenjärveltä käsin. Akonlahdelta lähtöisin olevat laukkukauppiat lauloivat 1820-luvulla piirilääkäri Zachris Topeliukselle. Topelius viitoitti tietä kollegalleen Elias Lönnrotille, joka tutustui vuonna 1832 Akonlahden runokylään. Lönnrotia ja hänen aikalaisiaan seurasivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen stipendiaatit, jotka lähtivät Venäjän Karjalaan *Kalevalan* innoittamina ja eepokseen liittyvää taiteellista todellisuusaineistoa ja tieteellistä perustaa etsien.¹³⁵ Aiemmat Kainuuseen ja Kiitehenjärvelle suuntautuneet keruumatkat antoivat myös Blomstedtin ja Sucksdorffin matkalle sille ominaisen kudoksen. Päästyään Akonlahteen Yrjö Blomstedt kirjoittaa:

Eteemme avautui kohta mitä ihanin sisäjärvimaisema, samanlainen salaperäinen, jonka niin monesti rajan tuolla puolellakin olimme nähneet. Tieto siitä, että nyt kelimme noilla tarunomaisilla Kalevalan kalavesillä, kirkkaan Kivijärven lahdelmassa, tenhosi vielä lisäksi mielikuvaa, joka niin vahvasti vaikutti tunteeseemme.¹³⁶

Juuri ennen Blomstedtin ja Sucksdorffin retkeä Sotkamon ja Kuhmon reittiä Karjalaan matkustivat taiteilijat. Italialais-ruotsalainen taidemaalari, kreivi Louis Sparre saapui kesällä 1890 Kuhmoniemen Lentualle, missä hänen Pariisiin ystävänsä taiteilija Axel Gallén asui vaimonsa Mary Gallénin kanssa. Sparre ja Gallén tekivät Lentualta kaksi lyhyttä retkeä rajan taakse Kiitehenjärvelle, joista toisella mukana oli myös Mary-rouva.¹³⁷

Kesällä 1892 Sparre palasi Venäjän Karjalaan toisen Pariisiin taiteilijatoverinsa, kuvanveistäjä Emil Wikströmin kanssa. Sparren matkakirja *Kalevalan kan-*

¹³⁴ *Miten käsityöopetuksessa ja kansan käsiteollisuudessa muoto ja kaunoaistia on kehitettävä.* Kansakoulunlehti 1901, 41–115, *Mitenkä yhteistoiminnan kautta käsiteollisuutta ja käsityötaitoa maaseudulla olisi kehitettävä.* 1903. *Opetus kotitaiteen ohjelmassa.* Kotitaide 1902, 1.

¹³⁵ Vrt. Kaukonen 1968, 107, 121; Kaukonen 1984, 77–122; Siikala 2002, 78.

¹³⁶ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 2.

¹³⁷ Sparre Ulkomaalainen taiteilija Suomesta, *Päivälehti* 7.10.1890, 2; Sparre Tuokiokuvia *Päivälehti* 16.10.1890, 2–3; Sparre 1930, 15; Mannerheim-Sparre 1951, 69, 73.

saa katsomassa (1930) kertoo tästä matkasta. Sparre lahjoitti käsinkirjoitetun matkakirjan *Dagboksanteckningar under Resa i Ryska Karelen Sommaren 1892* Kalevalaseuran kokoelmiin Kalevalan juhlavuonna 1935.¹³⁸ Painettu laitos ja matkakirjan konsepti, johon liittyy myös Kainuussa ja Venäjän Karjalassa tehtyjä muistiinpanoja ja kuvia, ovat Blomstedtin ja Sucksdorffin Kainuun matkan kannalta erityisen valaisevia. Matka Lentualta Kultalähteelle oli molemmille seurueille yhteinen. He kulkivat talo talolta samojen oppaiden johdattamina, tavaten samoja ihmisiä ja tallentaen yhteisiä kohteita. Kolmas Sparren matkakumppani oli hänen vaimonsa, taiteilija ja taideteollisuuskoulun opettaja Eva Mannerheim-Sparre. Pari teki vuosien 1893 ja 1894 aikana kaksi matkaa Venäjän Karjalaan. Näitä matkoja kuvataan Eva Mannerheim-Sparren muistelmateoksessa *Taiteilijaelämää* (1951).

Gallén ja Sparre kiinnostuivat Sotkamosta ja Kuhmosta. He piirsivät ja maalasivat maisemia, rakennuksia, paikallisia ihmisiä ja keräsivät esineistöä. Molemmat taiteilijat hyödynsivät tallentamaansa aineistoa, kokemuksia ja tuntemuksia useissa eri teoksissa. Gallénin tunnettuja nykyisen Kainuun alueella tehtyjä tai luonnosteluja kuvia ovat *Vuokatti ja Pöllyoaara* (1890), *Aino-triptyykki* (1891), *Pettuleivän virttä laulava tyttö* (1890) ja *Iltarauha* (1890).¹³⁹ Sparren Suomen kauden pääteoksina pidetään Sotkamossa luonnosteltua *Jouluyö*-teosta (1894) ja Nuasjärven maisemaan sijoittuvaa *Teroanhautaa sytyttämässä* -maalausta (1894)¹⁴⁰. Sparre julkaisi matkakuvauksia tuoreeltaan *Hufoudstadsbladetissa* ja *Päivälehdessä* sekä *Nuori Suomi*-albumissa.¹⁴¹

Kansatieteellinen kiinnostus Kajaania, Sotkamoja ja Kuhmoniemeä kohtaan ei suinkaan ollut taiteilijoiden yksinoikeus, vaan paikalliset ihmiset osallistuivat aktiivisesti toimintaan. Erityisen tunnettu perinteenkerääjä oli kansankirjailija Heikki Meriläinen, jonka toimintaa Tuulikki Kurki tarkastelee edellisessä luvussa mainitsemassani tutkimuksessa. Vuonna 1886 perustettiin Suomen ylioppilaskuntain kansatieteellisen museon intendentin Theodor Schvindtin (1851-1917), maisteri F. H. B. Laguksen ja maisteri Taavi Lehtisen aloitteesta *Muurahaiset*-seura, jonka tehtävänä oli kansanomaisten esineiden nimitysten, esineiden valmistamiseen ja käyttöön liittyvän sanaston ja perinnäistiedon keruu.¹⁴² Tarkoitusta varten painatettiin kymmenen eri kyselysarjaa, joissa vastaajia pyydettiin kirjoittamaan kuvauksia kotiseutunsa kansanelämästä.¹⁴³ Blomstedtin ja Sucksdorffin reitin varrella *Muurahaisten* vastaajista asuivat talollinen Antti Halonen, siltavouti ja kiertokoulun opettaja Heikki Härmä, talollinen

¹³⁸ Kalevalaseuran arkisto.

¹³⁹ Okkonen 1961, 201-206.

¹⁴⁰ Suomen kansallismuseo. Inv.nro 3956.

¹⁴¹ Matkakertomus *Bland Kalevalafolkets ättlingar: anteckningar från en vandring i Fjärrkarelen 1892, Kalevalan kansaa katsomassa : muistiinpanoja Kauko-Karjalan retkeltä v. 1892 suom. Joel Lehtonen* julkaistiin 1930-luvulla. Päivälehdessä julkaistiin artikkelit: Ulko-maalainen taiteilija Suomesta, Päivälehti 7.10.1890, 2; ja Tuokiokuvia Päivälehti 16.10.1890, 2-3. *Nuori Suomi* -albumissa julkaistiin Sparren kertomus Kajaani 1893 ja matkakuvauksia Venäjän Karjalasta.

¹⁴² Katso myös Lagus 1893, vi. Johdanto; Haltsonen. & Tunkelo 1938, 4-5.

¹⁴³ Kyselyt kohdentuivat asuntoon, metsästyksen, kalastukseen, ulkokuoneisiin, maanviljelykseen, karjanhoitoon, kulkuneuvoihin, pellavan, hampun ja villan. Katso myös Lagus 1893.

Adam Mikkonen, Heikki Meriläinen, kirkkoherra Karl Alexander Pfaler sekä opettaja ja pappi Juho Heikki Tunkelo (ent. Ekman).¹⁴⁴ Myös Sotkamossa syntynyt Käkisalmen kaupunginjohtaja Antti Vihtori Komulainen tallensi tervanpolttoa ja kokosi kansanrunoutta tutkimusmatkallaan Kajaanin kihlakunnan pohjoisosiin kesällä 1892.¹⁴⁵

Suomalaisten aikalaistutkijoiden julkaisuista ja matkoista tutkimukseni kannalta keskeisiä ovat Axel Olai Heikelin ja Theodor Schvindtin rakennus-, ornamentiikka- ja pukututkimukset sekä Muinaismuistoyhdistyksen keruumatkat Venäjän Karjalaan, joista Lauri Pääkkösen (1865–1939) retki (1892) suuntautui Blomstedtin ja Sucksdorffin kanssa samoille seuduille.¹⁴⁶ A. O. Heikelin väitöskirja *Rakennukset tseremisseillä¹⁴⁷, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla* (1887) oli ensimmäinen suomalaisen kansatieteen väitöskirja. Teoksessa esitellään typologiseen ajatteluun ja tuvan uunin sijaintiin ja asentoon perustuva tutkimusasetelma, jota sovelletaan myös suomalaisiin ja karjalaisiin tupiin.¹⁴⁸ Blomstedtin ja Sucksdorffin keruuaineistosta on nähtävissä, että matkalaiset tunsivat Heikelin tutkimuksen, ja on mahdollista, että Heikelin väitöskirja matkusti arkkitehtien repussa *Kalevalan* kumppanina. Joka tapauksessa arkkitehdit kiinnostivat erityistä huomiota savutupien rakenteeseen ja uunien sijoittumiseen ja suuntaan sekä kirjallisissa muistiinpanoissa että pohja- ja detaljpiirroksissa. Kyseessä oli Heikelin käsitys suomalaisen rakennustavan päätunnuksesta (*nota characteristic*), jonka pitävyyttä kokeiltiin käytännössä.¹⁴⁹ Käsikirjoitus ja matkakertomus sisältävätkin runsaasti Heikelin typologiaan pohjautuvaa ja sitä haastavaa pohdintaa tuvan ja uunin suuaukkojen asemasta rakennusten ikää ja kansallisia piirteitä määriteltäessä.¹⁵⁰ Typologiaan tukeutuminen ja erityisesti sen omaperäinen käyttötapa oli myös seikka, joka nosti Blomstedtin ja Sucksdorffin matkakertomuksen tiedeyhteisön kritiikin kohteeksi.¹⁵¹

Suomen suuruhtinaskuntaa ja Karjalaa koskevaa matkakirjallisuutta ilmestyi 1800-luvun lopussa runsaasti. Asialla olivat sekä tieteilijät että taiteilijat. Esimerkiksi kansanrunoutentutkija Oskar Relanderin¹⁵² *Karjalan kuvia* (1893) ilmestyi vuotta ennen Blomstedtin ja Sucksdorffin matkaa. Vaikka Relanderin teos käsittelee lähinnä Raja-Karjalaa, Sihvo toteaa kirjan toimineen sekä taiteilijoiden pyrkimysten innoittajana että samaan aikaan heijastelevan taiteilijaretkien taustalla olevaa aatehistoriallista henkeä. Uutta Relanderin kirjoituksissa on

¹⁴⁴ Haltsonen & Tunkelo 1938, 27, 34, 68, 85, 108.

¹⁴⁵ Komulaisen kirje Claudelinille 1930, KMY.

¹⁴⁶ Theodor Schvindtin ja A. O. Heikelin tutkimusintresseistä ja matkoista sekä osakuntien museosta katso Niiranen 1987, 51–54. Venäjän Karjalan pohjoisosaan ensimmäisenä lähettiin lehtori J. W. Juvelius (1886) ja toisena opettaja L. Pääkkönen (1892); Sihvo 1973, 238; Wäre 1991, 155–156.

¹⁴⁷ Kirjan ensimmäisen painoksen kannessa on painovirhe tseremisseillä sanasta puutuu t-kirjain.

¹⁴⁸ Heikel 1887, siellä täällä; Niiranen 1987, 80–85; Lehtinen 2010, 182–183.

¹⁴⁹ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 38.

¹⁵⁰ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 35–43; Sucksdorff & Blomstedt 1901, 41–42, 66.

¹⁵¹ Katso Niiranen 1987, 102–103.

¹⁵² Oskar Relander toimi Jyväskylän seminaarin suomenkielen lehtorina 1897–1905 ja Sortavalan seminaarin johtajana vuosina 1908–1928. Relanderin henkilöhistoriasta vaikutuksesta em. seminaarien toimintaan sekä karelianismin taustoista katso Sihvo 2003, 247.

se, että tekijä kiinnittää huomiota myös karjalaisten sivistykselliseen tilanteeseen ja aineelliseen puutteeseen, joille ei useimmissa 1880- ja 1890-lukujen romantisoivissa sankarimatkakertomuksissa ollut tilaa.¹⁵³

Relanderin tutkimusote on myös tämän tutkimuksen ja 1890-luvun taiteelliset-tieteellisten tutkimusmatkojen kannalta valaiseva. Relander piti tärkeänä tutkijoiden henkilökohtaisia keruumatkoja, koska hänen mielestään runonkeräilijän tuli tutustua kansanelämään ymmärtääkseen kansanrunouden syvintä olemusta.¹⁵⁴

Se, joka on oppinut Kalevalaa ihailemaan ainoastaan painetusta kirjastaan, joka on siitä kuullut lausuttavan useita kauneita, syvämietteisiä ajatuksia kansan hengen suuruudesta, sen ikivoimasta, kansan tunteiden syvyydestä ja hienoudesta, se varmaankin pettyy ensi kerran kansan laulajan omasta suusta runoja kuullessaan. Tavallisesti saa hän nähdä vanhan miehen tai naisen, kurttuisen, koukistuneen vanhuksen, joka vapisevalla äänellä laulaa katkonaisia runonpätkiä. Usein on hän vielä aluksi haluton, vastailee lyhyesti ja karttaen kysymyksiin. Mutta pettymykseen on syy enemmän laulattajassa kuin laulajassa. Sydämen jalous ja tunteiden hienous on kätkeyty karkean, kovan kuoren alle. Kansanmies ei kohoa sinun kannallesi sinulle sydäntään avaamaan ja paljastamaan, vaan sinun täytyy osata asettua hänen kannalleen, herättää hänen luottamustaan ja osata lukea hänen sydämensä kätkeytyä kirjaa.¹⁵⁵

Näkemyks on samansuuntainen realismin sisäistäneiden 1890-luvun taiteilija-tutkijoiden asennoitumisen kanssa, ja sen voidaan olettaa vaikuttaneen myös Blomstedtin ja Sucksdorffin asennoitumiseen tutkimuskohteeseensa. Oskar Adolf (O. A.) Forsströmin (vuodesta 1906 Hainari) *Kuvia Raja-Karjalasta* ilmestyi Kansanvalistusseuran julkaisemana 1894.¹⁵⁶ Teos vastaa Sihvon mukaan samantapaista herätyshuutoa Raja-Karjalan puolesta kuin millaiseksi kaikkien Venäjän Karjalan kävijöiden tuntema August Vilhelm Ervastian *Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa kesällä (1879)* -julkaisu (1879) koettiin. Epäilemättä Forsströmin monipuolinen teos oli antoisa lähde monelle Venäjän Karjalan kävijälle myös aihepiiriensä ja jäsennyksensä vuoksi. Kirjasessa käsitellään itäistä maisemaa ja elämänpiiriä, karjalaisten ihmisten ominaispiirteitä ja käytöstapoja, runonlaulua, tietäjiä ja karhunkaatajia unohtamatta myöskään uhri-, hää- ja hautajaismenoja.

Blomstedtin, Relanderin ja Forsströmin polut risteytyivät myös käytännössä. Relander ja Forsström olivat Sortavalan seminaarissa vaikuttaneita kareliaani-lehtoreita, joiden ajatteluun Blomstedt olettavasti tutustui Sortavalassa auskultoidessaan. *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja* -teoksen valmistelun ja ilmestymisen aikaan Relander ja Blomstedt toimivat Jyväskylän seminaarin leh-

¹⁵³ Sihvo 1969, 68–69; Sihvo 2003, 248–249. Sekä klassisista Kalevala-romanttisista että kansallisista uusromanttisista matkakuvauksista poikkeavat Santeri Ivalon (Ingman) antikarelianiseksi tai karelianismin kriittiseksi luonnehditut sosiaalista realismia edustavat matkakuvaukset, joiden kritiikki kohdistui vallitseviin olosuhteisiin ja jotka myös ironisoivat aikalaismatkakertomusten sisältöä. Katso Sihvo 1969, 84, 113. Vrt. Sihvo 1973, 259, 262–263 ja Sihvo 2003, 282–288.

¹⁵⁴ Sihvo 2003, 248; Relander 1889, 325–338; Relander 1893, 246–247.

¹⁵⁵ Relander 1893, 246–247.

¹⁵⁶ Relander 1895, 317–318.

toreina, Forsströmin toimiessa Jyväskylän lyseon historian lehtorina ja oppilaitoksen rehtorina.¹⁵⁷

Kajaaniin, Sotkamoon, Kuhmoon ja Venäjän Karjalaan suuntautuneita tunnettuja matkoja teki kirjailija ja valokuvaaja Into Konrad Inha, jonka matkareitit osuvat monin paikoin yhteen Blomstedtin ja Sucksdorffin askelien kanssa. Inha kuvasi, kirjoitti ja julkaisi Vuokattia *Finland i bilder. Suomi kuviissa* -teoksessa (1895–1896). Vuokatissa, Kuusamon Paanajärvellä ja Kivakkakoskella Inha tunnelmoi kesällä 1892. Oulusta Iisalmeen Inhan seurassa matkustettiin *Suomen maisemia* -teoksessa (1909). I. K. Inhan ja ylioppilas Kusti Karjalaisen Venäjän Karjalan matka tehtiin samana kesänä Blomstedtin ja Sucksdorffin retken kanssa. Hannes Sihvon ja Pekka Laaksosen (1999) mukaan Inhan ja Karjalaisen retki oli yksi karelianismin ydinvuosien merkittävistä retkistä ilmeisesti runsaiden tulostensa ja julkisuutensa vuoksi. Viisi kuukautta kestäneen retken valokuvat levisivät pian Karjala-kirjallisuuden kuvituksiksi, ja esineet tallennettiin Valtion historialliseen museoon.¹⁵⁸

Kusti Karjalaisen rahoittajalle osoittama matkakertomus ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisussa *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista* -teoksessa vuonna 1895.¹⁵⁹ Inha julkaisi artikkelin *Laukkumiesten kotimaa* vuonna 1896. Laaja matkakertomus ja vienalaisen kulttuurin kuvaus *Kalevalan laulumailta. Elias Lönnrotin poluilla Vienan Karjalassa. Kuvaus Vienan Karjalan maasta, kansasta, siellä tapahtuneesta runonkeruusta ja runoista itsestään* ilmestyi kuitenkin ensi kerran vuonna 1911 saaden muun muassa Eino Leinolta kiittävän arvostelun.¹⁶⁰ Samoin kuin Blomstedt Inhakaan ei tyytynyt julkaisemaan pelkkää kuvateosta ja omaa matkakertomustaan, vaan käytti tulkintansa tukena edellisten karjalankävijöiden julkaisuja.¹⁶¹

Keskustelua suomalaisuudesta käytiin monissa päivä- ja aikakausilehdissä. Tutkijoiden matkaraportteja, tutkimuksia ja niiden kritiikkejä julkaistiin muun muassa aikakauslehdissä *Suomi* (1840–) ja *Valvoja* (1880–). Rakennustaiteen kansallisuutta käsiteltiin *Suomen teollisuuslehdessä* (1882–), *Rakentajassa* (1901–) ja *Kotitaitteessa* (1906–), joista viimeisimmän toimittajana ja kirjoittajana myös Yrjö Blomstedt toimi. Päivä- ja aikakauslehtiaineistoa en ole käynyt systemaattisesti läpi. Niiden valinnassa ja kartoittamisessa olen tukeutunut aiemmin mainitsemieni Timon Niirasen, Hannes Sihvon ja Ritva Wären tutkimuksiin, joiden pääasiallisena lähdeaineistona on aikalaiskirjoittelu.

¹⁵⁷ Sihvo 1973, 225–229.

¹⁵⁸ Esinekokoelmat liitettiin Suomen kansallismuseon kokoelmiin ja ovat löydettävissä Suomen museot online -palvelimesta. Kansallismuseon suomalaisugrilaiset kokoelmat numerot SU4522: 1–143, SU4986:1–23. Kokoelmat, Suomen Museot Online. <http://suomenmuseotonline.fi/fi/kokoelmat>.

¹⁵⁹ SKS, Keskustelemukset 18.11.1894. Katso myös *Matkakirje Venäjän Karjalasta*. Karjalainen 1894, 350–352.

¹⁶⁰ Laaksonen, I. K. Inha Kalevalan laulumailta. 1999, IX–XX; Lintonen 2011, 170–174.

¹⁶¹ Inhan Karjalan matkoista ja sen taustoista, katso Lintonen 2011, 170–174.

3.1.3 Tietoa kokemuksesta, kolmas aineistoryhmä

Ensimmäisen aineistoryhmän kohdalla tehtäväni oli paikantaa eri arkistoihin ja kokoelmiin tallennetut aineistot ja muodostaa niistä matkan kulun mukainen kokoelma. Toisen ryhmän kokosin niin ikään ”valmiina” olevasta kirjoittelusta, jolloin pyrkimykseni oli tavoittaa matkan prosessiin vaikuttaneita keskusteluja. Kolmannen aineistoryhmän syntyyn olen vaikuttanut eniten itse. Olen tutkijana käynyt useimmissa taiteilijakareliaanien matkakohteissa: kävelyt pitkin ratasteitä ja metsäpolkuja, kuvannut ja piirtänyt kansatieteellisiä rakennuksia ja esineitä, tavannut paikallisia ihmisiä ja jopa laskenut muutaman kosken.¹⁶² Olen tietoisesti kulkenut Blomstedtin ja Sucksdorffin jalanjalkia ja pyrkinyt nykyajassa ymmärtämään sitä, mikä kenttätyömatkan paikantumisessa ja ruumiillisessa kokemuksessa on olennaista. Työstin ja työskentelin omien kenttätöitteni kokemuksellisen aineksen ja muistiinpanojeni kanssa valmistellessani *Syvällä sydänmaassa – Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu* -näyttelyä, joka oli esillä Kainuun Museossa (2012) ja Jyväskylän yliopiston tiedemuseossa (2012). Jäsenen näyttelyn yhdistäen eri aika- ja paikkaulottuvuuksia ja tuoden konkreettiseen näyttelytilaan esille muodostamiini kuvitteellisten tilojen välisen vuoropuhelun ja liikkeen.¹⁶³

Blomstedtin ja Sucksdorffin muistiinpanojen lisäksi Kainuun aikalaistilanteen ja kuljetun reitin tavoittamiseksi tarvittiin myös virka-arkistoihin tallennuttua aineistoa. Olen etsinyt asukkaista ja taloista kertovia merkintöjä Kajaanin, Sotkamon ja Kuhmon evankelisluterilaisten seurakuntien arkistoista. Taloittain pidetyt rippikirjat sekä henkikirjat, kastettujen, vihittyjen ja kuolleiden luettelot ovat selvittäneet 1890-luvulla matkareitin varrella sijainneiden talojen asukkaiden nimiä, perhetilannetta ja elämäntilannetta. Kuhmon talojen tilannetta olen tutkinut Oulun maakunta-arkiston (OMA) kruununtorppien tarkastuskertomuksista. Oulun maakunta-arkistosta löytyivät myös joidenkin Blomstedtin käsikirjoituksessa mainittujen henkilöiden perunkirjat, joista selviää paitsi vainajan varallisuus myös hänen perhesuhteensa ja pesän yleinen tilanne. Kievariiteistä ja taloista tietoa löytyi Kajaanin maalaiskunnan arkistosta (KKA) ja Oulun maakunta-arkistosta. Pelkästään arkistolähteiden pohjalta kuljettua reittiä ei kuitenkaan ole mahdollista hahmottaa. Tyypillisten suku- ja etunimien toistuminen, paikannimistön muutokset ja tilojen jakautuminen aiheuttavat melkoista sekaannusta. Ajallisesti pitkän tutkimusprosessin aikana pystyin etenemään vaiheittain ja työskentelemään vuorotellen arkistossa ja paikan päällä, kentällä, jossa asukkailta saamani muistitieto auttoi paikantamaan vanhoja asuinpaikkoja ja johdatti myös arkistossa oikopolkujen äärelle.

Tutkimuskohteen omakohtainen havainnointi ja viipyileminen ovat olleet keskeinen metodi kokemuksellisen ja kognitiivisen, taiteellis-tieteellisen prosessin hahmottamiseksi. Olen pyrkinyt lähestymään kohdetta kokemuksen ja

¹⁶² Olen vierailut kaikissa Blomstedtin ja Sucksdorffin Kainuun matkareitin kohteissa, monissa usean kerran. Lisäksi olen käynyt useimmissa Blomstedtin ja Sucksdorffin Venäjän Karjalan matkan kylissä ja taloissa sekä monissa Sparren ja Gallénin, Wikströmin kohteissa vuosien 2006–2015 aikana.

¹⁶³ Lukkarinen & Waenerberg 2004, 95; Lonkila & Miettinen 2013.

omakohtaisen tietämyksen kautta: tekemällä muistiinpanoja, valokuvaamalla ja kirjoittamalla. Olen verrannut havaitsemaani maastoa, nykyisiä ja 1800-luvun lopulla käytettävissä olleita karttoja ja kiinnittänyt huomiota siihen, millaisen kuvan kartat tarjoavat ympäristöstä. Keskeistä pohdinnalleni on ollut, miten kartat kertovat ja kuinka niiden sisältö ja muoto suhteutuvat muuhun aikalais-aineistoon ja -tulkintoihin. Erityistä valppautta minussa ovat herättäneet kohteet, joista Blomstedtin ja Sucksdorffin aineisto ei suoraan kerro, mutta jotka ovat aikalaiskeskustelujen avulla pääteltävissä merkityksellisiksi.

1800-luvun kartat ovat olleet erityisen tärkeitä jäsenettäessä sekä silloista reittiä että taiteilijoiden paikantamista. Tältä osin reittini ei ole ollut suoraviivainen, vaan huomattavan mutkikas. Aloittaessani kenttätyöt käytössäni oli Suomen ensimmäisen yleiskartan *Karta Öfver Finland* -kartaston ensimmäiset, vuonna 1863 painetut lehdet C4 ja D4, jotka olivat jääneet painoaikanaan Pohjois-Suomen osalta vaillinaisiksi.¹⁶⁴ Tästä syystä jouduin etsimään taloja sekä vanhemmista pitäjänkartoista että erilaisiin hallinnollisiin tarkoituksiin tehdyistä kartoituksista. Niistä kievarireittien kuvaukset osoittautuivat erinomaisen hyödyllisiksi. *Karta Öfver Finland* -kartastosta oli painettu tietojen karttuessa uusintapainoksia. Kartta-aineiston digitointiprojektit edistyivät tutkimuksen edetessä. Valmistellessani *Syvällä sydänmaassa – Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu* -näyttelyä alkuvuodesta 2012, sain käyttööni *Karta Öfver Finland* D4 vuoden 1893 painoksen. Kartta vahvisti sekä muista lähteistä, kohteista että eri kartoista paikantamani todennäköisen reitin ja mahdollisti reitin kuvaamisen aikalaiskarttaan.¹⁶⁵

Olen merkinnyt muistiin koordinaatit käymistäni kohteista. Mielestäni menettely on tärkeä tutkimukseni hyödyllisyydelle lähdeaineistona ja Jyväskylän Maakunta-arkiston, Museoviraston ja Suomen arkkitehtuurimuseon Blomstedt-Sucksdorff -aineistojen kontekstietojen täydentäjänä. Menettely on myös keskeistä käsitellessäni kulttuuriperintöprosessia ja sen materiaalisuutta. Koordinaatit osoittavat sanallista kuvausta tarkemmin, mitä paikkaa tarkoitan. Ne kertovat myös, mistä paikasta kulttuuriperinnön valintaprosessissa 1890-luvulla keskusteltiin ja dokumentoivat sen, minne kulttuuriympäristön tutkijana jätän jälkeni.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Suomen yleiskartta 1864–1873, Heikki Rantatupa Historialliset kartat. <http://www.vanhakartta.fi/historialliset-kartat/yleiskartat/suomen-yleiskartta-1864-1873>.

¹⁶⁵ Kristiina Väliisaaren piirtämä reitti oli esillä *Syvällä sydänmaassa – Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu* -näyttelyssä Kajaanissa kesällä 2012 ja Jyväskylässä vuodenvaihteessa 2013.

¹⁶⁶ Kainuussa koordinaattien merkitseminen on onnistunut Maanmittaushallituksen kansalaisen karttapaikka -sivuston (<http://kansalaisen.karttapaikka.fi>) avulla helposti ja suhteellisen tarkasti. Olen pyrkinyt paikallistamaan Blomstedtin ja Sucksdorffin aikaisten rakennusten paikkatietoja metrien tarkkuudella. Kohteen paikannettuani olen keskittänyt sen kartan ruudun keskelle 1:16 000 mittakaavassa, jonka jälkeen olen merkinnyt muistiin koordinaatit käyttäen ETRS-TM35FIN -tasokoordinaatteja. Menetelmäni ei ole yhtä tarkka, kun gps-paikantimen kanssa työskennellessä ja antaa eri hakukeroilla poikkeavia tuloksia. Tämä tarkkuus riittää kuitenkin osoittamaan taloa tai pihapiiriä, jota olen tarkoittanut. Koordinaattijärjestelmä vastaa Museoviraston käytännettä. Museoviraston tiedote paikkatietojen yhteiseu-

3.2 Tulkinnan kuvat

Blomstedtin ja Sucksdorffin Kainuun matka ei sisälly heidän julkaistuun matkakertomukseensa eikä sitä ole kuvattu aikalaisjulkaisuissa tai myöhemmässä tutkimuskirjallisuudessa. Keruuaineisto on hajotessaan eri kokoelmiin menettänyt sisäisen jännitteensä, yhteytensä tähän nimenomaiseen matkaan ja sidoksensa muihin ajankohdan taiteilijamatkoihin. Tämän vuoksi tutkimuskysymyseeni vastaaminen edellytti matkan kulun, aikataulun ja suoritettujen keruun rekonstruoinnista ja sijoittamista aikalaiskontekstiinsa. Selvittäessäni matkan kronologista ja kartografista kulkua sekä kuvatessani keruun ja julkaisuprosessin yhteiskunnallis-historiallista viitekehystä tulkitsen keruuaineistoja ja matkakertomusta historian lähdekriittiseen tapaan sekä faktoina että indikaattoreina. Faktat kertovat todistuksina siitä, miten matka tehtiin, ja indikaattorit välittävät kuvaa vallitsevasta ajanhengestä ja suomalaisuutta koskevista keskusteluista.¹⁶⁷

Keskeisin aineistoni ovat Blomstedtin ja Sucksdorffin tuottamat ja heidän keräämänsä aineistot, joista erilaiset visuaaliset esitykset, kuvat ja sommitelmat ovat ensisijaisia. Näin siksi, että tilallinen visuaalisuus oli sekä Blomstedtille että Sucksdorffille heidän ammatillisesta taustastaan johtuen mielekäs tapa hahmottaa ilmiöiden välisiä suhteita. Visuaalista aineistoa kommentoi sanallinen ”Selittelevä kertomus”, josta on luettavissa keruumatkan juoni. ”Selittelevä kertomus” myös kontekstualisoi kuvalliset ja esineelliset tallenteet matkamiesten kertomana. Blomstedt itse rinnasti kuvat ja tekstin. Hän katsoi tallennustyön tulosten selviävän kerätyistä visuaalisista aineistoista, joita matkakertomuksen pohdinnat tukivat. Matkan ensimmäistä tutkimuskohdetta Jäätiön ja Kahveron (Kohvero¹⁶⁸) talorykelmää kuvatessaan Blomstedt kirjoittaa tallennusotteesta:

Työmme ja toimemme täällä Jäätiön ja Kahveron taloissa käy selville piirroksistamme ja muista kuivistamme; sitä paitsi palaamme tutkimuksemme täällä vielä edempänä kertomuksessamme.¹⁶⁹

Kirjallisen aineiston erityispiirre on, että ainoastaan skitsi- ja muistikirjojen kirjoitukset ja piirroksien kuvatekstit ovat matkan aikana ja eri taloissa tehtyjä. Käsikirjoitus, Suomen muinaismuistoyhdistyksen kokouksessa ja Wetterhoffin koululla pidetyt esitelmät (1894, 1895), lehtiartikkelit ja niiden luonnokset (1894,

---

rooppalaisesta merkitsemisestä. Murto-Orava, Lea. 13.10.2010. Sähköpostiviesti teki-jän hallussa.

¹⁶⁷ Historian lähdekritiikin soveltamisesta laadulliseen tutkimukseen Alasuutari 1994, 86–89.

¹⁶⁸ Talon nimi oli Kohvero. Mariliina Perkon mukaan: *Tilan oikea nimi on Kohvero ja rekisterinumero ennen isojakoa No 6 ja isojaon jälkeen No1. -- Muoto Kahvero johtunee siitä, että ruotsinkieliset kirjurit kirjoittavat nimen ruots. o:lla Kåhvero ja jos pikku laitettiin huolimattomasti, sitä on vaikea huomata. Vanhoja kirjoitusasuja verotus- ja maanjakoasiakirjoissa on esim.: Cåhvero, Cåffero, Kåhvero, Kåffero, Koffero ja Kohvero.* Kirjallinen tiedonanto Mariliina Perkkö 20.8.2012. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja. Käytän tilan nimestä molempia muotoja.

¹⁶⁹ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 12–15.

1895) ovat melko tuoreeltaan matkan jälkeen kirjoitettuja. Ne ovat tiettyä tarkoitusta ja tiedossa olevaa lukija- ja kuulijakuntaa varten tehtyjä ja siten oletettavasti muistiinpanoihin verrattuna harkitumman näkökulman sisältäviä. Eri esitysten välillä on runsaasti yhtäläisyyksiä ja tekstilainoja. Esimerkiksi kuvaus Riihilehdon Amantan tapaamisesta toistuu molemmissa esitelmissä ja käsikirjoituksessa. Kuvallisesta ja esineellisestä aineistosta on myös löydettävissä kronologinen järjestys, joka kertoo millaisesta aineistosta ja millaisista näkökulmistä tutkijat olivat kiinnostuneita matkan eri vaiheissa.

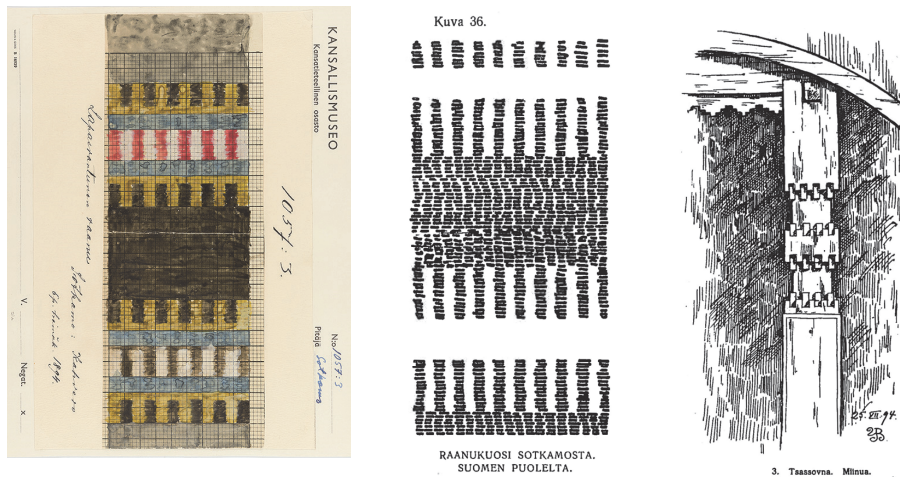
Kulttuurintutkija Johan Fornäs (1998) jakaa symboliset esitykset verbaalisiin ja ei-verbaalisiin muotoihin, jotka joko nähdään tai kuullaan. Verbaalisen kielen muodot ovat ajallisia ja suhteellisen yhteisesti tulkittavia. Visuaaliset symbolit ovat puolestaan ei-verbaalisia, tilallisia ja yhdellä kertaa, mutta kulttuurisesti epävarmasti tulkittavia. Kielen ja kuvan rinnalle Fornäs nostaa musiikin, joka on ei-verbaalista, ajassa kehittyvää ja kielellisiä rajoja ylittävää. Näistä kaikkiin voidaan liittää materiaalisuus, joka tekee myös äänellisistä muodoista visuaalisia: puheesta kirjoitettua tekstiä, musiikista nuotteja ja erilaisia tallenteita. Materiaalisuus tarkoittaa Fornäsin ajattelussa esimerkiksi äänellisen ja ajallisen virran sitomista ja standardoimista ja (alallista) laventamista visuaaliseksi ja tilalliseksi jäljiksi, jotka voidaan varastoida kuten muistoja, siirtää toisaalle ja joita voidaan käyttää opetuksen, tuotannon ja reflektoinnin välineinä.¹⁷⁰

Soveltaessani Fornäsin ja Lehtosen ajatuksia Blomstedtin ja Sucksdorffin keräämään aineistoon syntyy kiintoisa ja keruumatkan käytäntöä kuvaava materialisoinnin prosessi, jossa useiden eri aistien kautta kulttuurisen merkityksensä ja symbolisen muotonsa saanut ilmiö muuttuu museokokoelman visuaaliseksi ja tilalliseksi muodoksi. Käytän esimerkkinä kangasmallitaulussa tallennettua raanumallia, jonka arkkitehdit keräsivät Sotkamosta. Tullessaan taltioituksi raanu oli kudontatekniikaltaan yksinkertainen, rakenteeltaan lämmin ja käyttöön (kapioksi) valmistettu tavallinen ja arkinen peite. Nämä esineen ominaisuudet edustivat kontekstissaan ensisijaisesti ajallisia prosesseja, valmistusta ja käyttöä (materiaalien muokkausta, raanun valmistusta, nukkumista), ja vasta toissijaisesti tilallista visuaalisuutta. Blomstedt ja Sucksdorff tallensivat raanun kuitenkin ”alkuperäisenä” visuaalisena ornamenttina, jonka he sitoivat keruumateriaalissa valmistuspaikkaan, -aikaan, tekijään ja paikalliseen nimitykseen. Julkaistussa matkakertomuksessa raanu pelkistyi geometriseksi kuvioksi, jonka Blomstedt yhdisti tsassovnan patsaiden koristeaiheisiin sekä niiden esteettisiin ja toiminnallisiin (materiaalisiin) tehtäviin.¹⁷¹

¹⁷⁰ Fornäs 1998, 190–202.

¹⁷¹ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 13. Katso Niiranen 1987, 101–102.

Hyvin alkuperäiseksi osoittautuu Miinuan ”kirkon” T.14:1 kuistin patsas T.19:3 vyöntäpäisine kirjauksineen pylvään keskessä. Tuo kaunis-koristeinen hammas-tasuurre muistuttaa huomattavassa määrässä Suomen puolella Sotkamossa piirtämiemme ”raanujen” eli peitteitten kirjauksuoseissa esiintyvää muotoilua, joista kuvaan tähän pienen kaava-näytteen (kuva 36). Tämä suoraviivainen silmää miellyttävä sidekoriste ikään kuin vyöttäytyy ympäri patsaan ja vahvistaa sitä, estäen tämän painonalaisen puupylvään syitä ja säkeitä eriämstä tosistaan ja siten katkeamasta; onhan tasapaksussa pylväässä herkin katkeamiskohta juuri sen keskipaikalla¹⁷²

Kuva 4 Lapasrantunen raanu, raanukuosi ja tsassovnan kuistin patsas¹⁷³

Fornäs pohtii suullisuuden ja kirjallisen, äänen ja verbaalisuuden, verbaalisuuden ja visuaalisuuden suhdetta symbolisessa muodossa sekä historiallisena että ilmaisullisena tekijänä. Blomstedtin ja Sucksdorffin aineiston kohdalla tämä koskee esimerkiksi edellä kuvattua keruutilannetta, jossa reaalielämän prosessit tiivistetään materialisoituneeksi symboliseksi muodoksi. Fornäs näkee kuitenkin, ettei materialisointi hävitä kaikkea aistimellisuutta. Tällöin esimerkiksi tutkimassani tapauksessa, tutkijoiden kentällä kokema läsnäolo, spontaanius ja empatia, mitkä ovat saaneet heidät keruutilanteessa vakuuttuneiksi aineiston merkityksestä, olisivat mahdollisia tulkita myös kerätyn aineiston välityksellä.

Analysoin Blomstedtin ja Sucksdorffin tutkimus- ja keruumatkaa kysymällä, kuinka kokemuksellisuus ilmenee aineistosta.¹⁷⁴ Keruuprosessissa on mielestäni nähtävissä matkalaisten paikantumista kentän ja paikan vuorovaikutuksessa sekä sijoittumista eri aikatasoihin ja niiden välisiin siirtymiin. Vaikka tuolloin ei ollut tapana sanallisesti pohtia ”tutkijan asentoa”, kokemuksen mer-

¹⁷² Sucksdorff & Blomstedt 1901, 13.

¹⁷³ Lapasrantunen raanu Sotkamo Kohvero. MV: KA 1057,3; Raanukuosi Sotkamosta. Suomen puolelta. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 113, kuva 36; Kuistin patsas tsassovna Miina. Sucksdorff & Blomstedt 1900, taulu 19. piirros 3.

¹⁷⁴ Ymmärrän näin, koska pystyn tavoittamaan Blomstedtin ja Sucksdorffin prosessin ainoastaan heidän tuottamansa aineiston välityksellä. Asetelma ja sen sisältämä tekstuaalisuus ei kuitenkaan sulje omaa kokemuksellisuuttani tulkinnan ulkopuolelle. Meillä on yhteinen aineisto, jonka tekstuaalista tulkintaa oman kokemukseni konstrui. Saresma 2007, 18–19, 25.

kitystä tulkinnalle, tulevat näkökulman siirrot ilmi keruuaineistoissa erilaisina kuvaamisen ja esittämisen tapoina. Keruussa käytetyt dokumentointitekniikat olivat yksi näistä käytännöistä. Piirtäminen, maalaaminen, mittaaminen ja valokuvaaminen olivat paikantamista, tilallisuuden ja ajallisuuden hahmottamista ja muistiin merkitsemistä.¹⁷⁵ Muistiinpanoissa havaintojen tulkinta ilmenee muun muassa nimeämisessä. Nimeäminen kertoo tallennetta myöhemmin tarkastelevalle, kuinka ja mistä näkökulmasta asiaa on tulkittu ja millaiseen viitekehykseen asia on sijoitettu.¹⁷⁶ Muistikirjoissa, esitelmissä ja kronologisessa käsikirjoituksessa arkkitehtien oma ääni, pohdinta ja havaintoihin liittyvät varmuus ja epäily ovat luettavissa. Myöhemmin tehdyssä julkaisussa ja suuressa osassa museokokoelmiin liitettyä puhtaaksi piirrettyä materiaalia aineiston paikantaminen ja tutkijan oma paikantuminen peittyvät matkakertomuksen kirjallisen tyylin, retoristen keinojen, tutkimusaineiston typologisoinnin ja tieteellisen argumentoinnin taakse.

Lotte Tarkka erittelee Karjala-kuvausten kansallista retoriikkaa niissä toistuvien kuvaustapojen ja kielikuvien avulla. Hän katsoo, ettei kuvaustapojen toistumista voida selittää pelkästään kirjalliseen tyyliin kuuluviksi piirteiksi, vaan ne paljastavat tapoja, joilla määriteltiin objektin ja subjektin, tutkijan ja kohteen sekä kansallisen ja kansanomaisen eroa. Tarkan ajattelua soveltaen näen, etteivät matkalta kerätyt tallenteet kuvaa ainoastaan rakennus- ja ornamenttitutkimuksen tai Karjalan matkakirjojen ajanmukaista käytäntöä. Asettamalla tallenteet niiden kansallisten esitysten konteksteihin avaan aineiston tulkinnan yleisempien aikalaiskeskustelujen ja -käytäntöjen suuntaan.¹⁷⁷

Suomen ja Venäjän Karjalan matkaosuutta koskevat tallenteet ovat laadultaan erilaisia, mikä näkemykseni mukaan on tulosta siitä, että ne on tallennettu Blomstedtin ja Sucksdorffin tutkimus- ja julkaisuprosessin eri vaiheissa. Venäjän Karjalan aineisto on ominaispiirteiltään lähellä julkaistussa matkakertomuksessa esitettyä materiaalia, vaikkakin mukana on myös julkaisematta jääneitä piirroksia ja luonnoksia, kirjeitä ja muistikirjamerkintöjä. Tallentamisen keskeiset kohteet, aineiston rajaus ja jäsenyminen näyttävät pääpiirteittäin selkeytyneitä ja noudattelevat matkakertomuksen rakennetta ja sisältöä. Suomesta tallennettu aineisto koostuu luonnoksista, muistikirjojen lyhyistä kuvauksista, kommenteista, nimityksistä ja käsikirjoituksesta. Aineisto voidaan sisältönsä puolesta jakaa kahteen ryhmään, jotka olen yksinkertaisesti nimennyt toistuviksi tallenteiksi ja erityisiksi kohteiksi. Näistä ensimmäinen kokoo yhteen sellaisia tallenteita, joita Blomstedt ja Sucksdorff keräsivät kuvaten, piirtäen tai esi-neinä useissa käymissään taloissa. Edellisen lisäksi toistuvia tallenteita yhdistää niiden ilmeinen ja suora suhde aikalaiskeskusteluihin. Toistuvat tallenteet viit-

¹⁷⁵ Lukkarinen 2015.

¹⁷⁶ Vuoden 1894 tilanteessa tämä tarkoitti muun muassa sitä käytettiinkö nimeämisessä suomen vai ruotsin kieltä, jotka olivat kerääjien äidinkielet, vai venäjänkielistä tai murreasuista termiä. Nykyhetkestä (2010) poiketen karjalankieltä ja suomen itämurteita ei tuolloin ollut erotettu toisistaan. Karjalaa ei pidetty itsenäisenä kielenä, vaan yhtenä Suomen murteena. Myös Suomen suurruhtinaskunnan rajan takana asuvien karjalaisten katsottiin erityisesti kielitieteellisiin perusteisiin kuuluvan suomalaisiin.

¹⁷⁷ Tarkka 1989, 253–254.

taavat sisällön kuvaus- tai esitystavan välityksellä vallinneeseen rakennus-, ornamentti- ja pukututkimukseen, kansatieteellisten esineiden keruuohjeisiin, arkkitehtuurikirjoitteluun, taiteilijoiden teoksiin tai matkakertomusten kuvauksiin. Erityisiä kohteita yhdistää runsaus, jonka tulkitsen tutkijoiden innostukseksi monipuoliseen keruuseen. Innostusta korostaessani en tarkoita, ettei erityisistä kohteista löytyisi viittauksia erilaisiin aikalaiskeskusteluihin. Tilanne on pikemmin päinvastoin. Erityisen kohteen ero toistuviin tallenteisiin on juuri ilmiötä kuvaavan aineiston monipuolisuudessa ja samalla useita ja myös ristiriitaisia elementtejä sisältävässä kokonaisuudessa.

Erityinen kohde on kerääjien muodostamana materiaallinen tihentymä, jonka yksityiskohtat ilmaisevat millaista ”neuvottelua” tutkijat ovat käyneet kohdetta tallentaessaan, tulkittaessaan ja esittäessään. Blomstedtin ja Sucksdorffin keruuaineisto sisältää vain muutamia henkilökuvia, jotka kaikki ovat kokoelman sisäisen rakenteen kannalta erityisiä. Irrottaessani henkilökuvat aineistotyyppien ja aihepiirien mukaan järjestetyistä toistuvien tallenteiden sarjoista¹⁷⁸ ja tarkastelllessani niitä matkan ajallisessa kulussa kehkeytyvänä ja eri aineistotyypeistä kutoutuvana kokoelmana henkilökuvat laajentuvat aineistotyyppien rajat ylittäviksi tihentymiksi (kulttuurisemioottisiksi teksteiksi), joissa erilaiset kirjalliset, esineelliset ja kuvalliset attribuutit kommentoivat valokuvassa esitettyä päähenkilöä.¹⁷⁹ Tutta Palin tarkastelee väitöskirjassaan *Oireileva miljöömuotokuva. Yksityiskohtat sukupuoli ja säätyhierarkian haastajina* (2004) muotokuvien ja niihin sijoitettujen yksityiskohtien suhdetta. 1800-luvun maalaustaiteessa kehittyi erityinen tapa esittää kuvattavana oleva henkilö autenttisesti miljöössään. Miljöömuotokuvassa henkilö esitettiin luonnollisessa koossa, kolmiulotteisessa tilassa ja merkitsevien esineellisten attribuuttien ympäröimänä. Tutta Palinin tutkimus avaa luvussa kaksi mainitsemani Tuulikki Kurjen tutkimusasetelman kaltaisen näkymän siihen, miten yksittäisistä johtolangoista, Palinin tapauksessa maalauksen detaljeista, voidaan kriittisen lähiluvun avulla tunnistaa keskenään ristiriitaisia pyrkimyksiä.¹⁸⁰

Palinin ajatusta soveltaen henkilökuvat ja niitä kommentoiva muu aineisto muodostavat tutkimukseni tapaustyyppin ”miljöömuotokuvan”, jolla on erityinen Blomstedtin ja Sucksdorffin prosessin kautta siivilöitynyt esitystapa. Soveltaessani miljöömuotokuvan ajatusta rinnastan Blomstedtin ja Sucksdorffin keräelmän saman aikakauden kuvataiteilijoiden teoksiin. Perustelen menettelyni olettamastani kerääjien positiosta. Ajattelen heidän lähteneen matkalle ennen kaikkea taiteilijoina ja kuten he itse asian muotoilivat: kuvasanastoa keräämään. Siten katson tutkimuksessani, että vaikka kooste erilaisin menetelmin tuotettua aineistoa ei ole ”yksi teos” materiaalisessa mielessä, voi se olla teoksen idea, jolla on erityinen esittämisen tapa. Yksinkertaistettuna kyseessä on tapa, jossa

¹⁷⁸ Museokokoelmat järjestetään niiden materiaalisen muodon, tyyppin mukaan ryhmitiksi: esineet, valokuvat, käsikirjoitukset ja valokuvat, jotka luokitellaan edelleen funktion mukaan (esimerkiksi tekstiilit, vaatetus, työkalut, huonekalut).

¹⁷⁹ Vrt. Kurki 2002, 150–158 ja 164–166. Kurki tarkastelee vastaavalla tavalla Heikki Meriläisen kaunokirjallisia tekstejä tiheinä kuvauksina, jotka asettavat perinnekeräelmät aikalaiskontekstiinsa ja sisältävät useita eri ääniä.

¹⁸⁰ Miljöön käsitteestä ja lukutavoista. Katso Palin 2004, 164–165.

kuvattu henkilö (kon)tekstualisoidaan halutulla tavalla.¹⁸¹ Asettaessani visuaalisen analyysin etusijalle, en suinkaan unohda kielen ja kirjallisuuden tehtävää kansallisen tulevaisuuden rakennustyössä.¹⁸² Blomstedtille ja Sucksdorffille *Kalevalan*, kauno- ja matkakirjallisuuden kuvastot olivat luihin ja ytimiin asti tuttuja, mikä tulee esille myöhemmissä luvuissa.

Sijoittaessani tutkimukseni kolmea tapausta osaksi suomalaisen kulttuuriperinnön muotoutumista pohdin, millaisille tasoille Blomstedtin ja Sucksdorffin prosessi jäsenyy. Aineistoa tiivistäessäni kysyin: Kuinka koetusta tuli siirrettävää, tulkittavaa ja jaettavaa? Kysymyksen muotoilu kolmeen näkökulmaan perustui näkemykseeni useiden samanaikaisten prosessien limittymisestä toisiinsa ja tarpeesta nostaa ne näkyviksi. Siirrettävyys on tarkastelukulma, joka sisältyy kulttuuriympäristön kokemukselliseen haltuunottoon ja sijoittuu mikrohistoriallisen tarkastelun yhteyteen. Siirrettävyydellä tarkoitan John Fornäsin tapaan esisymbolisten ja symbolisten muotojen materialisointia: kiteyttämistä visuaalisiksi tallenteiksi varastointia, siirtämistä ja esittämistä varten. Tulkinassa ajatukseni taustalla on semioottinen käsitys erilaisten kulttuurin tuotteiden keskinäisistä suhteista, intertekstuaalisuudesta ja semiosiksen toiminnasta kulttuuristen käsitysten muodostajana. Jaettavuus pohjaa semioottiseen ajatukseen kulttuuristen kategorioiden muodostumisesta valinnan, yhdistelyn ja esittämisen prosessissa. Jaettavuus nostaa esille, kuinka tutkijat pyrkivät eri tavoin oikeuttamaan ja perustelemaan omat valintansa ja mitä aikalaiskeinoja he tähän käyttivät. Kuten luvussa yksi esittämästäni tutkimuksen sisällöstä käy ilmi, nämä näkökulmat eivät muodosta väitöskirjani dispositiota. Siirrettävyyden, tulkittavuuden ja jaettavuuden näkökulmat jäsensivät ajatteluaani pitkin tutkimusprosessia, ja nostivat erityisesti esiin tutkimusaineiston heritologisen ulottuvuuden.

3.3 Tutkijan kudelma

Eheän tutkimustekstin kirjoittaminen on haaste, jota olen tutkimukseni aikana usein pysähtynyt pohtimaan. Kuinka ajallisesti ja sisällöllisesti monikerroksisen ja ristiriitaisen ilmiön, joka jäsenyy useasta erilaisesta näkökulmasta, voi kirjoittaa ymmärrettäväksi raportiksi? Olen lähtenyt liikkeelle eletystä, koetusta ja kerrotusta keruumatkaprozessista. Käsittelyn edetessä liikun käytännön toiminnasta kohti kulttuurisen merkityksen ja kulttuuriperinnön muotoutumista. Näin kokemukseen ja traditioon pohjautuva kenttätyökäytäntö muuntuu työn edetessä heritologiseksi käsitteelliseksi pohdinnaksi. Vuoropuheluni aineiston kanssa jatkuu läpi tutkimuksen. Historiallisessa osuudessa sen painopisteenä

¹⁸¹ Vrt. Anderson 2007, 37. ”Nationalismin tutkimuksen lähtökohta kansallisuus – samoin kuin nationalismi ovat laadultaan erityisiä artefakteja. Niiden asianmukainen ymmärtäminen edellyttää, että pohdimme tarkkaan, kuinka ne ovat ilmaantuneet historiaan, miten niiden merkitykset ovat ajanoloon muuttuneet ja miksi niillä on nykyisin niin laaja-alainen emotionaalinen oikeutus.”

¹⁸² Lassila 2000, 80.

on Blomstedtin ja Sucksdorffin taiteellinen ja tieteellinen prosessi oman kenttänsä ja paikkansa kanssa. Tällöin eri tasojen ja näkökulmien välisten dialogien pohtiminen tarjoaa tutkijalle välineitä keruuaineiston ja niitä määrittelevien ja avaavien keskustelujen ja konventioiden kuvaamiseen. Semioottisessa tulkinnaassa korostuu dialogini aineiston kanssa, mikä tuottaa tapoja täsmentää käsitteitä ja ymmärtää sitä, miten ja miksi kulttuuriperinnön merkitys syntyy aina uudelleen.

Olen harkitusti korostanut ruumiillista ja aistimellista kokemusta. Pidän aineistosta tulkittavan ja tutkijan oman kokemuksellisuuden huomioimista tilaisuutena, joka toisaalta liittyy museaalisuuden yksilön ja yhteisön elämän piiriin, toisaalta paikantaa museon taiteen ja tieteen historiallisesti rakentuneisiin tulkintoihin. Kokemus on tutkimuksessani yhtä aikaa tie ja kulkuneuvo, joka avaa reitin historiallisesta ja semioottisesta materiaaliseen ja aistimelliseen.

Usean näkökulman ja tarkastelutason käyttöön tutkijaa kannustaa erityisesti Susan Pearcen käsitys museotieteistä, jossa hän yhdistää museoaineistoja tutkivat tieteenalakohtaiset lähestymistavat, kriittisen kulttuurintutkimuksen ja museon käytännön toimia kuvaavan museografian. Pearcea seuraten paikannan itseni postmodernin jälkeiseen uuden museotutkimuksen paradigmaan, joka on lähtöisin pyrkimyksestä laajentaa museaalista ymmärrystä ja arvostusta suhtautuen kriittisesti modernin ajattelun metanarratiiveihin, jollaisena myös kansallisen kulttuuriperinnön ymmärrän.

Blomstedtin kangasmallitaulu ja sen toiminnallinen tekstuaalisuus ovat myös käyttökelpoinen metafora tutkimukseni ontologiselle, epistemologiselle, metodologiselle ja eettiselle asennoitumiselle. Blomstedtin valikoima ja sommittelema kangasmallitaulu esittää hänen rakenteellisen ja idealistisen jäsenyyksensä sydänmaan kehittyvästä kangasteollisuudesta. Kangasmallitaulu on esitys, joka ei suoraan kerro todellisesta tilanteesta Kajaanin kihlakunnassa eikä kuvaa Blomstedtin persoonallisuutta tutkija-arkkitehtina. Sen sijaan taulu esittää taiteellisen ja todellisen esityksen yhdistävän jäsenyyksen, joka on syntynyt eläytyvän ja aistimellisen työskentelyn avulla. Tutkijalle kangasmallitaulun periaate kuvaa myös Blomstedtin eettisiä valintoja ja sitoumuksia. Taulu sisältää konkreettisia, empiirisiä esimerkkejä kulttuuriympäristöstä sekä pyrkimyksen niiden käsitteellistämiseen.

4 LYHYT RETKI SOTKAMON JA KUHMON SISÄMAAHAN

Blomstedtin ja Sucksdorffin Suomen ja Venäjän Karjalan matkan alkuvaiheista eivät painetut lähteet kerro kovinkaan tarkasti. Osasta Venäjän Karjalan matkaa käsittelevistä teoksista alkuvaiheet puuttuvat kokonaan, ja osa sivuuttaa Kainuun osuuden maininnalla.¹⁸³ Matkailijat itse toteavat julkaistun matkakertomuksen alkulauseessa, että kuljettiin junalla Lappeenrantaan ja sieltä jatkettiin laivalla Savonlinnan ja Kuopion kautta Iisalmeen ja edelleen hevosella Kajaaniin. Kajaanissa matkalaiset – edelleen alkulauseen mukaan – päättivät viivähtää Suomen puolella:

-- tehdä ensin lyhyemmän retken Sotkamon ja Kuhmoniemen sisämaaseudulle perehtyäksemme aluksi edullisimpaan tutkimus- ja keräystapaan maamme rajojen sisäpuolella. Alkuperäiset olot ja rakennustavan tähdelle pantavat omituisuudet pidättivät meitä näillä seuduin alun kolmatta viikkoa ja tulokset olivat verrattain runsaat. Lähemmäs parisataa kynäpiirrosta ja valokuvaa sekä joukko pienoisesineitä, kudomalleja, y.m. oli yhteinen saalimme. Teimme pitkin matkaa rajaseudun rakennusoloista havaintoja, joista vastaisille tutkimuksillemme ja vertailuillemme oli paljon hyötyä.¹⁸⁴

Seuraavaksi julkaistun matkakertomuksen tekstissä hypähdetään jo suoraan Lentieraan ja Anna Vappu Pölläsen¹⁸⁵ luo, joka toivottaa tutkijoille hyvää matkakoonea *Koiran luontaloitsulla*.¹⁸⁶

---

¹⁸³ Vrt. myös Jämsänen 1986, 11; Wäre 1991, 158; Stolt 1996, 13–14. Wäre kirjoittaa: ”Se alkoi Kajaanista, jonka lähellä Kuhmoniemiellä ja Sotkamossa harjoiteltiin ensin edullisinta tutkimustapaa samalla kun ’alkuperäiset olot ja rakennustavan ominaisuudet’ pidättivät seudulla kolmatta viikkoa, kuten Blomstedt myöhemmin kirjoitti.” Stolt puolestaan toteaa: ”Matkamiehet saapuivat junalla Lappeenrantaan, josta he kulkivat vesitietä pitkin Kuopion, Iisalmen ja Kajaanin kautta Paltamoon, Sotkamoon, Kuhmoniemielle ja Lentieraan. Iisalmen jälkeen oli kolmantena matkamiehenä mukana jonkun aikaa tohtori August Ramsay. Koska matkalaiset olivat ensikertalaisia, pitivät he tärkeänä viipyä melko pitkään Suomen puolella, etteivät Venäjän Karjalan ’oudot olot’ olisi haitanneet työtä.”

¹⁸⁴ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 2 (alkulause).

¹⁸⁵ JyMA, Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1; SKS. Kansanrunousarkisto II U.1, 16.

¹⁸⁶ Sucksdorff & Blomstedt, *Palasia päiväkirjastamme 1*.

Selin kissat, selin koirat;
Päin isännät, päin emännät,
Muu pere hyvälle mielin.¹⁸⁷

Tällöin lukija ymmärtää varsinaisen Venäjän Karjalan matkan alkaneen. Mutta mitä olivat nuo verrattain runsaat tulokset ja hyödylliset havainnot, jotka alkulauseessa mainitaan, ja jotka muuten jäävät lähes sivuun?

Lähden luvussa ”Lyhyt retki Sotkamon ja Kuhmon sisämaahan” seuraamaan Blomstedtin ja Sucksdorffin jalanjalkia heidän itsensä kuvaamina, kuvittamina ja kokemina. Käsittelyni etenee pääpiirteittäin kuljetun reitin ajallisen kulun mukaan, millä uskon tavoittavani matkan prosessinomaisuutta. Lisäksi paikannan reitin nykyhetken koordinaatein ja kartalle. Menettely pohjustaa ja on hyödyllinen sekä kerääjien paikantumista analysoitaessa että yleisemmässä kulttuurin tekstien olemusta käsittelevässä pohdinnassa. Käytän paikannimiä, jotka ovat Ignatiuksen *Suomen maantiede kansalaisille 1-2* (1880–1890) ja *Karta öfver Finland* (1893) mukaisia. Paikoitellen Blomstedtin ja Sucksdorffin nimitys poikkeaa yleisesti käytössä olleesta termistä tai nykyisestä paikannimestä. Tällöin kirjoitan lainausmerkeissä arkkitehtien käyttämät paikannimet ja selitän tarpeen mukaan alaviitteessä sekä senhetkistä että nykyistä nimistökäytäntöä.

Blomstedt varasi mukaan pieniä mustakantisia taskukirjoja, joista kaksi on tallella Jyväskylän maakunta-arkistossa ja kaksi Suomen Arkkitehtuurimuseossa. Yhteen kirjoista toverukset kirjoittelivat ylös kaikenlaista tarpeellista, erilaisia kustannuksia, huomioita kiinnostavista esineistä, muistomerkeistä ja välimatkoista, sekä piirtelivät esineitä, rakennuksia ja pohja- ja asemapiirroksia. Yksi kirja oli varattu ”aidoille runoille” ja yksi valokuvausta koskeville muistiinpanoille. Taskukirjaan kirjoitetut kustannuserittelyt antavat hyvän kuvan puvustuksesta ja matkavarustuksesta, joita täydennettiin pitkin matkaa. Taskukirjojen lisäksi mukana olivat piirustusvälineet: kaksi skitsikirjaa, lyijykyniä, kaksi pensseliä, akvarelliblokki, valokuvauskone, statiivi ja kolme filmirullaa. Myös kirjallisuutta oli varattu. Listan mukaan laukusta löytyivät Lönnrotin *Kalevala*, 2 *Vähäistä kirjelmää*, ja Aspelinin *Muinaistutkinnon alkeita*. Painetussa julkaisussa lisäksi kerrotaan, että mukana oli myös A. O. Heikelin kirja, joka oli oletettavasti joko vuonna 1887 ilmestynyt tutkimus *Rakennukset tseremisseillä*¹⁸⁸, *mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla* tai vuonna 1885 julkaistu vihkonen *Kansatieteellinen sanasto kuvien kanssa*. *Vähäinen alkukoetus muutamien Kalevalassa mainittujen esineitten selittämiseksi*.¹⁸⁹

¹⁸⁷ JyMA, Blomstedtin kokoelma, taskukirja 2; Sucksdorff & Blomstedt 1901, *Palasia päiväkirjastamme 1*.

¹⁸⁸ Teoksen nimessä on ensimmäisessä painoksessa painovirhe, s-kirjan puuttuu: *Rakennukset teremisseillä, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla*.

¹⁸⁹ *Kansatieteellinen sanasto kuvien kanssa* ilmestyi *Suomi-kirjassa*. *Suomi* II, 19. osa 1886, ylipainos 1885. Oletukseni perustuu siihen, että keruuaineisto sisältää molempien teosten sisältöjä ja muotoja, joita jäljitellään ja kommentoidaan.

4.1 Pysähdys ratastien varrella

Saapuessaan Iisalmeen Yrjö Blomstedt ja Victor Sucksdorff tapasivat sattumalta tohtori August Ramsayn (1859–1943), joka oli valmistelemaan seuraavana vuonna ilmestyvää matkakirjaansa *Suomi matkaopas, käytännöllinen käsikirja*.¹⁹⁰ Tapaamisen tuloksena miehet päättivät jatkaa matkaa yhdessä. He vuokrasivat laivarannasta kärryt hevosineen, ja matkustivat heinäkuun ensimmäisen päivän aikana Iisalimesta Kajaaniin. Ripeästi aikataulusta huolimatta matkalla pysähdyttiin tekemään muistiinpanoja. Ensimmäinen muistiinpanoihin tallentunut pysähdys tapahtui Sukevalta pohjoiseen sijaitsevassa ”Murtomäen”¹⁹¹ kestikievarissa, joka sijaitsi ”Suomenselän” harjulla, Savon ja Oulun läänin rajalla, aivan Saimaan ja Oulunjoen vesistöjen vedenjakajan tuntumassa.¹⁹²

Kestikievari oli Iisalmi-Kajaani-reitin tavallinen pysähdyspaikka, jossa Karjalan matkajista ainakin Eva ja Louis Sparre olivat aiemmin vierailleet.¹⁹³ *Matkasuuntia Suomessa* -vihkonen luonnehtii paikkaa seuraavasti:

Murtomäen kestikievarin luona, joka sijaitsi Maanseljän korkeimmalla vaaralla 225m. merta ylempänä on maantien vasemmalla puolella olevasta talosta erinomaisen laaja näköala, jopa Oulun järvenkin yli. Murtomäellä on myös tilaisuudessa mään ”savupirtin”.¹⁹⁴

Murtomäellä aloitettiin tallennustyö. Sucksdorff piirsi tien länsipuolella olevasta Hatulan talosta¹⁹⁵ ja tien itäpuolella olevasta Illun talosta¹⁹⁶ rakennuspiirrosten sarjan. Piirroksiin on kuvattu yksityiskohta kammioniekka-aitasta, kolme erilaista (tuvan, aitan ja kammioaitan) nurkkasalvosta sekä yksi eteisen pilari.

¹⁹⁰ *Vägvisare i Finland: praktisk resehandbok*. Helsingfors: Turistföreningen, 1895. Kirjarvion ja suhde *Matkasuuntia Suomessa* -vihkosiin; katso Gebhard 1895, 311–316.

¹⁹¹ Nykyinen Murtojärvi on yksi Kajaanin kaupungin kylistä. 1800-luvun lopussa Murtojärvi-nimeä käytettiin niistä eteläisistä Kajaaniin maalaiskunnan kylistä, jotka olivat Suomenselällä (nykyisin Maanselkä). Esimerkiksi Blomstedt ja Sucksdorff tarkoittivat Murtojärvellä nykyistä Hatulanvaaraa. Myös Suomenselkä- ja Maanselkä-nimityksiä käytettiin rinnakkain. Katso esim. Ignatius 1880, 195; Pitäjänkartta 3342 06 Ia.* -/- - Kajaani. Maanmittaushallitus.

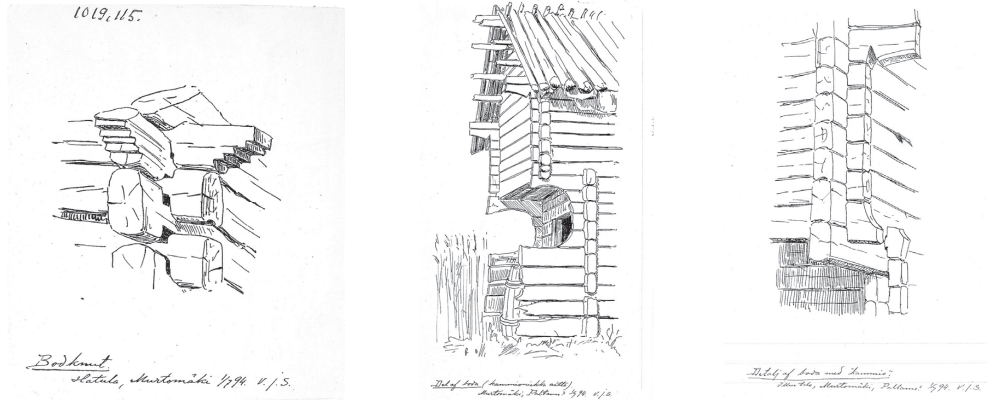
¹⁹² Kestikievari on etelästä (Laatokalta) pohjoiseen (Oulun järvelle) kulkevan vesireitin varrella. Reitillä oli kaksi ylittävää taipaletta, josta pohjoisempi vei Hatulanvaaran lähellä Pyöreäjärven latvavesiltä Vuottojärveen. Ennen Hatulaa kestikievarina toimi samalla paikalla sijainnut Torvela ja välillä myös Illu sekä Illun paikalla sijainnut Oikarila. Heikkinen 1984, 217; Kuntakokousten pöytäkirjat, 1867–1894, Kajaanin maalaiskunnan arkisto. KKA; Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (koelma), Pitäjänkartasto, Kajaani (3342 06 Ia.* -/- -)

¹⁹³ OMA. Majatalopöytäkirja 4.9.1893.

¹⁹⁴ Lainauserit lähteen mukaan. *Matkasuuntia Suomessa* 1890 [1986], 140–141; Katso myös Ignatius 1880, 195.

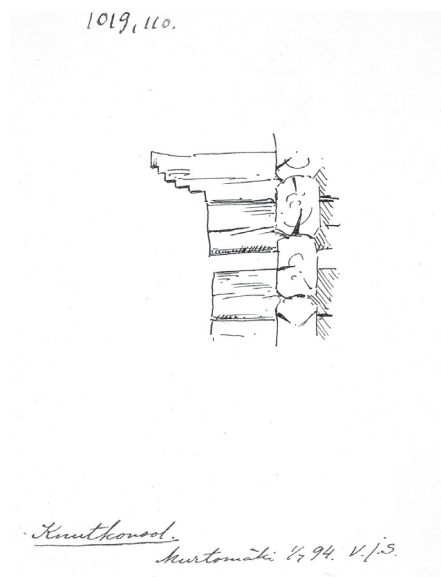
¹⁹⁵ Hatula: N 7096922, E 519561.

¹⁹⁶ Illu N 7096648, E 519593.

Kuva 5 Piirroksia Murto-mäeltä¹⁹⁷

Näiden lisäksi Sucksdorff piirsi luonnoksen nurkkasalvoksesta (konsoli)¹⁹⁸, joka on samalla pienellä arkilla myöhemmin Jäätiöstä piirretyn avaimen kanssa.¹⁹⁹ Pikkuinen konsoli on nopeasti hahmoteltu hirren pää, joka on myöhemmin piirretty puhtaaksi lisäämällä siihen koristeellisia yksityiskohtia.

Kuva 6 Nurkkasalvos, Murto-mäki 1.7.94²⁰⁰

¹⁹⁷ MV: KA 1019: 99, 115, 116.

¹⁹⁸ Nurkkasalvos MV: KA 5042: 1.

¹⁹⁹ Sucksdorffin piirrosten joukossa on yksityiskohta balusteri-kaiteesta, joka on tehty Leppävirralla. Onkin oletettavaa, että piirroksia on ollut muitakin. Tiedossani ei ole, ovatko ne säilyneet ja missä ne ovat tällä hetkellä. MV: KA 1019:69.

²⁰⁰ MV: KA 1019:110.

Murtomäeltä jatkettiin Mainualle, jossa Blomstedt kaivoi kameransa esiin. Tuloksena on Tervolan ja Mikkolan²⁰¹ aittoja peltoaukealla ja pihapiirissä sekä arkkitehti Sucksdorff työnsä ja tutkimuskohteensa ääressä.²⁰²

Kuva 7 Aitta Mainualta ja Victor Sucksdorff tutkimuskohteensa ääressä²⁰³

Sucksdorff jatkoi nurkkakonsolien tallentamista. Lisäksi hän tutki Tervolan aittaa: aitan kokonaishahmoa, pyörökaariovea ja ovisalvoksen rakennetta.²⁰⁴ Muistikirjassa mainitaan nimeltä kaksi kiinnostavaa esinettä: Vanha raamattu Tervolasta ja keihään kärki Kajaanin maaseurakunnan Murtomäeltä.²⁰⁵

Mainualta jatkettiin Kajaaniin, jossa ainakin etukäteen taskukirjaan 18.6.1894 tehdyn suunnitelman mukaan aiottiin suorittaa seuraavia ostoksia: uistin, kela, tupakkaa, peili (yliviivattu), tyyny, kampa, rahapussi ja konjakkia. Lisäksi taskukirja muistuttaa hankkimaan vaihtorahaa²⁰⁶ Kajaanilaisittain mielenkiintoista listassa ovat erityisesti uistin ja kela, sillä tuolloin paikkakunnalla toimi konsuli Herman Renforsin tehdas ja vireä matkailuyhdistys, joiden tunnetuimpia tuotteita olivat juuri kalastusvälineet ja urheilukalastus. Kajaanissa oli myös matkailuyhdistyksen toimesta rakennettu Victor Sucksdorffin työtoverin Johan Jacob (Jac) Ahrenbergin suunnittelema Pöllyvaaran näkötorni (1887), jos-

²⁰¹ Blomstedtin valokuvat on otettu hänen oman tiedonantonsa mukaan Mainuan kylässä Mikkolan talossa. Karttojen, valkokuvien ja haastattelutietojen perusteella näyttää kuitenkin siltä, ettei aittarivi sijainnut Mikkolan mailla, vaan Tervolan (N 7109675, E 522769) läheisyydessä pellolla. Mainuan kantatila numero 3 on Mikkola, jossa matkan aikaan asuivat Henrik ja Brita Mikkonen lapsineen. Talon pihapiiri oli Unto ja Pirkko Mikkosen hallussa olevan valokuvan mukaan umpipihainen. Unto ja Pirkko Mikkosen haastattelu 12.7.2011. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja; KKA Kajaanin maalaiskunnan henkikirjat.

²⁰² MV: KTKA, Blomstedt 1899, 7, 33; MV: KA 3474: 1–4; MV: KA 1043: 1–4; JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

²⁰³ MV: KA 1043, 2–3.

²⁰⁴ Katso piirros: Kamatto-aitta, Tervola, Mainua, Sotkamo Suomi. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 88.

²⁰⁵ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

²⁰⁶ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

ta avautuvia maisemia saattoivat sekä aikaisemmat että tämänkertaiset taiteilijamatkalaiset katsella.²⁰⁷

Kajaani, Sotkamo ja Kuhmoniemi eivät olleet alun perin suunniteltuja tutkimuskohteita, vaan tutkimuksen oli määrä alkaa vasta Venäjän Karjalassa. Suunnitelmiin tuli kuitenkin tohtori August Ramsayn myötävaikutuksesta muutos.

Kajaanista oli aikomuksemme oikeastaan ensiksi matkustaa suoraa päätä vesitse aina Lentieraan saakka ja yhtämittaa yli Vennäin puolelle, mutta eräs seikka muiden ohella sai meidät – hyvä kyllä – hiukan viivähtämään Sotkamossa. Iisalmesta olimme nim. matkakumppaniksemme saaneet tohtori August Ramsayn, joka oli noilla tavallisilla matkailijaretkillään aikoen käydä katsomassa kaunista Vuokattia, jossa hänkään ei ollut ennen käynyt. Me päätimme tehdä hänelle seuraa, koska samassa ehkä tarjoutuisi hyväkin tilaisuus saada lähemmin tutkia, jo osittain alotettua Sotkamon rakennusten tekotapaa ja tietysti siellä muitakin muinaismuistoihin kuuluvia esineitä olisi saatavissa ja piirrettävissä.²⁰⁸

4.2 Kuuluisa Vuokatti

Blomstedt, Sucksdorff ja Ramsay tekivät kolmen peninkulman matkan Kajaanista Vuokattiin osittain Elias-höyryveneellä ja osittain maitse. Reitti kulki Rehjan ja Nuasjärven kautta seuraten samaa vesitietä, jota tervansoutajat, laukku-kauppiat, matkailijat ja virkamiehet, joukossaan Elias Lönnrot, olivat kulkeet.²⁰⁹ Blomstedt ja Sucksdorff eivät muistiinpanoissaan kuvaa lainkaan laivamatkaa tai saapumistaan Vuokattiin. Laivareitillä kaksi vuotta aiemmin matkaillut valokuvaaja I. K. Inha kuvasi kirjassaan *Suomen maisemia* (1909) matkaa seuraavasti:

Petäisen kosken niskasta lähtee Rehjanselkä, sitä jatkaa aavempi Nuasselkä. Näillä vesillä ilmaisee Vuokatti salaisuutensa. Näemme sen kehittyvän keulan edessä, sulkevan poikkipuolin koko Nuasselän. Sukkelat laivat saattelevat näiden selkään poikki. Matkan mukaan selvenee edessämme siintävä Vuokatti, sen yhdeksän kukkulaa eroavat toisistaan, vaara venyy venymistään ja kasvaa korkeutta. Rinteeltä alkaa erottaa kaskia, vainioita, kallioryhmiä ja taloja. Vesistön pohjoisella puolella on Vuokatin jatkona Naapurivaara. Molempain vaarain välitse jatkaa vesistö melkein virraksi kaveten edelleen Sotkamoon, kulkien siellä vuoroin järvinä ja virtoina ja kohoo vihdoin koskisen Ontojoen kautta Kuhmon poimuisiin vesiin ja yhä kauemmaksi Lentiiran kolkkoihin sydänmaihin ja Maaselän metsälampiin ja soihin.²¹⁰

Vuokatissa laiva saapui Kärnälen kestikievarin rantaan, josta matkalaiset jatkoivat maantietä pitkin Vuokattiin. Blomstedt ja Sucksdorff pysähtyivät työs-

²⁰⁷ Herman Renfors oli Muinaismuistoyhdistyksen jäsen ja toimi aktiivisesti Suomen Matkailijayhdistyksen Kajaanin alaosaston puheenjohtajana. Näkötorista ja näköalasta katso *Matkasuuntia Suomessa* 1986 [1890], 141; Inha 1909, 367.

²⁰⁸ MV: KTKA; Blomstedt 1899, 8–9.

²⁰⁹ Katso Rytkölä 1998, 506; Wilmi 1997, 189.

²¹⁰ Inha 1909, 373.

kentelemään Pöllyvaaran²¹¹ juurella sijaitsevaan ”Kahveron” (Kohvero)²¹² ja Jäätiön yhdistettyyn taloryhmään²¹³, jossa he viipyivät viiden päivän ajan omien sanojensa mukaan ”täydessä työssä aamusta iltaan”. Kokoelmaan kertyi piirroksia, maalauksia ja valokuvia, joiden kohteena olivat rakennusten ja esineiden lisäksi tekstiilit. Runsaasta materiaalista ja työskentelytavasta voi päätellä, että Jäätiön ja Kohveron talot olivat Blomstedtin ja Sucksdorffin mielestä erittäin edullisia alustavaa ja harjoittelevaa tutkimusta varten, kuten he pysähtymistään Sotkamoon perustelivat.

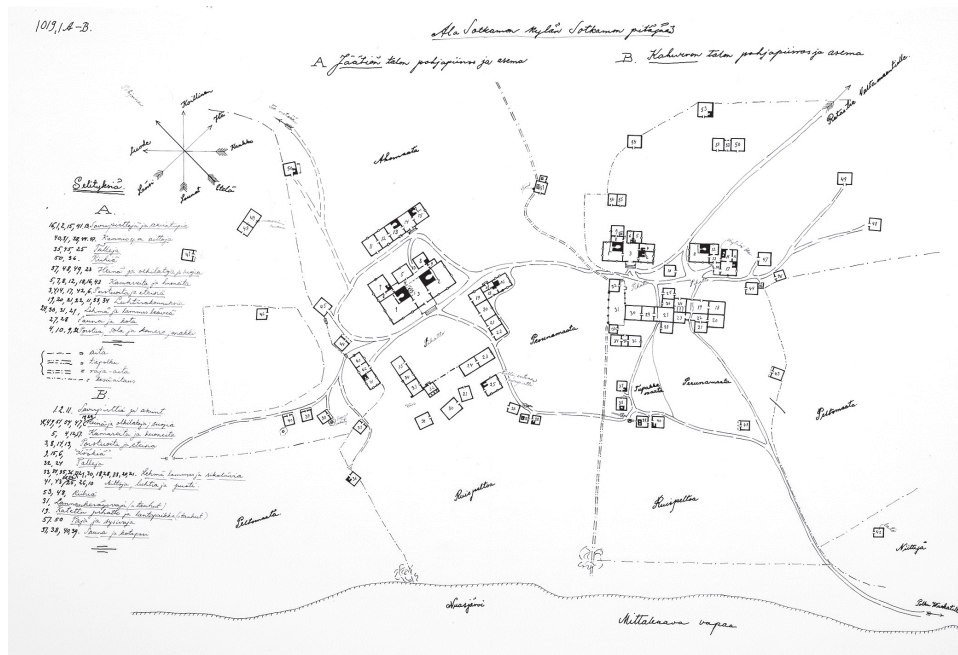
Sucksdorff laati Jäätiön ja Kohveron taloista perusteellisen pohja- ja asemapiirroksen, johon hän merkitsi kahden pihapiirin 116 rakennusta, maa-alueet, polut ja aidat. Piirroksista näkyy, miten talorykelmä rajoittuu lounaasta Nuasjärveen ja Jäätiönlahteen, joiden ranta toimii sommitelman perusviivana. Vasemmassa yläkulmassa on rakennusten ilmansuunnan osoittava kompassiruusu, jonka alapuolelle ovat ryhmiteltynä käytettyjen merkkien ja numeroiden selitykset. Asuin- ja talusrakennuksista on merkitty rakennusten kehät: hirsiseinät, oviaukot ja ikkunat. Rakennusten väliin on kuvattu pihatot. Peruna-, ruis- ja tupakki-, pelto- ja ahomaiden sekä niittyjen sijainnit on merkitty katkoviivoin.²¹⁴ Kuvaa jäsentää polkujen, rajojen ja teiden muodostama verkosto, joka johtaa pihapiirin ulkopuolelle. Reittien ”päätepisteet” on nimetty. *Ratastie valtamaantielle*, *Polku Vuokatille* ja *Tie Metsään* kertovat siitä, miten talorykelmä sijoittuu havaittuun ympäristöön ja miten tämä suhde tallennetaan asemapiirrokseseen.

²¹¹ Blomstedt kirjoittaa talon sijainneen Vuokatin eli Pöllyvaaran juurella. Pöllyvaara sijaitsee kuitenkin ison Sapsojärven itäpuolella ja Vuokatin vaarajonon korkein huippu (320 m) on nyky nimeltään Iso-Pölly. Maastokartta, 3433 08/ 2000. Iso-Pölly.

²¹² Ala-Sotkamon talo numero 1 Koffero. Nimi vahvistettu Kohveroksi vuona 1926. Isojaon aikana 1860-luvulla talossa oli peltoa 40 hehtaaria ja maata yhteensä 640 hehtaaria. Kantatilalla asui 1970-luvulle saakka Korhosia. Jäätiö on Ala-Sotkamon maakirjatalo numero 2. Kohveron tuli asettaa yksi varahevonen yhdessä viiden muun Ala-Sotkamon talon kanssa Kärnäälän kestikievariin. Wilmi 1997, 18,197. Nykyisin alue tunnetaan läheisestä Katinkullan kylpylästä.

²¹³ Jäätiö N 7113690, E 560847 ja Kohvero N 7113598, E 561047.

²¹⁴ Myöhemmin piirretyissä, harvalukuisissa asemapiirroksissa: Suomen puolelta Riihilento ja Kuivala sekä Venäjän Karjalassa Luvajärvi ei pihapiirin maa-alueiden käyttötarkoitusta enää huomioida. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 35–36; Sucksdorff & Blomstedt 1900, T1.

Kuva 8 Jäätön ja Kahveron (Kohvero) asemapiirros²¹⁵

Sucksdorffin laatima rakennusten ja huonetilojen ryhmittely noudattelee pääpiirteittäin eri tilojen käyttötarkoituksia ja kertoo haastatteleamalla hankituista tiedoista. Poikkeuksia listalla ovat savupirtit, kammioaitat sekä leävä ja tanhut.²¹⁶ Näistä ensimmäinen viittaa tulisijan rakenteeseen ja ikään, kaksi jälkimmäistä käyttötarkoituksensa lisäksi karjasuojan ja lantalan itäistä lainaa oleviin paikallisiin nimityksiin, joita on käytetty Itä-Suomessa ja Venäjän Karjalassa.²¹⁷ Asemapiirroksessa on kuvattu myös joitakin rakennusten yksityiskohtia, joita on korostettu. Esimerkiksi jauhinkivet porstuassa ja kolmireikäinen käymälä on merkitty.²¹⁸ Lisäksi tallin (numero 25) kerrotaan olevan vanha savupirtti, jota on käytetty myöhemmin sota-aikana tallina. Katsoja ei myöskään voi olla huo-

²¹⁵ Mahdollisesti Blomstedtin piirtämä kopio. Originaalin on piirtänyt V. J. Sucksdorff. MV: KA 1019, 1 A-B.

²¹⁶ Teppo Korhosen (2000, 95–99) mukaan leävä, tanhut ja pirtti ovat venäjänkielisiä (ven. hliev, dvor ja pirt) lainasanoja. Myöhemmin julkaisun painatusvaiheessa käydään keskustelua sanojen perttj, pertj ja tanhua, tanhut karjalankielisestä kirjoituksesta. MV: SMYA, Fa 13:529, FA 559–560.

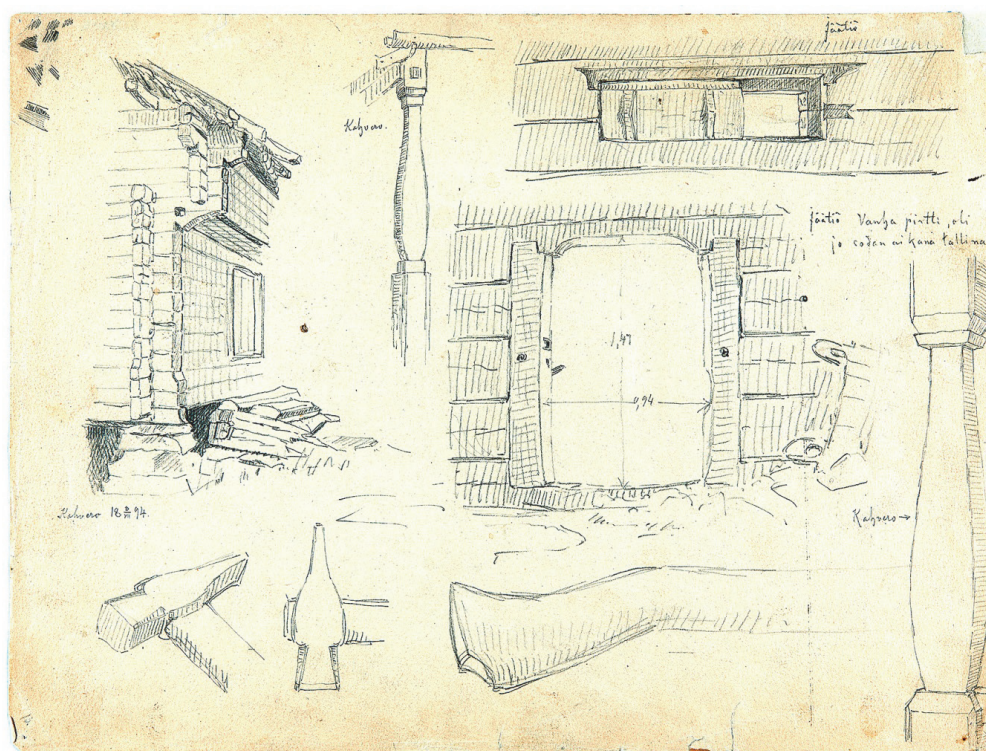
²¹⁷ Tanhut on karjakartano eli navetta. Läävä-nimitystä käytetään myös Kainuussa. Sanan kirjoitusasu leävä, viittaa mahdollisesti rakennustyyppien siirtymäalueen hahmotteluun. Blomstedt kirjoittaa: ”Juortanan [suomalainen, ei kreikanuskoinen talo Venäjän rajalla] tanhuan vasemmalla puolella on myös olemassa ”leävä” – ei siis enää navetta-nimisensä –, jonne tanhuan päästä johtava pieni ovi. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 37.

²¹⁸ Jauhinkivet sijaitsivat ”karjalaisessa” talossa karsinassa, pirtin alla, jonne laskeudutaan suoraan uunin kupeesta kolpitsan kautta. Käymälä oli puolestaan harvinaisuus. Suomalaisen kansankulttuurin tunnetut itäiset piirteet.

maamatta tummaksi väritettyjä ja huonetilaan nähden varsin suurikokoisia uuneja, joiden suuaukkoihin on kiinnitetty erityistä huomiota.

Pohja- ja asemapiirrosten lisäksi Sucksdorff piirsi rakennusten yksityiskohtia ja esineitä luonnosarkeille. Jäätiö-Kohvero arkilla²¹⁹ ovat vanhan savupirtin (numero 25) ovi ja räppänä, kimpisaavin korva ja pylväs Jäätiöstä sekä kammioaitta, kaksi pylvästä, vasara ja kirveenvarrenpää Kohverosta. Toisella arkilla on kuvattu sirppi, sanko ja äyskäri. Omalle arkilleen on piirretty Jäätiön avain, jonka yläpuolella on aikaisemmin käsitelty pikaluonnos nurkkasalvoksesta Murtomäestä.²²⁰

Kuva 9 Sucksdorffin piirtämä Jäätiö-Kohveron luonnosarkki²²¹

Piirrosten mukana on interiööritutkielma Jäätiön porstuasta. Jauhinkivistä ja niiden lauteista sekä kiulusta on laadittu sommitelma, jonka taustana olevat pirtin seinä, nurkkasalvos ja porstuanlattia muodostavat rytmikkään ja diagonaalisesti jatkuvan tilan.²²² Kuvan tekotapa viittaa siihen, että asetelma on kenties tarkoitettu maalauksen luonnokseksi.

²¹⁹ MV: KA 5042:2, piirrokset a-l.

²²⁰ Luonnoksista on olemassa myös puhtaaksi piirrettyjä tallenteita Museoviraston kuvakokoelmissa päänumerolla MV: KA 1019.

²²¹ MV: KA 5042:2, piirrokset a-l.

²²² Asemapiirroksessa on merkitty jauhinkivien paikka porstuassa numero 3, pirtin seinää vasten. MV: KA 1019, 1 A-B.

Asemapiirroksesta ja muistikirjan tekstistä voi päätellä, että tulisijat olivat erityisen huomion kohteena. Puhtaaksi piirretystä aineistosta löytyy neljä uutta Sucksdorffin Jäätiö-Kohveron alueelta tallentamaa uunia, joista yksi on akvarelli: *Del av ugn (uloslämpiävä)*.²²³ Aineistoista ei selviä onko työ tehty Vuokatissa vai myöhemmin. Koska varusteisiin kuului akvarelliblokki ja työ on päivätty 5.7.1894 Jäätiössä, on hyvin otaksuttavaa, että maalaus on syntynyt jossakin pihapiirin monista pirteistä.²²⁴

Kuva 10 Badstugan ugn ja Del av ugn (uloslämpiävä)²²⁵

Seuraavana päivän Sucksdorff luonnosteli *Badstugan ugn*, (saunan uuni)²²⁶ nimeämänsä piirroksen, joka on uunin tehtävässä olevan kivikudelman lisäksi tutkielma yksinkertaisesta ovesta ja portaana toimivasta jauhinkivistä ulkoa sisäänpäin katsottuna. Samana päivänä tehdyssä *Ria ugn*²²⁷, riihen uuni -työssä katseen suunta on sisältä ulospäin, jolloin rakennuksen maalattia korostuu hirsipintojen rinnalla. Kiinnostavaa kummassakin piirroksessa on, että niissä esitetään uunin suuaukon suunta suhteessa tilan oviaukkoon. Neljäs uuni on uloslämpiävä kivinen pystyuuni, *Ugn af tälgsten*²²⁸, joka on mahdollisesti piirretty jostain Kohveron nykyaikaisen päärakennuksen kammarista.

Ovi- ja ikkuna-aukkoja on edellisten uuni-ovi-tutkielmien lisäksi kolme. *Boddörr*²²⁹ eli aitanovi on kuvattu samaan tapaan kuin Mainuan aitanovi²³⁰ yksityiskohtia, rakenteita ja volyymia korostaen. *Savupirtin ovi (sisältäpäin)*, *Dörr*

²²³ MV: KA 1019:84.

²²⁴ On huomattava, että myös jälkeenpäin puhtaaksi piirretty aineisto on päivätty luonnosteluajankohdan päivämäärällä.

²²⁵ MV: KA 1019:87 ja MV: KA 1019:84

²²⁶ MV: KA 1019:87.

²²⁷ MV: KA 1019:89.

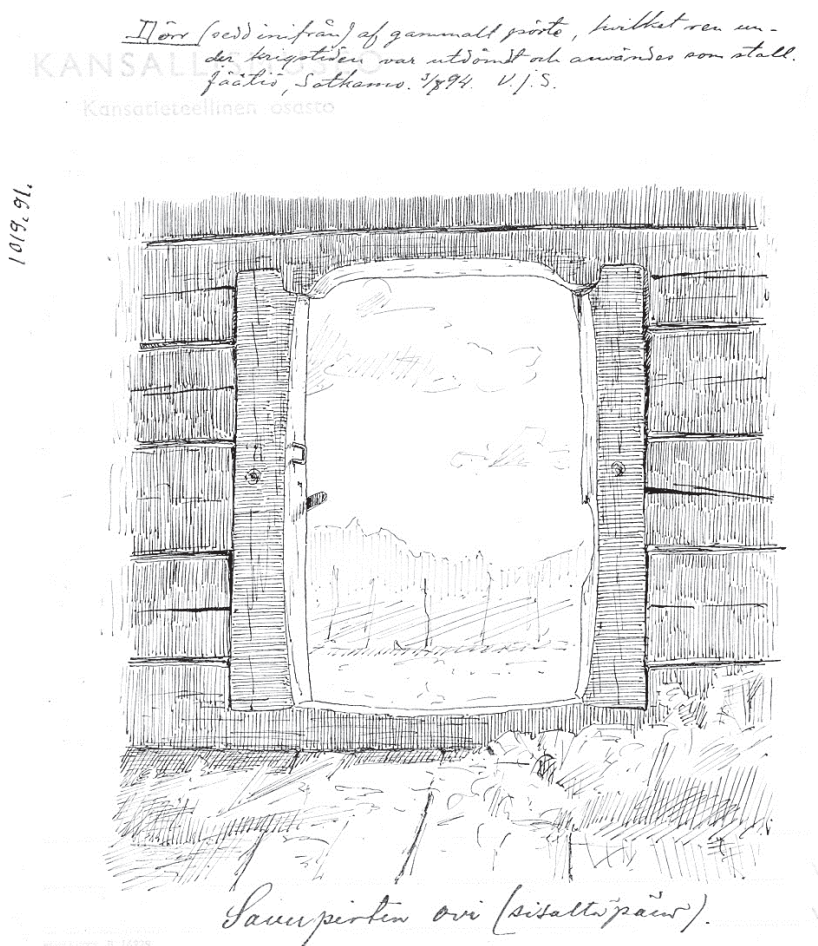
²²⁸ MV: KA 1019:89.

²²⁹ MV: KA 1019:96. 4.7.1894.

²³⁰ MV: KA 1019:94. 1.7.1894.

(sedd inifrån) af gammalt pörte²³¹ ja Savupirtin "ikkuna" (Fönster å rökpörte)²³² liittä-
vät yksityiskohdat ja rakenteet myös tilaan, aikaan ja paikkaan. Sucksdorffin
piirrosjälki on valoja ja varjoja, kolmiulotteisuutta korostavaa. Hämyisestä pir-
tistä on näkymä kesäisen pilvipoutapäivään, rakennusta reunustavaan aitaan ja
metsänrajaan.

Kuva 11 Savupirtin ovi (sisältäpäin)²³³

Luonnosarkin 5042:2 yhteydessä kuvatun aittapiirroksen lisäksi on Sucksdorff
piirtänyt myös navetan päädyn (fåhusgafvel)²³⁴, joka seisoo suurikokoisten
nurkkakivien päällä. Piirroksessa korostuvat alapohjan avoin tila, kattoraken-
teet, veistetyt hirren- ja kattotuolienpäät ja salvokset. Sama teema jatkuu nel-

²³¹ MV: KA 1019:91. 3.7.1894.

²³² MV: KA 1019:92. 3.7.1894.

²³³ MV: KA 1019:91. 3.7.1894.

²³⁴ MV: KA 1019:133. 4.7.1894.

jässä nurkkasalvostutkielmassa, joiden rajausta tähdentää yksityiskohtien merkitystä.

Välillä arkkitehdit retkeilivät ympäristössä ja kapusivat oletettavasti yhdessä Ramsayn kanssa Vuokatin vaaralle, vaikka käynnistä ei ole löytynyt dokumenttia. Piirustusten päiväysten mukaan 5.7.1894 pistäytyttiin Naapurivaaran laella Perttulassa²³⁵ sekä Kärnälän ja Tikkalanniemen²³⁶ kievaritaloissa²³⁷, joista jälkimmäinen oli aikaisempien taiteilijamatkojen etappipaikka. Axel ja Mary Gallén yöpyivät talossa kesän 1890-matkalla.²³⁸ Perttulassa ja Kärnälässä Sucksdorff piirteli päätylautoja ja nurkkauksia. Myös 6.7.1894 oltiin liikkeellä samalla suunnalla, tällöin Tikkalanniemessä aiheena oli luhtiaitan koristeellinen patsas ja keskisalvos.

Millaista muuta tietoa Vuokatin rakennuksista tallennettiin? Taskukirjassa on sotkuinen mutta sitäkin seikkaperäisempi, runsaat neljä sivua pitkä selostus aittarakennuksista ja vanhasta savupirtistä. Ensimmäisen aukeaman tekstissä Blomstedt paikantaa ja ajoittaa kohteet:

Kahveron talossa, Ala-Sotkamon kylässä on vanha aitta, jonka on tehnyt Reeti Eerukka; aitan takana seinässä on vuosiluku 1797 sekä kirjaimet R 3 = E (valokuvattu). Jäätiön talossa on luhtirakennus, Talli ja Puoti (~ 1719 R) vaatteita varten ja kaksi Aittarakennusta (eloaittoja), toisessa vuosiluku AHO 1749, joista kaikissa on esiin pistävä yläosa. Kammio, sekä vanha kookas savupirtti, jonka keskimmäisen kurkkihirteen ulkopäältä luetaan vuosiluku 1803.

Aukeama sisältää myös piirroksen luhtiaitasta ja siinä olevasta merkinnästä edestäpäin.²³⁹ Toisella ja kolmannella sivulla on savupirtin pohjapiirros ja leikkauskuva sekä uunin kuvat selityksineen. Huomio on kiinnitetty tilan jäsentelyyn ja rakenteeseen, uunin sijaintiin ja rakenteen eri osien käyttötarkoituksiin. Esimerkiksi uunin osista mainitaan

"liesi", johonka hiilet vedetään, "lakkeinen" katossa, josta savu peäsöö, "rappu", jossa pietään "halakvoja" ja niitä kuivataan alenpana, tupakkiorsia joihin peälle "tupakkatankoja" pannaan, "pilari" joka on kokoonpantu kahdesta vahvasta hirrestä, "kuivuorsia" joissa sukkia y.m. kuivataan.²⁴⁰

²³⁵ Perttula N 7118273, E 559046.

²³⁶ Tikkalansalmi (-niemi) N 7115601, E 560762.

²³⁷ Kärnälän laiturilla oli yksi Elias-laivan pysähdyspaikoista. *Matkalainen Nuasella ja Vuokatin rinteellä uuden aikakauden kynnyksellä. "G-t" Finland* 16.8.1889, (Wilmi 1997, 61–64). On tietysti mahdollista, että Kärnälässä käytiin jo matkalla Vuokattiin, mutta silloin piirustuksen MV: KA 10191:130 päiväyksessä on virhe.

²³⁸ OMA. Majatalopöytäkirja. Tikkalansalmi 14.7.1890.

²³⁹ Jäätiöntie 22 päärakennuksen Vuokatin puoleinen pää on vanha savupirtti vuodelta 1804 (vuosiluku löydettävissä). Rakennuksen kammarit on rakennettu myöhemmin. Pihapiirissä on aitta vuodelta 1848. Aitta on siirretty navetan takaa pihapiiriin museoaitaksi. Raimo Lindemanin haastattelu. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

²⁴⁰ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

Kolmannella aukeamalla on Jäätiön asuinrakennuksen (1-9) pohjapiirros, jonka porstuassa (3) piirretyt jauhinkivet ja lauteet sijaitsevat. Piirroksessa olevien selitysten lisäksi mainitaan: "D perräinen, jossa niinikään on 'takkiniekka muuri', F=ää porstuaksi kutsutaan ja A on sissäänlämpiävä".²⁴⁴

Blomstedt otti muutamia valokuvia pihapiiristä ja rakennuksista. Pihapiiristä otetussa kuvaparissa hän tarkastelee samaa Jäätiön asuinrakennusta, josta hän teki myös erillisen pohjapiirroksen taskukirjaan. Valokuvat on otettu taloon johtavan tien varrelta, ikään kuin rakennusryhmän takaa ja ne täydentävät asuinrakennuksesta saatavaa kuvaa merkittävästi. Kuvista esimerkiksi selviää köökin, perräisen ja takaisen erilliset harjakattorakenteet ja eri rakennusten ja salvoksien niveltyminen ja sijoittuminen toisiinsa. Asuinrakennuksen lisäksi kuvissa on muita rakennuksia ja metsästä taloon tuovaa kärrytietä reunustava aita sekä hevossrattaat. Kuvan taustalla Jäätiön lammen takana ko-hoaa Vuokatti.

Kuvakulmista on pääteltävissä, että kuvat on otettu suunnilleen samoilta jala-sijoilta ja selvästi maanpinnan tasoa korkeammalta. Käsikirjoituksesta selviää, että Blomstedt seisoi Jäätiön riihen (50) katolla kuvatessaan. Kuvakulman valinta oli yhteydessä pihatyyppin tarkasteluun. Tästä vihjeen antaa käsikirjoituksen loppupuolelle kirjoitettu pohdinta Sotkamon pihojen rakenteesta ja "umpipi-haisuudesta":

Katsokaapa esim. Jäätiön ja Kahveron talojen pohjapiirroksia, joita olemme niin tar-koin kuin suinkin koittaneet kuvata paperille ja joiden eräältä riihen katolta otetut kuvat ehkä tarjoavat selvän kuvan tällaisesta puulinnoituksesta.²⁴⁵

Kuva 13 Jäätiö-Kohveron pihapiiri ²⁴⁶

Toisessa kuvaparissa on kammioniekkaisia rakennuksia. Kohveron kam-mioniekkainen tallirakennus, jonka otsassa on vuosiluku 1799 ja kirjaimet RE (E väärinpäin), lienee sama kuin taskukirjan piirroksessa mainittu talli. Samoin kammioaitta eli eloaitta, jonka otsassa on vuosiluku 1749 ja kirjaimet AHO sekä

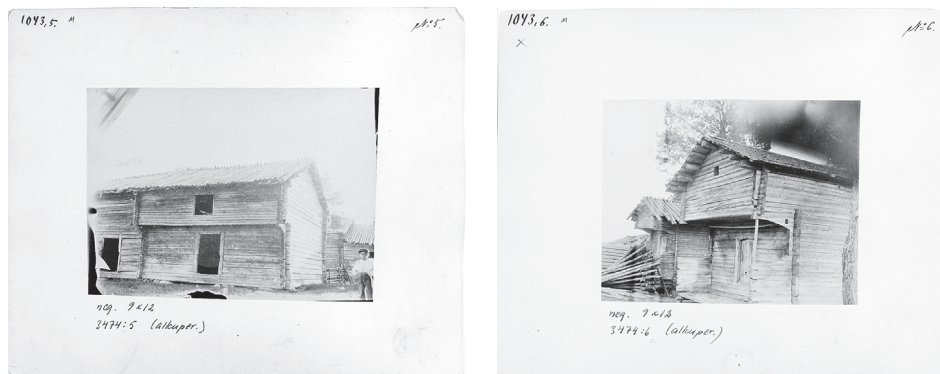
²⁴⁴ Tuvan kehityksestä mm. epäsymmetriasta, useiden rakennusten (eri hirsistä salvot-tujen) yhteen liittämistä ja parituvasta Korhonen 1988, 17–47.

²⁴⁵ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 42–43.

²⁴⁶ MV: KA 1043: 7–8, 3474: 7–8.

DH, on taskukirjassa mainittu. Tallikuvan oikeassa alalaidassa seisoo nuori poika, joka näyttää tulleen kuvaan vahingossa. Kun huomioin Blomstedtin otantaneen ensiaskeliaan valokuvaajana, näyttää minusta hyvin ilmeiseltä, ettei poika ole kuvassa sattumalta. Blomstedtin tavoitteena on mahdollisesti ollut myös kuvata ihmisiä.

Kuva 14 Kohveron kammioniekkaiset talli ja aitta²⁴⁸

Viimeinen valokuva Jäätiöstä on yksi harvoista kokoelman varsinaisista henkilökuvista. Kuva on otettu sisätiloissa ja esittää pitkäsormista miestä, joka on asettunut soittamaan kannelta pöydälle suuren ikkunan ääreen. Suoraan kameraan katsovalla miehellä on tummat vaatteet, osittain harmaantuneet hiukset, parta ja suussa pitkävartinen piippu. Kuva liittyy käsikirjoituksen tekstiin, jossa kuvataan juhannuksen aikaisen yösydämen tunnelmia savupirtissä.

Eräänä iltana laulatimme täällä talon vanhaa kanteleensoittoniekkaa, joka meille soiteli surumielisiä polskiaan kello 5:een asti seuraavana aamuna, jolloin otimme ukosta valokuvan, joka kuitenkin huonon valaistuksen tähden meni kehitettäessä pilalle. Oli todellakin ihmeellistä nähdä ja kuulla mitenkä ukko käppyräsormillaan saattoi niin notkeasti ja taitavasti helskytellä noita usein harvinaisen sukkelatahtisia säveleitään. Hän valitteli meille, ettei ainoakaan talon pojista osoittanut taipumusta eikä edes halukaan tämän, hänen mielestään ihanan soittokoneen käyttämiseen. Eikäpä hänkään enää juuri nimeksikään sitä viljele, kun sormensa niin ovat käyneet kankeiksi. Tuona juhannuksen aikaisena yönä hämärän vietto savutuvassa kanteleen sulosointujen ääressä oli todellakin miltei nautintorikkain hetki, minkä koko matkallamme työmme lomassa vietimme. Se oli pieni palanen muinaisaikuista supisuomalaista tunnelmaa!²⁴⁹

²⁴⁸ MV: KA 1043: 5-6.

²⁴⁹ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 9-10.

Kuva 15 Kanteleensoittaja²⁵⁰

Jäätiössä ja Kohverossa aloitettiin kankaan mallien²⁵² kerääminen. Blomstedt teki paikalla kuusi värillistä mallipiirrosta, jotka kaikki olivat erilaisia peitteitä. Käsikirjoituksen loppuun²⁵³ on koottu *Suomen puolelta maalattuja raanuja* -niminen luettelo, jossa kerrotaan tekstiilin paikallinen nimi, maalauksen teko- paikka ja -aika sekä vaihtelevasti myös muita tietoja. Lähes samat tiedot on merkitty myös mallipiirrosten taustapahveihin pahvien iästä päätellen myöhemmin mahdollisesti niiden arkistoinnin yhteydessä.

Kaikki Jäätiöstä ja Kohverosta tallennetut peitteiden mallit ovat kuvioaiheeltaan geometrisiä ja ruudullisia. Useimpien maalauksien rajaustapa, mallikerta²⁵⁴ ja paperina hyödynnetty ruutupaperi kertovat, että maalauksia on tarkoitettu käyttämään tai soveltaa kudontaan, johon myös merkintä *puolikokoon* viittaa.²⁵⁵ Blomstedt haastatteli peitteiden nimityksiä asukkailta, joista talon emän-

²⁵⁰ MV: KA 1043: 9.

²⁵² Tässä yhteydessä Blomstedt puhuu kankaan, kudosteosten tai raanun malleista. Myöhemmin painetussa matkakertomuksessa esitellään ornamentteja, kuoseja ja koristeita. Termit liittyvät 1890-luvulla vauhtia saaneeseen ornamenttitutkimukseen. Erityisesti kuosi ja koriste viittaavat Schvindtin tekemään kuosin ja koristeen erotteluun, jota myös Heikel käytti. Koriste tarkoitti pientä nimellistä kuviota ja kuosi koristeista sommiteltua kokonaisuutta. Niiranen 1987, 147.

²⁵³ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 46-52.

²⁵⁴ Mallikerta on kankaan kuvioinnin "pienin" osa, jota kertaamalla saadaan näkyviin kokonainen kangas.

²⁵⁵ Sen sijaan kolmen ensimmäisen ja neljännen akvarellitekniikka ei tuo esille kuviokuiden suuntaa, eikä sitä muodostuvatko kuviot loimi- vai kudelangoista. Kudontaa

tä Kaisa Komulainen mainitaan nimeltä.²⁵⁶ Blomstedt kertoo Kaisan olevan jo iäkäs akka, ja hänen vanha äitinsä mainitaan tekstiilien valmistajaksi.²⁵⁷

Kudonnaisten nimet, lapas, lapasruntuinen loimiraanu ja lapaseen kuotto, viittaavat raanun kudontatekniikkaan eli sidokseen. Konttikirjanen ja täplikäs ovat nimityksiä, jotka kuvaavat kuvioaihetta. Peitteet ovat värikkäitä ja kahden tekstiilin kohdalla käsitellään perinteistä värjäystä ja värien nimityksiä. Ensimmäisen raanun kohdalla pohditaan sinistä väriä:

Huom! Sinen mallista sanoi Kaisa Komulainen, jonka äiti oli sen kutonut, olevan liusia, viheriään vivahtavan keltavärin rööriä ja ruskean värin "kivenkuorta". Sotkamon seudulla ja etenkin Iisalmen tienoilla "synkeätä lyysyä" merkitsee tumman sinistä.²⁵⁸

Kuva 16 Ripsisidoksia raanumalleja Jäätiön ja Kohveron taloista²⁵⁹

4.3 Sotkamon kautta Kiantajärvelle

Jäätiön ja Kohveron talosta Blomstedt ja Sucksdorff ajoivat hevosella peninkulman²⁶⁰ matkan Sotkamon kirkonkylään, josta matka jatkui neljän peninkulman pituiselle kiertoretkelle Sotkamon sydänmaahan.²⁶¹ Kirkolla kaksikko pysähtyi papyrossiostoksille²⁶² ja Blomstedt kuvasi ulkorakennuksia. Kuvannumeroista

tunteva henkilö voi asian ilman muuta päätellä mallikerrasta ja tekstiilien nimityksistä. Kuitenkin kahdessa (ehkä viimeksi maalatussa) eli viidennessä ja kuudennessa mallissa myös kuviodien langansuunta on osoitettu.

²⁵⁶ Kaisa Komulainen (s. 28.7.1845) o.s. Lukkari on Kofferon pojan Kusti Juho-Pekanoika Komulaisen vaimo. Pariskunta asui Koffero 2:n tilalla ja heillä oli kaksi lasta: Kaisa Tiina Kustintr. (s.8.11.1882) ja Heikki Kustinoika (s.7.11.1873). Sotkamon ev.lut. srk:n arkisto. Rippikirjat 1891–1900.

²⁵⁷ MV: KTKA, Blomstedt 1899, *Suomen puolelta maalattuja raanuja* -luettelo.

²⁵⁸ Käsikirjoituksen päätelmäosassa kerrotaan kansanomaisista väreistä enemmän ja pohditaan luonnonväriaineista teollisiin pussiväreihin siirtymistä. Liusin valmistustapaa eivät B ja S. saaneet selville. Liusi on virtsasta apuaineiden kanssa käymisprosessin avulla saatavaa sinistä väriä. MV: KTKA, Blomstedt 1899.

²⁵⁹ Lapaseen kuotto raanu, akvarelli ja Lapasrantunen raanu, akvarelli. Piirtänyt Yrjö Blomstedt. MV: KA 1057: 1-2.

²⁶⁰ Uusi ruotsalainen peninkulma on vähän yli 10 km.

²⁶¹ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 11.

²⁶² JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1, ostosluettelo.

päätellen ensin vierailtiin pappilassa, jossa kuvauskohteeksi valittiin kammio-aitta ja jyväpuoti. Sopalan kestikievarissa²⁶³ merkittiin muistiin ”nuuskiessa nähty Turussa präntätty Raamattu” (1758) ja kuvattiin ”liiverin” nurkkaus ja jyvä- ja tavara-aitat.

Sotkamon kirkonkylältä käveltiin reput selässä Sapsojärven lahdenpohjaan josta jatkettiin veneellä Kiantajärveä pitkin Murtoniemen taloon²⁶⁴, jossa yövyttiin Moilasilla. Valokuvia ei Murtoniemen pihapiiristä otettu, ja huomio näyttääkin kiinnittyneen esineisiin, joita tallennettiin ostaen, kangasmalleina, maalaten ja piirtäen. Moilasen emännällä Matleena Moilasella (o.s. Kanasella) oli hallussaan vanha avainkoukku, joka merkittiin taskukirjaan ostettavaksi 50 pennillä.²⁶⁵ Matkalta tallennettujen esineiden luettelo Museovirastossa kertoo, että päänumerolla 3164 löytyy arkkitehtien Y. Blomstedt ja V. Sucksdorffin keräys kesällä 1894 Venäjän Karjalassa ja Suomessa. Alanumero 3164:72 messinkinen avainkoukku Murtoniemen talosta, on matkan ensimmäinen esinetallenne.²⁶⁶

Kuva 17 Päänumeron 3164 esineitä. Avainkoukku Murtoniemestä²⁶⁷

²⁶³ Sopala N 7111958 E 569042. Sopalan maalla Männistön mäkituvassa asui Muurahaisen kyselyn vastaajana toiminut siltavouti Heikki Härmä. Wilmi 1997, 283.

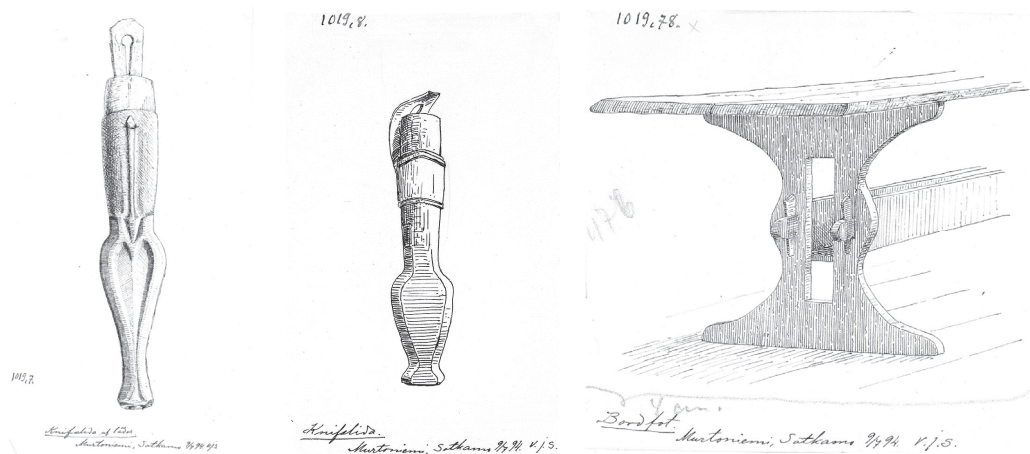
²⁶⁴ Murtoniemi N 7102754, E 568598. Myös Murtoniemi toimi kestikievarina, mikä ei käy esille Blomstedtin kertomuksesta. Sotkamosta, Sopalan kievarista lähdettiin Nurmekseen päin Murtoniemeen, josta mentiin Kiantajärven yli Urpialaan. Katso Wilmi 1997, 197–198. Paikalla nykyään 1900-luvulla rakennettu pihapiiri. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja. Maastokäynti 2006.

²⁶⁵ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

²⁶⁶ KM: SUK Esineluettelo 3164. Blomstedtin ja V. Sucksdorffin keräys kesällä 1894 Venäjän Karjalassa ja Suomessa. – S.M.Y.:sen pöytäkirja 22/ XI 1894. Erityinen luettelo. Käydessäni läpi S.M.Y.:sen pöytäkirjat (24.11.2004) ei luetteloa löytynyt.

²⁶⁷ KM: SUK Esineluettelo 3164. Kuva Helena Lonkila 11.4.2012.

Käsikirjoituksessa kerrotaan taskukirjaan merkityistä vanhoista esineistä, jotka on tallennettu siinä tarkoituksessa "että ne Muinaismuistoyhdistykselle tietoon saataisiin, jotta yhdistys, jos niin haluaa, voisi asianomaisilta omistajilta toimituttaa ne kokoelmiinsa". Listalle ensimmäiseksi on merkitty hopeapikari isäntä Moilaselta. Myös Erityisten esineiden ja niiden nimitysten lyhyt lista alkaa Murtoniemestä: "Rukinlapa" (Sotkamo: Murtoniemi) jonka piällä tappuroita tai aivoinoita keträtessä pietään..."

Kuva 18 Esinekuvia Murtoniemestä²⁶⁸

Käsikirjoituksessa ei itse Murtoniemen asukkaista, talosta ja siellä sijaitsevista tallentamisen kohteista ja merkellisyyksistä kerrota paljoakaan, mutta sen sijaan Repakkeen torppaan²⁶⁹ ja sen asukkaisiin paneudutaan sitäkin laajemmin.

Huvittavin näistä oli kahden virstan päässä oleva vanha alustalo, nykyään torpan tapainen hylkiö, joka kylvösmaiden puolesta on vallan autiona. Tullessamme jalkaparikassa tälle pahaiselle pirttipöksälle, joka muuten oli erinomaisen luonnonihanalla paikalla, kauniin Kiantajärven syvässä lahden sopukassa, näytti se olevan aivan asujametonna. Tuparakennusta ympäröivät pienoiset aitat, saunat ja kota näyttivät kovin rappeutuneilta. Pistäydyimme ensiyöksemme vanhaan, matalaan savupirttiin, joka näytti harvinaisen alkuperäiseltä. Vain kömpimällä pääsi sen oviaukosta sisälle ja kohtasi täällä meitä mitä alkuperäisin näky. Kolme tai neljä ikkunan tapaista, jotka vielä olivat aivan tekojäljiltä, päästi himmeätä valoaan tähän tupaseen, joka muuten oli kauttaaltaan vallan pikimusta samoin kuin kaikki siinä olevat esineet. Retusen reppänäaukon kautta syöksyivät auringon omituisesti kajastelevat säteet sisään tansitellen tomuhiutaleita valokuovassaan. Katon laipiot ja koko lakka täytemultineen nurmitarpeineen oli uunin kohdalla romahtanut sisään ja ulkokattokin oli hatara että auringonvalo pitkinä säikeinä heijasteli uunin takaa. Kaikki oli muuten mitä suloisimmassa epäjärjestyksessä; siinä tupakki- ja kahvihumarit, pettuainesten survin-pölkky petkeleineen, siinä korvot, kiulut, kontit, laavihtat, rukki j.n.e. Pieni, paljon kokeneen näköinen pöytäpahanen oli peräseinällä vasemmassa nurkassa, sen jalat olivat vahvassa tervassa ja jäniksen nahalla verhotut esteeksi russakoille, joita tuvasa aikoinaan kuului olleen laumoittain. Ikäloppu, vanhuuttaan toiselle kyljelleen kal-

²⁶⁸ MV: KA 1019: 7-8, 78.

²⁶⁹ Repake N 7102191, E 569082. Repakkeen taloa ei enää ole. Paikalla on kesäasustusta. Osa rakennuksista on valmistettu vanhoista hirsistä. Kesäasukkaan haastattelu. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

listunut kiuas - ”puisille alusille rakennettu” - täydensi kurjuuden kokonaisvaikutusta.

Istahdettuamme lepäämään tuvan seinäpenkille ja vainuavilla silmäyksillämme tähystellessämme pirtin salaperäisiä komeroita, astuu tupaan sisälle pitkävartaloinen, vaivojen ja vastusten köykistämä ukkorahjus, taluttaen käsipuolesta tyttöstään, joka oli pari vuotta sitten naimansa nuorikon esikoinen. Tuo 80: vuoden tienoissa oleva vanhus ihmetteli ensin suuresti herrain tuloa hänen matalaan majaan, mutta saatuaan tietää asiamme oli hän kaiken aikaa avuliaasti oppaanamme ja tiedonantajamme kysellessämme savupirtin ikää ja sen vaiheita, kaikenlaista esineitten paikkakunnallisia nimityksiä j.n.p.p. Savupirtin sanoi hän olevan noin sadan vuoden vanha. Siinä oli aikanaan asunut nykyisen isännän Heikki Meätän - siis hänen itsensä - isoisa, ruotisotilas, jolle se Ruotsin sodan aikana oli ”kenkitetty” s.o. uusille alushirsille kohotettu. Pirtin irtaimistosta merkillisin oli vanha puupuntari, josta kerrotaan tarkemmin kertomuksen jälkeen liitetyissä muistiinpanoissa.²⁷⁰

Blomstedt otti Repakkeessa valokuvia. Ensimmäinen kuva on todennäköisesti otettu tekstissä kuvatun savupirtin hirsirakenteista ja sisään romahtaneesta laipiosta. Kahdessa kuvassa seisoskelevat isä Heikki Määttä ja hänen tyttärensä auringossa savupirtin edustalla ja neljännessä kuvassa on aitta vuotuiskierron mukaisine tarpeineen: lehdeksineen, heinäntekovälineineen, airoineen ja kontteineen. Tuohikontti on mahdollisesti sama, joka ostettiin matkalaisten mukaan: ensin kantovälineeksi ja sittemmin tallennettiin museoon.²⁷¹

Kuva 19 Valokuvia Repakkeesta²⁷²

Katsoessani tunnelmallisen Repake-tekstin jälkeen Sucksdorffin Murtoniemen ja Repakkeen torpasta piirtämiä rakennusten yksityiskohtia ja esineitä tuntuu siltä kuin matkalaiset olisivat siirtyneet isän ja tyttären seurassa pirtin alkuhämärästä takaisin päivänvaloon ja kansan arkipäivään. Piirrosarkin vasemmassa reunassa on Repakkeesta 8.7.1894 piirretty nurkkasalvos, rukinlapa ja kiulunkorva. Oikeassa yläreunassa on tutkielmat Murtoniemen kahdesta pöydästä²⁷³

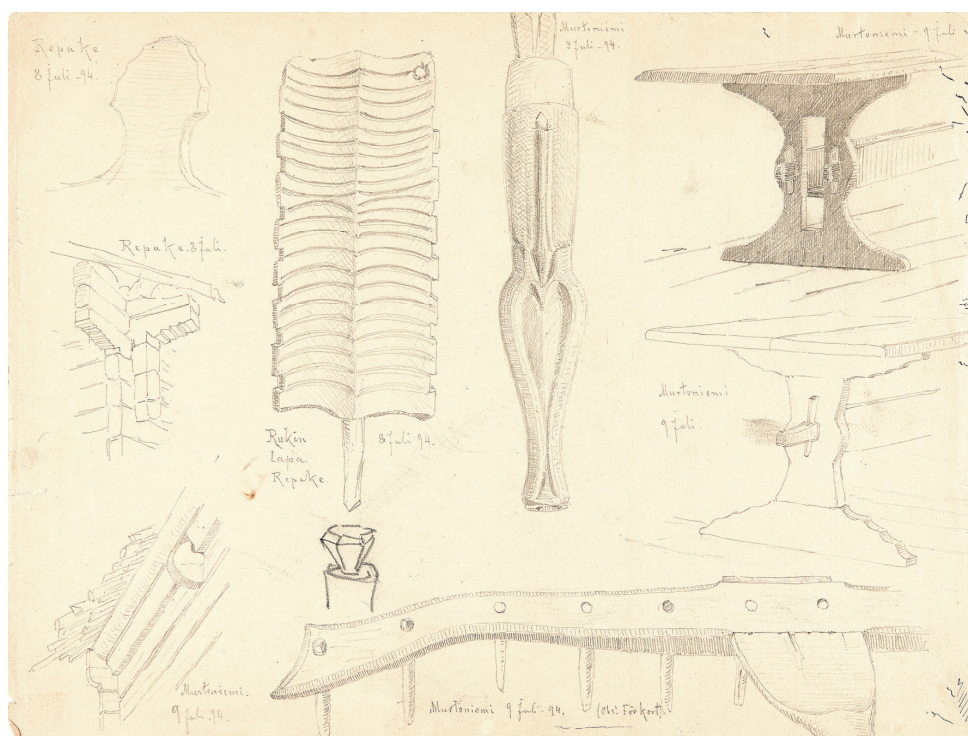
²⁷⁰ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 12-15.

²⁷¹ MV: KE 3164: 77.

²⁷² MV: KA 1043: 16-17 (myös 3474: 14-15).

²⁷³ MV: KTKA 1019: 78, 79 Repake 81a-6.

Keskellä ja etualalla ovat piirrokset tupessa oleva puukosta²⁷⁴ puisesta heinäharavasta, vuollusta puutapista ja hirsirakennuksen kattorakenteesta. Jäätiön ja Kohveron piirroksien tapaan Murtoniemen kuvaustapa on edelleen eleetöntä ja todellisuutta jäljittelevää. Rakennusten nurkkasalvoksissa ja pöydänjaloissa on käsitelty rakennetta, muotoa ja tilaa. Kiulunkorvassa, puukossa ja rukinlavassa tutkitaan muotoa ja symmetriaa pinnassa. Harava on yksinkertaiselta näyttävä mutta taitavasti tehtävä työkalu.

Kuva 20 Luonnosarkki Repakkeesta²⁷⁵

Piirrosten mukana on myös yksi akvarelli, joka esittää Repakkeen vanhan savutuvan sisustusta: uunia, oviaukkoa, rakenteita ja yksityiskohtia. Kuva on yhdistelmä tunnelmaa ja yksityiskohtia, ja se jatkaa Jäätiössä ja Kohverossa aloitettua ovien ja uunien visuaalista tulkintaa. Akvarellissa on aikaisemmista piirroksista poikkeava rajaus. Mukana on laipio, jossa tummempana erottuu räppänän aukko.

²⁷⁴ MV: KTKA 1019: 7 tai 8.

²⁷⁵ MV: KA 5042: 3.

Kuva 21 Interiör af rökpörte ²⁷⁶

Murtoniemessä tallennettiin myös ensimmäiset kangastilkut.²⁷⁷ Talteen saadut kahdeksan tilkkua ovat värikkäitä ja sidoksellisia pukeutumiskankaita ja nauhoja. Lisäksi mukana on yksi näyte kotikutoista sarkaa. Kangasnäytteet on nimetty haastattelemalla, jolloin on kyselty myös kudontatekniikasta ja tekijästä. Tiedot on liimattu näytetauluun erillisille lapuille kirjoitettuna. Blomstedt tallensi kangasmalleja Murtoniemessä 8. ja 9.7.1894 myös maalaamalla, jotka olivat tallennetuista pukeutumiskankaista poiketen ja Jäätiön ja Kohveron tapaan raanumalleja. Näistä kolme oli Matleena Moilasen kutomia ja kaksi hänen sanojensa mukaan "vanhaa kudontaa".

Sekä tilkut että maalatut mallit ovat edelleen kooltaan pieniä ja rajattuja muutamaan mallikertaan. Maalaukset on tallennettu ruutupaperille, eikä kuvio-kuteiden langansuuntaan tai kankaan sidoksellisuuteen²⁷⁸ ole kiinnitetty huomiota. Niin ikään Blomstedt jatkoi haastattelemista. Hän kyseli kankaiden nimityksiä, käyttötarkoitusta, kudonta- ja värjäystekniikkaa sekä tekijöiden alkuperätietoja talon emännältä Matleena Moilaselta. Kankaiden ja nauhojen ni-

²⁷⁶ Akvarelli, Sotkamo. 8.7.94. VJS. MV: KA 1019: 128.

²⁷⁷ Blomstedt on koennut kankaat aiemmin mainitulle kangasmallitaululle (MV: 3164: 78), joka talletettiin muun esinekokoelman yhteyteen Suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin. Taulu on myöhemmin siirretty suomalaisiin kokoelmiin. Katso MV Pohjanmaa, Sotkamo esineluettelo.

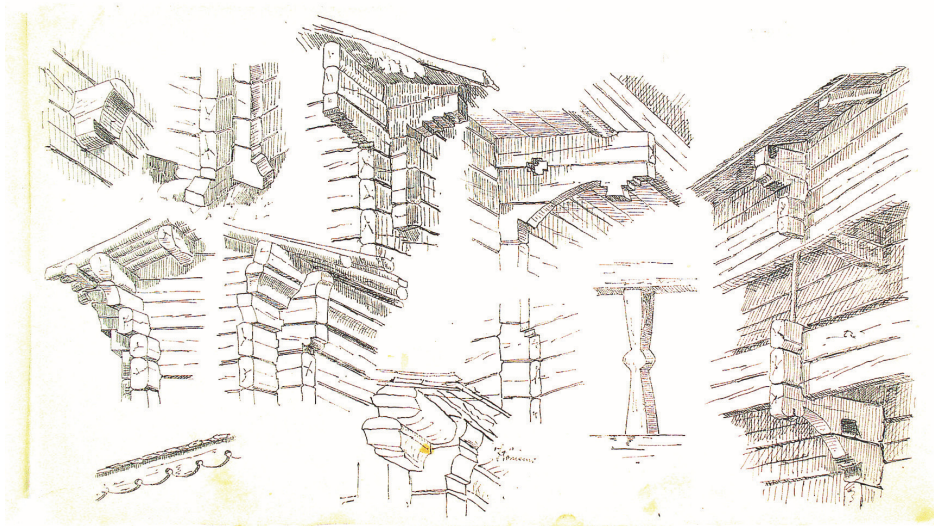
²⁷⁸ Tarkoitan tässä sidoksellisuudella lankojen risteämisestä muodostuvaa kankaanpintaa, joka on kolmiulotteinen.

Messinkinaulan merkit puntarin varressa olivat täysiä nauloja merkitsemässä. Toisinaan sanoi ukko kuullensa akkojen lausuvan, että ”Tähet näkky noka puolelta” tai muuta sellaista, jonka merkitystä hän ei voinut selittää.²⁸¹

Repakkeesta mentiin Kiantajärven yli veneellä lounaaseen Vuokatin vaarajonon eteläpuoliseen Lehtoniemeen²⁸², jossa vain käväistiin. Tarkemmin huomiota kiinnitettiin ilmeisesti vain yhteen saavinkorvaan, jonka Sucksdorff piirsi. Lehtoniemestä palattiin takaisin järven toiselle puolelle Itäniemeen²⁸³, jossa Sucksdorff piirsi pöydän, oven reunuskonsolin, riihen nurkan, tuvan nurkan ja kurkihirrenpään ja Blomstedt yhden lapasikko-raanun. Sen enempää viipymättä matkantekoa jatkettiin jalan.

Kuva 23 Luonnoskirjan sivu. Salvoksia ja yksityiskohtia²⁸⁴

4.4 Syvällä sydänmaassa

Repakkeesta pitkitimme matkaamme yli järven Lehtoniemeen ja taas takaisin vastaisella rannalla sijaitsevaan Itäniemen taloon, josta jalan marssimme syvällä sydänmaassa sijaitsevaan Riihilehtoon. Tämä talo on saanut nimensä siitä, että siellä ensimmäinen asumus autiolla huhtamaalla oli rukiin puintia varten rakennettu riihi, joka vielä nytkin seisoo vanhalla paikallaan tosin jo hyvin harmaantuneena ja monta kovaa kokeneen näköisenä.²⁸⁵

²⁸¹ MV: KTKA Blomstedt 1899; JyMA, Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

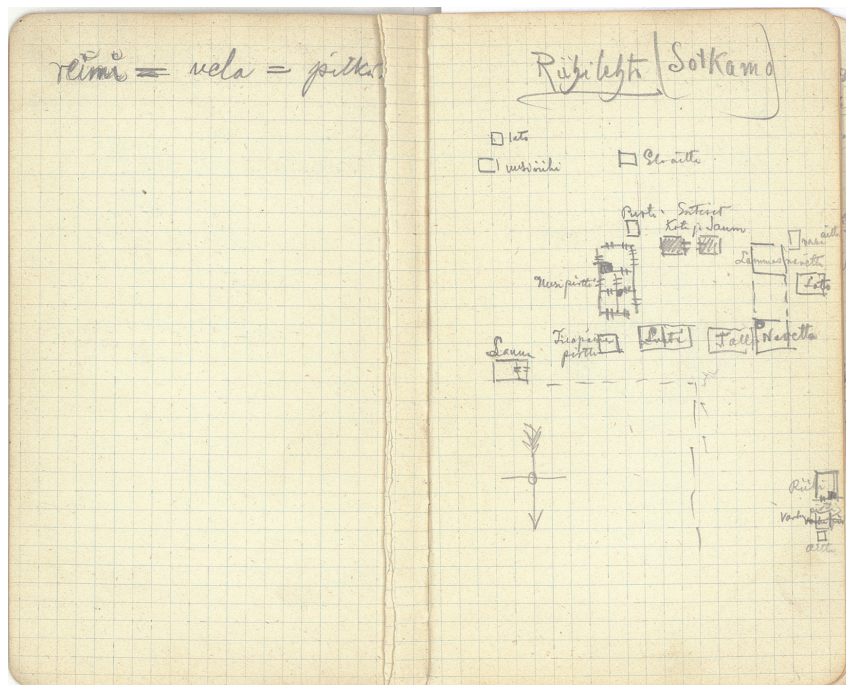
²⁸² Nykyisin Lehtola N 7102340, E 566553.

²⁸³ Itäniemi, N 7100099 E 569933.

²⁸⁴ JyMA. Blomstedtin kokoelma.

²⁸⁵ MV: KA. Blomstedt, 1899.

Riihilehdon eli Koistilan tilan²⁸⁶ rakennusten sijoittelu oli ilmeisen kiinnostava, koska Sucksdorff laati talosta asemapiirroksen taskukirjaan. Piirros on yhden sivun kokoinen ja huomattavasti vapaammalla kädellä tehty kuin ensimmäinen asemapiirros Jäätiöstä ja Kohverosta. Keskeistä kuvassa näyttää olevan uuden päärakennuksen länsipuolelle muodostuva lähes umpinainen pihapiiri, jonka läheisyyteen muut talousrakennukset ryhmittyvät.²⁸⁷ Rakennusten nimet on merkitty, samoin uunien paikat, sen sijaan uunien suuaukkojen asennot eivät näy piirroksessa. Vanha sauna ja kota on varjostettu tummalla. Talon sijoittumisesta ympäristöön, korkeanvaaran laelle ei anneta paljoa viitteitä. Katkoviivalla merkitty suorakulmainen pelto nousee kuvan etualalla ylöspäin, ja kompassiruusu kertoo rakennusten sijoittumisesta ilmansuuntiin nähden.

Kuva 24 Riihilehdon asemapiirros²⁸⁸

Vaikka paikalla viivytettiin ilmeisesti ainoastaan yhden vuorokauden ajan²⁸⁹, Sucksdorff innostui piirtämään esineitä ja rakennusten yksityiskohtia. 10.7.1894

²⁸⁶ Riihilehto sijaitsee vaaran laella, nykyisellä Lehdon kylällä. N 7097266, E 575737.

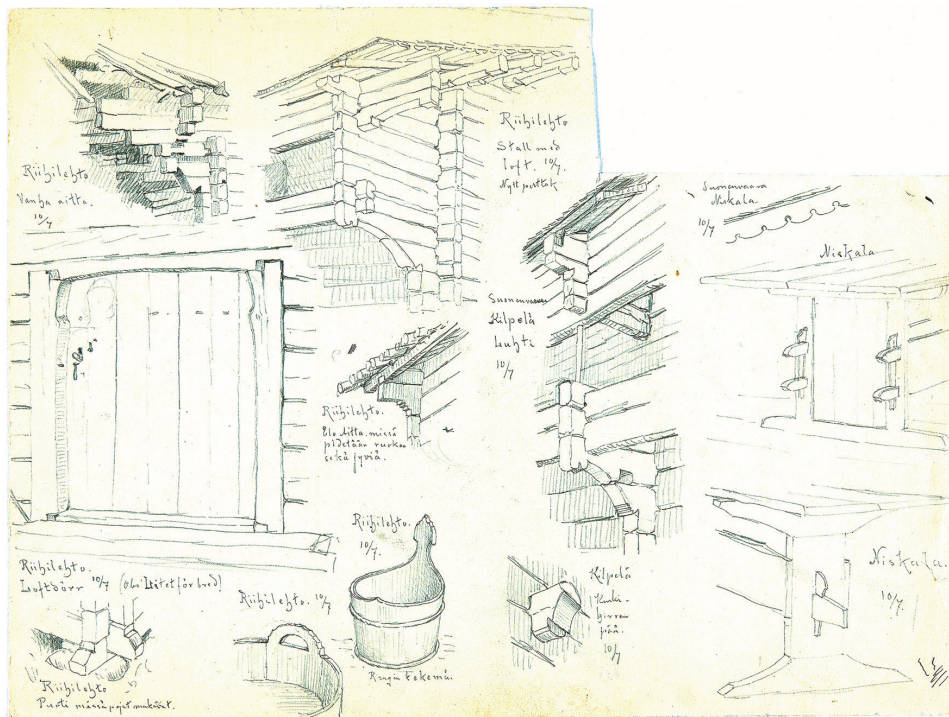
²⁸⁷ Matkakertomuksessa käytetään Riihilehdon pihapiiriä esimerkkinä suomalaisesta pihapiiristä, josta asteittain välimuotojen kautta siirryttiin karjalaisen rakennustapaan. Tämä rakennustapa ilmensi Blomstedtin mukaan ihmisten ja eläinrakennusten asteittaista yhdistymistä. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 35.

²⁸⁸ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

²⁸⁹ Murto-, Lehto- ja Itäniemessä tehdyt piirrokset ovat päivätty 9.7.1894 Riihilehdossa ja Suonenvaaralla 10.7.1894. Päätelmäni Riihilehdossa yöpymisestä perustuu lähinnä aineistoon määrään ja välimatkoihin. Itäniemestä Riihilehtoon on noin 7 km linnuntietä, ja Riihilehdon ja Suonenvaaran välinen etäisyys on noin 3 km.

piirretyn arkin kahdestatoista piirroksesta seitsemän on tehty Riihilehdossa ja loput viisi Suonenvaaralla, johon jatkettiin samana päivänä. Riihilehdon piirrosaiheet ja kuvaustapa ovat tutut. Kohteena olivat rakennusten ylä- ja alanurkat, luhdin ovi ja kimpiaasiat. Myös Jäätiön ja Repakkeen savutuvista tuttua "hylkiöiden" kuvaamista jatketaan. Sekä luonnoksien että puhtaaksi piirrettyjen yksityiskohtien joukossa on piirros raukeamassa olevasta aitasta. Matkailaisten monikielisestä ympäristöstä kertovat Sucksdorffin osittain äidinkielellään ruotsiksi, osittain suomeksi tekemät muistiinpanot. Esimerkiksi aitan alanurkkaan on liitetty teksti: *Riihilehto, Puoti missä pojat makaavat, kun taas luhdin ovi nimetään ja piirroksen mittasuhteita kommentoidaan: Riihilehto 10/7 Luftdörr, Obs. Litet för bredd.*

Kuva 25 Luonnoskirjan arkki Riihilehdosta ja Kilpelästä²⁹⁰

Tutkijat ehtivät vuorokauden aikana tehdä muutakin, ja Blomstedt kaivoi kameransa ja maalausvälineensä laukusta. Ensimmäisen otoksen aiheena oli talon nimikkoriihi, jonka rakennetta ja rakennustapaa Blomstedt selitti kirjallisesti.

Tämän riihen nurkat ovat vanhimman salvaamistavan mukaan n.s. koirankaulalle hakatut, sen oikeanpuolisessa sisäseinässä kiukaan kohdalla näkyy selvästi vuosiluku 1746. Lattia on maasta tehty "visusti lyöty ja tervavedellä l. -kusella voijeltu".²⁹¹

²⁹⁰ MV: KA 5042: 4.

Kuva 26 Riihilehdon vanha riihi²⁹²

Kaksi seuraavaa kuvaa on otettu erilaisista pihapiirin rakennuksista, jossa kammio-otsaisuutta vastaava luhti sijaitsee. Molemmat kuvat on edellisten aittakuvien tapaan otettu viistosti ja yläviistoon, mikä saa rakennukset näyttämään korkeilta ja massiivisilta. Kuvassa MK: KA 1043:19 on sama luhtiniekkatali, jonka nurkkasalvos esitettiin yksityiskohtapiirroksena. Samoin kuvassa MK: KA 1043:20 olevan luhtirakennuksen ovi on tallennettu myös piirtämällä.²⁹³ Tämän perusteella näyttää siltä, että tässä vaiheessa retkeä piirtämistä käytettiin yksityiskohtien, valokuvaamista kokonaisuuksien hahmottamiseen ja kokonaisten rakennusten piirtämisestä luovuttiin.

²⁹¹ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 16.

²⁹² MV: KA 1043,18 (3474: 16).

²⁹³ Luhtiaitta on kesäkuussa 2007 edelleen samalla paikalla Lehdon kylän, Yläpihassa Juhani Heikkisen pihapiirissä. Aitan vasen ovi on suurennettu, sillä talossa pidettiin kauppaa sota-aikana. Alkuperäinen riihi on purettu ja talon isäntä, Amanta Heikkisen veljen, Konstan pojanpoika Juhani Heikkinen esittelee navetan vintille tallennettua hirrenpätkää, johon vuosiluku on hakattu. Pääsen myös vierailemaan uudessa valoissa pirtissä. Juhani Heikkisen haastattelu 26.6.2007. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

Kuva 27 Riihilehdon luhtiaitta²⁹⁴

Neljäs kuva Riihilehdosta vie katsojan varsinaisen aarraitan jäljille. Kuva on sama, jonka Blomstedt on sijoittanut kokoamansa kangasmallitaulun keskelle. Museoviraston kuvaluettelossa kuva on nimeltään Uudemman tuvan sisusta. Blomstedt ilmaisee kuvauskohteensa kangasmallitaulussa näin: Riihilehdon uusi tupa Amanta Heikkinen kutomassa. Blomstedt itse kuvaa käsikirjoituksessa kangasmallitauluun johtanutta kohtaamista seuraavasti:

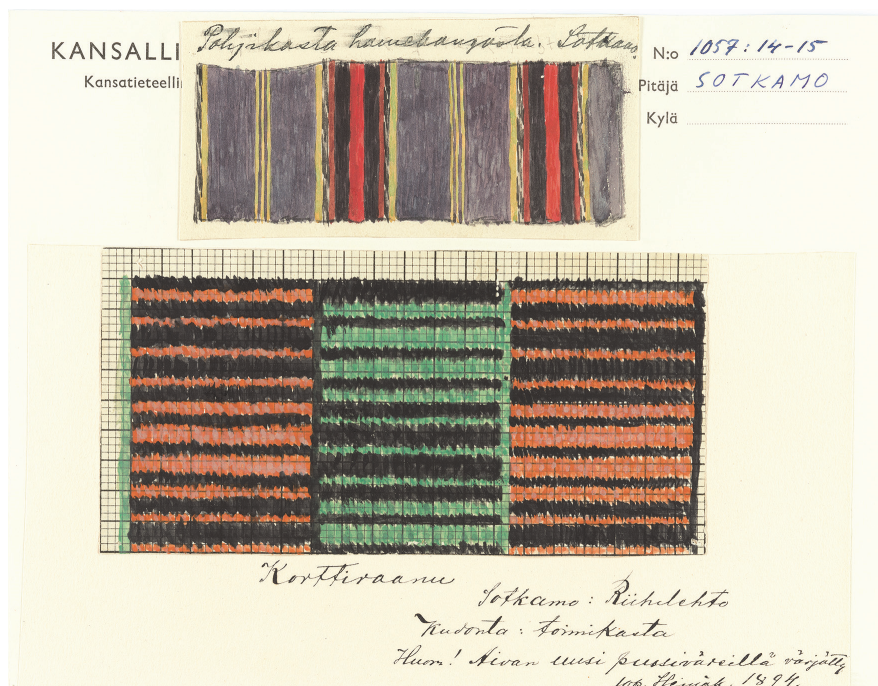
Täällä Riihilehdon talossa oli meillä paitsi muita toimiamme tilaisuus tutustua lähemmin kansan kudos- ja kangasteollisuuteen, joilla näillä seuduilla on oma omituinen kuosinsa. Talon piikatyössä tapasimme nim. hyvin taitavan kankurin, joka on kerrassaan itseoppinut alallaan. Hänen luhtikammionsa oli täynnä ahkeruuden ja taidon näytteitä. Siinä komeita, (...) kaksivartista piikkoo, silmikästä, vitjanrantuista y.m.s. - kaikki oman tehtaan teoksia, oman neron näppäryyden ja kekseliäisyyden sekä maukkaan aistien tuotteita, sellaisiakin joita meidän kutomakouluissa ehkä harvoin saa nähdä. Väri-aisti ja kuosien sommitustaito näytti tällä 20-vuotiaalla Amanta Heikkisellä olevan alkuperäisen raitis ja sopusointuisa kun ympäristön luonto. Tyttö ei sanonut käyneensä mitään koulua eikä saaneensa muutakaan opetusta; kaavat oli hän useimmat tehnyt omasta päästään. Suomalaisen kuvasanaston vuoksi ja omaksi huviksemme keräsimme näitä tilkkuja ja malleja ja saimme neuvoja ja nimityksiä kangasteollisuuden alalla, josta kaikesta olemme tälle salon tytölle suuresti kiitolliset. Kangasmallikokoelmassamme löytyy hiukan näytteitä hänen kutomistaan kankaista ja maalattuna on niinikään muutamia hänen monista raanuistaan. Kaikki kankaat ja kudokset teki tyttö vain talon omiksi tarpeiksi; ”kukapa näin sydänmaasta tulisi näitä huonoja kankaita ostelemaan” sanoo hän ujosti. Häneltä saimme myös musta-

²⁹⁴ MV: KA 1043, 20.

laisakkojen tekemiä "tiuhanauhoja". Ne kudotaan kävyllä erityisessä varta vasten tehdyssä lautalastassa.²⁹⁵

"Hiukan" näytteitä tarkoittaa tässä yhteydessä, että Riihilehdosta taltioitiin yhteensä 23²⁹⁶ Amanta Heikkisen kutomaa tilkkua ja piirrettiin kaksi mallia.

Kuva 28 Pohjakasta eli hamekangasta ja Korttiraanu²⁹⁷

Riihilehdosta kerättiin pieniä ja muutamaan mallikertaan rajattuja tilkkuja. Tiedot on kerätty haastattelemalla Amanta Heikkistä ja talon vanhaa emäntää Valpuria, joilta on saatu kankaiden nimityksiä, käyttötarkoituksia, kudonta- ja värjäystekniikkaa. Kankaiden nimitykset viittaavat joko kudontatekniikkaan (lapasikko, kaksi- ja neliniitiset, pohjakas ja toimikas) tai kankaan pintakuviointiin (silmikäs, kuvikas, risti-, lapas-, koukku-, pitkä- ja vitjarantuinen). Lisäksi mukana on muutama kangas, jonka nimi kertoo käytetystä materiaalista (liina, hursti ja aivina). Pääosa tilkuista ja maalattu raanu ovat hyvin värikkäitä, ja raanun huomautetaankin olevan pussiväreillä värjätty.

²⁹⁵ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 16–18.

²⁹⁶ Kaikkiaan Riihilehdosta tallennettiin 25 näytettä. Amanta Heikkisen kudonnaisten lisäksi taltioitiin vanha ristirantuinen vaippa, joka on vanhan emännän äidin tekemä. Näytteitä kirjattaessa on ehkä sattunut myös erehdys. Vanha kaksivartinen piikko on tuskin Amanta Heikkisen valmistama. Vrt. MV: 3164: 78.

²⁹⁷ Piirretyistä malleista toinen oli Pohjakasta eli hamekangasta ja toinen Korttiraanu (toimikasta). Epäilen raanun olevan kuitenkin sidokseltaan epätasaraitaista kuderipisiä eli peilikästä. MV: KA 1057: 14–15.

Riihilehdosta poikettiin parin kolmen virstan päähän etelään Suonenvaaran²⁹⁸ Niskalaan, Kilpelään²⁹⁹ ja Rajalaan³⁰⁰, jossa Sucksdorff lisäsi edellä mainittuun luonnosarkkiin verannan koristeellisen päätylaudan ja kahden pöydän jalkarakennelman Niskalasta sekä veistetyyn kurkihirrenpään ja luhtiaitan rakennetutkielman Kilpelästä.³⁰¹ Kaikki viisi aihetta on tallennettu myös puhtaaksi piirrettyinä, ja erityisesti luhtiaitan etuseinän tutkielma kiinnittää huolellisen kuvaustapansa vuoksi huomiota. Rakennuksen seinäpinnan muotojen ja niiden käytännöllisten ominaisuuksien tarkastelu on tullut tutuksi jo Mainualta ja Jäätiöstä alkaen, tällä kertaa kysymys on luhtia kannattelevasta rakenteesta keskeillä seinäpintaa. Blomstedt otti Suonenvaaralla yhden kuvan kammioniekkaisesta aitasta ja piirsi kaksi ripsiraanumallia. Lisäksi tilkkukokoelmaan tallennettiin uusia pukeutumiskankaita Niskalasta ja lähes 100 vuotta vanhan ruuturantuisen toimikassidoksisen vaipan pala Kilpelästä.³⁰²

Kuva 29 Suonenvaaran aitta³⁰³

Suonenvaaralta tutkijoiden matka kääntyi takaisin kohti pohjoista ja Sotkamon kirkonkylää. Matka tehtiin Blomstedtin mukaan ”yksinäistä kolkkoa salotaivalta myöten” ja poiketen 11.7.1895 Alajärven taloon, jossa valokuvattiin muuta-

²⁹⁸ Suonenvaara N 7096814, E 578017.

²⁹⁹ Kilpelän Pyhät pihlajat, katso Paulaharju 1922, 248.

³⁰⁰ Nykyisen kartan mukaan Suonenvaaralla on Suonenvaaran (Kilpelä), Ylätalon (Niskala) lisäksi Rajala ja Suoniemi. Suonenvaaran emäntä kertoi, paikalle rakennettu ensimmäinen talo on perinyt Suonenvaaran nimen.

³⁰¹ MV: KA 5042: 4.

³⁰² Pohjakas MV: 3164: 78: 1; toimikas MV: 3164: 76: 6; vaipan pala 3164: 76: 44.

³⁰³ MV: KA 1043: 22.

mia rakennuksia. Blomstedt kuvasi eloaitan, jonka takaa näkyi Alajärven uudempi talo, luhtiniekkatali ja puoti sekä tallensi piirtämällä kaksi 40 vuotta vanhaa, siniruskeaa raanumallia. Sucksdorffin kohteena oli tuvan nurkka koristeellisesti veistettyine tippalukkoineen. Alajärveltä tallennettiin yksi esine: sulhaslahjaksi valmistettu leikkauksin koristettu ruginlapa.³⁰⁴

Kuva 30 Alajärven ruginlapa³⁰⁵

4.5 Kohti Kuhmoniemeä ja Lentiiraa

Täältä pitemmän suotaipaleen samottuamme Sapsoperän tölliin, josta veneellä soudatimme itsemme vanhoista rakennuksista kuuluisaan Härmän taloon, ja sieltä – jos-

³⁰⁴ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 19; Alajärvi N 7101656, E 576599; Esineluettelo SUK 3164, MV: SUK: 3164: 76.

³⁰⁵ MV: SUK 3164: 76.

sa kuitenkin emme erinomaisempaa nähneet – suoraa päätä erääseen Sapsojärven poukamaan, josta rankkasateesta reput selässä astelimme takaisin Sotkamon kirkonkylään Sopalan kestikievariin, joka on pitäjän vanhimpia ja aikoinaan mahtavampia taloja. Täällä oltuamme mukana Sotkamon kansanjuhlassa ja tehtyämme loppuvarustuksia Venäjän matkaa varten hurautimme hevoskyydillä 4 peninkulmaa Tervasalmen kestikievaritaloon, jossa puolen päivää sujui työn teossa.³⁰⁶

Edellinen katkelma Alajärveltä Tervasalmeen on matkakertomuksessa on erityisen kiinnostava. Teksti ohittaa Härmän talon³⁰⁷, Sotkamon kansanjuhlat ja Sopalan kievarin lyhyellä maininnalla, ja matkalaiset kiiruhtavat Tervasalmeen, joka sijaitsee Kuhmon puolella. Kokoelmaan kertynyt aineisto kuitenkin kertoo, että välillä pysähdyttiin useita kertoja ja yövyttiinkin jossain. Valitettavasti aineistosta puuttuvat päivämäärät estävät reitin ja yöpaikkojen tarkan kohdentamisen.

Sotkamosta yhdeksän kilometriä Kuhmoniemen päin sijaitsevassa Härkölän talossa³⁰⁸ Blomstedt kuvasi rakennuksia. Talo on Iso-Kiimasjärven eteläpuolella ja sama, jossa Louis Sparre asui Eva Mannerheim-Sparren kanssa edellisen talven ja josta he olivat palaamassa Blomstedtin ja Sucksdorffin matkan aikoihin Kajaanin ja Oulun kautta Helsinkiin. Sparren taiteilijatyön kannalta Sotkamossa vietetyllä talvella oli erityinen merkitys. Härkölässä Sparre luonnosteli *Jouluyö*-maalauksen, jota pidetään yhtenä hänen Kainuussa viettämänsä ajan tärkeimmistä töistä.

Kuva 31 Härkölän aittoja³⁰⁹

Seuraavat tallenteet ovat peräisin Soidinvaarasta ja Sumpsasta, jotka sijaitsevat Iso-Kiimasjärven pohjoispuolta menevällä reitillä ennen Tervasalmea. Onko

³⁰⁶ Härkölä N 7108208, E 575992.

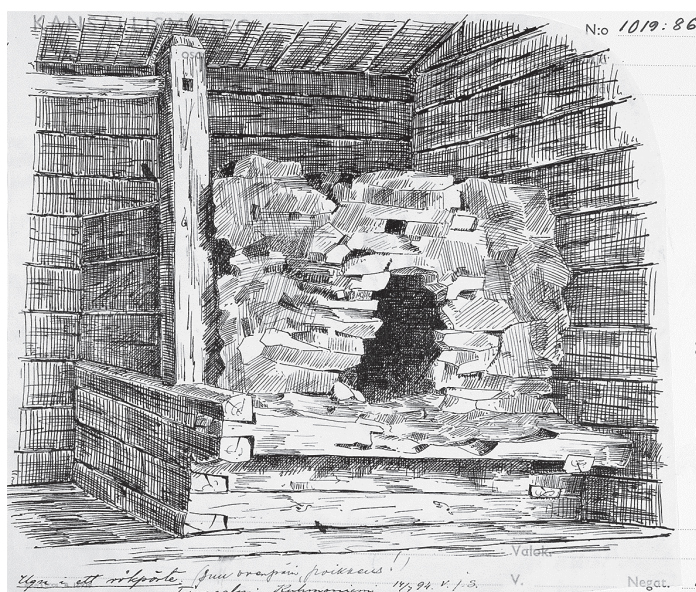
³⁰⁷ Härmän talolla tässä tarkoitettiin ilmeisesti nykyisen Pyörälän paikalla (N 7107252, E 569283) sijainnutta Härmän taloa. Maanmittaushallituksen kiinteistörekisteri, Kajaanin palvelupiste. 22.5.2012. Tietoa tukee *Karta öfver Finland : Sektionen D4 : sydöstra delen af Uleåborgs län med norra delen af Kuopio län* -kartta (1893), jossa Härmölä on sijoitettu Kumpuniemen pohjoispuolelle, Ison Sapsojärven kohdalle. Kari Tervon mukaan myös Riekinrannassa on Härmän talo. Sähköpostiviesti 22.5.2012. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

³⁰⁸ Härkölä N 7108208, E 575992.

³⁰⁹ MV: KA 1043: 25, 26.

kyllä käyty, on matkakertomuksen tekstin ja tallenteiden valossa epäselvää. Blomstedt kertoo, että hevoskyydillä hurautettiin Sotkamosta neljä peninkulmaa Tervasalmeen saakka. Mikäli Kiimasjärven pohjoispuoliselle reitille poikettiin, pysäytettiin kärryjä ainakin sen verran, että Blomstedt ehti ottaa esiin akvarelliblokkinsa ja maalata muutamia raanumalleja. Muita merkintöjä käyntikohteista ei kuitenkaan ole.

Onto- ja Nurmesjärven välisellä kannaksella sijaitsevassa Tervasalmen kestiekievarissa³¹⁰ 14.7.1894 jatkettiin tallentamista. Sucksdorffin luonnosarkilla on tutkielma savupirtin uunista³¹¹, joka on myös piirretty puhtaaksi.

Kuva 32 Savupirtin uuni Tervasalmi³¹²

Piirroksessa korostuu huolellinen ja pikkutarkka esittäminen ja varjostuksella tehty tilallisuus. Myös uunin suu ja vetoa parantava sierain sekä patsaan orsi-
aukko erottuvat tummanpuhuvina. Suuaukon sijaintia ja suuntaa selitetään sanallisesti: *Ugn i ett rökpörte (Suu oveen päin poikkeus!)* Tervasalmi, Kuhmoniemi 14.7.94. V.J. Sucksdorff piirsi myös suokirveen³¹³ ja puolakopsan, jotka molemmat ovat ensimmäistä kertaa kuvauskohteina. Blomstedt otti kolme valokuvaa, joista ensimmäisessä on tekstin mukaan alkuaan pyöröleikkauksinen kam-

³¹⁰ Tervasalmi N 7108099, E 602892.

³¹¹ Vanha savupirtti sijaitsi Tervasalmen tilalla, pellon korkeimmalla kohdalla. Risto Piiraisen haastattelu 24.7.2007. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

³¹² MV: KA 1019: 86.

³¹³ Talon nykyinen isäntä Risto Piirainen kertoi löytäneensä suokirveen navetan takaa metsiköstä. Kirves on tallessa.

mioniekkainen kala-aitta³¹⁴, toisessa eloaitta mäellä ja kolmannessa Tervasalmen talo.³¹⁵ Tilkkukokoelma lisääntyi kahdella Lyyti Piiraisen³¹⁶ kutomalla pukukangaspalalla ja yhdellä maalatulla raanulla. Blomstedt kertoo, että raanun värit ovat haalistuneet alkuperäisistä. Nykyinen ruskea on ollut mustaa, tummankeltainen rööriä (punaista) ja vaaleankeltainen tummankeltaista.

Kuva 33 Tervasalmen talo³¹⁷

4.6 Obs! Tanhut ja muita ylimenovaiheen ihmeitä

Tervasalmosta matka jatkui Pöyhölän kestikievariin, jossa Blomstedt ja Sucksdorff saivat käyttöönsä uuden hevosen.³¹⁸ Kuhmoniemen kirkolla yövyttiin todennäköisesti Tuupalan kestikievarissa, joka oli kievarireitin seuraava etappi-

³¹⁴ Eloaitta on siirretty nykyisen tien paikalta kokonaisuena ja katettu päreellä. Aittaa käytetään mm. kalastustarvikkeiden säilytykseen. Risto Piiraisen haastattelu 24.7.2007. Vrt. Tervo 2006, 115.

³¹⁵ Vanhan päarakennuksen nurkat ovat tyhistetty ja rakennus on vuorattu laudalla 1930-luvulla. Risto Piiraisen haastattelu 24.7.2007. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

³¹⁶ Kutoja Lyydia Loviisa Piirainen (17.11.1873) on muuttanut Viipuriin 9.8.1903 ja sittemmin Amerikkaan 1920-luvulla. Virkatodistus. Kuhmon seurakunta, Risto Piiraisen hallussa. Risto Piiraisen haastattelu 24.7.2007. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

³¹⁷ MV: KA 3474: 24.

³¹⁸ Kestikievaripöytäkirja. Pöyhölä. OMA. Pöyhölä on merkitty *Karta öfoer Finland* (D4, 1860) lehdelle nykyisen Leppilän talon seudulle. N 7108946, E 612133.

paikka.³¹⁹ Kuhmoniemiellä Blomstedt ja Sucksdorff tapasivat myös ensimmäistä kertaa Venäjän Karjalan oppaansa. Opaskysymystä oli pohdittu jo ennen matkaa yhdessä Louis Sparren kanssa Helsingissä.³²⁰ Käsikirjoitukseen odotettu tapaaminen on kirjattu seuraavasti:

Kuhmoniemen kirkolla, jonne sitten kuljimme, tapasimme kirkkomatkallaan olevan itsellismiehen Renne Haverisen, jota meille Helsingissä mm. kreivi L. Sparre oli ehdotellut oppaaksi ja kantajaksi Vennään puolelle. Hän oli nim. useampina kesinä seurannut taiteilijoita herroja A. Gallenia, Wikströmiä ja Sparrea heidän matkoillaan pohjoisissa osissa Ven. Karjalaa, niin että hän hyvin tunsii olot ja tavat siellä, tiesi mitenkä tällaisia matkoja tehdään ja osasi hyvin täyttää kantajan ja ruoanlaittajan ”vaikean viran”. Oli sitä paitsi täysin luotettava mies, niin rehellinen ja suora suomalainen, että huoletta olisi saattanut uskoa hänen huostaan kaikki matkatavarat.³²¹

Renne Haverista jouduttiin kuitenkin suostuttelemaan matkaoppaaksi, koska meneillään olivat heinätyöt ja isäntä joutuisi olemaan poissa kotoa myös yli elonkorjuuajan, lähes kahden kuukauden ajan. Neuvonpidossa päästiin hyvään tulokseen, kun Rennelle luvattiin palkaksi kaksi markkaa päivässä ja täysi ylöpito. Retkikunta lähti jumalanpalveluksen ja matkatavaroiden täydennyksen jälkeen Rennin veneellä kohti Matokangasta.³²² Tunnelma oli korkealla, mikä on havaittavissa venetaipaleelta otetusta ensimmäisestä ryhmäkuvasta ja matkakertomuksen tekstistä.

-- Tämän Rennin kirkkoveneessä lähdimme sitten heti kirkonmenon päätyttyä ja puodista unohtuneet ostokset tehtyämme suhauttamaan pitkin Lentuan selkää 4 peninkulmaisen taipaleen. Kauniitten koskien kautta, jylhän kauniitten rantojen ohi tulaksemme helteisenä pyhäpäivänä vihdoinkin Rennin Matokangas nimiselle pienelle vaatimattomalle töllille, jossa meitä jo rannalla oli vastaanottamassa emäntä tyttöineen.³²³

---

³¹⁹ N 7113315, E 621804.

³²⁰ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 20–21.

³²¹ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 20–21.

³²² Matokangas. N 7130847, E 628395. Matokankaan torpan jäänteet ovat näkyvissä edelleen maastossa. Kenttätyömatka Iida Lonkilan kanssa 8.7.2007. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

³²³ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 22.

Kuva 34 Matkalla Lentuan selällä³²⁴

Perille saavuttaessa oli jo ilta, joten Blomstedt ja Sucksdorff päättivät yöpyä Matokankaan torpassa. Paikka oli matkalaisille tuttu sekä Gallénin, Sparren ja Wikströmin matkakertomuksista että Gallénin teoksista Aino-triptyykin, Ilta- rauha ja Pettuleivän virttä laulava tyttö, joita oli valmisteltu aivan lähellä, vajaan kahden kilometrin päässä, Lapinsalmen talossa³²⁵. Epäilemättä myös Renne ja hänen vaimonsa Saara, mahdollisesti myös tyttäret Saara ja Kaisa muistelivat aiempia taiteilijamatkalaisia, sillä Eva Mannerheim-Sparre ja Louis Sparre olivat viimeksi samana kesänä piipahtaneet Rennen kanssa Venäjän Karjalassa. Blomstedt ja Sucksdorff eivät keränneet aineistoa Matokankaalta. Taskukirjassa kerrotaan muutama sana lähitieneon muinaismuistoista.

Vanhoja muistomerkkejä Matokankaan lähistöllä Pienensuon aholla lähellä polkua on pari lapin hautaa. Vitakon mökin lähellä Lenka-aholla on myös lapin hautoja ja kiviraunioita: lapien asumuksia. On otaksuttavaa, että Matokankaan torpan lähistöllä --Lapinsalmen talo on jossakin yhteydessä näiden kanssa.³²⁶

Lisäksi *Muistiinpanoja kesämatkalta vuonna 1894* -vihkoseen tallennettiin lyhyt havainto pirtistä sekä uunin rakenteesta ja asennosta.

³²⁴ Kuvassa oletettavasti Renne Haverinen, kaksi paikallista miestä kirkkotamineissaan ja Victor Sucksdorff. MV: KA 1043: 30.

³²⁵ Lapinsalmi N 7130939, E 626477.

³²⁶ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

Kuhmonniemellä kävimme vielä Renne Haverisen kotona, Matokankaan torpassa, joka on 40-vuotta vanha pieni savupirtti, sissään lämpiävä ja uunisuun perälle käännetty.³²⁷

Sen sijaan käsikirjoituksessa on teksti, joka kertoo että materiaalsen todellisuuden tallentamisen sijaan Matokankaalla eläydyttiin tunnelmaan.

Oli omituista nähdä, mitenkä onnellista elämää tämä pieni perhe matalassa majassaan, mutta ilmeisen kauniin kalarikkaan Lentuan selän varrella vietti. Olivat hyvin tyytyväisiä, kun vuodet ympäri tulivat Jumalan avulla toimeen, kuten eukko sanoi. – Vietimme yön Matokankaan pienessä aitassa – jossa kreivi Sparrekin oli edellisenä kesänä parin viikon päivät asustanut – ; pettuleipä, tuoreet kalat ja rieska maito olivat maukkaana ravintonamme.³²⁸

Miehet eivät jääneet Matokankaalle oleilemaan vaan seuraavana päivänä kiihruhdettiin eteenpäin. Tätä ennen tarkastettiin ja pakattiin tavarat ”kolmen miehen hartioille sopiviksi kantamuksiksi”. Renne sai kannettavakseen Murtomäestä hankitun suuren kontin sekä Yrjön ja Victorin sadetakit, mitkä painoivat yhteensä 25 kiloa. Sucksdorffin selkään sovitettiin rautatietutkimusmatkoilla insinööri Blomqvistin mukana Kuolassa kulkenut laukku ja pyssy, jotka yhdessä painoivat 22 kiloa. Blomstedtin reppu ja rensselit olivat noin 18 kilon painoiset, joiden lisäksi hänen vastuullaan oli ”kolhuilta ja muilta yhteentörmäyksiltä varjeltava” valokuvauskone.³²⁹

Blomstedtin ja Sucksdorffin tutkimusmatka sai Matokankaalta lähtien uuden jännittävän käänteen, ja vaikka rajalle oli vielä matkaa, piti Blomstedt tarpeellisenä kirjoittaa uudesta asetelmasta.

Näin jatkoimme matkaamme lähimpänä päämääränä Venäjän Karjala, jonne harras tutkimushalumme nyt meitä yhä enemmän kiihotti, saatuaamme hiukan esimakua kansarakennusten ja muiden kansantieteellisten esineiden koristeellisen puolen vaihtelevaisuudesta ja runsaudesta näillä seuduin. Toivomme oli tietysti, että vasta tuolla puolen rajan oikein saisimme nähdä kansan kauneuden aistin tuloksia, kansan, jonka hengen runollisuuden olimme vakuutetut ilmenevän yhtä runsaassa määrässä heidän rakennuksissaan kuin se Kalevalassa heidän runoissaan ilmenee. Tässä elävässä toivossa astelemme nyt ripein mielin poikki pitkospuilla porrastettujen rämeiden, halki hetteisten soiden sivumennen viivähdys ja yöpymä-paikoista merkiten muistiin merkittävämmät huomiot tai ikuistuttaen valokuvauslevyillemme milloin oudomman aittamuodon, milloin hauskimman luhdin j.n.e. Kuta enemmän rakalle etenimme, sitä tarkemmin koitimme panna merkille niitä näennäisen ylimenomuotoja, joita rakennustavasta löytyi ja saimmekin selville huomioita, josta lähemmin vastedes puhumme.³³⁰

Matokankaalta marssittiin suotaipalen poikki Markenniemeen³³¹, josta edettiin huutamalla hankitulla ja tytön soutamalla veneellä Juttuanjärven Kovalaan³³².

³²⁷ Suomen arkkitehtuurin museo. Muistiinpanoja kesämatkalta vuonna 1894. 1.7.–23.7.1894. tehnyt Yrjö Blomstedt.

³²⁸ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 22.

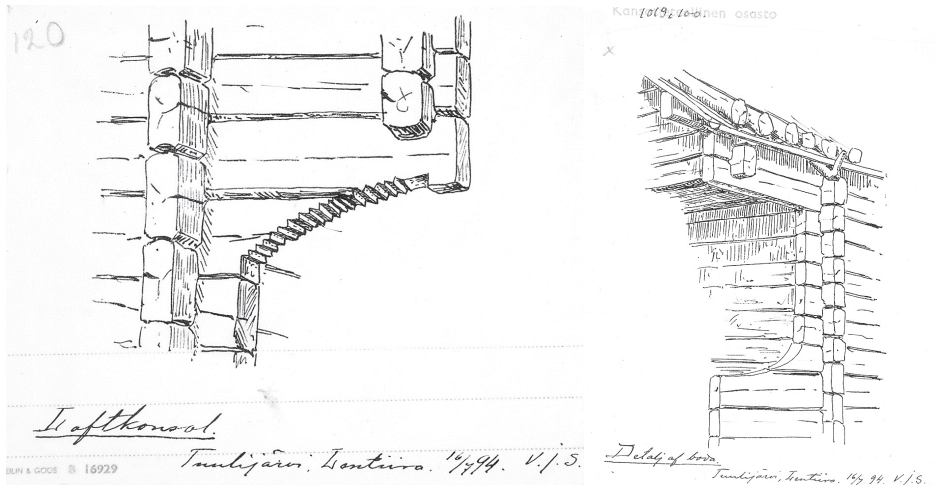
³²⁹ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 23.

³³⁰ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 24.

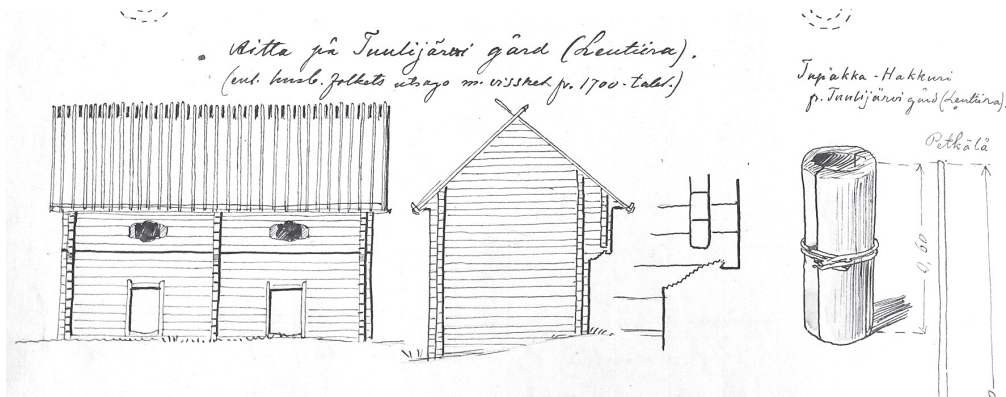
³³¹ Markenniemi, N 7110968, E 613249.

³³² Kovala, N 7137838, E 631225.

Täältä käveltiin edelleen ”kaksi neljänestä” Tuulijärvelle³³³, jonka liepeiltä, mahdollisesti Huutokalliolta päästiin veneellä Lentiiran rukoushuoneen lähelle Seppälän taloon. Matkan varrella pysähdyttiin pidemmäksi aikaa 16.7.1894 Tuulijärvellä, jossa Sucksdorff teki piirroksen kammioniekka-aitasta ja luhdin nurkkakonsolista. Myös Sparre oli pysähtynyt Wikströmin kanssa matkaillessaan Tuulijärvelle piirtämään.

Kuva 35 Loftkonsol ja Detalj af loft³³⁴

Kuva 36 Louis Sparre Tuulijärven aitta ja tupakka-hakkuri³³⁵

Sparren jälkiä seurattiin Seppälään, jossa yövyttiin ainakin yksi yö ja löydettiin mielenkiintoisia kohteita. Näistä kiinnostavin oli ”muiden vanhojen rakennus-

³³³ Tuulijärveltä N 7141002, E 63293 on noin 1,5 kilometriä Niskanselän rantaan, josta pääsee veneellä Selkäsaaren ohi Kirveskansan kirkolle ja Seppälään.

³³⁴ V.J.S. MV: KA: 1019, 100 ja 120.

³³⁵ Matkapäiväkirja (1892). Kalevalaseuran arkisto.

ten joukossa” ollut ”eräs kammioniekkaka-aitta, jonka päädyn otsikko vuosisiluku 1685 kaunistaa”. Samainen aitta on nimittäin esillä sekä Blomstedtin muistikirjassa ja valokuvissa että Sucksdorffin piirroksissa.³³⁶ Blomstedt nappasi neljä kuvaa, joista kaikkiin sisältyy tekstiä:

Kammioaitta vuodelta 1685 edestä. Aittarivi, joista kaksi ensimmäistä ovat vuodelta 1823 ja viimeinen kammioniekkainen vuodelta 1685, kuten otsikosta näkyy. Kammioaitta v.1885. Huom! salvos nurkissa on tiiviisti varaamalla tehty. Savupirtin (rappeutuneen) nurkkaus uunin kohdalla-- Huom! Uunin suu ollut oveenpäin käännetty ja uuni vasemmalla puolella ovea. Seinähirsien nurkkaus on ”koirankaulalle salvettu” ja hirret sisäpuolelta sileäksi höylätyt.³³⁷

Kuva 37 Seppälän aitta³³⁸

1600-luvulta peräisin oleva aitta oli epäilemättä löytö ja ansaitsi erityistä huomiota. Sucksdorff tallensi siitä kuitenkin samat jo muista aitoista tutuksi tulleet yksityiskohdat: oven ja nurkkakonsolin. Niiden lisäksi piirrettyksi tuli asuinrakennuksen ikkunan alalaita, ullakon pylväk todennäköisesti luhtiaitasta, rukinlapa ja pöydänjalka. Seppälästä poikettiin kävely- ja soutuarekellä katsomassa Lentiiran kirkkoa ja hautausmaata³³⁹, jonka hautamuistomerkit tiedettiin kiinnostaviksi Louis Sparren ja Emil Wikströmin retken perusteella.³⁴⁰ Sucksdorff piirsi ilmeisen innostuneena hautamuistomerkkejä, joita kokoelmaan kertyi peräti 29 erilaista. Kaikki skitsikirjan lehdiltä löytyvät hautamuistomerkit on tallennettu myös puhtaaksi piirrettyinä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen

³³⁶ Aitta sijaitsee (2008) Tyvelän pihapiirissä ”konservoituna”. Aitat on yhdistetty kaksoisaitaksi, ja solan katto- ja seinärakenteet suojelevat haurastuneita päätyhirsiiä ja leikkauksia. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja. Katso Tervo 2006, 194.

³³⁷ Kuvatestit MV: KA 1043: 32–34. 3474: 25.

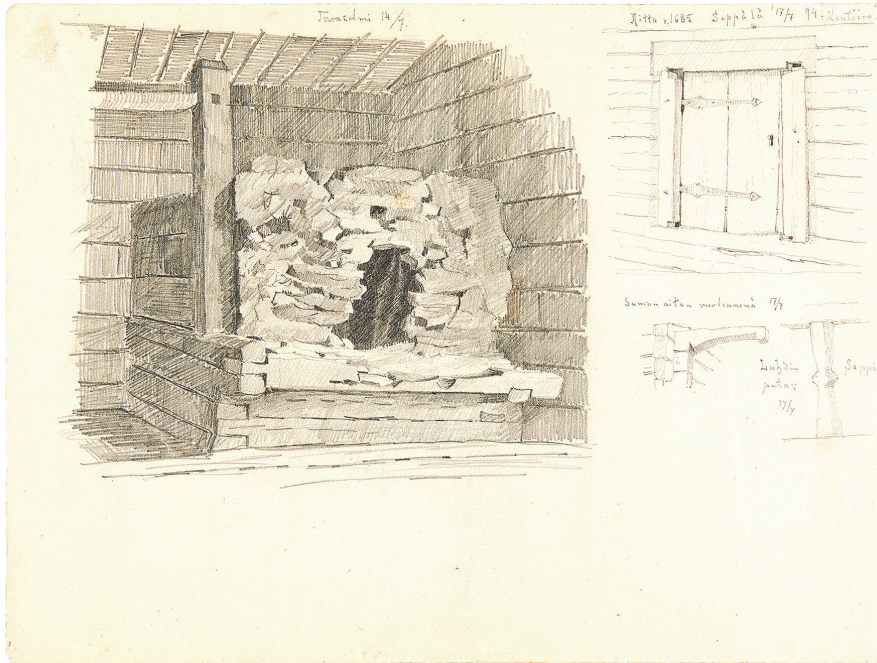
³³⁸ MV: KA 3474: 26.

³³⁹ Lentiiran kirkon paikka N 7142519, E 635398 ja hautausmaa N 7142635, E 635150.

³⁴⁰ Sparre, 1999 (painos) 1930, 22.

kokoelmiin.³⁴¹ Blomstedt otti paikanpäällä ilmeisesti vain yhden valokuvan, jossa on kuvattu luettelon mukaan Lentiiran ”kirkko” I. rukoushuone, Kuhmo, Lentiira.

Kuva 38 Lentiiran luonnosarkki³⁴²

Samalla retkellä ehdittiin myös pysähtyä kirkon vieressä niemellä sijaitsevassa Sutelassa³⁴³, josta löydettiin kiinnostavia taloustavaroita. Sucksdorff piirsi saavinkorvia, pöydänjalan, kokoelman ensimmäiset ja yläluhdalliset kangaspuut sekä aitan nurkan³⁴⁴.

Lentiirassa soutajana ja oppaana toimi Anna Vappu Heikkinen o.s. Pöllänen, jonka tapaaminen mainitaan myös julkaistun matkakertomukseen ensi riveillä.³⁴⁵ Käsikirjoituksessa kerrotaan seuraavaa:

—saimme soutajaksemme erään vanhan loichtija-akan Anna Vappu Pölläsen, joka lienee kaikille tätä tietä Venäjän Karjalassa käyneille hyvässä muistossa loitsulukujensa ja tupakan himonsa tähden. Viljeli piippuaan taitavasti kuin mies konsanaan ja tuli erinomaiselle loitsutuulelle kun sai meiltä oikean paperossin suuhunsa. Akan ohjaamina poikkesimme Kuivalan talossa, jossa kuului löytyvän muinaiskaluja ja maallattavia raanuja ja saavuimme vihdoinkin Aholaan, jossa heitimme hyvästit Anna Vappulle saaden eronhetkellä seuraavat kolme säettä (koiran luontasanat) onnen toivutuksena Vennäähin matkallemme:

³⁴¹ MV: KA 1019: 41–44, 46–64.

³⁴² MV: KA 5042: 5.

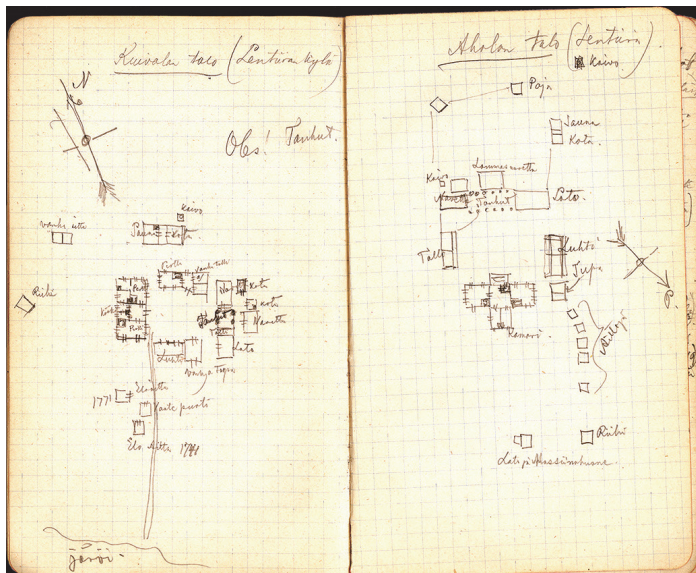
³⁴³ Kirkon paikka sijaitsee Sutelaniemellä peltoaukioiden länsipuolella. Sutela N 7142499, E 635624.

³⁴⁴ Luonnosarkki MV: KA 5042: 5.

³⁴⁵ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 1.

"Selin kissat, selin koirat, Päin isännät, päin emännät, Muu pere hyvälle mielin!"³⁴⁶

Lyhyt pysähdys, noin kolmen kilometrin päässä Lentiirasta pohjoiseen Kuivalan³⁴⁷ talossa³⁴⁸, hyödynnettiin hyvin. Talo oli matkalaisille tiedossa Sparren ja Wikströmin ja mahdollisesti myös Sparren ja Gallénin matkoilta.³⁴⁹ Asetelma oli erityisen kiinnostava, sillä aineiston kolmas asemapiirros tehtiin Kuivalasta. Sucksdorffin laatima piirros sisältää sekä Jäätiö-Kohveron että Riihilehdon piirrosten elementtejä. Polku umpinaiseen pihaan nousee arkin alalaidasta järvenrannasta, kompassiruusu näyttää ilmansuunnat ja rakennusten nimitykset ja tulisijan suunnat on merkitty. Ilmeisesti talousrakennusten sijoittelu ja nimitykset olivat huomion keskipisteenä, sillä kuvan ainoa selittävä teksti huomauttaa: *Obs! Tanhut.*

Kuva 39 Kuivalan ja Aholan talon asemapiirroks³⁵⁰

³⁴⁶ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 26.

³⁴⁷ Kuivala N 7146154, E 635297. Huomio Blomstedtin taskukirjassa esitetään kaksi vaihtoehtoista reittiä: Seppälään -- täällä 2 netistä[?]. järvitietä Kuivalaan (Pulkkila kartassa) (5) Samulin autio, tämä oli tavallinen tie tervatynnyrireitti. Samulin autioista 1 pen. Vartiukseen. Kuivalasta 1V. Aholaan (Petukka kartassa) Täältä 3v. Änäntinpäähän. Täällä 2 taloa savup. 2 uunia puisilla alasilla rak/xxx 8?) sissään päin toim peräty. Änäntinpäähästä Vanginlahteen veneellä 3v. Änäntinjärven yli josta 3v. Jokelaan, josta Vartiuksen järven rantaan 1 km, josta veneellä 1 km Vartiukseen -- lahteen. JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

³⁴⁸ Sparren mukaan Kuivalassa asui Anna Vappu Heikkisen o.s. Pölläsen veli. Sparre, 1999 [1930], 23. Kuivalassa ei ilmeisesti kuitenkaan asunut Anna Vapun veli vaan sisar, sillä myöhemmin matkakertomuksessa mainitaan Kuivalan talon isäntä Eerik Kyllönen. Hänellä oli Historiakirjojen hakuohjelman (HisKi) mukaan lapsia Kaisa Pölläsen kanssa, minkä niminen sisar Anna Vapulla oli. Asiasta ei ole varmuutta, sillä en ole onnistunut löytämään HisKistä heidän vihkimispäiväänsä.

³⁴⁹ Kalevalaseuran arkisto. Louis Sparren matkapäiväkirja.

³⁵⁰ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

Huomioarvoista on, että Sucksdorff ei tällä kertaa käyttänyt aikaa piirtämällä rakennusten yksityiskohtia, vaan tallensi pääosin aiemmin vähemmälle jääneitä yksityiskohtia: pöydän ja ruumisparin jalat, suokirveen ja kymmenen erilaista lusikkamallia.

Kuva 40 Kuivalan aitta³⁵¹

Blomstedt kuvasi pihapiirissä olleista noin 15:stä rakennuksesta jälleen vain kammioniekka- ja luhtiaitan. Kangasnäytteitä tallennettiin kolme, joista kaksi on pukeutumiskankaita ja yksi peiteraanu. Myöhemmin tilkkutauluun on lisätty myös selitys raanun käyttötarkoituksesta ja vertailua vuodepeitteiden käytöstä Sotkamon ja Kuhmon alueella ja Venäjän Karjalassa.³⁵²

Taskukirjaan tehtiin merkintöjä muutamista Kuivalasta löytyvistä ja mahdollisesti Muinaismuistoyhdistystä kiinnostavista esineistä, joista matkakertomukseen kirjoitettiin seuraavasti:

Samanlainen vain hiukan isompi [kuin Murtoniemestä] Hopeapikari: Kuhmon Lentiiran Kuivalan talosta. sen ulkopuolisesta pohjasta on uurrettuna ylinnä sievä kruunu; alinna iso G-kirjain ja näiden molempien keskellä kehyksen sisällä latinalaisilla kirjaimilla luetaan sana KERMA. Malja on kulkenut perintönä Säyneänniemen Kyllösten suvussa ja se on Kyllösille tullut Pyykkösen suvusta naimislahjana. Häälahjan sai sen Eerikki Kyllönen, nyk. 54 vuoden vanha Kuivalan talon isäntä. – Pikari säilytetään puoli (½) vuotta M-muisto yhdistyksen varalla ja maksaa 8 markkaa.³⁵³ Sa-

³⁵¹ MV: KA 1043: 39.

³⁵² MV: KE 3164: 78.

³⁵³ Maininta nostaa kysymyksen Matkakertomuksen (luovutettu Muinaismuisto Yhdistykselle 2.11.1899) kirjoittamisen ajankohdasta. Tuskin Blomstedt olisi enää viisi

massa talossa säilytettään niin ikään vanha suokirves, jolla on hakattu ”röhmää” [?] Isona nälkävuonna osti Eerikki Kyllönen sen koulu mestari Juuso Liimataiselta Kuhmosta, joka sanoi sen pellostä aikanaan löydetyn. Kirveen muoto on minusta omituinen ja vanhanaikainen näöltään. Löytyy muuten piirroksiemme joukosta kuvattuna. Mainittavat Kuivalan talon muinaismuistoista lienee vielä, että siellä säilytettään originaalina Lentiiran rukoushuoneen l. kirkon perustuskirjat, jotka yllämainittu Eerikki Kyllönen, ollen entinen kirkon isäntä, on aarteittensa joukossa säilyttellyt. ”Moni kirkonkylän herroista on niitä käynyt tällä varta vasten katsomassa mm. kirkkoherra ja kerran eräs heistä kirjoittikin paperin sisällön muistiinsa lausui E.K.. Kopioin tämän asiapaperin luulossa että sillä ehkä olisi jotain arvoa, koska kuuluu olevan ainoa laatuaan.”³⁵⁴

Matkakertomuksen luetteloon jätettiin siirtämättä taskukirjasta muutama huomio:

Eerikka Kyllönen on ostanut erältä kantelija ukolta Oulusta vanahan kupari rasian (noin 30 vuotta sitten) ”ennen issoo hallavuotta”. -- Vielä on vanha pieni vaskinen arkun elikkä ”munalukon” / ulkolukin / avain, joka on pellostä löydetty. Onpa monia vuosia sitten löydetty eräs ”käärmeen kärjäkivi”.³⁵⁵

Selitys on yksinkertainen, sillä Blomstedt päättää ostaa mainitut esineet.³⁵⁶ Ne on tallennettu Museoviraston kokoelmiin Blomstedtin ja Sucksdorffin kokoelman päänumerolla 3164. Luettelon mukaan Kuivalan talosta on peräisin numero 3164:73 *Lukon avain*, numero 3164:74 *Kuparinen nuuskarasia* ja numero 3164:75 *Käärmeen kärjäkivi*, jota käytetty taikaluna pistokseen.

Käärmeen kärjäkiviin liittyvät myös ne tekstit, joita merkittiin muistiin loihittijaksi tunnetulta Anna Vapulta soutuamatkan aikana. Anna Vapun taidot olivat tulleet esille esimerkiksi Sparren ja Wikströmin retkellä, jolloin Anna paranteli Rennen kipeää hammasta.³⁵⁷ Suomen Kirjallisuuden Seuran arkistoon vietyjen 38 tallenteen joukossa on neljä Suomen puolelta olevaa muistiinpanoa, jotka ovat kirjoitettu lehdille viimeiseksi. Kokoelma *Runoja, Tarinoita, Loihittulukuja ja Lauluja keskisestä Venäjän Karjalasta* sisältää loitsut: *Sisiliskon synti* (kuparivasken synti), *Karhun jälkeen*, *Käärmeen sanat*, *Venakon loihitu Käärmeelle* ja *Koiran luonta*.³⁵⁸ Matkakertomuksessa loitsuista huomautetaan Annasta kertovan kuvauksen alaviitteessä seuraavasti:

Esim. Kärmeen l. madon sanoina oli hänellä useampia eri loitsulukuja, vaan ei hän juuri niittä enää sanonut käyttävänsä, sillä esim. ”käärmeen jälen – sanoo hän – kahon minä nyt aivan välikappaleen avulla, S.o. ilman loihittulukuja:” Otan yhdeksän (9) rukiin kesken kasvanutta olkea ja panen siihen 9 solmua palasiksi, panen ne sitte vartiin veteen ja hauon niillä hoavaa, niin kyllä paranee! ”Tai luen minä loihun, ”vesipa-

---

vuotta myöhemmin kirjoittanut em. tavalla. Ilmeistä on, että ensimmäinen versio kirjoitettiin tuoreeltaan retken jälkeen ehkä MMY:ssä pidetyn esitelmän yhteydessä.

354

MV:KTKA, Blomstedt 1899, luettelot. Katso myös JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

355

JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

356

Taskukirjan mukaan rasiasta maksettiin 1 markka ja käärmeen kärjäkivestä ja avaimesta 25 penniä. JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

357

Sparre, 1999, 23–24.

358

SKS: KRA: II U, I, 16.

jun lehdet suuhun annan ja vaskella painelen l. tammella hauvon tai poltan sammalia pirttiäisen hoavassa.³⁵⁹

Loitsuja ei kirjoitettu keruutilanteessa ”runoille” varattuun taskukirja 2:teen vaan ne löytyvät taskukirja 1:stä sekaisten muistiinpanojen joukosta. Seuraava pysähdyspaikka oli Ahola.³⁶⁰ Talo oli Anna Vapulle vähintään yhtä tuttu paikka kuin Kuivala, koska hän oli talossa miehellä.³⁶¹ Blomstedt tallensi Anna Vapun kutomia tekstiileitä, jotka ikänsä ja mallinsa perusteella voivat olla vuonna 1857 avioituneen Anna Vapun myötäjäisiä. Tulevan Kangasmallitaulun numerot lisääntyivät raanulla ja vaipalla ja kudosmallit kolmella: raanu, (lapasikko), lapasrantuinen raanu ja lapasikkoraanu.³⁶²

Valokuvia Blomstedt otti täältäkin kaksi, joiden aihepiiri on entuudestaan arvattavissa. Toisessa kuvassa on luhtiaitta ja toisessa aittarivi kuvattuna pihalta rinnettä alas. Kuvateksti viittaa aittojen olevan kiinnostavia lähinnä kehityssarjana ja vasemmalta toisen aitan iän ja rakenteellisten yksityiskohtien johdosta. Kuvan 3474: 31 on kirjoitettu: *Ahola, aittarivi toinen aitta vas. joka on varustettu ”solkiorsilla” ja reikälaudoilla katossa on vs:ta 1801. Kolmas ja neljäs järjestyksessä v. 1888 ja 1881. Lentiira.*

Kuva 41 Aholan aitat³⁶³

³⁵⁹ MV: KTKA. Blomstedt 1899, 26.

³⁶⁰ Ahola, N 7151822, E 632585.

³⁶¹ Anna Walborg Pöllänen (1.1.1831) ja Johan Heikkinen vihittiin 22.3.1857. Neljä lasta: Margareta (1857), Herman Henrik (1860), Petter (1872), Karl (1875). Lentua talot 11. 11, 69, 12. Annan vanhemmilla Henric Pölläsellä ja Gretha Polvisella oli neljä lasta: Anna Wallb., Caisa (1833), Ephraim (1835), Henric (1845). HisKi. Blomstedtin mukaan Anna Vappu oli tapaamisen hetkellä 64 vuotta. Taskukirja 1. JyMA.

³⁶² MV: KA 3164: 78.

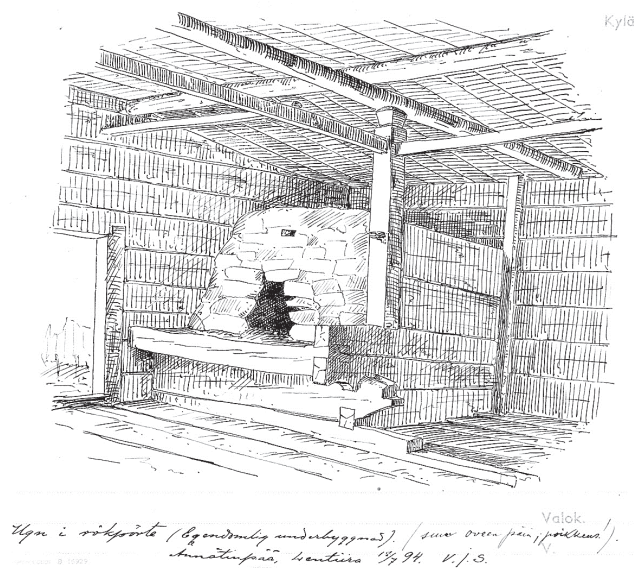
³⁶³ MV: KA 1043: 37, myös 3474: 31.

Sucksdorff piirsi Aholan asemapiirroksen taskukirjaan Kuivalan piirroksen vie-reen. Kuvaustavaltaan ja tietosisällöltään asemapiirros on aikaisempien kaltainen. Tarkkaan katsottaessa uuniin suuaukkojen suuntakin on todettavissa. Myös Ahola sijaitsee Riihilehdon tapaan vaaralla. Yhdistettäessä edellä esitetty aittarivistä otettu kuva asemapiirroksen nähdään, että polku ohi aittojen laskeutuu koilliseen alas rinnettä. Luhtiaitta sijaitsee pihapiirissä. Mielenkiintoista on, että vaikka Aholassakin on asemapiirroksen mukaan tanhut, ei niitä dokumentoida kummassakaan tapauksessa asemapiirrosta tarkemmin.

Luhtiaitan nurkkarakenne oli Sucksdorffin mielestä erityisen kiinnostava, koska siitä on piirretty kaksi eri tutkielmaa. Niiden lisäksi Sucksdorff piirsi ikkunan puitteet ja jatkoi lusikoiden ja saavinkorvien tallentamista.

Aholasta marssittiin sitten jalan Änätipäähän³⁶⁴, jossa on m.m. kaksi vanhaa, nykyisin vallan rappeutunutta pirttiä; toisessa uunin suu on oveen päin käännetty. Täällä olimme tilaisuudessa näkemään, mitenkä suuressa kurjuudessa täällä sydänmaan keskellä asujamet vuoden umpeen elävät. N.k. kasakkamiehet, jotka näissä pirteissä asuivat vaimoineen lapsineen, söivät raskaan heinätyön aikana melkein silkkaa pettua, tai sekoittivat he hienoksi survottuja oljen silppuja puuroaineisten sekaan. Ensimmäinen näky, mikä meitä kohtasi, astuessamme pirttiin oli ovensuussa sijaitseva pettusurvin ja huhmar, joka oli puollollaan survottuja puunkuoria ja olkia. Vuoteena näkyi näillä eläjillä olevan lattia, jolle oli tuoreita koivunlehtiä levitetty. Syvä säälön tunne mielissä soudatimme itsemme eräällä laihalla ja kalpean näköisellä tyttörievulla – joka oli ainoa tähän kurjaan taloon jätetty ihmisolento – Jokelaan, josta jalan ja veneellä tulimme Vartiukseen ja Juortaneelle.³⁶⁵

Kuva 42 Änätipään savupirtin uuni³⁶⁶

³⁶⁴ Änätipää N 7153650, E 634517.

³⁶⁵ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 27–28.

³⁶⁶ MV: KA 1019:85.

Jokelassa³⁶⁷ ei liiemmin pysähdytty, ainakaan tallenteiden perusteella. Mukaan tarttui yksi tutkielma luhtiaitan patsaasta. Kokoelmasta löytyvä viimeinen Suomen suurrutinataskunnan puolelta kerätty kangastilkku on Lapasikkoraanu Juortaneelta. (yli 50v. vanha) 19p. heinä 1894³⁶⁸. Vartiuksen³⁶⁹ ja Juortaneen³⁷⁰, talot pantiin merkille erityisesti.

--niissä samoin kuin varsinkin seuraavassa Rimmin talossa tanhuan yhdistyminen asuinhuoneiseen käy yhä selvemäksi. Näiden molempien rakennusten läheisyys ja niiden asema osoittaa jo ainakin oireita sinnepäin ja kuta enemmän Venäjän puolta lähestytään sitä selvemäksi tämä huomio käy, kunnes molemmat rakennukset vihdoin Venäjän puolella täydelleen ovat yhdistetyt n.s. novgorodilaiseen tapaan. Tanhut näissä viimemainituissa on aivan saman nimellinen ja samaan tarkoitukseen käytetty, kuin tuolla Vennäin puolella. Sen yhteydessä oleva omettarakennus on täällä aivan vastapäätä asuinperättä ja sen läheisyydessä; se on pylväille rakennettu ja varustettu jonkinlaisella ylisvintillä eli sarajalla.³⁷¹

Matkakertomuksen ”Rakennusten alkukehitys, keskinäinen asema ja ryhmittely”-luvusta kuitenkin ilmenee, että koska Blomstedt vertailee Vartiuksen talon pihapiiriin rakennetta Kuivalan talon pihapiiriin, täytyy kohteen olla visuaalisesti tallennettu. Juortaneelta on piirretty yksi patsaille rakennettu ”ruoteilla ja maloilla katettu ullakko”: tanhut, joka on painetun julkaisun kuvituksena.³⁷²

Seuraavat pysähdyspaikat Rimmi³⁷³ ja Huosius³⁷⁴ ovat useilla taiteilijoiden Venäjän Karjalan matkoista ja suomenpuolisista vienankarjalaisista kylistä kiinnostuneilla tiedossa. Erityisesti Rimmin isäntä Uljaska Iivana Ahtonen on Gallen-Kallelan Aino-triptyykin Väinämöisen mallina tunnettu. Blomstedt kirjoittaa matkakertomukseen:

Rimmin talossa tapasimme muuten isännän, Ullaskan nimeltään, joka on mahtavan harmaahapsinen, tuuheapartainen ukko. Hän sanoi olleensa taiteilija Kalleenilla (Gallén) mallina. Oli sitä varten saanut tulla kuukauden ajaksi Lapinniemen taloon Kuhmoniemiellä. Ukko meille karjalaisella vilkkaudella kertoi ja näytteli millaisissa asennoissa häntä oli käytetty. M.m. hän hyvin elävästi näytti mitenkä oli yhdessä asennossa istuen veneen perässä ottamassa Aino-neitiä kiinni, kun tämä ”kaikkosi meren aaltoihin pakoon” j.n.e. Hänen vaimonsa oli sorokka päässä ja sviitka l. kosto yllä kuten karjalainen nainen ainakin.³⁷⁵

Rimmillä matkalaiset olivat tulleet karjalaiseen taloon, joka oli Sucksdorffin mukaan venäläiseen tyyliin rakennettu. Matkakertomuksessa asiaan paneuduttiin katkelmalla:

Juortaneelta vähän matkan päässä on ensimmäinen kreikan-uskoinen Rimmin talo, vielä sijaiten Suomen puolella, mutta vallan lähellä rajaa. Tässä tapaamme rakennustutkimuksellemme mitä merkillisimmän talon. Sillä se on ikäänkuin välittäjänä ja

³⁶⁷ Jokela N 7152764, E 638711.

³⁶⁸ MV: KA 3164: 78.

³⁶⁹ Vartius N 7154406, E 639791.

³⁷⁰ Nykyisin nimellä Juortana N 7156102, E 639997.

³⁷¹ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 28–29.

³⁷² Sucksdorff & Blomstedt 1901, 36, kuva 10.

³⁷³ Ala-Rimmin talo N 7157388, E 640717.

³⁷⁴ Huosiusvaara N 7158476, E 642411.

³⁷⁵ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 29–30. Katso Sucksdorff & Blomstedt 1901, 37, alaviite 1.

ylimenon siltana suomalaisen ja Venäjän-karjalaisen rakennustavan välillä³⁷⁶. Asuinrakennus on aivan venäjänkarjalaisen mallin yksinkertaisimman tyyppin mukainen, mutta hyvin siististi salvettu (Katso pohjapiirrosta edempänä.) Pertissä, tuvassa, on nykyään uloslämpiviä takka-uuni, mutta ennen on siinä ollut sisäänlämpiviä kiuvas-uuni. Siinä on muuten 3 ikkunaa päädyn puolella, toisessa sivuseinässä 2 ja uunin vieressä seinässä 1 ikkuna. Karsinan olemassa oloa en tullut tarkanneeksi, mutta muistelen ikkunain olleen jotenkin matalalla. Aitta sijaitti oikealla puolella pirtin vieressä olevaa ”sintsiä”. Tanhuat – edellä mainitun Juortaneen tanhuan näköinen – oli suoraan pirtin eteisen oven edessä, vähän matkan päässä siitä; ”leävä” sen vasemmassa laidassa. Muita rakennuksia ei ollut olemassa. Tässöpä siis karjalaisen talomuodon primitiivinen perustyyppi, ennen rakennusten yhdistymistä!³⁷⁷

Huosiusvaara oli Blomstedtin ja Sucksdorffin viimeisin talo ennen rajaa. Blomstedt kertoo sen olevan venäjänkarjalaiseen tapaan rakennettu ja väen olevan kreikanuskoisia.³⁷⁸ Huosius osui myös Sparren ja Gallénin pariskunnan, Sparren ja Wikströmin ja Sparren pariskunnan reiteille, mitä käsittelen laajemmin seuraavassa luvussa.³⁷⁹ Sucksdorff tallensi muistikirjaan Huosiusvaaran talon päädyn.³⁸⁰

Rajalle tulo oli juhlan paikka ja seremoniamestarina toimi mitä ilmeisimmin Renne Haverinen. Matkamiehet lepäsivät hetken, joivat ryyppyn Suomelle ja ampuivat laukauksia, ottivat valokuvia, kaiversivat nimensä ja joivat vettä vielä tänäkin päivänä kuuluisasta Kultalähteestä.³⁸¹

Kun rajalle saavuimme oli jo ilta tulossa (kello ½ 8) niin että oli nopeasti astuttava, jotta ennen maata panon aikaa etsimme Akonlahden kylään Venäjän puolelle. Meistä oli kuitenkin tämä rajalle saapuminen siksi merkillinen kohta matkallamme, että heitimme reput selästämme ja heittäysimme tien viereen keskelle tuota mahtavan leveää raja juopaa lepäämään ja otimme pari valokuvaa tästä hauskasta ryhmästä. Tyhjenimme sitten taskumatistamme maljan Suomen kunniaksi ja laukaisimme kolme laukausta kuuluttaaksemme tuloamme vieraille maille. Piirsimme nimemme tienvieressä olevaan röykkelikköön kantoon, kävimme Rennen ehdotuksesta lähellä olevasta lähteestä sammuttamassa hehkuvaa janoamme sen kristallinkirkkaalla vedellä ja heitimme taas reput ja rensselit selkään, uusilla voimilla ja rohkein mielin astuessamme laukkumiesten kotimaille.³⁸²

Murtomäentapaan Kultalähde on ikaikaisen reitin varrella sijaitseva maineikas paikka, vedenjakaja ja rajakohde. Kultalähteen kirjoitettu historia alkaa Lönnrothin retkiä ja *Kalevala*-teoksen syntyä varhemmasta mytologisesta tutkimuksesta. Christfrid Ganander kirjoittaa teoksessaan *Mythologia Fennica* (1789) Kajaanissa sijaitsevasta Ämmänkoskesta ja Kajaanin linnasta sekä virran alkulähteestä Kultalähteestä seuraavasti:

³⁷⁶ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 37; alaviitteessä kerrotaan Rimmin Ullaskasta.

³⁷⁷ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 37–38.

³⁷⁸ MV: KTKA, Blomstedt 1899, 29.

³⁷⁹ Katso Sparre 1984, 24; Rytkölä 2005, 264–265.

³⁸⁰ JyMA. Y. O. Blomstedtin kokoelma, taskukirja 1.

³⁸¹ Kultakaivo N 6431088, E02959421. Kiitos Ari Kemppaiselle ja Timo Mikkoselle (Var-tiuksen rajavartioasema) asiantuntevasta opastuksesta rajavyöhykkeellä.

³⁸² MV: KTKA, Blomstedt 1899, 30–32.

ÄMMÄN KOSKI, Samma som *Qwenaström* i Cajana. Förmenes hafva sin uprinnelse af en *källa*, kallad *Kulda-kaivo*, gullbrun, eller guld-källa; ligger under *Maanselkä* eller Landt-ryggen, å hvilken ena sida vatnet löper mot Öster Norr i *Hvita* hafvet; men å den andra sidan mot väster in *Sinum bothnicum*. Här var Cajana Borg eller Slott bygd, som spränges af Ryssarne 1715.³⁸³

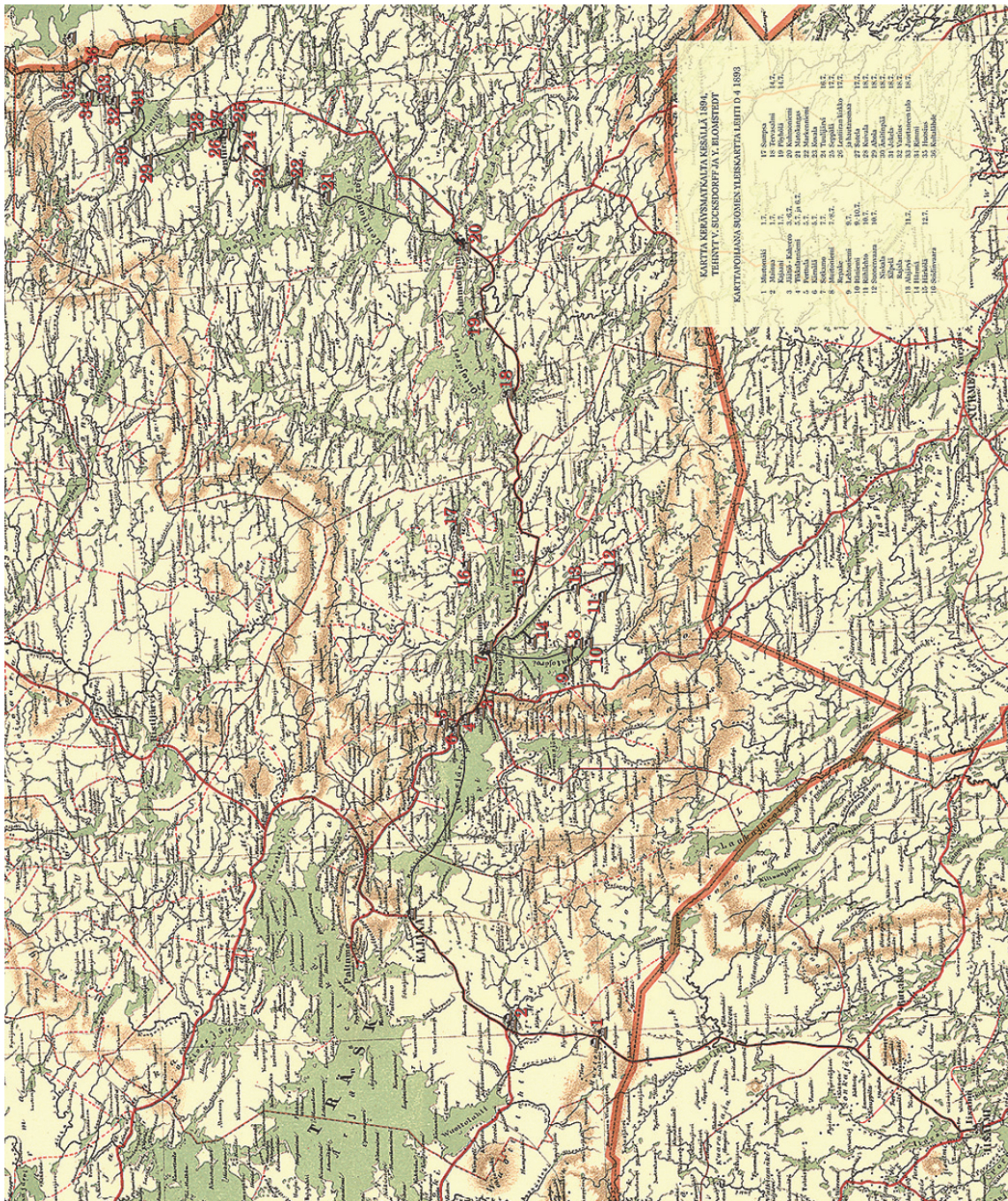

Kuva 43 Kultakaivo 28.8.2011³⁸⁴

---

³⁸³ Ganander 1960 [1789], 110. Kultakaivosta katso Rykölä 2005, 260.
³⁸⁴ Kuva Helena Lonkila.

Kuva 44 Matka Murtojärveltä Kultakaivolle³⁸⁵. Ks. tarkemmat osamatkakartat liitteissä.

³⁸⁵ Taustalla Suomen yleiskartan lehti D4, 1893. Piirtänyt Kristiina Välisaari. Kainuun Museo.

5 KUVIA JA MIELIKUVIA

Kuvia, mielikuvia -luku aloittaa tutkimuksen toisen osan, jossa analyysin kohteena on kolme aineistosta muodostettua erityistä tapausta. Vuokatin kanteleensoittaja, Riihilehdon Amanta ja Matokankaan Renne ovat tutkimuksessa käytävän keskustelun kannalta valaisevia. Ne ovat esimerkkejä lähiluvun kautta muodostuneista tiheistä kuvauksista, jotka erilaisuutensa vuoksi jäsentävät monitasoista ja ristiriitaista ilmiötä eri puolilta ja eri tavoin. Tuloksena syntyvät näkymät ovat sekä kuvauksia aikanaan mahdollisista tapahtumista että nykyaikana kuviteltavissa olevia rakenteellisia jäsennyksiä, kansallisen kulttuurin muotoutumisen kuvauksia. Molemmilla tavoilla ymmärrettynä tapaukset erittelevät sitä, miten matkalla koettu todellisuus vaikutti tutkimusmatkailijoihin ja erityisesti sitä, mitä jälkiä tästä prosessista jäi kerättyyn aineistoon ja kuinka koettu prosessi vaikutti kansallisuuden tulkintaan ja rakentamiseen.

Nostin Vuokatin kanteleensoittajan, Riihilehdon Amantan ja Matokankaan Rennin erityisen tarkastelun kohteiksi keruumatkan materiaalin analyysin ja matkan rekonstruktion tekemisen yhteydessä, jolloin jaoin aineiston toistuviiin tallenteisiin ja erityisiin kohteisiin. Valitsin kulttuurisemioottisen analyysin kohteeksi erityiset kohteet, koska niistä on näkemykseni mukaan tulkittavissa tutkijoiden käymä neuvottelu oman kokemuksensa, ympäristön kuvaamisen eri-ikäisten ja monialaisten keskustelujen ja käytänteiden sekä symboliseksi muodostuneiden kansallisten merkitysten välillä. Näissä erityisissä tapauksissa palasin keruumatka-aineistoon ja kysyin, mitä tietty multimodaalinen aineistokokonaisuus merkitsee, miten sen merkitys esitetään ja miksi tulkitseen sen merkityksen siksi, mitä se merkitsee.

5.1 Vuokatin kanteleensoittajan Juho-Pekka Komulaisen luona

Kuva 45 Axel Gallén, Vuokatti (ja Pöllyvaara) 1890 ³⁸⁶

Axel Gallénin maalaus *Vuokatti (ja Pöllyvaara)* on valmisteltu Axel ja Mary Gallénin häämatkalla kesällä 1890, jolloin he kulkiessaan Kajaanista Kuhmoniemielle yöpyivät Tikkalansalmen kestikievarissa.³⁸⁷ Maalaukseen on kuvattu Naapurivaaran rinne jyrkästi alaspäin laskevana, puiden latvoja, Tenetin virtaa purjehtivia tervaveneitä sekä taustalle kohoava Vuokatin vaarajono. Axel Gallén ei ollut ensimmäinen, joka kuvasi Vuokattia. Vuoresta oli tullut tunnettu sivistyneistön näköalapaikka sekä kirjallisten ja kuvallisten esitysten kohde 1800-luvun kuluessa.

Lyhyt kuvaus Vuokatista ilmestyi jo Suomen vanhimmassa sanomalehdessä *Åbo Tidningar (Tidningar Utgifne Af et Sällskap i Åbo)* vuonna 1791, jolloin Sotkamon kirkkoherra Juhan Frosterus kirjoitti kahden numeron (kahdeksan sivun) pituisen pitäjänkuvausten viikkolehteen.³⁸⁸ Nimimerkki Veli Hopeasi Pekka kirjoitti Kuopiossa ilmestyneeseen *Tapio*-lehteen vuonna 1870 matkakerptomuksen, jossa matkaaja tarkkailee Vuokatin ympäristöä Nuakselta:

Jopa olin joutunut Nuasjärvelle, jonka etelä rannalta ”Vuokatti”-niminen tunturi majesteettillisena kohoaa pilviin, josta heti järven rannalta kohottuaan antaa katsojan kummasteltavaksi ”Pölly”-nimisen kukkulansa, joka mainitaan olevan korkein Vuokatti. Järven itä-puolella peilailee monia isompia ja pienempiä vuoren-selkiä, joista mainittavin on ”Naapurin vaara”, joka ikään kuin kutsuen asujamia ympärilleen tar-

³⁸⁶ Juhla-Kalevala ja Akseli Gallen-Kallelan kalevalataide 1984 [1980–1891].

³⁸⁷ Aivi Gallen-Kallelan mukaan Gallén kiipesi vaimonsa kanssa Sotkamon reitin pohjoispuolella sijaitsevalle varalle, nähdäkseen paremmin ympäröivät seudut ja maalasi *Vuokatti*-nimellä tunnetun öljymaalauksen 1890. Okkonen 1961, 202; Gallen-Kallela-Sirén, 2001 (2005), 122–123; Gallén: *Vuokatti* 1890, öljy; Tikkalansalmen kievaripäiväkirja 14.7.1890. OMA.

³⁸⁸ Frosterus, *Åbo Tidningar* nro-14. 1791. Osa tekstistä ja sen julkaisemista koskevaa historiaa on julkaistu teoksessa *Sotkamon historia*. Katso Wilmi 1997, 59–62.

joo parhaita viljelysmaita. Sen hedelmällisyyten tähden onkin sen ranta-puolelle syntynyt vankka kylä, jonka asujat mainitaan varakkaiksi.³⁸⁹

Matkasuuntia Suomessa -vihkosten ilmestyessä Vuokatti oli vakiinnuttanut paikansa turistikohteiden joukossa. Julkaisusarjan toinen vihkonen ilmestyi vuonna 1887 ja kertoi Elias-höyryn Ontojoen-reitistä Kuhmoniemeen ja retkestä Vuokattiin.

Toinen matka Ontojoelle Kuhmoniemeen, jonne pieni kanneton Elias kulkee kaupungista kahdesti viikossa ansaitsee myöskin huomiota. Samalla höyryveneellä voi 5 kertaa viikossa käydä Kajaanista Sotkamossa, johon matkan menee päivän tai kaksi. Matkan sinne tekee 3 tunnissa, maksu 1m. 60 p:nä. Mukavinta on Kärnälän kestiekievarin sivu mennessä Wuokatin matkaa varten tilata hevosia ja kärryjä Tikkalanniemen taloon, johon on sopivin jäädä höyryveneestä ja jossa voi saada hyvää talonpojan ruokaa sekä yösjän, jos tarvitsee. Tämä talo on Sotkamon kaunistusten keski-välillä: Wuokatin (300 m. merenpinnasta), josta on suuremman näköala ja Naapurivaaran, jolla on erinomaisen kaunis, jopa eteläinen kasvillisuus. Tikkalanniemestä pääsee maantietä noin 6 km Wuokatin juurelle, josta lähtee noin 2 km pitkä, jokseenkin vaivaloinen, paikoitellen vetinenkin polkutie Vuorelle.³⁹⁰

Kustavi Grotenfeltin nimimerkillä G-t³⁹¹ *Finland*-lehden kirjoittama *Från Kajana till Kuusamo* (1889) on moniosainen kertomus matkasta Viipurin, Lappeenrannan, Imatran ja Savon vesistöjen kautta Kuopioon, Iisalmen ja Kajaaniin, josta edelleen Wuokatin retken jälkeen Suomussalmelle ja Kuusamoon saakka.³⁹² Artikkelin ensimmäisessä ja toisessa osassa kuvataan Sotkamon retkeä, jonka on tehty kuin *Matkasuuntia Suomessa* -vihkosen opastamana ja kansallisesti tarkkaavaisena. Matkaseurue seilaa Kajaanista Elias-höyryllä Kärnälän rantaan, jossa on vastassa kansallispukuun sonnustautuneita neitoja. Ensiksi kavutaan Naapurivaaralle tapaamaan kansankirjailija Heikki Meriläistä ja seuraavana päivänä samoillaan jalkapatikassa Vuokatille. Retken kohokohtia ovat Naapurivaaralta Meriläisen pihasta ja Vuokatilta avautuvat näkymät:

mottagandet är hjertligt, och jag vågar försäkra dig, min läsare, att om du någon gång skulle ställa kosan åt dessa trakter, skall du ej heller ångra ett besök härstädes. Meriläinens gård är belägen högt uppe med en härlig vidsträckt utsikt öfver vatten och land, Sotkamo kyrka m. m., endast Wuokatti midt emot på andra sidan vattendraget höjer sin hjässa ännu högre mot molnen. -- Följande dag företogo vi oss bestigandet af berget. -- Den bild man har för sig, då man ändtligen nått den bergiga spetsen, ersätter emellertid rikligt all möda — åtminstone, då man en vacker afton ser solen sjunka i norr, purprande himlaranden och glänsande på sjöarnas lugna vatten. I nordvest ett insjölandskap, som sträcker sig ända till Kajana norr en kam af mörka höjder, börjande med Naapurivaara, i öster de pittoreska sjöar och vikar, som omgifva Sotkamo kyrka och derifrån fortsättas ända till Kuhmoniemi; i söder hindra Wuokattis ofriga spetsar en vidsträcktare utsigt. Sedan vi en längre stund njutit af vår

³⁸⁹ 14.5.1870. Tapio no 19, Historiallinen sanomalehtiarkisto.

³⁹⁰ *Matkasuuntia Suomessa* 1890 [1986], 143.

³⁹¹ Nimimerkki kuului Toini Vinha-Mustosen mukaan Kustavi Grotenfeltille. Katso Wilmi 1997, 61–64.

³⁹² *Från Kajana till Kuusamo I. Finland* no 189, 16.8.1889 ja 190, 17.8.1889; *Från Kajaana till Kuusamo II* no 200, 29.8.1889 ja no 201, 30.8.1889. Teksti on julkaistu suomennettuna teoksessa Grotenfelt, Kustavi: *Matka Kuusamoon* (1892).

upphöjda position och inhuggit våra namn i klippan bredvid der förut befintliga, anträdde vi återvägen, hvilken gick betydligt lättare än uppstigandet.³⁹³

1890-luvun Venäjän Karjalan kävijöistä pisimpään ja useimmin Sotkamossa ja Kuhmossa viihtyivät Louis Sparre ja Eva Mannerheim-Sparre. Ensimmäisen kerran Louis Sparre piipahti Vuokatissa ja Kajaanissa Mary ja Axel Gallénin seurassa paluumatkalla Kuhmoniementä ja Venäjän Karjalasta kesällä 1890. Kahden vuoden kuluttua Sparre suunnisti Vuokatin kautta Venäjän Karjalaan yhdessä kuvanveistäjä Emil Wikströmin kanssa ja piipahti paluumatkalla Oulungalta uudelleen Vuokatissa.³⁹⁴ Kahtena seuraavana kesänä mukana oli Eva Mannerheim-Sparre. Sparren pariskunta asui kesällä 1893 Kajaanissa ja vieraili Sotkamon ja Kuhmon kautta Venäjän Karjalassa. Vuoden 1894 ”talvileiri” kesti helmikuusta heinäkuuhun saakka, ja majapaikkana oli Sotkamon Härkölä.³⁹⁵

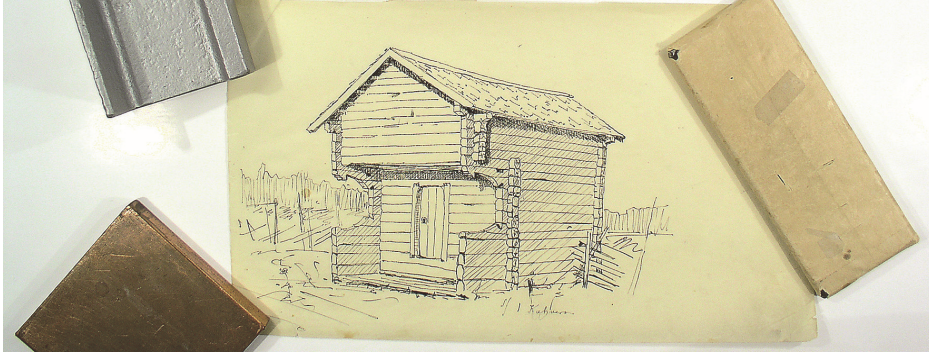
Miltähän Blomstedtistä ja Sucksdorffista tuntui nähdä ensin laivamatkalla Vuokatin vaarajonon paljastuvan horisontissa ja sitten asettua työskentelemään Gallénin *Vuokatti*-maalauksen maisemaan, Pöllyvaaran huipun kainaloon Sparren ja muiden karjalankävijöiden naapuriin? Entä miten he paikansivat itsensä ja kohteensa? Jäätiön ja Kohveron talorykelmästä tehty aineisto on laajin Blomstedtin ja Sucksdorffin samasta kohteesta tekemä kokonaisuus. Siihen kuuluu ainakin 23 piirrosta, yksi akvarelli, viisi kankaanmallia, viisi valokuvaa ja kolme laajaa selontekoa, joista ensimmäinen on Jäätiö-Kohveron asemapiirros, toinen selvitys savutuvan rakentumisesta ja kolmas tunnelmakuvaus kohtaamisesta kanteleensoittajan kanssa. Aineisto sisältää huomioita ja pohdintaa paikallisten ihmisten maailmankuvasta ja nostaa hedelmällisellä tavalla esiin arkkitehtien suhtautumisen, heidän kokemuksellisen suhteensa tutkimuskohteeseen.

³⁹³ Historiallinen sanomalehtiarkisto. Teksti on suomennettuna ja lyhennettynä julkaistu *Sotkamon historia* -teoksessa. Wilmi 1997, 64. ”Vastaanotto on lämmin, ja vakuutan lukijalleni, että jos on joskus asiaa näille seuduille, Meriläisen luona käyntiä ei kadu. Hänen talonsa sijaitsee korkealla, josta avautuu näyttävä näkymä yli vesien ja maidon jopa Sotkamon kirkolle. Ainoastaan vastakkaiselle puolella sijaitseva Vuokatti kohottautuu korkeammalle kohti pilviä. -- Seuraavana päivänä suuntasimme tuolle vaaralle. -- Näkymä, joka avautuu, kun on lopulta saavuttanut kallioiden huipun, korvaa toki kaiken vaivan, ainakin silloin, kun kauniina iltana voi nähdä auringon laskevan pohjoiseen ja taivaanranta punertuu ja heijastuu peilikirkkaaseen veteen. Luoteessa aukenee sisävesimaisema, joka ulottuu aina Kajaaniin saakka; pohjoisessa tummien vaarojen harjanne, joka alkaa Naapurivaaralta; idässä maalaukselliset järvet ja lahdet, jotka ympäröivät Sotkamon kirkkoa ja jatkuvat siitä Kuhmoon päin; etelässä estävät Vuokatin muut vaaranhuiput laajan näköalan. Sen jälkeen kun olemme nauttineet tovin korkeasta havaintopaikastamme ja hakanneet kalliionkielekkeeseen nimemme siinä jo olevien muiden merkkien viereen lähdimme paluumatkalle. Se sujui jo huomattavasti helpommin kuin ylösnousu.”

³⁹⁴ OMA, Kestikievaripöytäkirja. Jäätiö.

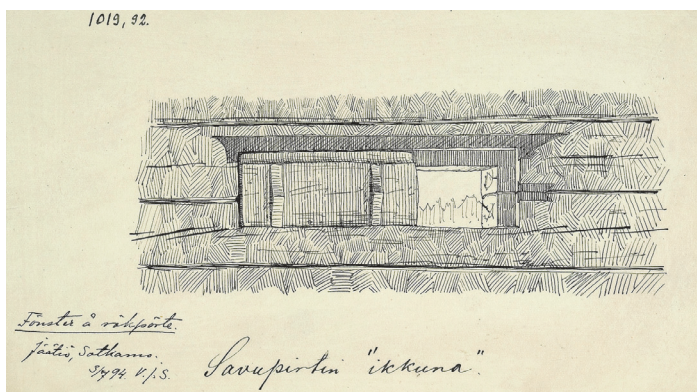
³⁹⁵ Hämeen Sanomissa (no.106) oli 15.9.1894 lyhyt uutinen, jonka mukaan Sparret palasivat viikko sitten seitsemän kuukauden matkalta Kajaanista. Matka tehtiin Oulun kautta tervaveneellä. (Sama uutinen myös *Louhi*-lehdessä 12.9.1894, no 10).

Kuva 46 Kahveron aitta³⁹⁶

Ammatissaan kuvallisesti ja tilallisesti työskentelevät arkkitehdit analysoivat Vuokatin ympäristöä ennen muuta katsellen. Piirtäessään ja kuvatessaan he jäsenivät abstrakteja ja konkreettisia tiloja ja hahmottivat niiden välisiä suhteita. Orientaatio nousee esiin eri tasoilla ja erityyppisissä tallenteissa. Esimerkiksi piirroksiset *Saunan uuni*, *ulkoa sisäänpäin katsottuna* ja *Riihen uuni – sisältä ulos* kertovat teosnimessä sanallisesti ja piirroksessa kuvallisesti sen, että katse ja sen suunta olivat tutkijoille tärkeitä. Näkökulma on arkkitehdeille ja rakennuksia piirtäen ja valokuvaten tallentavalle itsestäänselvyys, mikä herättää tulkitsijan pohtimaan miksi ”katse” on mainittu myös teoksen nimessä, kun se on näkyvissä ja ilmeisenä esillä piirroksissa. Menettely tuntuu sisältävän yhtä aikaa sekä piirtäjän oman position, sen mistä katsotaan, havainnointia ja muistiin merkitsemistä että huomioita siitä, että paikkaan kohdistuu myös muita katseita.

Kuva 47 Savupirtin "ikkuna" (Fönster å rökpörte)³⁹⁷

³⁹⁶ JyMA.

³⁹⁷ MV: KA 1019: 92.

Vanhan pirtin ovi (sisältöpäin) ja *Savupirtin "ikkuna"* -piirroksissa on tärkeää erilaisten aukkojen rajaava ja avaama tila. Näkymä hämärän pirtin ovesta ja ikkunasta valoisaan ulkotilaan ja edelleen pihapiiriin ja metsänrajaan kertoo tekijän havainnoineen sitä, kuinka tilat jäsentyvät sarjallisesti ja kuinka tiloissa liikutaan. Tämän muistiin merkitseminen osoittaa sen, että piirtäjä on halunnut talojen rakenteen ja arkkitehtuurin yksityiskohtien lisäksi tuoda esille savupirtin asukkaiden kanssa jakamansa tilallisen kokemuksen. Näkymä kuvaa myös kiinnostavasti sitä, kuinka piirtäjä on pohtinut katseiden ja tilojen keskinäisiä suhteita. Hän on ollut kenties tietoinen rakennuksen kehän, aitojen ja metsänrajan osoittamista rajoista ja niiden merkityksestä paikallisväestölle. Kyse on mahdollisesti ollut itäiseen perinteeseen liittyvistä käsityksistä, joiden mukaan rakennuksen, aitojen ja metsänrajan osoittavat materiaaliset rajat omaavat rituaalisia ja käytännöllisiä suojaavia merkityksiä. Konkreettiset ja materiaaliset tilojen väliset rajat ovat läpinäkyviä rajapintoja yksityisen sisätilan (perheen piiriin), julkisen ulkotilan (pihapiiriin) sekä laajemmin yhteisön ja luonnon välillä. Erityisesti metsä, mutta myös muut välillä olevat tilat kohdattiin tällöin sekä elannonhankinnan kannalta tärkeänä resursseina mutta myös vaarallisena ja arvaamattomana.

Asemapiirros, joka nimensä mukaan asemoi kohteensa tiettyyn paikkaan, sisältää staattisuutensa lisäksi kiinnostavaa dynaamisuutta. Sucksdorffin piirtämä polkujen, rajojen ja teiden muodostama verkosto johtaa pihapiiristä kuvapinnan ulkopuolelle. Viittausta kuvan ulkopuoliseen todellisuuteen on korostettu sekä ulospäin osoittavilla nuolimerkeillä reittien päissä, että kertomalla sanallisesti reittien "päätepisteet". *Ratastie valtamaantielle*, *Polku Vuokatille* ja *Tie Metsään* luonnehtivat sen, miten talorykelmä sijoittuu konkreettiseen ympäristöön sekä sen, miten piirtäjä on paikantanut käsitteellisesti kohteensa. Nimitykset viittaavat siten eri tavoin kulttuurin teksteihin. Toisaalta ne viittaavat kulttuuriympäristöön ja sen todellisiin paikkoihin. *Ratastie valtamaantielle* johtaa Kajaani-Sotkamo-reitille, *Polku Vuokatille* myös *Matkasuuntia Suomessa* -oppaassa mainitulle vaivalloiselle Vuokatin polulle ja *Tie Metsään* silloiseen metsään nykyisen Katinkullan kylpylän suuntaan. Toisaalta nimityksiin sisältyy piirtäjän tulkinta, joka hän on tehnyt oman kokemuksensa ja tietämyksensä pohjalta. Näistä jälkimmäinen osoittaa tekstin intersemioottisen (intertekstuaalisen) suhteen muihin aikalaisteksteihin. Näin ymmärrettynä nimitykset kertovat siitä, miten asemapiirroksen paikka liittyy keskusteluihin 1) kansallisuuden paikantamisesta sivistyneistön ja kansan vuoropuhelussa, 2) kansallismaiseman muotoutumisesta ja 3) kansan luontosuhteesta. Asemapiirroksen nuolet ja paikannimet sisältävät myös piirrosten *Vanhan pirtin ovi* ja *Savupirtin ikkuna* "katsetta" vastaavalla tavalla vihjeen siitä, millainen suhde piirtäjällä itsellään on paikkaan, kuinka piirtäjä haluaa esittää itsensä ja sen, kuinka hän toivoo piirrosta luettavan.³⁹⁸

Riihen (50) katolta otetut valokuvat ja asemapiirros kohdistavat pihapiiriin kaksi pihapiiriin ulkopuolelta tulevaa ja vastakkaista katsetta. Riihen katolta kuvattuna piha tallentui vasten Vuokatin vaaraa ja asemapiirroksen tarkastelu-

³⁹⁸ Vrt. Veivo & Huttunen 1999, 151–152; Sulkunen & Törrönen 1997, 96–98.

kulma on Vuokatilta ja Jäätiönlahdelta Naapurivaaraan päin. Näkymät vastaavat matkakirjojen ja taiteilijoiden kuvaamaa Vuokattia ja kiinnittävät kohteen tarkastelun myös aikaisempien Vuokatin kävijöiden esitystapoihin. Edellä siteeraamani *Matkasuuntia Suomessa* -teoksen Vuokatti-kuvauksen mukaan Jäätiö-Kohveron talorykelmä, joka sijaitsee linnuntietä kahden kilometrin päässä Tikkalanniemen kestikievarista, paikantui ”Sotkamon kaunistusten keskivälille”. Gallénin maalauksissa *Vuokatti (ja Pöllyvaara)* (1890) ja *Madonna* (1891) sekä Sparren teoksissa *Kirkkoväkeä jäällä* (1894) Vuokatinvaara näkyy taustalla. Myös kaksi vuotta Blomstedtin ja Sucksdorffin matkan jälkeen ilmestyneessä I. K. Inhan *Suomi kuvissa* -julkaisussa on Vuokatista kaksi painokuvaa, joista toisen kuvateksti paikantaa Jäätiö-Kohveron pihapiirin osaksi Vuokatin maisemaa.

Ei kenkään voi matkustaa Kajaanista Sotkamoon näkemättä Vuokattia, jonka korkea selänne yhdeksän kukkulansa kera rajoittaa suuren Nuasselän koko läntisen puolen. Vuokatti on laaja ja erittäin viljava vaara, sen liepeillä asuvat Sotkamon varakkaimmat isännät. Se on kaunis katsella monelta taholta, Nuasselältä, Sotkamon kirkonpuolelta, saarekkaan Jormasjärven takaa tai maantieltä, jotka vievät Kajaaniin ja Nurmekseen. Hupainen on vaellus pitkin sen mahtavia rinteitä.³⁹⁹

Kanteleensoittaja-valokuva ja siihen liittyvä selostus tuovat Jäätiö-Kohverotallenteisiin kiinnostavan ja uuden ulottuvuuden. Kielellisen ja visuaalisen kuvauksen vertaaminen nostaa esiin tulkintamahdollisuuksia, jotka saattavat kyseenalaistaa tallenteiden dokumentaarisuuden tai vaativat ainakin lisäselvityksiä. Voiko kuva olla sama pilalle mennyt valokuva, joka mainittiin käsikirjoituksessa? Matkan kuvista tehdyssä luettelossa on kuitenkin maininta: *Kanteleensoittaja. Vuokatti. Sotkamo*, joka viittaa tilanteeseen.⁴⁰⁰ Kuva ei lainkaan näytä vanhasta kanteleensoittajaniekasta hämärässä savutuvassa ja öiseen aikaan otetulta otokselta. Sen sijaan kuvassa oleva, hyväkuntoiselta vaikuttava mies katsoo suoraan kameraan. Hänen kasvoilleen lankeaa kirkasta valoa korkeasta ja puhtaan näköisestä ikkunasta. Huomionarvoista on myös se, että tarinassa mainittua juhannusta oli juhlistettu jo toista viikkoa aiemmin, sillä Blomstedt ja Sucksdorff työskentelivät Vuokatissa vasta heinäkuun ensimmäisellä viikolla.

Kanteleensoittajan esittämisen konventiot olivat muotoutuneet ennen Blomstedtin ja Sucksdorffin matkaa. Guslav Retziuksen *Finska Kranier* teoksessa (1878) esitetty kuva ilomantsilaisesta Jaakko Parppeista ja kuvaan liittyvä kertomus on yksi varhaisimmista esimerkeistä.⁴⁰¹ Hannes Sihvon (1977 ja 2003) mukaan Retziuksen kirjallinen kuvaus kohtaamisesta kanteleensoittajan kanssa seuraa ikäjärjestyksessä Lönnrotin kuvausta tapaamisesta Arhippa Perttusen kanssa ja on edeltäjä runsaslukuisille 1800-luvun lopun kanteleensoittajan kuvauksille.⁴⁰²

³⁹⁹ Inha 1896.

⁴⁰⁰ MV: KA, luettelo 1043.

⁴⁰¹ Retzius 1878, 135–136.

⁴⁰² Sihvo 1977, 160–162; Sihvo 2003, 209; Retzius 1878, 135–136, Retzius 1881, 117–119.

Hän käveli meitä kohti, kantaen käsivarrellaan kielisoitinta kanteletta. Meitä sävähdytti vastustamattomasti tämä ilmestys. Se oli kuin näky, eteemme astunut haamu: se oli menneisyyden utuhahmo, kuin Väinämöinen itse olisi seisonut edessämme. Hitaasti ja arvokkaasti hän asteli luoksemme, välittämättä ympärillä tollistelevästä meluavasta väestä, joka ei ilmeisesti enää itse saattanut käsittää tätä menneisyyden jännettä; vanhuksen kasvoissa ei häivähtänyt ilmetäkään ei vilkaisuakaan sivulle. Hän kävelee läheiseen tupaan, virittää kanteleensa kielet ja alkaa sormin soittamaan kotimaansa runoja. ”Nykyään”, sanoi vanhus, ”ei juuri saata kuulla muuta kuin tanssimusiikkia, mutta mielelläni haluan palauttaa vanhat laulut mieleeni.” Ja niin hän soitti meille runon toisensa jälkeen. Se oli lempeää, harrasta, surumielistä musiikkia. Meistä se tuntui tulevan kaukaa, epämääräisestä suunnasta: hiljainen sointi ilmasta, humina avaruudesta. Istuimme niin kuin lapset, kuunnellen hartaina vanhuksen soittoa kuin jumalan ilmestystä.⁴⁰³

Kirjallisen ja kuvallisen kanteleensoittajan esityksen lisäksi Retziuksen Jaakko Parppein edustama ilmiö tallennettiin myös esineellisessä muodossa. Retziuksen keräämät Parppein kannel ja kampeet tallennettiin Nordiska museetin kokoelmiin Tukholmaan ja esiteltiin Arthur Hazeliuksen toimittamassa, Retziuksen korjattuun tekstiin pohjautuvassa *Finland i Nordiska Museet: några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling af Gustaf Retzius* (1881) -julkaisussa.⁴⁰⁴ Myöhemmin Jaakko Parppeita esittävä ja hänen vaatteillaan ja kanteleellaan varustettu näköisnukke oli esillä Pariisin maailmannäyttelyssä Ruotsin osastolla.

Blomstedtin kirjoittamassa ja kuvaamassa kanteleensoittajan tapaamisessa on yhteisiä piirteitä useiden aikaisempien eri puolilta Karjalaa tehtyjen kuvauksien kanssa. Esimerkiksi I. K. Inhan teoksessa *Finland i bilder, Suomi kuvissa* (1896) *Kanteleensoittaja*-valokuvan tekstistä ilmenee tapahtuman tunteisiin vetoava luonne.

Savossa ja Karjalassa tavataan kuitenkin vielä kannelta vanhanaikaisen, vaatimattoman rahvaan savupirteissä. Ja niissä heläjää se toisella tavalla. Sen vieno ääni täyttää koko hämärän savupirtin ja äänettöminä kuuntelevat kaikki, kun taitavan soittajan näpit hyppelivät sen kielillä. Ja tässä ympäristössä paisuu sen merkitys äärettömästi: monien sukupolvien ilot ja surut puhuvat noista yksinkertaisista sävelistä.⁴⁰⁵

Myös A. O. Heikel kirjoittaa kanteleensoiton vaikutuksesta Blomstedtin ja Sucksdorffin mahdollisesti mukana olleessa tai ainakin hyvin tuntemassa *Kansatieteellinen sanasto kuvien kanssa* (1885) -vihkosessa.

Wäinämöisen soittotaidon kuvaus on Kalevalassa ihanimpia ihmeitä. Ja vieläkin käy ilo ilolle ja riemu riemulle remahtaa monessa Karjalan savupirtissä, kun kanteletta soitetaan joko illatsua ”pitkien kisojen ” jälkeen tahi muuta oloa vietellessä”.⁴⁰⁶

Kanteleensoittajan kanssa samankaltaisia kuvallisia esityksiä ovat esimerkiksi Pekka Halosen maalaus *Kanteleensoittaja* (1892) ja edellä mainitun I. K. Inhan *Kanteleensoittaja* (1896), joissa kohde esitetään ”vastaavassa valossa”. Valokuvan pitkäsorminen, surumielinen mies soittaa ikkunan eteen asetetun pöydän ää-

⁴⁰³ Sihvo 2003, 207. 2.

⁴⁰⁴ Retzius 1881, 118–119, 144.

⁴⁰⁵ Inha 1896.

⁴⁰⁶ Heikel 1885, 11.

ressä, haltioituneiden kuuntelijoiden ympäröimänä.⁴⁰⁷ Halosen maalauksessa ikkuna ei ole näkyvässä, mutta kanteleensoittajaan lankeaa vasemmalta tuleva sivuvalo, joka paljastaa ikkunan läheisyyden.⁴⁰⁸

Kuva 48 Halonen: Kanteleensoittaja. Inha: Kanteleensoittaja⁴⁰⁹

Halosen *Kanteleensoittaja*-maalauksessa oli esillä Suomen taiteilijaseuran toisessa näyttelyssä syksyllä 1892. Kasimir Leino kirjoitti näyttelystä kritiikin *Päivälehteen*. Arviossa korostuu kanteleensoittajan henkilökohtaisen tapaamisen merkitys teoksen omakohtaiselle vastaanotolle: kuvasta kumpuavalle nautinnolle ja esteettiselle arvioinnille.

Joka on nähnyt vanhan sydänmaan ukon pyhäpäivänä savuttuineen pirttinsä pöydällä surunvoittoisissa mietteissään soittavan kantelellaan jotakin vanhaa kansansäveltä, ainoastaan se voi tästä kuvasta oikein nauttia ja sitä arvostella. Suomalainen surumielisyyttä, rauhallinen mieltävyyttä ja alttius soiton vaikutuksella käyvät esille paitsi värityksestä myöskin vartalon, pään ja käsien asennosta, silmäluomista ja yksin suun piirteistäkin.⁴¹⁰

Kuka oli Blomstedtin ja Sucksdorffin tapaama soittoniekka ja mikä sai Blomstedtin liittämään hänet perityyppisten kanteleensoittajien ketjuun? Kangasnäyteaineistosta löytyy Blomstedtin tarjoama vihje. Blomstedt kertoo Kaisa Komulaisen, Kohveron kankaankudonnan haastateltavan, olleen iäkäs akka. Sotkamon evankelisluterilaisen seurakunnan rippikirjojen mukaan Kaisa Komulai-

⁴⁰⁷ Inha 1896. Katso myös *livana Härkönen soittaa kannelta*. A. O. Väisänen 1917. Kuva Museovirasto. Teoksessa *Hiljainen haltioituminen* 1990, 168.

⁴⁰⁸ Konttinen 2001, 180; Vrt. Gallén *Pettuleivän virttä laulava tyttö* (1890) ja Sparren *Ensi lumi* (1891). Molemmista teoksissa kuusiruutuinen ikkunan kautta aukeaa näkymä pihapiiriin. Kanteleen ja kansanomaisten esineiden merkityksestä nuorsuomalaisessa kuvastossa katso Konttinen 2001, 178–185; Gallen-Kallela-Sirén 2005, 25, 58, 64; Sor-tavalan kareliaanien kanteleinnostus katso Sihvo 2003, 209.

⁴⁰⁹ Pekka Halonen: *Kanteleensoittaja* (öljy, 1892), Sanomalehti Kalevan kokoelma. I. K. Inha, *Kanteleensoittaja*, (valokuva, 1896).

⁴¹⁰ *Päivälehti*, Leino 28.10.1892.

nen o.s. Lukkari (s. 28.7.1845) oli naimisissa Kofferon pojan Kusti Juho Pekanpoika Komulaisen kanssa. Pariskunta asui Koffero 2 tilalla ja heillä oli kaksi lasta: Kaisa Tiina Kustintr. (s. 8.11.1882) ja Heikki Kustinpoika (s. 7.11.1873).⁴¹¹ Ja koska Blomstedt toteaa laulattaneensa talon vanhaa kanteleensoitoniekkaa ja tarinasta käy ilmi, ettei kukaan talon pojista osoittanut taipumusta soittamiseen, on mahdollista, että kyseessä saattaa olla talon isäntä Kusti Juho Pekanpoika Komulainen.⁴¹²

Kuva 49 Syvällä sydänmaassa -näyttelyn interiööriä⁴¹³

Kanteleensoittajan kuva oli esillä kesällä 2012 tämän tutkimuksen pohjalta koostamassani *Syvällä sydänmaassa - Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu* -näyttelyssä Kainuun Museossa ja samassa yhteydessä näyttelystä tehtiin uutinen Kainuun Sanomiin. Sinikka Viirretin kirjoittamassa tekstissä pohdittiin matkankulkua ja kanteleensoittajan henkilöllisyyttä:

Helena Lonkilan taustalla on näyttelyyn sisältyvä kuva Vuokatin kanteleensoittajasta. Jäätiön tai Kohveron taloissa asuneen miehen nimeä ei tiedetä.⁴¹⁴

⁴¹¹ Sotkamon ev.lut. srk:n arkisto. Rippikirjat 1891–1900.

⁴¹² MV: KTKA, Blomstedt 1899, 9–10.

⁴¹³ Kuva: Helena Lonkila.

⁴¹⁴ Sinikka Viirret. KS. 10.8.2012

Kuva 50. Kanteleensoittaja ja Helena Lonkila⁴¹⁵

Uutisen näkivät tunnistamattoman kanteleensoittajan sukulaiset, joista useampi henkilö otti minuun yhteyttä. Mariliina Perkon sähköpostiviesti kertoi lähettäjän kuulleen näyttelystä uutisen pohjalta ja tunnistaneen Kainuun Museon www-sivujen kuvasta äitinsä ukin. Perkon äiti oli Kajaanissa syntynyt Toini Karhunen o.s. Komulainen ja hänen ukkinsa oli Juho-Pekka (Juhan Petter) Komulainen. Perkon esivanhemmat, Komulaiset, hankkivat Kohveron omistukseensa vuonna 1741. Perkon viesti toi varmuuden kanteleensoittajan henkilöllisyydestä ja sisälsi tietoa myös hänen toiminnastaan, taidoistaan ja olemuksestaan.⁴¹⁶ Perkko kirjoittaa:

Juho-Pekka oli arkkitehtien retken aikana isäntä Kohverossa. Hän oli myös lautamies ja tunnettu verenseisottaja ja laulaja. Hän myös valmisti kanteleita ja möi niitä ja soitti tietysti. Minulla on viimeinen hänen tekemänsä kannel valitettavasti kamalassa kunnossa, koska ukkini veli oli säilyttänyt sitä pihavajassa Kajaanissa asuessaan. Kuvan oton aikaan Juho-Pekka oli 70-kymmenissä, mutta voimallinen mies, kuten kuvastakin näkyy. Ukkini oli hyvin samantyyppinen mies. Suku on hyvin musikaalista, useampaa kutsuttiin Sotkamon ja Kajaanin kirkkoihin kanttoreita tuuraamaan ja väki tuli kuuntelemaan heidän veisuutaan kirkkoon vaikka kanttori olisikin ollut läsnä. Nuorin näyttö on Suvi Teräsniska.⁴¹⁷

Roland Barthes esittää julkaisussaan *Valoisa huone* (1985) tulkinnan valokuvan kahdentuvasta ominaislaadusta. Valokuvan studiumin piirissä kohtaavat yhteinen kulttuurinen ymmärrys, esittämisen tapa ja valokuvaajan pyrkimykset. Valokuvaan voi liittyä jonkin häiritsevää tai erityistä valppautta herättävä yksityiskohta, punctum, joka särkee studiumin harmonisen tunnelman. Barthes vertaa punctumia pistokseen, joka nousee kuvasta kuin nuoli ja tunkeutuu katso-

⁴¹⁵ Kainuun Sanomat, kuva Teijo Määttänen KS. 10.8.2012.

⁴¹⁶ Mariliina Perkko 20.8.2012. Sähköpostiviesti, tekijän hallussa.

⁴¹⁷ Mariliina Perkko 20.8.2012. Sähköpostiviesti, tekijän hallussa.

jan ruumiilliseen kokemukseen ja alkaa tiedostamattomasti hallita kuvan katsomista.⁴¹⁸

Kanteleensoittaja Kusti Juho Pekanpoika Komulaisen valokuva, tilanteesta kerrottu sekä paikalta piirretty ja kuvattu aineisto sisältävät runsaasti erilaisia elementtejä ja jäsennostapoja, minkä otaksun kertovan sekä merkityksellisestä ja mielekkäästä tallennuskohteesta että tallennustilanteen tapahtumista. Jäätiö-Kohverossa tutkijat näyttävät ikään kuin asettuneen sisälle muinaiskansalliseen ympäristöön, kanteleensoiton taikapiiriin ja itseensä. Kohveron tuvassa ja juhannuksen aikaisena yön tapahtumat olivat sellaista erityistä, joka viritti esiin toisaalta henkilökohtaista, aistimellista ja koskettavaa sekä toisaalta yleistä kulttuuriseen ulottuvuuteen paikantuvaa. Oletettavasti kuuluisan kanteleensoittajan, verenseisottajan ja laulajan kohtaaminen tuotti punctumin kaltaisen voimakkaan elämyksen, joka aktivoi Blomstedtin ja Sucksdorffin eläytymään oma-kohtaisesti.⁴¹⁹

Myöskään tapahtumapaikka ei ole merkityksetön. Kuuluisa Vuokatin ympäristö toimi tulkintani mukaan paikkana, joka linkitti toisiinsa arkkitehtien kokemusmaailman (fyysisen paikan ja tutkijoiden paikantumisen siellä) muiden tutkimusmatkalaisten, kuvataiteilijoiden ja matkakirjailijoiden konkreettisiin ja käsitteellisiin paikkoihin ja kansallisen kategorioihin. Blomstedtin ja Sucksdorffin kohtaama ihminen, kanteleensoittaja Juho-Pekka Komulainen, edustaa mielestäni kulttuuristen tekstien välittäjää, joka mahdollisti historiallisen ajan ylittämisen. Kanteleensoittajan tapaaminen sai nuoret arkkitehdit ohittamaan reaali maailman ja oman kokemuksensa rajat (silloisen edistyskellisen Jäätiö-Kohveron miljööön) ja elämään hetken "toisessa valossa". Ennen kuin elämys loiventuu reflektoiduksi tiedoksi, Barthesin käsittein punctumista studiumin piiriin, on se selittämättömyydessään kaiken kattava. Vasta studium ryhtyy täyttämään aukkoja, etsimään mieltä ja paikkaamaan ajallisia katkoksia.

5.2 Riihilehdon Amantan aitassa ja pirtissä

Kiinnostus suomalaiseen asukokonaisuuteen oli rakentunut pitkän ajan kuluessa ja kansanpuvusta oli 1890-luvulle tullessa olemassa etnografisiin retkiin perustuva selkeä näkemys. Kansanpukeutumista säädeltiin 1700-luvulla asetuksilla. Silkit, sametit, ostokankaat ja muodikkaat leikkaukset eivät kuuluneet säädyllyiseen kansanpukuun, jonka tuli olla kotitekoisista aineista ja kotitekoisin menetelmin valmistettuja. 1800-luvun alussa huolestuttiin alueellisten pukuparsien ja piirteiden jäämisestä yhtenäisen ja tumman körttipuvun jalkoihin.

⁴¹⁸ Barthes 1985, 32–33; Palin 2004, 51. Studiumin ja punctumin soveltamisesta Knuutila, S. 2007, 33–49.

⁴¹⁹ Olen tietoinen siitä, että esittämäni tapa soveltaa Barthesin punctumin ja studiumin käsitteitä on poikkeuksellinen. Se perustuu lähinnä Sirkka Knuutilan artikkeliin *Barthes ja punctumin peitetty mieli* (2007), jossa hahmotetaan emotionin osuutta kuvan tulkinnassa ja täydennetään ikonista kuvatulkintaa emotionoihin liittyvä indeksisellä näkemisellä. Katso myös Tiina Seppä (2015, 146–147), *Samuli Paulaharjun ja Anni Lehtosen kohtaaminen*.

Sekä körttipuvun vastustajien että puolustajien joukossa kuulutettiin kotitekoi-suutta, jonka katsottiin takaavan puvun käyttäjän nuhteettomuuden ja säilyttävän kansan alkuperäistä luonnetta.⁴²⁰ 1880-luvulla yliopisto- ja museomiehet tekivät pukututkimusta ja hahmottelivat suomalaista muinaispukua. Ensimmäiset kansallispuvut esiteltiin keisari Aleksanteri III:lle ja keisarinna Maria Feodorovnalle Lappeenrannassa kesällä 1885.⁴²¹

Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa (SKS) Kalevalan kuvitusohanke oli ensimmäisen kerran esillä 1860-luvulla ja seuraavan kerran vuonna 1880, jolloin Axel Olai Heikel, Agathon Reinholm, Severin Falkman ja Jac Ahrenberg tekivät seuran rahoittaman retken Itä-Suomeen ja Karjalaan. Retkien taustalla oli SKS:aan perustettu kuvitustoimikunta ja tarkoituksena kerätä aineistoa Kalevalan ”etnografisilla kuvilla” varustamiseksi. Kuvitustoimikunnassa oli mukana myös taidehistorioitsija Eliel Aspelin ja toimikunta piti tieteen kannalta tärkeänä, että kuvituksen pohja olisi etnografisen tarkkaa.⁴²² Toimikunnan ohjeistuksen mukaan piirtäjän tuli tehdä piirroksia kansan asunnoista ja rakennuksista, työ- ja huonekaluista sekä puvuista ja tehdä kuvia, joissa kansa nähtäisiin sekä arki- että juhlatiloissa. Tämän lisäksi piirtäjän tuli tehdä muoto- ja maisemakuvia. Tutkijan tehtävänä puolestaan olisi ”merkitä muistiin kaikki asiat”.⁴²³

Blomstedtin ja Sucksdorffin matkan lähtötilanteessa oli tärkeää, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli palkannut tutkija A. O. Heikelin yhdessä piirtäjä Agathon Reinholmin kanssa tekemään selvitystä *Kalevalan* esineistä.⁴²⁴ Heikel oli valmistellut myös laajaa kansatieteellistä julkaisua *Kansatieteellisiä tutkimuksia Karjalassa kuvastoineen* kesän 1880 Ruokolahden, Jääskén, Raudun, Kurkijoen, Jaakkiman, Sortavalan ja Suistamon sekä vuoden 1883 Tyrvään retkien aineistoista. Heikel esitteli näiden pohjalta luonnoksensa 150 kalevalaisen esineen selitykseksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran johtokunnalle. Johtokunta piti Karjalaa koskevaa esitystä liian laajana ja kehotti Heikeliä ottamaan mallia ruotsalaisen historioitsijan Nils Månsson Mandelgrenin metodista, ”jossa asuntojen ja kansallisten esineiden historiallinen kehitys alkuperäisistä muodoista täydellisempiin on yli Ruotsin maan kerätyillä kuvilla ja kertomuksilla selvitetty”.⁴²⁵

A. O. Heikelin kirjanen *Kansatieteellinen sanasto kuvien kanssa. Vähäinen alkukoetus muutamien Kalevalassa mainittujen esineitten selittämiseksi* (1885) koostui *Kalevalassa* esiintyvien sanojen kirjallisista ja kuvallisista selityksistä. Heikel oli valinnut mukaan SKS:n kuvitustoimikunnan ohjeistamana keskeisiä kuvasana-pareja sekä lisännyt otosta omin luvuin kiukaan kuvalla. Sanojen selitysten, esimerkiksi esineiden kuvailun lisäksi kirjanen sisältää kuva- ja tekstiviittauksia *Kalevalaan* ja Gustaf Retziuksen tutkimuksiin pohjautuvaan, Arthur Hazeliuksen toimittamaan teokseen *Finland i Nordiska Museet: några bidrag till kannedomen*

⁴²⁰ Sihvo 2006, 113–115.

⁴²¹ *Kalevala*, 3. painos. 1887; katso Dewster 2008, 197–198.

⁴²² *Kalevalan* kuvituksesta lisää Sihvo 1973, 246; Sihvo 1969, 76; Lukkarinen & Waenerberg 2004, 250.

⁴²³ Niiranen 1987, 37.

⁴²⁴ Niiranen 1987, 37.

⁴²⁵ Suomi II, Keskustelemukset 3.11.1883.

om *finnarnes gamla odling af Gustaf Retzius* (1881). Kuvallisen ja sanallisen selityksen oheen liitetyt *Kalevalan* tekstit ja niihin Heikelin kirjoittamat kommentoinnit antavat seikkaperäisen kuvan sekä oletetusta kalevalaisesta elämänpiiristä, aiheeseen kuuluvasta tieteen, taiteen ja mytologian yhdistävästä kuvaustavasta että kansan perinteisestä elämästä. Esimerkiksi Heikel käsitteli tekstiilien valmistusta termien kehrääminen, loukutus, pellava ja sukkula yhteydessä. Sukkula-termin selitys sisältää Heikelin pohdintaa ja *Kalevalasta* lainattuja esimerkkejä kudonnan esteettisyydestä, tekstiilien ja niiden valmistuksen metaforisesta käytöstä, kudonnaisten merkityksestä sosiaalisissa suhteissa sekä kätevyuden ja luonnon vertaamisesta.

Kutomisen taito on aina ollut naisten kauneimpia avuja, samoin kuin näppäryys varttinässä. Wäinämöisen lähtiessä kotiinsa ensimmäiseltä Pohjolan matkaltaan, istui kaunis Pohjolan neiti valkeissa vaatteissa taivon kaarella ja kutoi kultakangasta --

Sulhaisissa käyväälle oli kuin suloinen kuiskutus kuulla, että neidon

”Sukkulainen suihauteli, Kuin kärppä kiven kolossa.” (19:457, 458)
tahi tietää ja ajatella:

”Niin kuin sen suihki sukkulainen,
Kuin portimo pinossa,
Niin se käämi käännähteli,
Kuin käpy oravan suussa,
Ei kylä sikein maannut,
Linnakunta uinاهدellut
Neien pirran pirkeheltä,
Sukkulan surinehelta.” (24:37–44)

Blomstedtin ja Sucksdorffin Venäjän Karjalan matkan edeltäjät Louis Sparre, Axel Gallén ja Emil Wikström eivät poikenneet Riihilehdossa ja suuntasivat pääasiallisen kuoseihin ja pukuihin kohdistuvan kiinnostuksensa Venäjän Karjalan asuihin. Gallén ja Sparre eivät kuitenkaan keränneet aiemman etnografisen tavan mukaisia kuoseja ja malleja, vaan heidän kohteenaan oli pukeutumisen, käyttäytymisen, työn ja toimien kokonaisvaikutelma.⁴²⁶ Gallénin ja Sparren Karjalan matkan jälkeen metodista keskusteltiin myös julkisuudessa. *Päivälehdessä* (1890) taiteilijoita kehoitettiin ulottamaan tutkimusretkensä siihen ympäristöön, jossa *Kalevalaa* on laulettu, ja tuomaan yleisön sieltä nähtäväksi *luuta ja lihaa, valoja ja varjoja* sekä *luonnon mielialoja ja eläviä ihmisiä*. Samalla todettiin, että *työkalut, puvut ja koristeet olivat kuolleita ja vaikuttivat laimeasti*.⁴²⁷

Riihilehto on yksi Blomstedtin ja Sucksdorffin matkallaan tutkimista 182 talosta. Nykyisen Lehdon kylän etäisyys on noin kaksikymmentä kilometriä etelään Kajaani-Kuhmo-reitiltä. Riihilehdosta on itse asiassa vain kymmenisen kilometriä Maaselälle ja Nurmeksen pitäjään. Tieto on 1890-luvun lopun tilanteen ymmärtämiselle tärkeä. Maaselkä oli tuolloin eräänlainen maastoon piirty-

⁴²⁶ Lonkila 2011, 29. Louis Sparren kokoelma, Kainuun Museo. Gallen-Kallelan museon kokoelma.

⁴²⁷ Päivälehti 1.10.1890.

vä raja teollistumisen ja puukaupan piiriin kuuluvan eteläisen Itä-Suomen ja siihen kuulumattoman pohjoisen alueen välillä. Käytännössä Riihilehdossa, joka sijaitsi Maa(n)selästä pohjoiseen, elettiin omavaraistaloudessa ja vailla rahatalouden mahdollistamia uutuuksia. Paikka oli myös syrjässä Kajaani-Kuhmoniemi-reittiä pitkin kulkevilta kulttuurivaikutteilta, ja yksittäistalona keskellä taiteilijoiden ihailemaa lähes koskematonta luonnonmetsää.⁴²⁸

Käsikirjoituksen Riihilehto-osuus alkaa kuvauksella siitä, miten tutkijat samosivat paikanpäälle suotaipaleiden takaa, missä talo sijaitsee ja kuinka paikka oli saanut nimensä pihapiiriin tehdystä ensimmäisestä rakennuksesta, huhtamaalle rakennetusta riihestä. Talossa tavattiin nuori ja taitava kankuri Amanta Heikkinen, joka innoitti tutkijoita tallentamaan monipuolisen ja tiheän aineiston. Tekstiilien valmistus- ja käyttöyhteyden estetiikkaa pohtiva Amanta-aineisto rakentuu käsikirjoituksen sanallisesta kertomuksesta, kuvallisista ja esineellisistä tallenteista.⁴²⁹ Aineisto on luonteeltaan etnografinen ja eläytyvä sekä esitystavaltaan keruumatkan kontekstissa Vuokatin kanteleen soittajaan verrattava. Kokonaisuus on myös erityislaatuinen, koska tilanteesta esitetty/tulkittu käsitteellinen jäsenitys on havaittavissa aineellisessa ja visuaalisessa muodossa.

Millaisia ajan olemuksia käsikirjoituksen kuvaus sisältää? Käsikirjoitus kuvailee tapahtumaa pääosin matkakertomustarinan ajassa. Blomstedt kertoo siitä, kuinka he tutkijana paikantavat, nimeävät, tulkitsevat, perustelevat ja oikeuttavat keruukohteensa. Käsikirjoituksen muut ajallisuudet – vai pitäisikö sanoa eri aikatasot? – eivät ole matkakertomuksen tapahtumia. Ne nousevat esiin analysoimalla tarinaan sisältyviä luokitteluja, nimityksiä sekä tekijän taitavuuden ja tallenteiden laadun arviointeja.

Amantan taitavuuden ja ahkeruuden yhdistäminen käsityötuotteiden nimityksiin viittaa Amantan elämänkaaren tapahtumiin. Pukeutumiseen ja vuodevaatteisiin liittyvien tuotteiden luettelo kertoo aikalaiskontekstia tuntevalle henkilölle, että Amanta on edennyt vuosia kestäneen käsityötaidon opettelussa (osa perheenemäntänä tarvittavista taidoista ja tiedosta) ilmeiseen naimakelpoisuuteen, josta todisteena hänen aitansa on täynnä itse tehtyjä myötäjäisiä. Pukuparren ja petivaatteiden määrän ja nimitysten esittely puolestaan kuvaa, kuinka Amanta on toiminut ja tulee toimimaan perinteiseen tapaan. Puvut ja vuodevaatteet ovat varustautumista tulevaan ja niiden tarkoitus on riittää tekijälleen niin määrän kuin laadunkin puolesta elinajaksi.⁴³⁰

Amantan itseoppineisuuden korostaminen sekä luovuuden (ja taidon) vertaaminen luonnonympäristöön ja kutomakouluissa saavutettuihin tuloksiin asettaa Amantan tuotteineen akselille alkuperäinen – muuntunut. Näen myös

⁴²⁸ Lukkarinen & Waenerberg 2004, 153.

⁴²⁹ Vrt. Heikkinen & Kupiainen 1996 [1994] 2, 56–259.

⁴³⁰ Heinäkuussa 2006 tapasin tyttäreni Iidan kanssa Amanta Heikkisen tyttären Valtimon vanhainkodissa. Tytär kertoi, että morsian kutoi ennen avioliittoa vaatetavaraa mahdollisimman paljon, koska oli oletettavaa, että hänelle ei myöhemmin naimisissa ollessaan ollut aikaa tehdä käsitöitä. Amantan kohdalla näin tapahtuikin: hän käytti myötäjäisiään vanhuuteen saakka. Matilda Heikkisen haastattelu. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

tämän asetelman sisältävän aikaulottuvuuksia, mikä perustuu Blomstedtin ja Sucksdorffin aikalaisten ajatteluun alkuperäisyyden ilmenemisessä toisaalla sekä maantieteellisesti että ajallisesti. Näistä jälkimmäinen tarkoitti esimerkiksi sitä, että alkuperäinen esine ajateltiin löydettävän järjestämällä esineet typologisesti, jolloin vanhin ja yksinkertaisin esine ymmärrettiin esineen alkumuodoksi ja muut saman esineen versiot alkumuodosta kehittyneemmiksi malleiksi. Blomstedt ei tosin liittänyt alkuperäisyyttä muinaisjäänteisiin vaan luotti omiin havaintoihinsa. Hän näki, että uusien kankaiden mallit edustivat kansan alkuperäistä kauneusaistia, mikä oli lähtöisin ja perusteltavissa Amantan ja luonnon välisestä suhteesta.

Uudemman tuvan sisusta -kuvan toisen vedoksen Blomstedt sijoitti Kangasmallitaulun keskelle heti tuoreeltaan matkan jälkeen. Tämän kuvan hän nimesi *Riihilehdon uusi tupa Amanta Heikkinen kutomassa*. Kuvien nimet herättävät kysymään, mitä kuva oikeastaan esittää tai pikemminkin on syytä kysyä, Blomstedtin antamaa lukuohjetta seuraten, mitä siinä tapahtuu.

Kuva 51 Uudemman tuvan sisusta⁴³¹

Valokuva on otettu pirtissä, jonka päivänpuoleisista ikkunoista tulvii kirkasta valoa. Amanta Heikkinen istuu otoksen etualassa selin kameraan ja kutoo kangaspuilla. Amantan lisäksi kuvassa näkyy neljä muuta naista. Iäkäs nainen kehittää rukilla, nuori tyttö puolaa vyyhdinpuulla ja kaksi nuorta naista istuu ikkunapenkillä ilmeisesti karstaamassa. Naisten vierellä on pärekori, jollaisia käytetään lepereiden säilytykseen. Amantalla on päällään vaalea vartalonmyötäinen muotipuku: röijy ja hame sekä kaulassa valkoinen huivi. Muilla naisilla on päässään valkoiset huivit ja yllään raidalliset hameet ja röijyt.

⁴³¹ MV: KA 1043, 21.

Kuvaa monesti katseltuani olen kadottanut näkyvistäni kuvaushetken ensisijaisuuden ja nähnyt otoksen ikään kuin elokuvan pysäytyskuvana, tai kulttuurin tekstien kimppuna, johon on seisautettu eri tavoilla virtaavia ajallisia prosesseja.⁴³² Kuvassa esitetyt langan- ja kankaanvalmistuksen tekniikat edustavat perinteistä taidon oppimista ja sen syklistä kiertokulkua. Ensiksi kysymys on esityksestä, josta voi seurata tekstiilimateriaalin kulkua kuidusta kankaaksi – tosin vain siltä osin kun se tapahtuu pirtissä. Tämä ilmenee siitä, että luonnollisessa yhteydessään kuvassa olevat käsityön eri vaiheet, karstausta, kehräys, puolaaminen ja kutominen tehdään vuotuiskierron mukaan, ja siksi ne eivät ole kuvattavissa samaan aikaan. Varsinkaan keskikesällä – valokuvan kuvausaikana – ei talonpoikaisessa elämäntavassa tehdä yleensä käsitöitä, koska tällöin on runsaasti muuta tarpeellisempaa tehtävää.

Toiseksi kysymys on taidon oppimisen kuvauksesta. Tämä näkyy erikäisten naisten asettumisesta taidon opettamista ja oppimista edellyttäville paikoille, jossa työskennellään kullekin asialle tarkoituksenmukaisena ajankohdantana. Taidoista vaikeimman eli eniten harjaantumista vaativan kehräämisen taitaja on iäkäs nainen. Itseoppinut Amanta keskittyy kutomaan mallikkaita kankaitaan, ja pieni tyttö ja nuoret naiset opettelevat langanvalmistuksen yksinkertaisempia vaiheita. Perinteisen elämän jatkuessa sukupolvelta toiselle asetelma pysyy samanlaisena. Vaikka iäkäs kehrääjä ei palaakaan takaisin opettelemaan kotitarvekäsityön alkeita vyyhdinpuun ääreen, löytyy sinne joku talon pienistä tytöistä.

Naisten pukeutuminen tuo valokuvaan lineaarisen aikaulottuvuuden. Amantan paljaspäinen ja muotipukuinen hahmo, joka toistuu ja vahvistuu muiden naisten asuissa, on viite modernisaatioon ja teollistumiseen. Jos kuvan olisi toivottu korostavan perinteisyyttä ja olevan ”etnografisen tarkka” kuvaus syrjäisenä pidetyn alueen ominaispiireistä, pitäisi naisten ja tyttöjen olla pitäjän herännäisyyden vuoksi tummiin kankaisiin, kansanpukuun tai arkiseen työasuun sonnustautuneita. Tiedossani ei ole, ovatko kuvattavat itse halunneet asettua tekemään eri työvaiheita tai pukeutua parhaimpiinsa, vai onko Blomstedt pyytänyt tiettyä asetelmaa tai asuja heidän päällensä. Kuvan luennan kannalta tämä tieto ei ole tässä yhteydessä ensisijaista. Olennaisempaa on, että kuvan ristiriitaiset elementit – vaikkapa edellä esitetyt ajallisuudet ja pukuparret – kertovat katsojalle, että kysymys on ilmiön ja sen kulttuurisen ulottuvuuden esittämisestä sekä fyysisestä tekemisestä ja materiaalin muokkauksesta ja niiden dokumentaatiosta.

---

⁴³² Vrt. Hietaharju 2006, 39; Katso Veivo 2009, 40–41.

Kuva 52 Kangasmallitaulu⁴³³

Kangasmallitaulun tulkinna ja Amanta Heikkisen tapauksen avain löytyy mielestäni ilmeisimmillään Amantan paikantamisesta erilaisissa visuaalisissa esityksissä ja niitä vastaavissa sanallisissa kuvauksissa. Esimerkiksi valokuva *Riihilehdon uusi tupa Amanta Heikkinen kutomassa* on sijoitettu kangasmallitaulun sommitelman keskelle. Valokuvan nimitys ja paikka mallitaulussa ilmaisee, että vaikka hämärä ja muinaisuus ovat kaukana Amantan värikkäistä ja alkuperäisistä kankaista, sijoittuu hän itse (yhdessä muiden naisten kanssa) perinteisen ja nykyajan rajalle, välittäjän tehtävään.

Juha Pentikäinen on *Kalevalan* mytologista ja historiallista tutkintaa tutkiessaan todennut, että *Kalevalan* myyttisyys syntyi mytologisen ja historiallisen ajan kohtaamisessa. Eri aikaulottuvuuksien samanaikaisuus näyttää Amantaa koskevan aineiston pohjalta toteutuvan myös Blomstedtin Riihilehdosta esittämässä tulkinna. Aikalaisyhteydessä Amantan kertomus on liitettävissä *Kalevalan* kuvitushankkeeseen ja mytologiaan, josta edellä esitetty Heikkinen *Kansatie-*

⁴³³ KM 3164: 78. Kuva Suomen kansallismuseo/Markku Haverinen.

teellinen sanasto kuvien kanssa antaa jälleen konkreettisen esimerkin. Kudonnan ja kehruun mytologinen merkitys tulee näkyväksi Heikelin tavassa rinnastaa kehruuvälineet ja *Kalevalan* henkilöt.

Mitä tapahtui Amantan tarinalle? Pääosa Riihilehdosta saadusta saaliista jäi *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja* -matkakertomuksen ulkopuolelle. Amandasta kertovat yksittäiset tallenteet asettuivat Blomstedtin ja Sucksdorffin järjestämässä museokokoelmassa⁴³⁴ osaksi kangas- ja kudosmalleja, interiööri- ja henkilökuvasarjoja sekä muistikirjan, käsikirjoituksen ja esitelmien sanallisia kuvauksia. Blomstedt esitteli Amantaa koskevaa aineistoa tuoreeltaan matkan jälkeen Muinaismuistoyhdistyksen kokouksessa ja Wetterhoffin koululla pitämässään esitelmissä, joista jälkimmäinen kiteyttää Blomstedtin näkemyksen Riihilehdosta.

Mainittavin seutu raanujen ja muiden kangaskudosten tekopaikkana on Riihilehdon yksinäinen talo syvällä Sotkamon sydänmaassa. Erillään muusta maailmasta synkkinen korpien ja sankkojen soiden ympäröimänä on tämä erakko säilyttänyt kaikista osistaan omintakeisen ja alkuperäisen viehättävän, joskin yksinkertaisen leiman ja ulkomuodon.⁴³⁵

Seitsemän vuotta myöhemmin julkaistussa matkakertomuksessa Amantan tapaus kuitenkin tyypistyy maininnaksi kerätyistä kudosmalleista ja hyödyllistä havainnoista ennen varsinaisen tutkimuksen alkua Venäjän Karjalassa. Mukaan matkakertomukseen Riihilehto pääsee aivan toisesta syystä. Asemapiirros esittää esimerkkinä suomalais-karjalaisesta ylimenovaiheen pihatyyppistä, joka sijaitsi tyylien kohtaamisalueella.⁴³⁶

Mistä rajauksessa oli kysymys? Keruumatkan tilanteesta katsoen valinnassa käytiin keskustelua kulttuurin reuna-alueen ja keskustan välillä. Tällöin Blomstedt oletti löytäneensä ”reunalta” ja erämaasta mahdolliselta ja jopa esimerkilliseltä kansankulttuurilta näyttävää ja kansalliset ehdot täyttävää aineistoa. Myöhemmin keskustasta käsin sama aineisto kääntyi ei-toivotuksi. Valinnan teki Blomstedt, joka tuli matkan jälkeen tutkimuskirjallisuutta lukiessaan uuteen tulokseen. Hän päätteli, että Riihilehdon omintakeiset kuosit sisälsivät sittenkin vieraita vaikutteita. Myös tämän hän toi esille Hämeenlinnan Kutomakoululla pitämässään esitelmässä.

Mitä muuten tulee Sotkamon kudoskuoseihin luulen, että ne ovat vähemmän puhtaasti suomalaisia. Niiden alkuperäisin synty lienee Norjasta tai Ruotsista etsittävä, samoin kuin seudun vanhan ja hyvin alkuperäiseltä näyttävän rakennustavankin alkuperä on Norjasta kotoisin, niin ainakin otaksun prof. Friis tutkimustulosten⁴³⁷ nojalla. Oulunjokea myöten tai pohjoisjäämeren kauppareittien kautta ovat sivistysolot saaneet noista vierusmaista ulkoisia vaikutteita niin yhdessä kuin toisessakin suhteessa. Sitä ei mielestäni kuitenkaan tarvitse luulla, ettei esim. värien sommitustaito

⁴³⁴ Viittaa tässä kokoelman käsitteellä Blomstedtin ja Sucksdorffin keruumatkan aineiston kokonaisuuteen. Aineisto sijaitsee pääosin Kansallismuseon, Museoviraston, Suomen Kirjallisuuden Seuran ja Jyväskylän maakunta-arkiston kokoelmissa.

⁴³⁵ KSM. Blomstedt. Esitelmä pidetty Hämeenlinnan kutomakoululla 14.1.1895.

⁴³⁶ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 35–38.

⁴³⁷ Blomstedt viittaa J.A. Friisin *En sommar i Finnmarken Ryska Lappland och Nordkarelen* -teokseen. Stockholm 1872.

ja kuosien keksimisessä olisi paljon omaa ja suomalaisen luonteen mukaista alkupe-
räisyyttä.⁴³⁸

Edellisinä vuosikymmeninä ilmestyneen kansankulttuurin tutkimuksen pohjal-
ta asia on ymmärrettävä, vaikkakaan Blomstedt ei itse tuonut asiaa tekstissään
esille. Kun vertaan Amantan arkikudonnaisia, Jac Ahrenbergin ja Theodor
Schvindtin mallikirjoissaan 1870- ja 1880-luvuilla⁴³⁹ julkaisemia kuoseja toisiinsa
on selvää, etteivät Amantan tekstiilit yltäneet samanlaiseen koristeellisuuteen
ja ornamenttien runsauteen kuin aiemmin esitetyt esimerkit. Lisäksi yksin-
kertaisilla kudontateknikoilla valmistettuja tilkkuja olisi ollut mahdotonta jär-
jestää samaan muotosarjaan kirjomalla tehtyjen kuosien kanssa. Etelä-Karjalasta
kotoisin olevat tutkijat⁴⁴⁰ olivat omissa tutkimuksissaan esittäneet ”karjalaisuuden/
suomalaisen” ilmeisesti kotiseutunsa ja Viipurilaisen osakunnan toimialueen
kautta, ja heidän tulkintansa tuli muun muassa Käsityön Ystävien toiminnassa
yleistyneeksi yli tekijöiden kenttätutkimusalueen.⁴⁴¹ Ruotsissa arkkitehdiksi
opiskellut, Käsityön Ystävien perustajajäsen Ahrenberg⁴⁴² edusti Ylioppilasosakuntien
kansatieteellisen museon hoitajan ja sittemmin Muinaistieteellisen toimikunnan
intendentin Schvindtin kanssa ilman muuta ”keskustaa”, ja näin Amantan tilkut
tuli laajemmassa tutkimusasetelmassa arvioida kuoseina uudelleen. Blomstedt ei
kuitenkaan täysin luopunut Sotkamon kudonnaisista. Hän rinnasti matkakertomuksessa
yhden ripsiraanun geometrisen kuvion hautamuistomerkkien ja kirkon pilasterien
koristeaiheisiin, mistä syntetisoivasta oivalluksesta hän sai myöhemmin kiitosta.⁴⁴³

Myös Riihilehdon kokemus jäi elämään. Vuosi matkakertomuksen ilmestymisen
jälkeen Blomstedt piti Jyväskylässä esitelmän, jonka hän julkaisi kirjase-
nalla nimellä *Mitenkä yhteistoiminnan kautta käsiteollisuutta ja kotitaitoa maaseudulla
oli kehitettävää* (1902). Kirjase-
nalla on Riihilehdon pirtissä otetun valokuvan pohjalta tehty piirros: Amanta
Heikkinen kuto-
massa, nuori tyttö vyyhdinpuun ja vanhempi nainen rukin ääressä. Teksti
alkaa kertomuksella Riihilehdon omavaraisesta talosta, joka sopii malliesimerkiksi
maaseudun käsiteollisuuden kehittämiseksi.

⁴³⁸ Blomstedt 1895.

⁴³⁹ Ahrenberg 1878–1882; *Suomalainen ornamentiki* 1–8; Schvindt 1894, *Suomalaisia koristeita*.

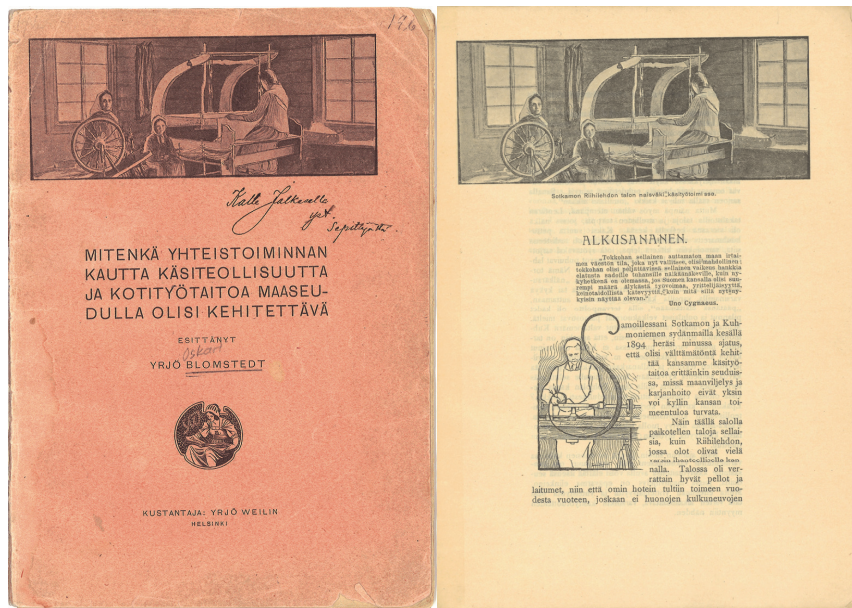
⁴⁴⁰ Ahrenberg oli lähtöisin Viipurista ja Schvindt Räisälästä.

⁴⁴¹ Etnisten piirteiden yleistämisestä Karjalan kuvauksissa. Heikkinen 1986, 69.

⁴⁴² Ahrenberg tunsi myös hyvin ruotsalaista ja ranskalaista kansankulttuurin tutkimusta ja oli itsekin toiminut suunnittelijana ja näytteilleasettajana.

⁴⁴³ Schvindt 1902, 293–299; katso myös Blomstedt 1902, 1–15.

Kuva 53 Blomstedtin kansilehti ja alkusananen ⁴⁴⁴

5.3 Renne Haverisen matkassa

Heinäkuussa 2007 kävin tyttäreni Iidan kanssa Matokankaalla. Jätimme auton peruskartassa paikoitellen näkyvän Matokangas-Markenniemi -polun ja nykyisen Lapinsalmeen menevän hiekkatien risteykseen, josta jatkoimme kävellen. Maasto oli todellakin soista ja ennen pitkää oli selvää, että minun oli heitettävä nahkakengät jalasta. Iida rämpi edessäni kangastossuissa ja punainen eväspussi selässä keikkuen. Kävellessäni itikoiden ympäröimänä ajattelin Blomstedtin, Sucksdorffin ja Rennen kulkua samaa ja monia samankaltaisia soita pitkin kahdenkymmenen kilon tamineet selässänään. ⁴⁴⁵

”Olimme äsken paripeninkulmaista Lentiiran salotaivalta samoilleet, milloin kaitoja polkuja kulkien, milloin soissa pitkin pitkospuita ponnistellen, niin että selkä oli kantamusten painosta kankeaksi käyrästynyt ja väsymys vaivuttanut viimeiset voimamme.” ⁴⁴⁶

Sitten Iida sanoi ääneen: ”Vain kontti puuttuu.” Niinpä. Iida ei ollut vielä kuulut arkkitehtien Murtoniemestä hankkimasta kontista eikä siitä, että tällä nimenomaisella taipaleella konttia kantoi Renne. Silti kuusitoistavuotias lukiolainen tiesi, miten kareliaaninen kuvasto ja tunnelma rakentuvat. Pikkuinen Ai-

⁴⁴⁴ Mitenkä yhteistoiminnan kautta käsiteollisuutta ja kotitaitoa maaseudulla olisi kehitettävä -kirjanen. Blomstedt 1902. Kuva: Timo Hautala/Jyväskylän yliopiston kirjasto.

⁴⁴⁵ Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

⁴⁴⁶ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 1.

dassaari, joka sijaitsee Matokankaan edustalla Juurikkajärvessä, löytyi ensin. Sitten pienen matkan päässä, kivikkoisessa rinteessä, erottui tiheään kasvavien lehtipuiden säännöllinen muodostelma, mahdollinen hirsikehikko, multiainen. Kurkistelimme turpeen ja heinien sisään. Löysimme maatonutta puuta ja palaneita kiviä. Ilman mahdollisuutta tarkempiin paikan, puu- ja kiviaineksen tutkimuksiin, oletimme muodostelman Matokankaan torpan jäänteeksi. Jatkoimme Matokankaalta Markenniemeen ja edelleen Blomstedtin ja Sucksdorffin etappipaikkoja seuraten Lentiiran hautausmaalle saakka.⁴⁴⁷

Päivi Rantanen kirjoittaa tutkimuksessaan *Suolatut Säkeet* (1997) Henrik Gabriel Porthanin (1739–1804) Suomi-kuvasta, tavasta juontaa suomalaisia kuvaavat attribuutit kansan elinympäristöstä. Rantasen päätelmät pohjautuvat Porthanin kahteen lehtikirjoitukseen *Om de i åtskilliga landsorter på svenska sidan boende finnar* (1793) ja *Tankar om Finlands uppodling* (1797), joiden ydinajatuksena on Montesquieun (1689–1755) teoria maaperän ja ilmaston määräävästä suhteesta ihmiseen.⁴⁴⁸ Porthanin suomalaiset asuttivat harvaan asuttua autiota ja hallanarkaa erämaata. Heidän luonteenpiirteensä, hitaus ja vahvuus, juontuivat kivisen ja karun maan työteliästä ja kärsivällisestä muokkauksesta. Umpinainen, ikkunaton pikkuisella räppänällä varustettu savupirtti kuvasi Porthanin ajatuksissa suomalaisten vähäpuheisuutta ja umpimielisyyttä. Hänen näkemyksensä mukaan ilmaston ankaruus oli karaissut suomalaiset, jotka pärjäsivät pakkasessa ilman kaulaliinaa ja kieriskelivät saunan jälkeen lumessa.⁴⁴⁹

Kuka ja millainen mies torppari Reinhold Haverinen oli ja miten hänestä tuli Matokankaan Renne, tavoiteltu ja uskollinen Venäjän Karjalan opas? Renne Haverinen ja taiteilijamatkalaiset tutustuivat toisiinsa ensimmäisen kerran Axel Gallénin ja hänen vaimonsa Mary Slöörin asettuessa taloksi Matokankaan naapurisiin Lapinsalmeen alkukesästä 1890.⁴⁵⁰ Gallénit eivät olleet Lapinsalmessa ohikulkumatalla, vaan hääpari asui Lentualla reilut kolme kuukautta.⁴⁵¹ Seuraavaksi Matokankaalle saapuivat Sparret. Kesällä 1890 Louis Sparre työskenteli ensin Sisä-Suomessa ja sitten Etelä-Karjalassa, muun muassa Joutsenossa, josta hän matkusti Nurmeksen⁴⁵² kautta Kuhmoniemen Lentualle Axel ja Mary Gallénin luokse. Toverukset työskentelivät yhdessä ja tekivät Lapinsalmesta kaksi Renne Haverisen opastamaa retkeä rajan taakse Kiitehenjärvelle.⁴⁵³ Sparre palasi kuvanveistäjä Emil Wikströmin kanssa Venäjän Karjalaan. Kesän 1892 matka kesti pari kuukautta ja oppaana oli jälleen ja itseoikeutetusti Renne Haverinen, jonka luonteen eriomaiset piirteet olivat matkalaisten tiedossa.

⁴⁴⁷ Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja. 8.7.2007.

⁴⁴⁸ Porthan 1793, *Suomalaisten asuinsijat Ruotsin puolella. Åbo tidningar*; Porthan 1797. *Ajatuksia Suomen viljelyksestä (kehittämisestä)*. Suomen kansalliskirjallisuus V 1930.

⁴⁴⁹ Rantanen 1997, 120–123; Porthan 1930 [1793], 185–186.

⁴⁵⁰ Gallen-Kallela 1965, 1.

⁴⁵¹ Häät vietettiin 20.5.1890 ja matkalle Viipurin kautta lähdettiin suoraan hääjuhlasta. Gallen-Kallela-Sirén 2005, 121. Pariskunta palasi 27.9.1890 Helsinkiin. Gallen-Kallela 1965, 4.

⁴⁵² Sparre sai käyttöönsä hevosen Rastin kestikievarista 14.7.1890 matkalla Kuhmosta Nurmekseen. OMA. Majatalopöytäkirja Rasti 14.7.1890.

⁴⁵³ Sparre 1930, 15; Mannerheim-Sparre 1951, 69, 73.

Silloin kuin Gallénin kanssa kävin Vienan Karjalassa, oli hän mukanamme palvelijana, kokkina, kantajana ja oppaana. Hän näyttäytyi tehtävissään niin eteväksi, että ajattelin heti tälle pitemmälle matkalle lähtiessäni uskoa hänelle samat tehtävät. Hän oli rehellinen, sanansa pitävä ja uskollinen, ja melkoinen määrä arkuutta ja epäluuloa, joka kuului hänen luonteeseensa, teki hänestä vain oivallimmman vartijan, mitä erämaanretkillä saattaa toivoa.⁴⁵⁴

Kolmannen ja neljännen kerran Sparre saapui vaimonsa, Eva Mannerheim-Sparren kanssa. Samoin kuin Gallénien häämatka myös Sparren pariskunnan häämatka kesällä 1893 ja ”talvileiri” 1894 vietettiin Kajaanissa, Sotkamossa, Kuhmoniemiellä ja Venäjän Karjalassa.⁴⁵⁵ Blomstedtin ja Sucksdorffin saapuessa Matokankaalle oli Venäjän Karjalasta tullut itsestään selvä tutkimuskohde ja Rennestä itseoikeutettu opas. Kalevalaiset ihmiset, maisemat ja myyttinen elämäntapa olivat saaneet taiteilijoiden omakohtaiseen kokemukseen perustuvat tulkintansa Gallénin ja Sparren maalauskailla ja luonnoksissa, Wikströmin veistoksissa ja taiteilijoiden itsensä suunnittelemien ateljeekotien arkkitehtuurissa ja esineissä.⁴⁵⁶ Blomstedt ja Sucksdorff olivat siten aiemmin kuljetuilla Karjalan runopoluilla. Myös matkalaisten suhde Matokankaan Renneen muodostui erilaiseksi kuin suhde Riihilehdon Amantan, Vuokatin kanteleensoittajan tai Repakkeen Heikin kanssa oli muotoutunut. Renneen luo tultiin ikään kuin entuudestaan tuttuun taloon.

Renne, ristimänimeltään Reinhold Haverinen syntyi 29.9.1850 Henrik Haverisen ja Stina Kyllösen perheen kolmantena lapsena Kuhmon Lentuan kylässä.⁴⁵⁷ Louis Sparre esittelee vuoden 1892 matkakertomuksen alussa ”uskollisen erämaisen ystävänsä”

Renne on noin kolmenkymmenen vuoden ikäinen, keskikokoinen, jänterä ja laiha. Hän on hiukan länkisääri ja kulkee jalkaterät vähän sisäänpäin niin kuin metsäseutu-
jen asukkaat enimmäkseen. Hänellä on jalassa saappaat ja yllään siisti karkea sarkapuku. Kaulassa paksu villahuivi. Kasvot, joista parta on ajettu pois, on pohjalaista tyyppiä, nenä pitkä ja kaunismuotoinen. Suu teräväpiirteinen, huulet ohuet ja yhteen puristetut, leuka pieni ja suippo. Silmät ovat vaalean siniset, niiden ilme avoin ja luotettava. Kasvoja ympäröi pitkä tukka, joka on korvien alta ja niskasta leikattu poikki,

⁴⁵⁴ Sparre 1930, 20.

⁴⁵⁵ Mannerheim-Sparre 1991, 97–100, 109, 115–119; Konttinen 2001, 95; Konttinen 2004 [1991], 152–154. OMA, Majatalopöytäkirja Pöyhölä 6.8.1893.

⁴⁵⁶ Emil Wikströmin Visavuori vuonna rakennettiin 1893–1894 Valkeakosken Sääksmäelle ja Axel Gallénin taiteilijakoti Kalela vuosina 1894–1895 Ruovedelle.

⁴⁵⁷ Renne Haverisen perunkirjan mukaan Viiksin kylällä, Pirilän torpassa 1898 kuolleen Renne Haverisen (1850–9.2.1898) vaimo oli Saara Lyyski. Hänellä oli kaksi tytärtä: Saara Leena ja Kaisa Maria. OMA. HisKistä löytyy kolme Reinhold Haverista, joista yksi on vuonna 1850 syntynyt Reinhold Haverinen (29.9.1850). Haverisen vanhemmat olivat Henrik Haverinen ja Stina Kyllönen, vihitty 30.4.1843. Sparren mukaan Renne oli noin 30 vuoden ikäinen 1892. (Sparre 1930, 22.) Eva Mannerheim-Sparren mukaan Renneen tyttäret olivat Kaisa ja Leena. (Eva Mannerheim-Sparre 1951, 99). Nimismies Claudelin kirjoitti Louis Sparrelle vuonna 1934 ja kertoi tutkineensa Kuhmoniemen kirkonkirjoja sekä saaneensa selville seuraavaa: Renne Henrikson Haverinen, född 29.9.1850 död 9.2.1898. hustru Saara Liusti, född 3/4 1856 i Sotkamo Socken. De har 2 barn: 1) Kaisa Maria Haverinen, född 5/6 1878 och 2) Saara Leena, född 12.10.1881. Kaisa Maria Haverinen har 31.7.1897 blivit vigd med Matias Komulainen och har de bodt i Pirilä kronatorp No 11 i Lentua by. Även Renne har vistas någon tid i nämnda torp. Eva och Louis Sparre arkiv. GLA

joten Renne muistuttaa ikään kuin keskiaikaista miestä. Hänen puutteessa ja ponnistuksissa kovettuneen ulkomuotonsa alla sykkii kultainen sydän.⁴⁵⁸

Kuva 54 Louis Sparre: Renne Matokangas, 1892⁴⁵⁹

Renne Haverinen oli naimisissa sotkamolaisen Saara Liuskin kanssa. Pariskunnalla oli kaksi tyttäretä, Kaisa Maria (1878) ja Saara Leena (1881), jotka tunnetaan muun muassa Sparren pariskunnan teksteistä ja piirroksista. Kaisa-tytär osallistui myös taiteilijamatkoille ja tiettävästi kävi Kiitehenjärvellä. Hän kulki kanta-janapuna ja apulaistyttonä Gallénin ja Sparren retkellä kesällä 1890, ja oli mukana myös kolme vuotta myöhemmin Sparren pariskunnan matkalla.⁴⁶⁰ Eva Mannerheim-Sparre tutustui Haverisen tyttöjen elämään läheltä ja kertoo heidän olleen luonteeltaan erilaisia. Kaisa tuntui hänestä vilkkaammalta ja tutustui vieraisiin nopeasti. Leena, vaikka olikin napakka peränpitäjä, istui seurassa useimmiten syrjemmällä ja vaikutti pelokkaalta. Evan mielestä Leenan katse oli merkillisen etäinen, mikä oli Rennan kertoman mukaan seurausta tytön joutumisesta metsänpeittoon.⁴⁶¹

”Leena on ollut metsän peitossa”, sanoo Renne. ”Siitä päivästä lähtien hän tietää enemmän kuin me.” Hän kertoo tytön eksyneen metsässä ja olleen kadoksissa kaksi päivää ennen kuin heidän onnistui löytää hänet seisomassa ikään kuin kahlittuna suuren petäjän luona, joka ei hellittänyt otettaan, ennen kuin isä oli lukenut jumalan-

⁴⁵⁸ Sparre 1930, 22–23.

⁴⁵⁹ Ateneumin taidemuseo.

⁴⁶⁰ Okkonen 1961, 205–206; Mannerheim-Sparre 1951, 100.

⁴⁶¹ Mannerheim-Sparre 1951, 100; katso myös Lonkila 2010, 61–62.

sanaa ja kirjoittanut taian. Leena ei koskaan tahtonut kertoa heille, mitä oli metsässä kokenut.⁴⁶²

Haverisen perheen koti, Matokankaan kruununmetsätorppa oli matkalaisten kuvaamana pieni ja harmaa torppa, ”mökki vähien”, joka sijaitsi kivikkoisella, metsän ja suomaan ympäröimällä mäellä ja näytti alakuloiselta puolittain rappeutuneiden ulkorakennusten ja muutaman laihan peltotilkun keskellä.⁴⁶³

Aidan ulkorakennusten kulmalla riippuu kuivamassa isoja petäjänkuoriliuskoja, selvä todistus, että nälänhädän aave hiipii näiden harmaiden asumusten nurkilla. Ruisleipä, jossa on tätä lisääinetta seassa, on mustaa, kuivaa, se ei pysy koossa ja siinä on kitkerä maku. Sen ravintoarvokin lienee sangen vähäinen. Tapaamme pirtissä Renne vaimon ja hänen kaksi pientä tytärtään. Elleivät jo petäjänkuoriliuskat olisi ilmeisesti todistaneet, että nälkä oli torpassa usein nähty vieras, huomasi noista surkeanlaihoista lapsista, heidän kalpeasta ihostaan ja ontoista silmistään jo ensi silmäyksellä, minkälaisessa puutteessa nämä ihmiset elävät.⁴⁶⁴

Kuva 55 Louis Sparren piirros Renne torpasta, 1892

Torpan ulkoisesta vaatimattomuudesta ja perheen niukasta toimeentulosta huolimatta monet taiteilijamatkalaiset yöpyivät Matokankaalla. Sparre ja Wikström, Sparren pariskunta, sekä Blomstedt ja Sucksdorff nukkuivat joko savupirtin lattialle sijatuissa lattiavuoteissa, niin sanotuissa lauttoreissa, tai pihapiirissä sijaitsevassa pienessä aitassa. Jälleen Louis Sparren etnografisen kiinnostuksen vuoksi tiedämme miltä Renne Haverisen torpan sisätilassa näytti.

Veistetyistä hirsistä rakennettu mökki on n.s. savupirtti, johon mennään sisälle päätyä vasten pystytetyn lautavajan kautta. Takka eli paremminkin tulisija on ovensuus-

⁴⁶² Mannerheim-Sparre 1951, 100.

⁴⁶³ Mannerheim-Sparre 1951, 99-100; Sparre 1930, 20-21; MV: KTKA, Blomstedt 1899, 22; katso myös Lonkila 2010, 61-62.

⁴⁶⁴ Sparre 1930, 20-21.

ta vasemmalla ja sen kohdalla katossa näkyy luukku, jota avataan riu'ulla, kun savu tahdotaan laskea ulos. Kalustus ei ole liioin runsas. Yhdessä nurkassa sänky, toisessa seinään kiinnitetyt penkit ja pieni, samoin seinään naulattu nurkkakaappi ristikkojalkaisen pöydän kohdalla. Matala, pieni ikkuna päästää sisään niukkaa, harmaata ja synkkää päivänvaloa. Talusvehkeitä ei näy paljoa. Pata, muutamia puisia kuppeja, lusikoita ja rukki. Sängyn kohdalla seinällä riippuu hieman vaatteita.⁴⁶⁵

Axel Gallénin maalauksessa *Pettuleivän virttä laulava tyttö*(1890) kuvataan Matokankaan naapurin, Lapinsalmen talon pirttiä, Renne Haverisen tytärtä Kaisaa sekä paikallista elämänpiiriä ja -tapaa. Mary Slöörin kirjeessä kerrotaan, että teos on nimetty Lapinsalmen ruokailutapahtuman mukaan. Mary kirjoittaa vanhemmilleen: "Kun Anni-eukko ja Kaisa-tyttö ovat syöneet pettupuuronsa, alkavat he hiljaa istuen laulaa virttä kyöneleet silmissään."⁴⁶⁶

Blomstedtin ja Sucksdorffin tutkimusmetodin, kuvasanaston keruun ja *Kalevalan* kuvitushankkeiden yhteydessä maalauksen tupainterioöri, niukat yksityiskohdat ja ruokailutapahtuma ovat kiinnostavia.⁴⁶⁷ *Pettuleivän virttä laulavassa tytössä* on useita samankaltaisuuksia Sparren maalaaman *Päivällinen*-teoksen (1891) kanssa. Lentuan kontekstissa *Pettuleivän virttä laulava tyttö* -maalauksen voi jopa nähdä kuvitukseksi Sparren kuvaukseen Rennen torpan interiööristä ja Haverisen perheen nälästä. Yhteisiä elementtejä ovat tupa, ikkuna, pöytä, puurokkipi, lusikka, pettuleipä ja tyttö.

Liisi Huhtalan *Kuu torpparin aurinko. Torppari-aihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809–1918* (1981) on tutkimus kaunokirjallisuuden torppareista. Huhtalan mukaan torpparikirjallisuuden keskeisiä aiheita ovat uudisraivaus, taistelu hallaa vastaan, iäkkään torpparin kohtalo sekä torpparin ja talonväen suhteet. Analysoidessaan *Hirvenhiihtäjiä* Huhtala erittelee torpparin keskeisiksi miljöiksi torpan sisätilan ja kartanon väentuvan. *Hirvenhiihtäjissä* seurataan sisäsuomalaisen Metsolan torpan ja sen isännän Pietarin arkea yhden päivän ajan. Eepoksen ensimmäisessä laulussa kuvataan Metsolan pirtti sisustuksineen, tarvekaluineen, asukkaineen, eläimineen ja vieraineen yksityiskohtaisesti.⁴⁶⁸

Torpass' iltanen äsken on ollut. Pintava pöytä täynn' yhä tähteit' on: läpileivänkantaja, kiuluun kaljaa, kuppeihin perunoita ja muikkuja jäänyt. Lämpöä on tupa tulvillan, yhä räiskyvä hiilus luo sulopaahdettaan yht' ympäri, sauhua kattoon sankkaa röyhättää, ett' ortten päältä sa tuskin kuivumapaikaltaan näet puureen tai pärepinkat. Ylhäällä' on savu tumma se vain, pärevalkeat alla loimottaa valoan väen ehtootöille, kun Anna toimeva torpan vaimo, jo vuodett' on tekemässä itselleen sekä miehelleen. Liki muuria huuhtoo mustaa kattilataan tytär itseksään hyräellen mielissään runojaan, ovinurkas uuttera poika, reipas mies, parivarsoilleen tömsitytteleville altaaseen hyväliitteiseen apesilppuja ahtaa.⁴⁶⁹

Metsolan, Lapinsalmen ja Matokankaan tupakuvauksien yhteiset piirteet näyttävät tukevan ajatustani taiteilijamatkalaisten "miljöömuotokuvasta", erityisesti kansan ja kuvaamisen tavasta, jota olen kanteleensoittajan ja kutojatytön ta-

⁴⁶⁵ Sparre 1930, 22.

⁴⁶⁶ Gallen-Kallela 1965, 2; Gallen-Kallela-Sirén 2005, 124.

⁴⁶⁷ Senni Timosen mukaan Pohjois-Karjalan lyriikan hallitseva ja kaikki teemat läpäisevä avainsymboli on tupa. Timonen 1989, 127–128.

⁴⁶⁸ Runeberg 1936, 5; Huhtala 1981, 30.

⁴⁶⁹ Runeberg 1936, 5 (suomennos A. Jänneksen pohjalta O. Manninen).

pauksissa hahmotellut. Tupakuvauksien samankaltaisuutta pohdittaessa on tärkeää tietää, että Louis Sparre tunki sekä sisäsuomalaisen torpan interiöörin ja elämän kansankuvatyyppeineen että itäisen ihmisen ja hänen asumuksensa. Sparre valmisti Ruovedellä kesällä 1892 J. L. Runebergin *Hirvenhiihtäjät (Älgskyttarne)*-eepoksen (1832) kuvitusta, joka ilmestyi samana vuonna.⁴⁷⁰

Rennen miljöömuotokuvan konkreettisina tekijöinä ovat taiteilijamatkailaiset yhdessä. Heidän kirjallisista ja visuaalisista esityksistään muodostuvat Lentuan asukkaiden ja erityisesti kruununtorppari Rennen miljöömuotokuvat, joita erilaiset esineelliset, toiminnalliset ja luonnon attribootit rakentavat. Hans Frommin mukaan Lönnrot käytti identifiointia ajallisen ja paikallisen kosmoksen luomisessa. Lönnrot samaisti henkilöitä ja paikkoja. Menettely oli sama, jota runonlaulajat olivat käyttäneet, ja jota taiteilijatutkijoiden aikaan ja myös nykyään Kainuussa käytetään.⁴⁷¹ Sparren ja Gallénin teokset ja niiden nimet noudattavat samaa kaavaa. Ne nostavat esiin paikan ja ihmisen elimellisen kytköksen. Gallén ja Sparre nimesivät luonnoksiaan ja maalauksiaan käyttämällä yhdistelmää, jossa kuvatun henkilön etunimi ja hänen asuinpaikkansa nimi muodostavat teosnimen. Esimerkiksi Gallénin maalaus on nimetty *Renne Matokangas* (1890), ja Sparren piirroksat ovat nimeltään *Kaisa (Matokangas) Haverinen* (1890) ja *Leena (Matokangas) Haverinen* (1890).⁴⁷² Teosnimet sisältävät, vastaavaan tapaan kuten Vuokatin kanteleensoittajan ja Riihilehdon Amantan tapauksessa, sekä taiteilijan position, miten hän on kohteensa tulkinnut että sen, miten hän toivoo teostansa tulkittavan. Nimet viittaavat taiteilijoiden etsimään suomalaisen ihmisen ideaaliin karaktääriin: salomaiden tyytyväisiin, ahkeriin ja jumalaan uskoviin eläjiin. Samalla ne viittaavat kulttuuriympäristöön, sen elettyihin ja koettuihin paikkoihin, jonka ajan käsityksen mukaan tuottivat siellä asuvat ihmiset.

Taiteilijoiden ystävän ja oppaan Renne Haverisen, hänen perheensä ja asuinympäristönsä kuvaukset ovat havainnollisia esimerkkejä siitä, miten *Kalevalan* monikerroksinen myyttisyys ilmeni ja muistiin merkittiin taiteilijamatkan arjessa.⁴⁷³ Kuvaukset sisälsivät myyttisyyttä rakentavia vastakohtapareja, ristiriitoja ja niiden ratkaisuja. Esimerkiksi asuinpaikan kuvauksissa ”kalevalainen” kaksoisvalotus on keskeinen. Lentuan järvi esitetään kauniina ja sen rannalla sijaitseva Matokangas viljelykelvottomana, kivikkoisena ja suomaan keskellä sijaitsevana mäkenä. Talonpaikan ominaispiirteet eivät kuitenkaan tunnu vähentävän sen arvoa, ja tilanne on jälleen melkein päinvastainen: kurjat olosuhteet nostavat esiin ihmisten luonteen erityisyyden ja kyvyn sopeutua luonnonympäristöön. Syrjäisessä torpassa asuminen ilmentää ”itsellismies Rennen” (kuten Blomstedt torpparia kutsui) ja laajemmin torppareihin ja talonpoikiin liitettyjä piirteitä: itsenäisyyttä, karuissa olosuhteissa selviytymisen taitoa ja yhteistä taistelua hallan haamua ja luonnon voimia vastaan. Haverisen perheellistä elämäntapaa edellytti uskonnollista, animistista ja käytännöllistä suhtautumista

⁴⁷⁰ Runeberg, *Älgskyttarne* 1892, 9. Eva och Louis Sparre arkiv. GLA.

⁴⁷¹ Fromm 1987, 20.

⁴⁷² Teokset ovat Kainuun Museon kokoelmissa.

⁴⁷³ Myyttisen tekstin toiminta katso Barthes 1994, 192–197.

ta: vankkaa uskoa Jumalan kaitselmukseen, taianomaista taitoa neuvotella luonnon kanssa ja nöyryyttä sopeutua sen kiertokulkuun. Pelottavistakin vastoinkäymisistä, kuten Leenan metsänpeitosta, voitiin selvitä Jumalan sanan, kansanuskon ja kohtalon avulla.

Sparren kuvaamat Rennen ominaispiirteet sitovat hänet metonyymisesti paikkaan, tyypittelevät hänet ja samalla toistavat teosnimien merkityksen. Sparren Renne on keskiaikaista ja pohjalaista tyyppiä, mikä kytkee miehen suomalaiseen muinaisuuteen, pitkään historiaan ja heimojakoon. Myös Rennen jalkaterien asento ja vaatetus ovat etnisiä attribuutteja. Sparren silmissä ne edustavat sisämaan kansantapaa ja kertoivat miehen asuneen lähellä luontoa ja kaukana sivistyksestä. Siisti puku ja ajateltu parta viittaisivat kuitenkin siihen, ettei Renne ollut mikään metsäläinen. Hän huolehti itsestään ja oli muinaisen ihmisen tavoin sivistynyt, johon myös hänen kauniit kasvopiirteensä, rehti ilmeensä ja pidättyväinen käytöksensä viittaavat. Rennestä tehdyt visualisoinnit kiteyttävät kirjallisten kuvausten ominaispiirteitä. Elämä Matokankaalla ja taiteilijamatkojen tarinat tiivistyvät muutamaaan erilliseen kuvaan. Kuvat Rennestä nuotiolla keittämässä, tervavenettä ohjaamassa ja puhdetöissä korostavat miehen elimellistä suhdetta asuinpaikkaansa ja erityisesti elintavan luontosidonnaisuutta ja arkaaisuutta.

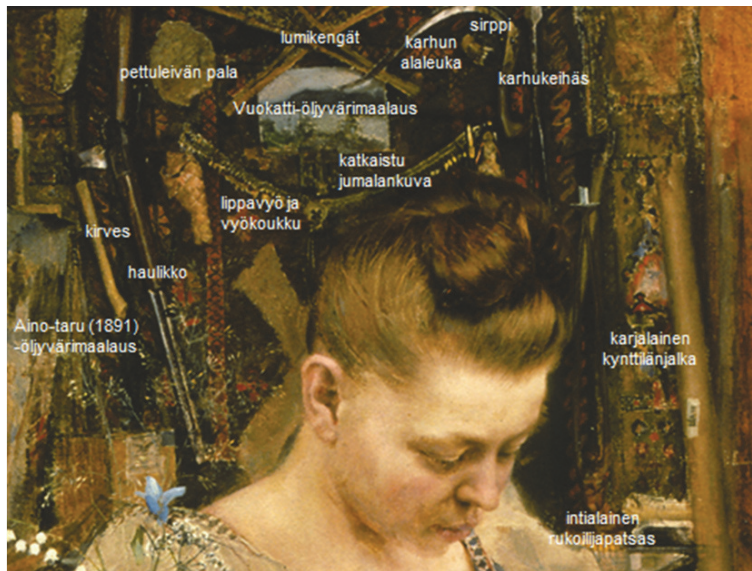
Kuva 56 Louis Sparre: Renne, 1892 ⁴⁷⁴

Gallén käytti Kainuusta ja Vianan Karjalasta kerättyjen esineellisten attribuuttien monikerroksista todellisuusvaikutusta Kuhmonniemen ja Kainuun matkan jälkeen *Madonna*-maalauksessa (1891). Öljyvärityö esittää karjalaisasuun pukeutunutta äitiä imettämässä lastaan. *Madonna* on tehty Gallénien Malmin kotona, ja äidin ja lapsen taustalla näkyvät ateljeeseen asetellut maalaukset, kansatieteelliset esineet ja matkamuiistot. Vaikka asetelma ei tiettävästi ole *Madonna*-

⁴⁷⁴ *Kalevalan kansaa katsomassa* -kirjan kuvitusta.

maalausta varten sommiteltu, sen valinta maalaukseen ei varmaankaan ole sattuma.⁴⁷⁵ Tunnistettavasti esitetyt esineet avaavat maalaukseen erityisen pienoismaailman, jonka ymmärrän toisaalta taiteilijan kodissa tapahtuvaksi tilallisen ja ajallisen todellisuuden hallinnaksi, toisaalta teoksessa kuvattuja henkilöitä sekä maalaria määritteleviksi attribuuteiksi ja maalarin kokemuksiin viittaaviksi yksityiskohdiksi.⁴⁷⁶ Janne Gallen-Kallela-Sirénin (2005) näkemyksen mukaan kokoelma kuvaa Axel Gallénin suhdetta *Kalevalaan* ja erityisesti taiteilijan tulkintaa Kainuun ja Karjalan matkalla kohdatusta kristillisestä ja pakanallisesta maailmasta.⁴⁷⁷ Asetelmaa tarkemmin katsoessani huomasin, että kuviokudotun peitetekstiilin päällä olevat esineet ovat peräisin taiteilijan eri matkoilta keräämistä muistoista.

Kuva 57 Yksityiskohta Madonna-maalauksesta ⁴⁷⁸

Gallen-Kallelan museon arkistosta ja tutkijoilta selvisi, että rukoilijapatsas on peräisin Pariisista, kun taas talvisista Sisä-Suomen retkistä muistuttavat lumikengät. Kainuulaista erämaaelämää, ihmisiä ja heidän sopeutumistaan ympäristöön kuvaavat *Vuokatti (ja Pöllyvaara)* -maalaus (1890), lippavyö⁴⁷⁹, vyökoukku, kirves, haulikko, karhukeihäs, sirppi ja pettuleivän pala. Itää, uskomuksia ja

⁴⁷⁵ Nimimerkki R. "Ett besök i Axel Galléns atelier" 1891.

⁴⁷⁶ Vrt. kirjallinen pienoismaailma. Karkama 2010, 43. Miljömuotokuvaa rakentavista yksityiskohdista katso Palin 2004, 12, 112, 127.

⁴⁷⁷ Gallen-Kallela-Sirén 2005, 133–134.

⁴⁷⁸ Helena Lonkilan mukaan piirtänyt Kristiina Välisaari.

⁴⁷⁹ Gallen-Kallela-Sirén on Iivar Kempin (1978) mukaan nimennyt vyön Etelä-Karjalassa 1850-luvulle saakka naisen asuun kuuluneeksi lappavyöksi. Tiedossani ei ole metallihelallisia vieraalaisten naisten vöitä. Sen sijaan kainuulaisen miehen pukuun kuului pohjalainen helavyö ja naisen pukuun avainkukka, jotka ulkomuodoltaan muistuttavat maalauksen esineitä. RIHMA. KaiM.

jumalia asetelmassa edustavat maalaus *Aino-taru* (1891), karjalainen kynttilänjalka, taikapussi välineineen, karhun alaleuka ja Maryn nutturan yläpuolelle asetettu katkaistu Jumalankuva sekä metallinen risti-ikoni, joka on peräisin Huosiosta.⁴⁸⁰ Talo on sama, jossa Blomstedt ja Sucksdorff vierailivat ennen rajanylitystä.

Palaan takaisin Gallénin *Pettuleivän virttä laulavaan tyttöön* ja erityisesti pettuleivänpalaan. Rennen Kaisa-tytär istuu käsissään pettuleivänpala, josta on *Madonnassa* tullut ihmisen ja hänen kulttuuriympäristönsä välittäjä ja todellisuusaines, joka ei näin tulkittuna vaikuta kuolleelta ja laimealta.

Kuva 58 Gallén. Pettuleivän virttä laulava tyttö. Taustalla näkymä Lapinsalmen talon katolta⁴⁸¹

Blomstedtin ja Sucksdorffin keräämän aineiston, tallenteiden tihentymien ja Kangasmallitaulun tulkinnan kannalta Sparren ja Gallénin teosten esittämä malli on merkittävä. Taiteilijoiden todellisuusaineistot on mahdollista jäsentää Blomstedtin kanteleensoittaja Juho-Pekka Komulaisen aineistoa tai kutojatyttö Amanta Heikkisen tapauksia vastaavalla tavalla. Erilaisten attribuuttien monikerroksellinen suhde luontoon, ihmisten elinympäristöön, taiteilijamatkan tapahtumiin ja kokemuksiin sekä ajallisiin ulottuvuuksiin on ilmeinen.

Mutta voiko leivänpala toimia välittäjänä? *Pettuleivän virttä laulavan tytön* kontekstissa leipä viittaa sekä torpparin arkiseen toimeentuloon, hengissä sel-

⁴⁸⁰ Maryn puvusta ja itäisten attribuuttien tulkinnasta Gallen-Kallelan Mary-maalauksissa, katso Lonkila 2011, 24–30.

⁴⁸¹ Gallén: *Pettuleivän virttä laulava tyttö* (1890). Lauri ja Lasse Reitzin säätiö. Kuva Matias Uusikylä. Taustan kuva: Näkymä Lapinsalmen talon katolta. Heikki Rytkölä. Kainuun Museo.

viämiseen että kristilliseen elämäntavomukseen ja symboliikkaan.⁴⁸² Museoesineiden reliikkimäisyydessä ja valokuvankaltaisuudessa, merkityksessä ”tä-mä-on-ollut”, pettuleipä on erityisen painava ja koskettava. *Kalevalan* animistiseen materiaaliseen maailmaan liitettäessä petunpalan intensiteetti ei suinkaan vähene, vaan se vielä tihenee. Sparre kertoo matkakertomuksessaan *Kalevalan kansaa katsomassa* (1930) erinomaisen esimerkin toisesta viljasatoon liittyvästä esineestä. Gallén ja Sparre olivat hankkineen Huosiuksesta ”katkaistun Jumalankuvan”, joka on metallista valettu risti-ikoni⁴⁸³. Ikonista kerrotun tarinan mukaan kyse oli siitä, että talon isäntä oli rukoillut Jumalalta viljapellolleen sadetta. Kun sadetta ei kuulunut ja nälkä uhkasi, oli mies purkanut pettymystään katkaisemalla ristin ja samalla Jeesuksen pään. Ikoni ei ollut kuullut hänen rukoustaan.⁴⁸⁴ Tapahtumasarja on varmasti hämmästyttänyt ja mietityttänyt Gallénia ja Sparrea. Isännän asenne ikoniin vaikuttaa ristiriitaiselta. Välillä hän suhtautui Jumalankuvaan kristillisesti, toisinaan maagisesti ja lopulta varsin käytännöllisesti.

Renne Haverisen Matokangas ja suomenpuoliset karjalaiskylät⁴⁸⁵ tiedettiin tervan ja pettuleivän maaksi, kiinnostavaksi kulttuurien vaihdanta-alueeksi sekä Suomen ja Venäjän rajaksi. Kuhmon Lentua oli tunnettu aikaisempien taiteilijoiden matkakertomuksista, aineistosta ja teoksista. Se oli levähdys- ja työskentelypaikka, jossa valmistauduttiin Venäjän Karjalan erämaavaelluksia varten. Se myös kiinnitti Kiitehelle matkanneiden kareliaanien matkat konkreettisesti toisiinsa. Lentualla ei matkakertomuksessa jätetä lukijalle yleistiedolla täytettävää aukkoa vaan paikasta kerrotaan Venäjän Karjalan kävijöiden risteysasemana. Blomstedtin ja Sucksdorffin käsikirjoituksessa Lentuasta puhutaan viitaten Gallénin ja Sparren matkoihin ja tapaamisena Sparren suositteleman oppaan Renne Haverisen kanssa. Matokankaalta aloitettiin taiteilijamatkan jäljittely konkreettisesti: järjestettiin laukut ja Murtoniemestä ostettu tuohikontti ja uskottiin retki torppari Renne Haverisen johdettavaksi. Matokankaalta alkaen Blomstedt ja Sucksdorff seurasivat Gallénin ja Sparren aikaisempia askelia ja käyntikohteita Kultalähteen rajanylityspaikan ohi aina Miinoaan ja Nokeukseen saakka.⁴⁸⁶

Kuva-aineiston monitulkintaisuus ja tulkinnan eri kerrokset näyttäytyvät erityisesti Lentalta kerätyissä aineistoissa. Blomstedtin ja Sucksdorffin Lentu esitetään tallenteina, joilla on metonyyminen suhde todelliseen paikkaan ja myös juuri tähän tiettyyn paikkaan kiinnittyneisiin aikaisempiin metaforisiin tulkintoihin.

⁴⁸² 1. Kor. 10:16–17.

⁴⁸³ Aivi Gallen-Kallelan yksityiskokoelma.

⁴⁸⁴ Sparre 1999, 26.

⁴⁸⁵ Kuivajärvi, Hietajärvi ja Rimpi ovat ainoat Suomen puoliset vienankarjalaiset kylät. Laatokasta pohjoiseen päin Stolbovan rauhan raja (1617–1621) on ollut samoilla seuduilla 1600-luvulta alkaen. Ignatius 1880, 59.

⁴⁸⁶ Wäre (1991, 158) toteaa ” Venäjän puolelle siirryttiin Gallenin, Sparren ja Wikströmin käyttämää tietä Kuhmon Lentiirasta Akonlahteen ja Miinoaan.” Gallenin tiedetään käyneen Miinoassa. Sparren ja Wikströmin retki jatkui Kiitehenjärveltä, Luvajärvelle, Kiimasjärvelle ja Nokeukseen, josta Sparre ja Wikström kääntyivät pohjoiseen ja Blomstedt ja Sucksdorff Nuokkijärven yli Tsirkkakemiin.

6 KERUUAINIESTOT KANSALLISEN KATEGORIANA

Keruuaineistot kansallisen kategoriana -luvussa syvemmän edellisessä luvussa tarkastelemieni Vuokatin kanteleensoittajan, Riihilehdon kutojatyön ja Matokankaan oppaan tapausten pohdintaa jäsentämällä niitä kansallisen ominaispiirteistä rakentuvana kategoriana. Tällä tarkoitan kansallisen esittämisen tapaa, jossa kansallinen rakentuu paikan, ajan, ihminen yksilönä ja ryhmän jäsenenä keskinäisistä suhteista sekä suodattuneena Blomstedtin ja Sucksdorffin tulkinnan läpi. Kansallisuuden näkeminen sosiaalisena kategoriana on tutkimuksessani väline jäsentää 1800-luvun lopun taiteellista ja tieteellistä maailmankuvaa, jonka oletan vaikuttavan museaalisen ja kulttuuriperintöä koskevan ajattelun taustalla milloin tiedostetummin ja milloin totunnaisemmin käytettynä.

Käytän kansallisen kategorian -käsitettä ajattelu- ja jäsenystavasta, jolla ihmisen suhdetta historiaan, aikaan, ympäristöön, itseensä, ja toisiin ihmisiin kuvattiin 1800-luvun taiteissa ja tieteissä.⁴⁸⁷ Kansallisen kategorian -ajattelutapa on ollut suomalaisen kirjallisuuden ja kuvataiteen tutkimuksen kohteena. Tällöin kansallisen ja taiteen suhdetta on problematisoitu eri tavoin. Ongelmaa on käsitelty sekä tutkimuskohteen että tuloksien kannalta. Esimerkiksi edellä mainitsemani Liisi Huhtalan tutkimus *Kuu torpparin aurinko. Torppari-aihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809–1918* (1981) käsittelee torpparikysymystäikaunokirjallisuuden Suomi-kuvissa. Ville Lukkarisen ja Annika Waenerbergin teoksessa *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan* (2004) tarkastellaan kuvantekijöiden erilaisia suhteita paikkaan ja maisemaan. Teoksessa pohditaan myös sitä, ovatko tietyn aikakauden työt lähtökohtaisesti luettava kansallisiksi. Ritva Wäre purki tutkimuksessaan *Rakennettu suomalaisuus. Nationalismi viime vuosisadan vaihteen arkkitehtuurissa ja sitä koskevissa kirjoituksissa* (1991) 1890-luvun kansallisen kertomusta metodologisesti valitsemalla perinteisen kronologisen jäsenyyksen sijaan tekstuaalisen ja aineistokeskeisen tarkastelutavan sekä esittämällä

⁴⁸⁷ Seväsen mukaan kansallisen kategorian on sisällynyt yleisemmin yhteiskuntatieteiden ja humanististen oppi-aineiden jäsenystapoihin. Aina ei ole kysymys nationalistisen ideologian ylläpitämisestä, mutta tällöinkään ei ole luovuttu kokonaan kansallisen kategoriasta. Sevänen 1999, 15.

tutkimusraporttinsa ilman syy-seuraussuhteita korostavaa historiallista narratiivia.

Tarkoitukseni ei tässä yhteydessä ole kuitenkaan eritellä sitä, millainen ymmärrys ajasta, paikasta ja yksilöstä tai ihmisryhmästä oli 1800-luvulla tai millainen se on nyt, tai olivatko silloiset maailmankuvalliset käsitykset yhteneviä tai eriäviä tämän päivän ajattelun kanssa. Sen sijaan haluan tutkimuksellani hahmottaa 1800-luvun aikana rakentunutta kansallisen käsitettä heritologian ja kriittisen museotutkimuksen näkökulmasta ja pohtia kuinka tätä kategoriaa tuotettiin ja käytettiin. Kulttuuritutkimuksellisesti ja museologisesti on erityisen kiinnostavaa pohtia kategorian sisältöjen ja muotojen kokonaisuutta. Onko löydettävissä itsestään selviä ja myytinomaisia käytäntöjä ja muotoja, jotka ovat myöhemmissä tulkinnoissa siirtyneet suomalaisten kulttuuri- ja luonnonperinnön sekä musealian luonnollisena ymmärretyiksi tekijöiksi? Pelkistäen hahmotellen sitä, miten tutkimusmatkan tilanteessa ihmisen suhdetta aikaan ja paikkaan sekä toisiinsa ja itseensä jäsennettiin ja kuinka ne kansallisen yhteydessä saavat erityisiä erontekoja ja jäsennyksiä luovia painoarvoja.

6.1 Vedenjakajien Suomessa

Kartografinen paikantaminen oli tutkimusretkeläisille ja kansallisen Suomen rakentajille tärkeä tapa hahmottaa ja piirtää esiin isänmaata. Maan kartoittaminen ja elinolosuhteiden kuvaaminen ja siihen käytetty metodi olivat saavuttaneet Wienin (1873), Pariisin (1878) Venetsian (1881) ja Lontoon (1895) näyttelyissä palkintoja sekä kunniamainintoja.⁴⁸⁸ Kartografisella tutkimuksella oli myös vahva yhteys Suomen muinaismuistoyhdistykseen. Tilastollisen toimiston johtaja, senaattori K. E. F. Ignatius toimi sekä Suomen Muinaismuistoyhdistyksen puheenjohtajana että oli perustamassa Suomen historiallista seuraa ja Suomen maantieteellistä seuraa.

Suomen ensimmäinen yleiskartta *Karta öfver Finland* ilmestyi vuosina 1864–1873 C. W. Gyldénin johdolla, ja heti perään painettiin erillisinä karttalehtinä I. J. Inbergin *Suomen Suuriruhtinaanmaan kartta* (1875) ja *Suomen rautatie ja matkailukartta* (1878), joista ainakin ensimmäinen edusti aikakautensa parhaimmistoa myös kansainvälisesti vertailtuna⁴⁸⁹. Tästä huolimatta Suomen pohjois- ja itäosat ja erityisesti Venäjän Karjala olivat puutteellisesti tunnettuja ja vanhoissa kartoissa esiintyi virheellisyyksiä.⁴⁹⁰ *Suomen yleiskartasta* otettiin kuitenkin aika-ajoin uusia painoksia, joihin tehtiin myös korjauksia. Blomstedtin ja

⁴⁸⁸ Huhtamies 2008, 302; Katso Rikkinen 1993.

⁴⁸⁹ Katso Rantatupa: <http://www.vanhakartta.fi/historialliset-kartat/yleiskartat/-suomen-yleiskartta-1864-1873>.

⁴⁹⁰ Savander 1899, 3; Rikkinen 1993.

Sucksdorffin käytössä oli mitä ilmeisimmin myös *Suomen Yleiskartan D4* (1893) tuorein mahdollinen painos, joka ilmestyi värillisenä.⁴⁹¹

Kuva 59 Suomen yleiskartan lehti D4, 1893⁴⁹²

Kansainvälisen Suomi-kuvan rakentamisen lisäksi karttoja levitettiin koteihin ja siten tekemään kotimaata ja sen karttakuvaa tunnetuksi. Esimerkiksi *Kansanvalistuseuran kartaston*⁴⁹³ toivottiin leviävän niin laajalle kuin mahdollista ja kehityksen tueksi karttoihin lisättiin sanomalehdissä usein käytettyjä paikannimiä.⁴⁹⁴ Tutkijalle kartat, matkaoppaat ja matkakirjat olivat sekä apuvälineitä että kriittisen tarkastelun kohteita. Niistä etsittiin neuvoja, reittejä sekä maantieteellisesti ja kulttuurisesti kiinnostavia kohteita, joita retken aikana ja jälkeensä pyrittiin omien havaintojen avulla kommentoimaan ja täsmentämään.

Maisemallisesti ja maantieteellisesti kiinnostava paikka, esimerkiksi raja, vedenjakaja, vesistö tai vuori, synnytti Blomstedtissa ja Sucksdorffissa erityistä valppautta ja matkan edistymistä paikannettiin maantieteellisten sijaintien avulla. Retken ensimmäiset piirrokset tehtiin tällaisella merkitykselliseksi tiedetyllä paikalla, jossa Suomenselkä erottaa Savon ja nykyisen Kainuun toisistaan.

⁴⁹¹ Käsitykseni perustuu Blomstedtin muistiinpanoihin. Blomstedt merkitsi muistikirjaansa talonniksi usein sekä tilan paikallisen nimen että karttaan merkityn talon nimen, joista useimmat esiintyvät muistiinpanoissa vuoden 1893 asussa.

⁴⁹² Yksityiskohta. Maanmittaushallitus.

⁴⁹³ *Kansanvalistuseuran pieni kartasto: 10 karttaa; Kansakoulujen tarpeeksi*. 1891.

⁴⁹⁴ Kosonen 2000, 356.

Hattulan ja Illun kestikievarit sijaitsevat Suomenselän⁴⁹⁵ vedenjakajalla, jota myös Kuopion ja Oulun läänien raja noudattelee. Paikka tunnettiin tärkeänä rajana ja pysähtymisen arvoisena paikkana, josta turisti saattoi nähdä kahden vesistön alueelle ja kahteen maakuntaan sekä kurkistaa aitoon savupirttiin.⁴⁹⁶ Näistä merkittäviksi ja kansallisiksi ymmärretyistä havainnoista arkkitehdit eivät mainitse matkakertomuksessa sanaakaan, eivätkä piirrä juuri mitään. Sen sijaan ensimmäisiksi kohteeksi valitaan kainuulaisen poskiaitan yksityiskohta, nurkkakonsoli, jota kaikki Murtomäellä tehdyt erilaiset piirroksot esittävät. Pieni vihje *Matkasuuntia Suomessa* -oppaan tekstiin kuitenkin löytyy, koska yksi nurkista on nimetty *Stugknut* (tuvan nurkka). Kuitenkaan se ei ole oppaassa mainitun talon nurkka vaan tien toiselta puolelta Illun talosta.

Turistikohteiden kuvaamista jättäminen toistuu matkan kuluessa useissa kohteissa, joten matkan kuvaus näyttää maantieteelliseen ja matkailulliseen aika-ajasta nähden aukkoiselta. Esimerkiksi *Matkasuuntia Suomessa* -vihkosen, Louis Sparren *Nuori Suomi Joulualbumin* Kajaani -artikkelin (1893) ja I. K. Inhan teksteistä tutusta Kajaanista, Pöllyvaarasta ja laivamatkasta Vuokattiin on muistiinpanoihin jäänyt vain aiemmin kerrottu maininta tarpeellisista ostoksista ja laivamatkasta. Menettelyn voi ajatella johtuneen pyrkimyksestä käyttää matkaa ja tallennusresurssi tarkoituksenmukaisesti välttämällä toistoa sekä aieman ja tiedossa olevan matkakirjallisuuden jäljittelyä. Turistikohteita ja niiden kuvaamista pyrittiin välttelemään myös siitä syystä, ettei niissä uskottu olevan mahdollisuutta olla syvässä kosketuksessa kansan kanssa. Louis Sparre toteasi ajatuksen ääneen raportoidessaan Itä-Suomen matkastaan *Päivälehdessä* lokakuussa 1890.⁴⁹⁷

Yleensä olen koettanut välttää "turistina" matkustamista ja mahdollisimman vähän seurata kaikkitietäviä ja asiantuntevia matkakirjoja. Kun tahtoo todella nähdä ja tuntea maata, näyttää minusta tällainen matkustustapa epäkäytännölliseltä ja epäkiitolliselta. Turistia houkuttelee ja johtaa mukavat kulkuneuvot ja hän tulee harvoin jos milloinkaan välittömään yhteyteen kansan oimittusen ja sisäisen elämän kanssa.

Joka tapauksessa Yrjö Blomstedt ja Victor Sucksdorff olivat tietoisia, että tohtori Ramsay tulee käsittelemään Kajaanin nähtävyyksiä: koskia, linnan raunioita, Pöllyvaaran näkötornia, Renforsin tehdasta, Lönnrotin majaa sekä Vuokatin ja Kuhmoniemen reittiä seuraavassa matkakirjassaan perusteellisesti.

Maantieteelliseltä kannalta vuorilla samoin kuin vesistöillä on kuitenkin erityistä merkitystä. Kansoilla (etnisessä mielessä) ja myös kansallisvaltiolla ajateltiin olevan luonnolliset rajansa, jotka myötäilivät parhaimmissa ja vakaimmissa tapauksissa vuoristoja ja vesistöjä.⁴⁹⁸ Ajattelutapa on tunnistettavissa myös suuruudenhiljennän rajoja määriteltäessä ja sen sisäisiä ryhmittelyjä jäsennettäessä. 1800-luvun toisella puoliskolla oli tapana merkitä karttoihin eri nimisiä harjumuodostelmia, maanselkiä, joilla jäsennettiin luonnon ja kulttuurinolosuhteiltaan erilaisiksi ymmärrettyjä alueita ja niiden välisiä yhteyksiä.

⁴⁹⁵ Suomen maantiede kansalaisille 1–2 (1880–1890); *Karta öfver Finland* (1864–1873).

⁴⁹⁶ *Matkasuuntia Suomessa* 1890 [1986], 140–141; katso myös Ignatius 1880, 195.

⁴⁹⁷ Sparre 1890, 2. *Päivälehti* 7.10.1890.

⁴⁹⁸ Ignatius 1880, 58–59.

Maanselkien merkitys korostuu muun muassa Inbergin *Suomen Suuriruhtinaanmaan kartassa* ja Ignatiuksen *Suomen maantiede* -teoksessa. Kansallisromanttisesta kirjallisuudesta ja runoudesta löytyy runsaasti esimerkkejä. Yksi 1800-luvun lopussa tunnetuista esityksistä on Arvi Jänneksen (Arvid Genetz, 1848–1915) *Väinölän lapset* (1889), jossa Maanselän harjanteet pilkkovat kansaa, maata ja Sammon juurta.

--

ja Maanselän harjanteet
ne halkoo Suomea suurta,
ne pilkkoo kansaa sen,
ne katkovat Sammon juurta,
ei juurru se uudelleen:

--

ei Aunus, Vepsä tunne,
kust' Eestein kulkee tie,
ei Karjala tiedä, kunne
jo Kainuu häipynyt lie.⁴⁹⁹

Maanselkiin perustuva ajattelutapa asetettiin tieteellisen kritiikin kohteeksi *Suomen Kartastossa* (1899), joka pohjautuu useiden vuosikymmenten tieteelliseen valmistelutyöhön. Kartaston toisen karttalehden, joka nimetty *Korkeussuhteet*, selitystekstin kirjoittanut geologi Jakob Johannes Sederholm (1863–1934) piti tarpeellisena puuttua asiaan ja korjata virheellisenä pitämäänsä ajattelua. Hänen mukaansa maanselkien korostaminen kartalla ei ollut perusteltua. Aikaisempi näkemys oli perustunut vesistöjen käyttöön kulkureitteinä ja tästä syntyneeseen tarpeeseen esittää vedenjakajat. Sederholmin mukaan maanselät eivät olleet yhteydessä todellisten vuorimuodostelmien esiintymiseen. *Suomen kartastossa* asia on korjattu vastaamaan todellisia maanpinnan korkeussuhteita. Kyseessä oli siten merkittävä muutos Suomen karttakuvan paradigmassa:

-- ensi silmänluonnilla karttaan huomaa sen suuresti poikkeavan vanhemmista korkeuskartoista ja meillä yleisesti vallinneista korkeussuhteiden käsityksistä siinä, että ne pitkänkapeat harjut eli maanselät, jotka löytyvät poikkeuksetta kaikissa Suomen kartoissa, paitsi R. Hultin viimeisessä koulukartoissa ovat tästä kartasta kokonaan kadonneet.⁵⁰⁰

Karttakuvan muutos ajoittui Kainuussa hyvin yksiin alueen modernisaatiokehityksen kanssa. Kajaani sai 1900-luvun alussa rautatien, opettajaseminaarin ja puutavarayhtiön. Tieteellinen näkemys ei saavuta kuitenkaan kaikkia. Maastos-

⁴⁹⁹ Arvi Jännes, Arvid Genetz (1848–1915) *Väinölän lapset* 1889.

⁵⁰⁰ Sederholm 1899, 2.

sa, matkakirjallisuudessa, maantieteen opetuksessa ja kansallisromanttisessa ajattelussa maanselät ja 1800-luvun toisen puoliskon alueellisen jäsenyyksen jäljet ovat kuitenkin nähtävissä ja luettavissa. Esimerkiksi I. K. Inha kirjoittaa Suomenselän vaikutuksesta maastoon, matkailijan havaintoihin ja tunnelmiin sekä Kajaaniin mentäessä että sieltä tultaessa. *Kansanvalistusseuran albumissa* (1906) Inha tekee matkaa Oulusta Iisalmeen, ja kertoo Kajaanin tuomasta ensivaikutelmasta. *Suomen maisemia* (1909) teoksessa Inha pohtii siitä, kuinka rautatien valmistuminen tulisi muuttamaan Kajaanin ja matkustamisen tuottamaa kokemusta. Tässäkin kirjoituksessa on nostalgisia sävyjä ja Inha muistelee Kajaani-Iisalmi-reittiä ilmeisellä kaipauksella:

Palatessani noilta matkoilta, ajaa retuuteltuani rattailla pitkän erämaamatkan, joka erottaa Kajaanin Iisalmeesta, olen aina tuntenut elävän herätyksen nähdessäni vedenjakajalla kaameassa sydänmaassa lääninpatsaat ja kohdatessani heti ensimmäiseksi Savon puolella lämpimän lepikkoahon. Muistan aina, kuinka lauhkeina ja vienoina avautuivat Porovesi ja Iisalmen järvet, miten maiseman syvä sinervyys, auringonlaskun lämpöisemmät värit, viljelyksen lauhduttamat seudut savuautereineen, muistomerkit urhojen haudoilla ja muistot taisteluista, jotka paikkoihin liittyvät, silloin vaikuttivat verestyneeseen tunteeseeni ja herättivät uusia ajatuksia. Ehkä sitä ei huomaa, ken rautatiellä nyt kulkee tuon taipaleen, ja tuskin viitsii Iisalmella edes pysähtyä; minun matkamuiistoistani se on kauneimpia. Se on syventänyt käsitystäni etelän viljelysmaista ja opettanut niissä huomaamaan puolia, jotka elämän jokapäiväisyydessä muutoin välinpitämättömyyteen suodattuvat.⁵⁰¹

Blomstedtin ja Sucksdorffin tehdessä matkansa nykyinen Kainuu käsitettiin eri selkien, Kainuun selän, Maanselän ja Suomenselän rajaamasta alueeksi, jota Sotkamon selkä leikkaa.⁵⁰² Murtomäki oli tunnettu paikka jo 1600-luvulla⁵⁰³ ja sen maisemallinen, matkailullinen ja muinaismuistollinen merkitys olivat Blomstedtille ja Sucksdorffille ilmeisen selviä. Matkalaiset olivat ylittäneet Suomenselän⁵⁰⁴ ja saapuneet savupirttien erämaaiseen Suomeen. Paikasta ja elämästä myös tiedeyhteisöä oli aiemmin informoinut Adam Mikkonen, jonka Muurahaisille kirjoittama tiedonanto oli päivätty Illussa.⁵⁰⁵ Murtomäki oli kuitenkin maantieteellisesti, matkankulun sekä Savon ja Pohjanmaan kulttuurialueiden välisen rajan vuoksi merkittävä paikka. Kokemus paikannettiin ja sen tunnettua sisältöä lisättiin viittauksella aittoihin. Näin ymmärrettynä nurkkakonsolista ja aitoista tuli merkkejä Suomenselän ylittämisestä, muistoja käydystä kohteesta ja arkkitehtien omista huomioista siellä.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ Inha 1909, 388; Inha 1906, 175.

⁵⁰² Ignatius 1880, 192–196.

⁵⁰³ Paikka mainitaan useissa kartoissa. Esimerkiksi *Tabella Geographica Caiania* -kartassa, jossa on kuvattu Pietari Brahen läänitystä.

⁵⁰⁴ Suomenselkä ja Maaselkä ovat jääneitä Karelideista, joka on Karjalan tasavallasta (Venäjä) Itä- ja Pohjois-Suomen kautta Ruotsiin jatkuva muinaisvuoristo ja osa Svekokarelideiksi nimettyä vuoristoa. Geologian sanasto, <http://www.geologia.fi/>.

⁵⁰⁵ Mikkonen Adam, Asuinrakennuksista. Kajaanin msk. 1893. FÖL 16s. E7. Mikkonen vastasi kaikkiaan yhdeksään Muurahaisten kyselyyn. Katso Haltsonen, S & Tunkelo E.A. 1938, 68–69.

⁵⁰⁶ Vrt. Pearce 1992, 15–17, 24–27; Pomian 1990, 29–34.

6.2 Sydänmaan näkymiä

Korkealta avautuva maisema oli yksi 1800-luvun tavoista jäsentää ja esittää kansallismaisemaa. Maisema ymmärrettiin kartan tapaan avoimena kuvana, jossa voitiin nähdä ja tulkita informatiivisia, esteettisiä ja ideologisia teemoja.⁵⁰⁷ Maisema oli kuva luonnon ja kulttuurin suhteesta, kansan elinehdoista ja toisiinsa myös ajankohtaisesta poliittisesta tilanteesta.⁵⁰⁸ Vuokatin kanteleensoittajan koti, Jäätiö-Kohveron talorykelmä sijaitsi maantieteellisesti ja matkailullisesti kiinnostavassa solmukohdassa. Vuokatista lähtivät kestikievereilla varustetut kesä- ja talvitiet kaikkiin pääilmansuuntiin ja laivareitit länteen ja itään. Vaarajonon pohjoispäässä sijaitsevasta Pöllyvaarasta oli 1800-luvun lopulla kehittynyt lähes Kolin ja Puijon veroinen näköalapaikka, mitä kasvatti sivistyneistön aikaisempi ja erityisesti turismin, matkakertomusten ja Karjalan matkojen ansiosta lisääntynyt kiinnostus.

Vuokatin näköala on kuin laaja kartta. Lännen puolen täyttää Nuasselkä jatkoineen Kajaania myöten, itäpuolella mutkailee kangasmaisen keskellä kapeita vesistöjä Kuhmoa kohti. Muuan syrjävesistö kiertää tälläkin puolella Vuokatin, joten se on aivan vetten keskellä. Kun on selkeä sää, niin voi näköalasta lukea luonnon suuremmat piirteet kuin avoimesta kirjasta.⁵⁰⁹

Etukäteen saadut tiedot ja matkakertomusten Vuokattia kuvaava kansallinen kuvasto eivät ilmeisesti tehneet paikasta omakohtaisen tutustumisen arvoista ja tilanne saattoi olla jopa päinvastainen. Kallista aikaa ja negatiiveja ei ehkä halluttu kuluttaa entuudestaan tunnettujen maisemien ja turistikohteiden kuvaamiseen. Käsikirjoituksessa Blomstedt suhtautui Vuokattiin kuten Murtomäkeen ja kertoi, että Vuokattia poikettiin katsomaan sattumalta ja tohtori Ramsayn ehdotuksesta.⁵¹⁰ Samassa yhteydessä hän kuitenkin kertoo matkalaisten yllättyneen ja aloittaneen tutkimusmatkan juuri Vuokatista. Blomstedtin sanoja mukaillen järjestetympi, perinpohjaisempi ja varsinainen tutkimusmatka alkoi oikeastaan vasta Sotkamossa Jäätiön ja Kohveron taloissa, tuon laajasta ja mahtavasta näköalasta kuuluisan, luonnonihanan Vuokatin vuoriston juurella.

⁵⁰⁷ Romantiikan maisemakuvastosta matkakirjoissa katso Lassila 2000, 14–15.

⁵⁰⁸ Lukkarinen & Waenerberg 2004, 115.

⁵⁰⁹ Inha 1909, 377.

⁵¹⁰ Kyseessä on ilmeisesti myös tapa argumentoida matkasuunnitelmasta tehtyä poikkeusta. Ramsayn ehdotus oli ilmeisesti hyvä syy viipyä Vuokatissa suunniteltua kauemmin. Olisi oikeastaan ollut pikemminkin erikoista jos Blomstedt ja Sucksdorff olivat sivuuttaneet Vuokatin ja siltä avautuvat maisemat. Aineisto tukee käsitystäni. Muistikirjassa on maininta hevoskyytimaksusta Puijon näköalatornille. JyMA

Kuva 60 Jäätiönlahti Vuokatilta, taustalla Naapurinvaara⁵¹¹

Mahdollisesti juuri Vuokatin vaaralle kapuaminen ja sieltä näkyvä maisema avasivat tutkija-taiteilijoiden ja kulttuuriympäristön välisen vuoropuhelun. Pölyvaaralta saattoi nähdä Jäätiön ja Kohveron talon tarkan sijainnin, eri suuntiin johtavat reitit, sekä luonnon ja ihmisen muokkaaman ympäristön. Tallenteissa vuoropuhelu maiseman kanssa näkyy metodologisena valintana ja tutkijan asennon piirtymisenä muistiinpanoihin.⁵¹² Jäätiö-Kohveroa ympäröiviltä vaaroilta avautuvat maisemat siirtyvät asemapiirrokseen ja valokuviin kuvakulmina, kuvaamisen kohteina ja eri näkökulmien ja painotusten välisenä liikkeenä. Tohtori Ramsayn *Suomi matkaoppaan* kuvaus etenee tarkkailijan lähimaisemasta kohti kaukomaisemaa ja näköpiirin rajaa:

Tuolta melkein ylös asti metsäiseltä vuoren huipulta, on mitä ihanin näköala seudun ja vesireittien kiemurtelevain kulkuväylien yli; lähinnä kohtaa silmä läheiset metsärinteet ja järvet, kauempana laajenevat vedet, kaukaisessa etäisyydessä loppumattomien metsämaiden ympäröimänä, jotka joka puolella siintyyvät ilman rantaan.⁵¹³

Jäätiö-Kohverosta piirretyt tallenteet näyttävät havainnollisesti, kuinka eri keskustelut, tekstuaaliset esitykset ja niiltä lainatut merkitykset voivat piirtyä tiettyyn paikkaan ja heijastua paikan tulkinnoissa takaisin. Samaan tapaan kuin 1890-luvun maisemäkäsitys, paikallisten ihmisten ympäristösuhde ja arkkiteh-

⁵¹¹ Kuva Helena Lonkila 28.7.2010. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

⁵¹² Maiseman sisäinen katsoja, jonka maalaus rakenne tuottaa. Lukkarinen & Wænerberg 2004, 93.

⁵¹³ Ramsay 1895, 356.

tien kuviteltavissa olevat asennot ilmenevät konkreettisina kuvakulmina pihapiiriin, näkyvät kulttuuriperinnön valinnasta käydyt keskustelut ja niiden käsittelyprosessi (määrittely, eronteko ja yhdistely) tallenteiden sisäisinä, keskinäisinä ja ulkopuolisina suhteina.

Vuokatissa arkkitehtitutkijat esittivät huomionsa tilallisina järjestyksinä, jossa eri positioista kuvatut näkökulmat rakentavat konkreettisia ja käsitteellisiä tulkintoja paikkaan. Jäsentyneitä tiloja ja niiden välisiä rajoja kuvaavat piirroksiset (huoneiden väliset aukot, rakennuksen ulko- ja sisäpuolet, pihapiirin ja metsän raja) viittaavat paikallisten ihmisten elinympäristön rakentumiseen.⁵¹⁴ Sannalliset vihjeet (*Ratastie valtamaantielle*, *Polku Vuokatille* ja *Tie Metsään*) johtavat kuvan ulkopuolelle ja luonnehtivat talorykelmän sijoittumista kartalle ja maastoon sekä sen, miten piirtäjä on käsitteellistänyt kohteensa. Nimitykset viittaavat yhtä aikaa todellisiin paikkoihin ja niihin keskusteluihin sivistyksestä, kansallismaisemasta ja kansan luontosuhteesta, jotka jäsentävät paikan kulttuurista arvoa. Samalla tekstit nostavat esiin sekä piirtäjän että lukijan toivotun asennon.

Visuaalisissa esityksissä ja tiloissa toistuvat yksityiskohdat (lämmitysjärjestelmät, ovi ja ikkuna-aukot ja poskiaitat) havainnollistavat aikalaiskeskustelujen merkitysten kiinnittymistä paikkaan ja luovat eri paikkojen ja tallenteiden välille tekstuaalista yhteenkuuluvuutta. Esimerkiksi konsoli (kuva 6), jonka kärtytiä kuljettaessa merkitsi Murtomäen ylityksen tallenteisiin, liikkuu Blomstedtin ja Sucksdorffin tutkimuskentällä myös itsenäisesti. Materiaalisena rakennuksen osana konsoli paikantuu tutkimuskohteena useimmissa pihapiireissä Suomessa ja paikoitellen myös läntisessä Venäjän Karjalassa. Näissä yhteyksissä samainen konsoli, joko yksinään tai aitan orgaanisena koristeosana, on mukana erilaisissa keskusteluissa. Se toimii tekstinä kansallisen rakentamisen erilaisissa sisällöissä: Heikelin ja Retziuksen keskusteluissa suomalaisten rakennusten alkuperästä, Penttilän pohdinnoissa rakennuksen muodon ja funktion suhteesta⁵¹⁵ sekä taiteilijoiden esityksissä suomalaisesta ja kalevalaisesta kuvasanastosta ja ilmaisusta.

Amanta Heikkisen Riihilehto ei ollut risteusasema eikä taiteilijaturisteille tuttu paikka, vaan se näyttäytyi tutkijoille osana todellista sydänmaata.⁵¹⁶ Talo sijaitsi Suomenselän (nykyinen Maanselkä) pohjoispuolella, kaukana kulttuurivaikutteista ja keskellä metsää. Amantan tapauksessa Suomenselällä oli kuitenkin Murtomäkeä vastaava funktio. Suomenselkä erotti Pohjanmaan ja Karjalan maakunnat toisistaan. Vedenjakaja ja vesistöreittien välinen kannas rajasi kansan sen hetkiset todelliset toimeentulomallit ja ajatellut kulttuurialueet toisistaan. Pohjoispuolelta eli Vuokatin reitiltä tulevalta kulttuurivaikutteilta Riihilehdon eristi metsä ja suoalue, jonka läpi tutkijat samoilivat. Näin paikassa voitiin elää maantieteelliseen etäisyyteen ja omakohtaiseen hikiseen tietoon perus-

⁵¹⁴ Vrt. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 18.

⁵¹⁵ Penttilä 1894, 2–3.

⁵¹⁶ Blomstedt käyttää sydänmaa-termiä matkakertomuksessa kolmessa yhteydessä. Ensinnä puhe on sydänmaan syvämielisestä vanhuksesta Anna Vappu Pöllästä. Toisena kerrotaan Riihilehdon pihapiiristä. Kolmantena tarkastellaan sydänmaan kylällä sijaitsevaa Ontrosenvaaran pirttipöksää, joka edustaa Blomstedtille asuinrakennusten alkumuotoa, A-tyyppiä. Sucksdorff & Blomstedt 1901, 1, 33, 39.

tuen elimellisesti ja esteettisesti yhteydessä luontoon, mikä taiteilijatutkijoiden havaintojen mukaan kuvastui ihmisten elintavoissa, heidän tekemissään tavaroissa, kutomissaan kankaissa ja rakentamisissaan tuvissa.

Riihilehdossa paikan ja elämäntavan orgaaninen suhde nimettiin metonymisesti sydänmaaksi, osaksi sisämaata ja paikannettiin naisen elämän alueelle: vaateaitaan ja pirttiin. Aineistossa sydänmaa esitettiin metaforisesti käsityötuotteiden valmistuksen, käsityön oppimisen ja naisen uusintavan toiminnan paikkana. Kapiroaitan hämärästä ”nuuskittiin”, kuten Blomstedt kirjoitti⁵¹⁷, sinne tallennetut kudotut teokset, ja päärakennuksen valoisaan pirttiin rekonstruoitiin esitys kudonnaisten syntyvaiheista ja taidon siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Paikan ja ihmisen elimellinen kytkös ilmaistiin myös nimessä, jonka Blomstedt antoi rekonstruktioista otetulle valokuvalle: *Amanta Heikkinen kutomassa Riihilehdon uudessa valossa pirtissä*. Näin menetellen Blomstedt sitoi yhteen ideaalisen kutojatytön ja realistinen paikan.⁵¹⁸ Samaan tapaan Amantan aitan sisätilan kuvaus runsaine kopioineen kirjoittautuu kansalliseksi omaisuudeksi ja piirtyy muinaistutkimukselliseksi ideaalikuvaiksi. Kuvaus on itäsuomalainen vastine A. O. Heikelin teoksessa julkaistulle Rudolf Åkerblomin (1851–1925) *Vöyriäläisen luhdin sisustus*-maalaukselle vuodelta 1876.⁵¹⁹

Kuva 61 Vöyriäläisen luhdin sisustus 1876 Rudolf Åkerblom⁵²⁰

⁵¹⁷ KSM, Blomstedt. Esitelmä pidetty Hämeenlinnan kutomakoululla 14.1.1895.

⁵¹⁸ Lonkila 2010, 63.

⁵¹⁹ Åkerblom osallistui vuoden 1883 Savo-Karjalaisen osakunnan järjestämään *Kalevalan* kuvituskilpailuun sijoittuen kilpailussa toiseksi. Sihvo 1973, 247.

⁵²⁰ KK 119: 1.

6.3 Suomalaisuuden sydänpohjallinen

August Ahlqvist pohti teoksessaan *Kalevalan karjalaisuus* (1887) *Kalevalan* runojen syntyseutua. Teoksessa käydään läpi runojen synnyinpaikan tutkimuksen aikaisempaa historiaa ja tuodaan esiin 1880-luvun käsitys, että nykyinen Kainuu oli ennen kristinuskon tuloa vienankarjalaisten asuttamana alue.⁵²¹ Aiemmin mainitsemani Sortavalan ja Jyväskylän seminaarin opettaja ja Karjalaromantikko Oskar Relander oli taustaltaan luonnontieteilijä, joka oli eräällä kasvinkeruuretkellään tavannut omakohtaisesti runonlaulajan ja tapaamisesta innostuneena aloittanut suomenkielen ja historian opiskelun. Väitöskirjassaan *Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa runoudessa* (1894) Relander pohtii vanhan kuvakielen ominaispiirteitä ja näkee voimakkaiden tunnetilojen (ilojen ja surujen) levenevän ihmisestä ympäristöön ja muuttuvan elottomien esineiden tai elollisten olentojen kaltaiseksi.⁵²² Useiden Karjala-kirjojen innoittajana toiminut Relanderin *Karjalan kuva* -teos ilmestyi ennen Blomstedtin ja Sucksdorffin matkaa vuonna 1893. Luonnontieteilijänä Relander rinnasti kansanrunouden ominaispiirteet, metsän monimuotoisuuden ja pirtin kokonaisvaikutelman.

Toiseksi on kansanrunous kuin metsä, kesyttämätön suuri metsä, jossa on paljon rুমia puita, lahoja, kuivettuneita, on paljon yksipuolisia, joilla oksat on vaan toisella puolella, on myös suuria, korkeita, yli muiden kohoavia. Jos metsän puita rupeat yksitellen katselemaan, voit niitä vastaan paljon muistuttaa, eivät ne ole kuin puiston ja puutarhanpuut säännöllisiä ja karsittuja. Mutta kokonaisuudessa on metsä kuitenkin kaunis, raitis, lumoava kaikessa säännöttömyydessään ja uhkeudessaan. Semmoinen on kansanrunouskin. Se, joka kansanrunouteen ja kansan elämään osaa oikealla tavalla tutustua, se viehätty vanhan kurttuisen ukon laulusta. Vasta salokylän savupirtissä, sen elämän ja luonnon ympäröimänä, joka runot on luonut, muodostanut ja säilyttänyt, ne oikean värityksensä saavat, ne tulevat eläväksi todellisuudeksi.⁵²³

Taiteilijoiden ja arkkitehtien lähtiessä Kainuuseen ja Karjalaan keskustelu *Kalevalan* kuvittamisesta oli saanut uusia painotuksia. Taiteilijat olivat tehneet aiheenkeräysmatkoja jo ennen eurooppalaista realismia ja uusromanttisia Karjalan ja Itä-Suomen matkoja. Aiheenkeräysmatkoilta aiemmin saadut tulokset: työkalut, puvut ja koristeet olivat sittemmin todettu kuolleiksi ja laimeiksi. 1890-luvun Kainuun ja Karjalan matkat eivät olleet entisenlaisia aiheenkeräysmatkoja, vaan ne olivat todellisuusaineiston saalismatkoja, kuten Okkonen ja Waenerberg huomauttavat.⁵²⁴ Ero merkittävä, sillä saalismatkat eivät olleet erotettavissa taiteellisesta työskentelystä, ne olivat ”osa realistista tyyliä ja myös sen edellytys”⁵²⁵.

Tupa ja pirtti olivat 1800-luvun lopussa rakennustutkijoiden suosiossa. Tutkijat tarkkailivat erityisesti suomalaisen rakennustavan keskeisiä piirteitä

⁵²¹ Ahlqvist 1887, 3–17.

⁵²² Relander 1894, 144–145, 284–287.

⁵²³ Relander 1893, 246–247.

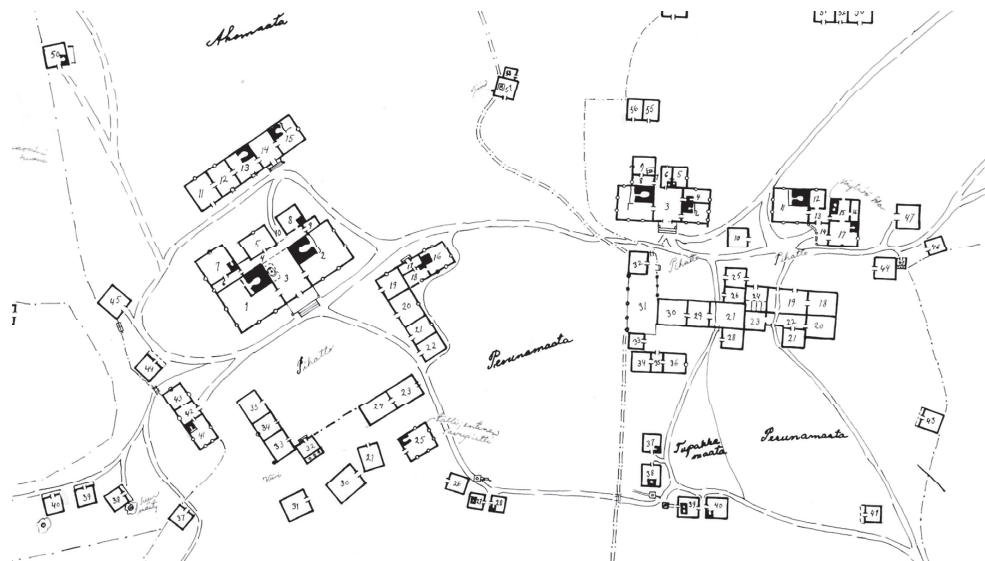
⁵²⁴ Okkonen 1961, 188; Waenerberg 2007, 206.

⁵²⁵ Waenerberg 2007, 206. Vertaa Okkonen 1961, 188–189.

(*nota characteristica*), joita olivat tuvan rakenne, sisäinen järjestys ja tuvan suhde talon muihin tiloihin. Heikelille määräävänä piirteenä oli ennen muuta uunin suuaukon suhde pirtin oviaukkoon. Blomstedtin tulkinnassa kyse oli pirttiä laajemmasta kokonaisuudesta, jota hän kutsui runollisesti sydänpohjalliseksi. Karjalan ”sydänmaassa” sijaitseva Ontrosenvaaran pirtti edusti Blomstedtin luokittelussa asuinrakennuksen sydänpohjallista, suomalais-karjalaista A-tyyppiä.

Tämä asuinrakennuksen muoto, jossa löytyy nuo kolme huonetta: pirtti, eteinen ja aitta, on siis ollut se sydänpohjallinen, jonka ympärille muut tarpeelliset lisärakennukset ovat kerääntynyt tavalla tai toisella.⁵²⁶

Rakennushistoriallisen ja etnografisen tutkimuksen lisäksi tupa-aihetta käsittelevät kuvataiteilijat ja *Kalevalan* kuvittajat. Tukholman taideakatemian jäsenen, sekä *Kalevalan* ja kansanpukujen kuvaajan Robert Wilhelm Ekmanin (1808-1873) *Savolaispirtti* ja Pentti Lyytinen *lautaa kanteletta soittaessaan (Tupa Savosta)*⁵²⁷ ovat tunnettuja esimerkkejä taiteilijan Sisä-Suomen aihekeräysmatkan (1846) tuloksena syntyneistä töistä.⁵²⁸ Tupa oli myös saavuttanut keskeisen merkityksen suomalaisen kulttuurin ja taideteollisuuden symbolina. Moskovan taide- ja teollisuusnäyttelyssä (1882) Suomea edustivat hämäläinen ja karjalainen tupainteriööri, muinaispukuihin puettut kansantyyppit, tekstiilit ja soittimet.⁵²⁹

Kuva 62 Jäätiön ja Kohveron asemapiirros, yksityiskohta

⁵²⁶ Sucksdorff & Blomstedt 1901, 45–46.

⁵²⁷ (Pentti Lyytinen esittää runojaan) Topelius 1998 [1873], 71.

⁵²⁸ Ervamaa 1981, 18, Reitala 2001,

<http://www.kansallisbiografia.fi/ezproxy.jyu.fi/kb/artikkeli/3215/>

⁵²⁹ Schvindt ja Sirelius 1922, 22; Haltsonen 1947, 244.

Blomstedt ja Sucksdorff sovelsivat savupirttien tutkimukseen pääosin tylogista tarkastelutapaa, jota täydennettiin etnografisilla havainnoilla. Jäätiössä selvitettiin tutkijan systemaattisuudella rakennuksia ja niiden keskinäistä sijaintia, rakenteita, tilaratkaisuja, uuneja ja yksityiskohtia, joiden lisäksi piirrettiin esineitä ja tarvekaluja. Myös Repakkeen savupirtti oli etnografisen ja rakennustaiteellisen tarkastelun kohde. Huomiota kiinnitettiin pirttipöksen rakenteeseen ja ulkoasuun, tuvan sisustukseen ja tarve-esineisiin. Riihilehdosta löydettiin uudisasumuksen leviämisen malli riihiineen, pirtteineen, aittoineen ja umpipihoineen.

Matkan kulun mukaisesti järjestetystä aineistosta on nähtävissä että pirttiin sisään asettuminen ja paikallisten ihmisten tapaaminen synnytti taiteilijoissa erityistä valppautta. Innostus tuotti kokoelmaan tallenteiden tihentymiä, miljöömuotokuvia ja käsikirjoituksessa tapahtumien kulkua kuvaillaan käyttäen aiemmasta matka- ja Karjala-kirjallisuudesta tuttuja runollisia ilmaisuja. Vuokatissa Juho-Pekka Komulaisen pirtissä kuultiin kuulijat haltioivaa soittoa juhannusyön sivuvalossa. Repakkeen pirtin penkillä tanssivien pöylyhiukkasten seassa ja risaisesta katosta tulvivan valon kajossa tavattiin aito torppari. Riihilehdossa yllätyksestä vastasi Amanta, jonka käsityötaito ja upeat kankaat hehkuivat kirkkaassa päivänvalossa kylpevässä pirtissä. Renne Matokangas Have-rinen tiedettiinkin jo vanhastaan savupirtin tuoksussa ja kalevalaisessa ympäristössä eläväksi torppariksi.

Hannes Sihvo korostaa taiteilijakareliaanien olleen *samojen sielullisten lakien alaisia*. Tällä hän tarkoittaa lähtökohtaista kalevalaista ennakkokuvaa ja toisinaan enemmän ja vähemmän silmälapuilla varustettuna tehtyä pyhiinvaellusmatkaa, joka esitettiin muistelmateksteissä usein ajallisen etäisyyden kuluttamana. Sihvon mukaan kriittisten huomioiden puuttuminen tai myöhempi syrjään jääminen ei kuitenkaan ilmennä epärehellisyyttä. Karelianismin perinteellä on hänen mukaansa kaksi perityyppistä kuvaa, tai oikeammin kaksi saman perityypin eri astetta. Ensinnä atavistinen kokemus: kareliaanit tunsivat tulleen suomalaiseseen alkumaisemaan, jonka asukkaat olivat muinaiskalevalaisia prototyyppisiä aivan kuin Blomstedtin ja Sucksdorffinkin tapaamat kanteleensoittaja, kutojatyttö ja opas näyttävät olleen. Toisena kareliaanit halusivat jäädä ja kiinnittyä toiviomaahan, tunnistettuun alkukotiin iäksi.⁵³⁰

Arkkitehtien ajankohtaiseen tieteelliseen keskusteluun pohjautuvat havainnot ja pirttikuvausten suomalais-kalevalaiset ennakkokuvat eivät tavoittaneet kaikkea pirtistä. Siellä tapahtui myös kategorioihin sopimatonta. Välitön, ruumiillinen ja aistimellinen kokemus vaikutti havaintoihin ja tuloksiin. Toistuvien tallenteiden sarjat ja tunnelmakuvaukset rikastuivat paikallisen käytänteiden ja niihin liittyvän aktiivisen tiedon ja taidon havainnoimisella. Kanteleensoittajan, kutojatyttö ja oppaan kohtaamisista syntyi erilaatuisia ja ristiriitaisia elementtejä sisältäviä tallenteita, jotka kertoivat uutta luovasta ja kehittyvästä perinteestä.

⁵³⁰ Suomalaisen alkumaiseman ja perityyppien kohtaamisesta Sihvo 1973, 271 ja Sihvo 2003, 304–305. Vrt. Tarkka 1989, 255.

Pirtin jaetussa tilassa, suomalaisuuden sydänpohjallisessa, tutkija-taiteilijat osallistuvat tähän prosessiin. Heistä tuli Lönnrotin kaltaisia kanssakirjoittajia ja runojen eri toisintojen kerääjiä, tallentajia ja luojia. Yhteinen dynaaminen tila piirtyi ja kirjoittautui tallenteisiin erilaisten aikaolemusten samanaikaisuutena ja kiinnittymisenä artefakteihin: esineisiin ja materiaaliseen. Artefaktit, esimerkiksi Kaisan petteleivänpala, eivät näin ymmärrettynä olleet tilanteesta kerrotun tarinan ja siihen viittaavien keskusteluiden representaatiota. Näin siksi, että konkreettinen tilanne on esikuvistaan huolimatta ruumiillisuudessaan ja materiaalisuudessaan ainutkertainen.⁵³¹

Palaan takaisin tutkimuksen lähtötilanteeseen, kysymykseen kangasmallitaulun ja Amantan arvoituksesta. Amantan tapaus ja kangasmallitaulu on kuvattavissa yksinkertaisena kulttuurisemioottisen tekstin toimintana. Amantan käsityöstä ja käsityöympäristöstä tehdyt havainnot esitettiin useassa muodossa, joista ajan olemukset ja erilaiset prosessit ovat keskeisiä. Materiaalin muokkaaminen, taito ja sen oppiminen, naisen elämänkaaren vaiheet, perinne, muoti ja *Kalevalan* epäsymmetriset ajat sovitettiin samaan mielikuvastoon. Myyttiset, sykliset ja lineaariset aikaolemukset kietoutuvat toisiinsa ja ovat läsnä samaan aikaan erilaisina. Erilaisista lähtökohdistaan ja olemuksistaan huolimatta ne ovat myös tunnistettavissa materiaalistien tallenteiden välityksellä sekä Amantan tapauksessa visuaalisesti jäsennettynä ja haptisesti aistittavina. Aikaolemukset kertautuvat tilanteen eri esityksissä. Ne tiivistyvät pirttiin rakennettuun käsityötapahtumaan, tapahtumasta otettuun valokuvaan ja edelleen lyhyen ajallisen välimatkan päästä sommiteltuun kangasmallitauluun.

Kuva 63 Riihilehdon tupa 26.6.2007⁵³²

⁵³¹ Kulttuurin tekstin ainutkertaisuus ja produktiivisuus. Katso Veivo 2009, 40–41; Keskustelu Pekka Hassisen kanssa. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

⁵³² Kuva Helena Lonkila.

7 SYVÄLLÄ SYDÄNMAASSA

Olen tutkimuksessani tarkastellut Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin vuoden 1894 tutkimus- ja keruumatkaa Suomen ja Venäjän Karjalaan heritologisena, kulttuuriperinnön valintaa koskevana kysymyksenä. Tutkimukseni kohdistuu kulttuuriperinnöstä tietoiseksi tulemisen prosesseihin ja keskittyy tutkimus- ja keruumatkalta löydetyn kulttuurin moninaisuuteen: mikrotason kulttuurin tekstien ristiriitaisuuteen ja makrotasolla yhtenäiseltä näyttävään kokonais-hahmoon. Tutkimusaineistona on multimodaalisia arkisto-, museo- ja kenttätyöaineistoja, matka- ja tutkimuskirjallisuutta, lehtiartikkeleita ja karttoja. Multimodaalista materiaalia analysoimalla olen selvittänyt kuinka keruumatkalla kohdattu kulttuuri sekä paikalliset, kansalliset ja kansainväliset aikalaiskeskustelut ovat suodattuneet Blomstedtin ja Sucksdorffin matkan tiheisiin etnografisiin kuvauksiin. Olen huomionnut myös muiden 1890-luvun karelianismin taiteilijoiden Kainuuseen ja Karjalaan suuntautuneet kansallisromanttiset matkat ja niiden käytännöt. Eri näkökulmia yhdistämällä olen erityisesti selvittänyt, miten kulttuuriperinnön visuaalinen materiaalisuus ja tutkijan kokemus piirtyy ja kirjoittautuu keruumatka-aineistoihin.

Olen jäsentynyt tutkimukseni kolmesta toisiaan täydentävästä ja rajaavasta näkökulmasta. Olen yhdistänyt kriittistä heritologiaa, tiheää etnografiaa ja kulttuurisemiotiikkaa, minkä tarkoitus on ollut tuottaa luova ja avoin tutkimusasetelma. Erilaisten teoreettis-metodologisten lähtökohtien yhdistämisen tavoitteena on ollut nostaa esiin kulttuuriperintökäytäntöjen välisiä intertekstuaalisuuksia mielekkäällä, kriittisellä tavalla. Seikkaperäinen keruumatkan historiallinen rekonstruktio toimii tutkimuksen empiirisenä ja materiaalisuudesta ponnistavana ytimenä, joka kertoo tutkijan tutkimuskohteestaan tekemistä havainnoista ja osallisuudesta aineiston muodostumiseen sekä näiden molempien reflektioista.

Tutkimuksessa on analysoitu kolme multimodaalisesta aineistosta koostettua tapausta: Vuokatin kanteleensoittaja, Riihilehdon kutojatyttö ja karelianismin taitelijamatkojen tunnettu opas Renne Haverinen. Tapausten tehtävänä on ollut tuottaa moniäänistä ja monikerroksellista tulkintaa kulttuurisemioottisten tekstien sisällöistä, muodoista ja toiminnasta. Kulttuurin tekstit myös kytkevät yhteen historiallisen, sosiaalisen ja maantieteellisen kontekstin keskuste-

luineen. Niissä Blomstedtin ja Sucksdorffin aineisto jäsentyy aktiivisena paikallisena perinteenä, kulttuuriperinnön esityksinä ja kansallisen kulttuurin tulkinnoina. Kolmen näkökulman valinta ja kolmen erilaisen tapauksen mielekkyys perustuvat niiden toisiaan täydentävään luonteeseen. Yhdessä käytettynä ne eivät rajaa kompleksista tutkimuskohdetta eheäksi kokonaisuudeksi vaan sallivat mikro- ja makrotason limittymisen ja suodattumisen toisiinsa.

Tutkimuskohteen moniäänisyyden, monitasoisuuden ja aistimellisuuden korostaminen on vaikuttanut myös tutkimuksen rakenteeseen ja kieleen. Valitsemani rakenne havainnollistaa heritologista lähestymistapaa, jossa edetään aineisto- ja kenttätyölähtöisesti, sekä kehitetään menetelmää, käsitteitä ja teoreettista taustaa arkisto- ja museoaineistojen uudelleen tulkitsemiseksi. Pyrkiesäni korostamaan aistimellisuutta olen kirjoittanut tiheästi ja yhdistänyt ilmaissussa kuvan ja sanan. Lisäksi olen päätenyt havainnollistamaan tulkintatapaani lukuisin teksti- ja kuvaesimerkein.

7.1 Suomalainen kuvasanasto

Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuun ja Venäjän Karjalan matka tehtiin 1890-luvulla, jolloin Euroopan modernisoituminen ja teollistuminen loivat haasteen suomalaisen kulttuurin, kielen ja kansallisvaltion kehittymiselle. Arkkitehtien matkan tavoitteena oli löytää kansallisen kulttuurin ominaispiirteitä ja etsiä metodeja löydettyjen piirteiden tallentamiseen ja hyödyntämiseen suomalaisen kulttuurin rakentamisessa: kalevalaisessa kuvasanastossa, arkkitehtuurissa, käsityössä, taideteollisuudessa ja opetuksessa. Matkallaan Kainuussa Blomstedt ja Sucksdorff kohtasivat paikallisen, eri aikaulottuvuuksia ja monia toimijoita sisältävän aktiivisen perinteen, joka suodattui keruumatka-aineistoon arkkitehtien taiteellis-tieteellisen tulkinnan läpi. Tutkimukseni nostaa esiin kolme erilaista kansallisen kulttuurin kuvausta, joissa aika, paikka sekä ihminen yksilönä ja yhteisönä jäsenenä kietoutuvat toisiinsa. Vuokatin kanteleensoittajan Juho-Pekka Komulaisen kuvassa ilmenee, kuinka yksilön ja yhteisön konkreettiset ja käsitteelliset katseet kiinnittyvät samaan paikkaan ja heijastuvat paikan tulkinnoista. Riihilehdon kutojatyttö Amanta Heikkinen yhdistää lineaarisen ja syklisen aikakäsityksen ja myyttisen ajattomuuden kehittyväksi aktiiviseksi paikalliseksi toiminnaksi. Karjalan kävijöiden opas Reinhold Haverinen johdattaa tutkijat *Kalevalan* tulkitsijoiden verkostoon, joka kokoaa taiteilijamatkojen kokemukset ja niiden myyttiset tulkinnat yhteiseksi kuvastoksi.

Jäsentämäni kansallisen kulttuurin kuvaukset leikkaavat läpi tutkimukseni mikro- ja makrotasojen. Ne valottavat tutkimusmatkan tilanteessa, taiteellis-tieteellisessä prosessissa ja kansallisen kulttuuriperinnön määrittelyssä käytä neuvottelua kansallisen käsitteen muotoutumisesta. Kansallisen mikrotasolla, keruumatkan käytännössä, kansallisen kulttuurin kuvaukset nostavat esiin tallennuksen konkreettisia kohteita: esineitä, rakennuksia ja niiden teko- ja käyttöprosesseja, kuvauksia tärkeistä maantieteellisistä paikoista sekä paikallisista ihmisistä ja heidän elämästään. Suomalaisuuden rakentumisen makrota-

solla tallenteiden merkitykset moninaistuvat. Kytkeytyessään kansallisen ideaalin keskusteluihin ne säilyttävät suoran, metonymian suhteensa keruumatkan tilanteeseen, jonka lisäksi ne rikastuvat idealistisista, metaforisista suomalaisuuden tulkinnoista. Merkityksen muodostumisen prosessi toimii molempiin suuntiin. Blomstedtin ja Sucksdorffin tulokset täydentävät kansallisten piirteiden tunnettua joukkoa tuomalla sinne esimerkkejä ihmisen ja luonnon orgaanisesta suhteesta ja kansallisuuden kiinnittymisestä paikkaan sekä kulttuurin alkuperäisyyttä ja aitoutta ilmentävistä piirteistä. Suomalaisuuden rakentamisen mikro- ja makrotasojen välillä toimii ja niiden suhdetta jäsentää taiteellistieteellinen ote.

Kansallisen kuvaukset nostavat esiin kulttuurin tekstin sisältöjä, rakenteita ja toimintaa, joiden asema ja merkitys vaihtelee kulttuuriperinnön ominaispiirteiden ja tulkintojen mukaan. Kolme kansallisen kulttuurin kuvausta jäsentävät tapoja, joilla yksittäiset kulttuurin tekstit (tallenteet) tai tekstien kimput (kansallisen kuvaukset) toimivat kulttuuriperinnöstä tietoiseksi tulemisen prosesseissa. Tällöin kulttuurisemioottisille teksteille ja museotallenteille ominaiset funktiot (tallentaa, välittää ja luoda) kietoutuvat yhteen keruumatkan käytännön toiminnan, paikallisten tapojen ja ympäristön sisältämän aistimellisuuden ja materiaalisuuden kanssa.

Kansallisen kategorian yhteydessä kanteleensoittaja, kutoja ja opas toimivat välittäjinä sekä eri keskustelujen rajapinnoilla että ideaalin ja konkreettisen välillä. Tutkimusmatkan tilanteessa he näyttävät ja mahdollistavat sen, kuinka arkielämän monikerroksellisuus ja ristiriitaisuus, lineaarinen ja vertikaalinen aika sekä eritasoiset paikan jäsenyykset kytkeytyvät ja vaikuttavat toisiinsa. Kulttuuriperinnön määrittelyprosessissa kanteleensoittajan, kutojan ja oppaan tekstit sitoutuvat uusiin teksteihin ja välittävät niihin metaforisen sisältönsä lisäksi tutkijoiden alkuperäisen kokemuksen aistimellisesta todellisuudesta.

7.2 Luonnon mielialoja ja eläviä ihmisiä

Semioottisesti suuntautuneen heritologian keskeinen kysymys on millainen merkitys museoartefaktin, merkin tai kulttuurin tekstin materiaalisuudelle annetaan. Ongelma vaikeutuu entisestään, kun käsitellään museo- ja arkistokoelmia ja kulttuuriperintöä, jotka ovat valinnan, luokittelun ja esittämisen prosessien kautta eriytyneet konkreettisista, toiminnallisista yhteyksistä ja tulleet liitetyiksi kulttuurisiin kategorioihin. Kulttuurintutkija Mikko Lehtonen kirjoittaa materiaalsuhteesta teoksessaan *Maa-ilma* (2014). Teos lähtee liikkeelle kulttuurin ja luonnon, materiaalsuhteesta ja henkisen ajattelusta lähtökohtaisesta erilaisuudesta ja siitä kuinka modernin ja postmodernin ihmiset ovat hukanneet ajatuksen materiaalsuhteesta ja symbolisen yhteydestä.⁵³³ Lehtonen korostaa symbolisen ja materiaalsuhteiden limittymistä. Hän näkee ihmisen ja luonnon suhteen muotoutuvan materiaalin työstämisen ja ihmisten yhteisen, kulttuu-

⁵³³ Lehtonen 2014, 29.

risen toiminnan kautta. Lehtoselle symbolisen piirin kuuluvat luonnollisen kiel-
len lisäksi ilmeet, eleet, liikkuminen, toiminta, tavat ja riitit, joissa materiaallinen
ja symbolinen kohtaavat käytännön praksiksessa. Lisäksi Lehtonen tuo esille
esineellistymisen⁵³⁴, joka on seurausta tiedon, taidon ja taiteen eriytymisestä.
Tässä katsannossa artefaktien kehittäminen, perinne, tekeminen ja tuotanto ovat
jääneet vaille huomioita, olkoonkin, että ne ovat keskeinen osa ihmisen ja luon-
non sekä ihmisten välisiä suhteita.⁵³⁵

Blomstedtin ja Sucksdorffin kohtaama kulttuuriympäristö oli tyystin eri-
lainen ympäristö kuin modernin ja postmodernin vastakohtiksi ja sirpaleiksi
hajottamat aika ja paikka. Ilman nykymuotoista käsitteellistämistäkin ero Skan-
dinavian ja Euroopan välillä nähtiin 1800-luvun tilanteessa selvänä. Heikelin
mukaan juuri Skandinaviassa ja suomensukuisten kansojen keskuudessa pit-
kään jatkunut pakanuus teki niistä ”edullisen tutkimusalan kansatieteelle”.⁵³⁶
Agraariyhteisö eli ympäristössä, joka pohjautui vanhoihin keskiaikaisiin aika- ja
paikkakäsityksiin sekä ihmisen erilaisiin paikantumisen ja ajantumisen koke-
muksiin. Tutkimukseni kulttuurisemioottisessa tulkinnassa, jossa kiinnitetään
huomiota rakenteisiin ja muotoihin, ero on merkittävä. Lotman korostaa, että
symbolit eivät kuulu tiettyyn samaan aikaan, ne eivät ole synkronisia. Sen si-
jaan symbolit leikkaavat kulttuuria vertikaalisesti: tullen menneisyydestä ja
matkaten tulevaisuuteen.⁵³⁷ Jokaisessa symbolissa ja symbolien ryppäässä on
mukanaan jotain arkaaista, esikirjalliselta ajalta olevaa, jonka voi olettaa olevan
yhteydessä materiaaliseen ja siksi se on aistimellisesti tavoitettavaa.

Olen tutkimuksessani soveltanut materiaalisen ja symbolisen huomioivaa
tutkimusotetta, jota olen kehittänyt omien kenttätökokemusteni ja museaalisten
konventioiden haastamana. Menettely on tarkoittanut ymmärrystä museo-
ja arkistoaineistoista esineitä, kuvia ja sanoja yhdistävinä multimodaalisina
kulttuurin teksteinä, jotka toimivat historiallisen mielikuvituksen lähteenä ja
materiaalisen ja symbolisen yhdistävinä reitteinä menneisyyteen. Olen tutki-
muksessani on osoittanut kuinka aika ulottuvuuksineen on keskeinen osa mu-
seaalisuuden ja kulttuuriperinnön rakentumista, määrittelyä ja esittämistä.
Kulttuuriperinnön aika voi olla kerroksellista, katkoksellista, tauonnutta ja sa-
manaikaista. Ajan esityksillä on myös kyky viitata kulttuurin kokonaisuuden
eri puoliin. Viittaussuhteet ilmenevät esittelemissäni kansallisen kulttuurin ku-
vauksissa, joissa aika sekä paljastaa että sitoo yhteen kulttuuriperinnön ristiriit-
taisia elementtejä. Tärkein ajan tehtävä on kuitenkin osoittaa kulttuuriperinnön
materiaalisuus. Barthesin sanoin ja valokuvaan verraten: *tämä on ollut ja on kuo-
leva*. Museotallenne tai kulttuuriperintökohde on väistämättä ollut materiaali-
sena läsnä ja on sitä erotettunakin edelleen. Valokuvan ja visuaalisen kulttuurin
tutkija Janne Seppänen kutsuu valokuvan erityisyyttä, valon ja kemiallisten
prosessien yhteistyötä valokuvan syntyprosessissa, valokuvan materiaaliseksi
ytimeksi. Ytimeksi, joka tarjoutuu valokuvasta. Itse asiassa Seppäsen mukaan

⁵³⁴ Vrt. Tarkka 1989, 254.

⁵³⁵ Lehtonen 2014, 146.

⁵³⁶ Heikel 1887, alkulause.

⁵³⁷ Lotman 2001, 103.

ikonisuuden (näköisyys) ja indeksisyyden (tekniikka) dynaaminen suhde on se, joka toimii valokuvan kokemuksellisessa tulkinnassa. Indeksisyys synnyttää yhteyden materiaalisen ytimeen, mikä kutsuu tulkitsemaan ikonisesti ja luo tunteen ikonisuuden poikkeuksellisesta alkuperäisyydestä. Metodologisesti kiinnostavaa on se, että myös Seppänen käyttää esimerkkinään reliikkiä, Torinon käärinliinaa ja nostaa esille käärinliinan tutkimisen valokuvaamisen indeksisin keinoin.⁵³⁸

Seppäsen kuvaus valokuvan materiaalisesta ytimestä sopii täydentämään sekä Barthesin kuvausta valokuvan ominaislaadusta että tiivistämään pitkin tätä tutkimusta hahmottelemani tulkintaa kulttuuriperinnön ja museotallenteiden materiaalisuudesta. Pomianille, Stránskýlle ja Pearcelle merkin materiaalisuus muodostaa museotallenteen yhteyden menneisyyteen ja menetettyyn, olkoonkin että tutkijat ovat päätyneet ajatukseen erilaisista lähtökohdista. Aurasmaan, Lehtisen ja Turpeisen visuaalinen materiaalisuus johdattaa tulkitsejan kokemukselliseen ja ennalta arvaamattomaan merkitykseen. Seppäsen ajatus materiaalisesta ytimestä kokoaa yhteen nämä molemmat keskustelut.

Blomstedtin ja Sucksdorffin ei tarvinnut valita tekstuaalisen ja kokemuksellisen tai tieteellisen ja taiteellisen ilmaisun välillä eikä välittää merkeistä ja merkityksistä. Näiden sijaan Blomstedt ja Sucksdorff astuivat sisään Kusti Juho Pekanpojan, Amantan ja Rennen kulttuuriympäristöön, josta he löysivät sydänmaan ja sydänpohjallisen. Sydänmaa kuvasi arkkitehdeille ympäristön ja ihmisen orgaanista suhdetta sekä sitä välttämätöntä etäisyyttä, joka varjelee symbolista nielemästä orgaanista. Sydänpohjallinen oli paikallisen kulttuurin toiminnallinen ja luova tila.

Blomstedtin ja Sucksdorffin valitsemaa kulttuuriperintöä ei voisi olla ilman sen materiaalista ydintä, eikä kulttuuriperintö 1890-luvun kansalliselta ominaislaadultaan ole luokiteltavissa aineettomaksi tai aineelliseksi. Kulttuuriperinnöksi valittuihin ympäristöihin ja artefakteihin sisältyvät sekä todiste että todistaja, jotka edellyttävät aina ajallisen etäisyyden takaa materiaalisen tunnistajaa: katsojaa, kulkijaa, lukijaa ja kokijaa. Todiste ja todistaja ovat *painavia* ja *itsepintaisia* barthesilaisittain ja *dynaamisia* seppäläläisittäin. Ne ovat sekä tunkeutuvia että tarjoutuvia ja itse asiassa hyvin vaativia. Aurasmaan aiemmin lainattuja sanoja⁵³⁹ mukaillen ja niitä kiistäen: kulttuuriperinnön erityisyys on materiaalisessa, joka on läsnä ja ei vain salli vaan edellyttää ruumiillista havaintoa.⁵⁴⁰

Olen tiivistänyt tutkimukseni tulokset kansallisen kulttuuriperintöprosessin mikro- ja makrotasojen ja erityisesti niiden välisen suhteen analyysiin. Kainuun matkaosuuden rekonstruointi ja paikantaminen maastoon ovat tutkimukseni tuloksia kansallisen kulttuurin mikrotasossa. Ne ovat hyödynnettävissä sekä Blomstedtin ja Sucksdorffin tallenteiden että muiden kareliaanien matkojen ja aineistojen kontekstualisoinnissa ja uudelleen tulkinnassa. Mikro- ja mak-

⁵³⁸ Seppänen 2015, 86–89.

⁵³⁹ Aurasmaa museon voima ja erityisyys on ”esineessä, joka on melkein läsnä ja ei vain salli vaan edellyttää tulkintavariaatioita.”

⁵⁴⁰ Vertaa Aurasmaa 2002, 134.

rotason sekä niiden välisen suhteen muodostava kokonaiskuva on sekä 1800-luvun lopun taiteen ja tieteen matkoihin liittyvän historiallisen tilanteen että kansallisten museo- ja arkistotallenteiden käytettävyyden ja tietosisällön kannalta keskeinen. Historialliseen, sosiaaliseen ja maantieteelliseen yhteyteen paikantamani kulttuuriperinnön valinta- ja tulkintaprosessi täsmentää kuvaa karelianismista ilmiönä ja monipuolistaa käsityksiä kansallisuuden kiinnittämisestä konkreettisiin paikkoihin, kansaan ja artefakteihin.

7.3 Kalevalan läpi katsoen

Viimeisimmässä Karjala-tutkimuksessa halutaan sanoutua jälleen irti perinteisestä Karjala-tutkimuksesta. Eronteolla tarkoitetaan toisaalta Karjalaan liittyvien ilmiöiden, historian, arkeologian, etnografian esittämistä kokemuksellisenä ja nykykulttuurista käsin tarkastelevana tutkimussuuntana. Toisaalta se ymmärretään aikaisempia Karjala-tutkimuksen perinteitä kriittisesti arvioivana suuntautumisena. Myös 1800-luvun lopussa ja seuraavan vuosisadan alussa oltiin kriittisiä suhteessa aiempaan Karjala-tutkimukseen. Tuolloin kritisoitiin *Kalevalan* läpi lukemista, mikä yksinkertaistettuna tarkoitti esimerkiksi materiaalisen kulttuurin lukemista *Kalevalan* tai myöhemmin suullisen perinteen ilmentymänä ja *Kalevalan* rekonstruktio-luonteesta johtuen aina menneeseen sijoitettuna ilmiönä.

Aloittaessani tutkimukseni ajattelin, etten haluaisi katsoa tutkimuskohdetani *Kalevalan* läpi. Tutkimuksen edetessä tuli kuitenkin selväksi, että oli hedelmällistä käyttää *Kalevalan* läpi lukemista metodina, aivan kuten se oli ollut Blomstedtin ja Sucksdorffin matkan aikanakin. Kun ymmärretään *Kalevala* monikerroksellisenä kulttuurin tekstinä, voidaan sen läpi lukea kerros kerrokselta ja monella eri tavalla. Tässä tutkimuksessa *Kalevalan* läpi lukeminen on tarkoittanut eläytymistä kenttätyömatkan tilanteeseen ilman pyrkimystä sellaiseen yksinkertaistamiseen, joka hävittää kulttuurin kerroksellisuuden ja materiaalisuuden.

”*Kalevalan* läpi” tutkiminen sekä *Kalevalan* erilaiset tieteelliset ja taiteelliset tulkinnat ovat osa suomalaista monitasoista kulttuuriperintöä ja museaalista käytäntöä. Ne sisältävät sen ominta struktuuria, sydänmaata ja sydänpohjallista. Sydänmaasta ja sydänpohjallisesta ei näkemykseni mukaan tule suinkaan pyrkiä eroon, vaan sitä on jatkettava ja kehitettävä. Sydänmaan ja sydänpohjallisen refleктоiva käyttö avaa kansallisten museo- ja arkistoaineistojen tulkintaan kriittisiä ja avoimia näkökulmia.

Eero Tarastin, Henry Bromsin ja Kimmo Jokisen mukaan suomalaisen kulttuurin oletettu homogeenisuus liittyy suomalaisuuden sisäistämien kulttuuristen tekstien yksinkertaisuuteen ja siihen, ettei nykyisillä suomalaisilla ole tuntumaa kulttuurin tekstien moniäänisyyden tulkintaan. Olen tutkimuksessani Bromsiin viitaten pohtinut, mihin hävisi Blomstedtin ja Sucksdorffin sekä monen muun aikalaistaiteilijan kohtaama ”itäinen” ihminen ja hänen moniker-

roksinen ympäristönsä.⁵⁴¹ Tarastin esittämää kansallisen kulttuurin prosessia vasten ratkaisu näyttää ilmeiseltä. Samainen kansallisuuden projekti, joka lähetti taiteilijat ja arkkitehdit matkaan, hukkasi myöhemmin tuloksensa. Kansallisen ytimen löydyttyä nähtiin tarpeelliseksi puolustaa luodun eheyttä, mikä varmistettiin toistamalla ikonisesti kansallisuuden keskeisiä symboleja. Lehtosen huomio artefaktien kontekstin ja valmistusprosessin unohtamisesta modernisaatiossa selventää osaltaan sitä, miksi kansallinen ja museoaineistot ymmärretään usein ohueksi.

Suomalaisen kulttuurin ajatellun homogeenisyyden pohjalta voidaan perustellusti kysyä, voiko tulokseni monipaikkaisesta ja -aikaisesta sekä moniäänisestä 1800-luvun sydänmaanmaasta ja sieltä löytyneestä sydänpohjallisesta olla relevantti ja edes yksi mahdollinen. Ajattelen, että tulkintani on sekä aikalaisittain että nykyhetkessä osuva. Itse asiassa sydänmaan ja sydänpohjallisen yhtenäinen kokonaisuus ja sisäinen ristiriitaisuus ovat elävän ja muotoutuvan kulttuuriympäristön ominaispiirteitä. Veivon mukaan *teksti on samaan aikaan yksi kokonaisuus ja konfliktien joukko*, ja juuri viimeisestä ristiriitaisuudesta nousee tulkintatilanteessa tekstin produktiivinen voima.⁵⁴² Olen myös vakuutunut siitä, että silloiset ihmiset tunsivat materiaalien artefaktien merkityksen moninaisemmin kuin olen hahmottelemisani miljöömuotokuvissa tavoittanut. Voi olla, että taiteilija-tutkijat olivat välillä sanattomia ja kuvattomia uuden edessä. Kuitenkin he romanttisen realismin nimissä halusivat ymmärtää ja pysyivät ymmärtämään esineitä, rakennuksia, vuoria ja ihmisiä elämän toiminnallisesta kokonaisuudesta käsin ja yksilöllisen, mutta kulttuurisesti rakentuneen kokemuksensa avulla.

Olen pitkin tutkimusprosessia pohtinut Pearcen esiin nostamaa kysymystä siitä, kuinka yhdessä tai erillään käytännön museotyö ja tutkimus tulisi ymmärtää. Eräänlaisen vastauksen pohdintaani sain haastatellessani Blomstedtin ja Sucksdorffin tapaamien henkilöiden sukulaisia. Tällöin sain toimia menneisyyden ja nykyisyyden välittäjänä ja palauttaa museoarkistojen sisältöjä jälkipolvien ja pihapiirin uusien asukkaiden omaisuudeksi. Heinäkuussa 2006 sain Sotkamon Joutenvaarassa Erkki Kilpeläiseltä tiedon, että hänen tätinsä Riihilehdon Amantan Matilda-tytär (s. 1912) asuu Valtimon vanhainkodissa. Ajelimme Iida-tyttäreni kanssa tapaamaan Amanta Heikkisen tytärtä, joka ei ollut tietoinen äitiänsä koskevasta aineistosta. Keskustelimme Matildan kanssa ja luimme hänelle ääneen Blomstedtin kirjoittaman kuvauksen Amanta Heikkisestä sekä näytimme piirroksia ja valokuvia Riihilehdosta. Matilda kertoi tunnistavansa äitinsä sekä sanallisesta kuvauksesta että valokuvasta. Hetki oli ymmärrettävästi meille kaikille herkkä.⁵⁴³

Tutkimukseni on saanut matkan varrella kritiikkiä sanan ja kuvan erilaisuuden hylkäämisestä ja valikoivasta käsitteiden, paradigmojen ja metodien hyväksikäytöstä. Näihin kysymyksiin olen vastannut eri luvuissa perustellessani paradigmaattisia ja metodisia valintojani. Valinnoissa on ollut kysymys tutki-

⁵⁴¹ Katso myös Lonkila 2011, 23–31.

⁵⁴² Veivo 2009, 41.

⁵⁴³ Matilda Heikkisen haastattelu. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

jan tarpeesta kysyä hankalia kysymyksiä ja kyvystä tulkita aineistoja. Ratkaisuja tehdessäni olen kuunnellut, mistä kysymyksistä kokemukseni puhuu ja mikä saa minut todella innostumaan. Tärkeimmät näistä olivat havainnot kenttätyömatkan kokemuksellisuudesta. Tällä tarkoitan kohtaamisia kylillä elävien ihmisten kanssa ja asettumista heidän arkeensa, iholle, ja heidän melkeinpä onomatopoeettiseen luontosuhteeseensa. Tähän olen saanut tilaisuuden kenttämatkoilla Venäjän Karjalassa. Aikojen ääntä kuunteleva luontosuhde⁵⁴⁴, kuten Aleksi Konkka asian nimesi, ilmeni Karjalassa arjen kriisitilanteissa. Tällöin käyttöön otettiin vanhoja, ja jopa arkaaisia piirteitä ja kerrostumia sisältäviä, elämänhallinnan tapoja. Kokemus avasi minulle aikaikkunan karelianismin matkojen asenteeseen ja myös siihen, miten kulttuuriperinnöstä voi olla todella pitkä tai hämmästyttävän lyhyt matka arkeen, elämään ja kuolemaan.

Heritologisen tutkimuksen ja kulttuuriperintötyön mielekkyys ja merkitys kiteytyy muistamisen ja unohtamisen suhteeseen. Kulttuuriperintö on sitä yhteistä omaisuutta, jota halutaan muistaa, käyttää ja edistää. Heritologisen tutkimuksen, museon ja yhteisestä kulttuuriperinnöstä huolta pitävien yhteisöiden tarkoituksena on viime kädessä muistuttaa niistä yhteisistä ja yksityistä menneisyyden arvoista, jotka on jo unohdettu. Konkreettiseksi ja materiaaliseksi tämä kysymys on noussut siinä kulttuuriympäristöprosessissa, jossa keskustellaan Jyväskylän yliopiston alueella sijaitsevan, Yrjö Blomstedtin suunnitteleman Villa Ranan (1905) kohtalosta. Alunperin piirustus- ja veistosaliksi sekä museoksi suunniteltu rakennus tiivistää Blomstedtin näkemyksen kalevalais-karjalaisen, kansallisen perinteen toiminnallisista mahdollisuuksista uutta kulttuuria luovana ja elämän ehtoja turvaavana. Kansallisen aineiston lisäksi Blomstedt hyödynsi suunnittelussaan John Deweyn kasvatusfilosofiaa. Rakennuksen tilallinen järjestys noudattelee omana aikanaan ja edelleen ajankohtaista ymmärrystä koulusta tilana, jossa teoria ja käytäntö sekä luonto ja kulttuuri limityivät toisiinsa.

Villa Rana osallistuu kansainväliseen keskusteluun ja jäsentää sitä, miten suomalaisuus elävänä perinteenä ja perintönä toimii. Rakennus on aineellista ja aineetonta perintöä. Se on aikaan, paikkaan ja materiaaliseen kiinnittyvä kulttuurin teksti, jonka yliopisto-opiskelijoiden ja opettajien polvet ovat 110-vuoden ajan eri tavoin kohdanneet.

---

⁵⁴⁴ Sähköpostiviesti 2.1.2013. Lonkila 2005–2015, tutkimuspäiväkirja.

SUMMARY

Deep in the Heartland - The Kainuu of Yrjö Blomstedt and Victor Sucksdorff

This dissertation looks into the journey of research and collecting into Finnish and Russian Karelia undertaken by Yrjö Blomstedt and Victor Sucksdorff in 1894 as an heritological question dealing with the matter of choice in cultural heritage. My research focuses on the processes of becoming aware of cultural heritage, centering upon the diversity of the culture Blomstedt and Sucksdorff discovered on their travels - the incongruity of the cultural texts on the micro level as well as the appearance of cohesion in their macro level gestalt. The source materials in application are multimodal archival, museal and field work materials, as well as materials of travels and research, newspaper articles, and maps. Through the analysis of these multimodal sources we discover how the culture discovered by Blomstedt and Sucksdorff, as well as the local, national and international contemporary discussion were filtered into the dense ethnographical descriptions of their journey. The national romantic travels and the practices of such undertakings conducted by other Karelianist artists of the 1890s are also taken into account. Through combining these different points of view we examine how the visual and material cultural heritage and the experience of the researcher are etched and written into the materials of the collecting journeys.

Deep in the Heartland is comprised of three points of view which are both complementary and defining: critical heritology, dense ethnography, and cultural semiotics. The aim of combining different theoretical-methodological stances is to bring forth the intertextualities of practices of cultural heritage in a meaningful, critical way. A detailed historical reconstruction of the collection journey functions as an empirical, stemming-from-materiality core of the research, which becomes apparent in the notions and reflections of the researcher.

The research is an analysis of three cases compiled from the research materials: The Kantele-player of Vuokatti, the Weaver girl of the heartland, and a famous Guide for the journeys of artists. The purpose of these case studies is to produce multi-voiced, multi-leveled interpretations of the contents, shapes, and actions within texts of cultural-semiotic nature. The cases also bind together the historical, social, and geographical contexts along with discussions of them. In these cases the materials of Blomstedt and Sucksdorff are made apparent as active local tradition, representation of cultural heritage, and interpretation of national culture.

The sensibleness in choosing three viewpoints and three cases is founded in their complementary nature. When applied together they do not wrap a complex object of study in an unbroken whole, but instead allow for the overlapping and filtration of national cultural heritage on both the micro and macro levels. The structure of the research demonstrates a heritological approach stemming from an archival and field work origin, as well as developing a method and theoretical background for the re-interpretation of archival and museal materials.

LÄHTEET

Arkisto- ja museokokoelmat

- Museovirasto, 1894. Suomen Kansallismuseon esinekokoelma (MV: KE); Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin kokoelmat.
- Museovirasto, Suomalaisugrilaiset kokoelmat (SUK).
- Museovirasto, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkisto (SMYA).
- Museoviraston Kuvakokoelmat (MV: KA) Kansatieteen kuvakokoelma (aikaisemmin Kansatieteen kuva-arkisto) (MV:KA); Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma (MV:SUK).
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Kansanrunousarkisto (KRA). Runoja, Tarinoita, Loihtulukuja ja Lauluja. Keskisestä Venäjän Karjalasta, kerännyt 1894: Yrjö Blomstedt.
- Göteborgs landsarkiv Göteborgs landsarkiv (GLA), Eva och Louis Sparre arkiv.
- Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HäMA), Wetterhoffin arkisto.
- Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA), Y. O. Blomstedtin kokoelma.
- Oulun maakunta-arkisto, Oulun maakunta-arkisto (OMA).
- Kalevalaseuran arkisto, Louis Sparren kokoelma.
- Suomen arkkitehtuurimuseo, kirjasto, Yrjö Blomstedtin kokoelma.
- Kainuun Museo (KaiM), Kainuun Museon esinekokoelmat ja hallinnon arkisto.
- Keski-Suomen museo (KSM), Keski-Suomen museon arkisto.
- Suomen arkkitehtuurimuseo, kirjasto, Yrjö Blomstedtin kokoelma.
- Kajaanin kaupungin arkisto (KKA), Kajaanin maalaiskunnan arkisto.
- Kajaanin ev.lut. srk:n arkisto, Rippikirjat 1891-1900.
- Kuhmon ev.lut. srk:n arkisto, Rippikirjat 1891-1900.
- Sotkamon ev.lut. srk:n arkisto, Rippikirjat 1891-1900.
- Gallen-Kallelan Museo (GKM), Kokoelmat ja arkisto.
- Gallen-Kallela, A., Yksityiskokoelma.
- Lonkila, H. (HL) 2005-2015, tutkimuspäiväkirjat.

Karttalähteet

- Suomen rautatie ja matkailukartta. 1878.
- Kajaani, Sarja: Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto, Pitäjänkartasto, Arkistoyksikkö: 3342 06 Ia.* -/- - Kajaani).
- Tabella Geographica Caiania. Tabella geographica Caiania illustrissimi et generosis: comitis Domini Petri Brahe baronus. Digitaaliarkisto, <http://digi.narc.fi/digi/slistaus.ka?ay=205775>.
- Gylden, C. W. 1863. Karta öfver Finland: Sektionen D4: sydöstra delen af Uleåborgs län med norra delen af Kuopio län. http://www.vanhakartta.fi/historialliset-kartat/yleiskartat/suomen-yleiskartta-1864-1873/@@mapview?handle=hdl_123456789_18598.
- Inberg, I. J. 1875. Suomen Suuriruhtinaanmaan kartta. Helsinki: Kivipaino-yhtiö.

Kansanvalistusseura 1891. Kansanvalistusseuran pieni kartasto: 10 karttaa;
Kansakoulujen tarpeeksi. Helsinki: F. Tilgmannin kivipaino.
Maanmittaushallitus 2005–2015. Maanmittaushallituksen kansalaisen
karttapaikka – sivusto.
[http://kansalaisen.karttapaikka.fi/kartanhaku/osoitehaku.html?lang=.](http://kansalaisen.karttapaikka.fi/kartanhaku/osoitehaku.html?lang=)

Kuvalähteet

- Åkerblom, R. 1876. Vöyriäläisen luhdin sisustus, maalaus, 26 x 35 cm.
Museovirasto.
- Gallen-Kallela, A. 1891. Aino-taru, triptyykki, öljy kankaalle, keskiosa 153 x 153
cm, sivukuvat 153 x 77cm. Ateneumin taidemuseo.
- Gallen-Kallela, A. 1890. Iltarauha, öljy kankaalle, 49 x 42 cm. Ateneumin
taidemuseo.
- Gallen-Kallela, A. 1890. Laskumies, öljy, 35,5 x 27,5. Gallen-Kallelan Museo.
- Gallen-Kallela, A. 1890. Pettuleivän virttä laulava tyttö, öljy kankaalle, 51 x 38
cm. Lauri ja Lasse Reitzin säätio.
- Gallen-Kallela, A. 1890. Vuokatti (ja Pöllyvaara), öljy kankaalle, 48 x 98 cm.
Yksityinen kokoelma.
- Halonen, P. 1892. Kanteleensoittaja. Sanomalehti Kalevan kokoelma.
- Inha, I. K. 1896. Kanteleensoittaja, valokuva.
Teoksessa Suomi kuvissa, kuvataulu 186. Yksityinen kokoelma.
- Inha, I. K. 1896. Vuokatti, valokuva.
Teoksessa Suomi kuvissa, kuvataulut 140–141.
- Sparre, L. 1894. Helena (Matokangas) Haverinen piirustus, 19,9 x 23,5 cm.
Kainuun Museo.
- Sparre, L. 1894. Jouluyö, öljy kankaalle. Ruotsi: Yksityinen kokoelma.
- Sparre, L. 1894. Kaisa (Matokangas) Haverinen, piirustus, 29 x 23,4 cm.
Kainuun Museo.
- Sparre, L. 1894. Rennen tervavene P-etäisenkoskessa, punaliitu, 29,4 x 37,5cm.
Kainuun Museo.
- Sparre, L. 1894. Wickström ja Renne soutaa, piirustus. Ateneumin taidemuseo.
- Sparre, L. 1892. Renne 1892, tussi. Ateneumin taidemuseo.
- Sparre, L. 1892. Renne Matokangas, piirustus, lyijykynä 17,7 x 10,7 cm.
Ateneumin taidemuseo.
- Sparre, L. 1892. Renne ohjaa venettä, piirustus, tussi 14,7 x 10,5 cm. Ateneumin
taidemuseo.
- Sparre, L. 1892. Renne. Teoksessa Kalevalan kansaa katsomassa :
muistiinpanoja Kauko-Karjalan -retkeltä v. 1892, 1930. Jyväskylä:
Gummerus.

Painamattomat lähteet

- Jämsänen, A. 1986. *Arkkitehti Yrjö Blomstedt Keski-Suomessa*. Pro gradu -työ. Taidehistorian oppiaine, Taidehistorian laitos, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Kiviheimo, T. 1986. *Seminaarinlehtori, arkkitehti Yrjö Oskari Blomstedt sekä hänen toimintansa kuvaamataidon opetuksen uudistamiseksi Suomen seminaareissa ja kansakouluissa*. Kasvatus ja opetusopin laudatur-työ.
- Lonkila, H. & Miettinen, J. 2013. "Syvällä sydänmaassa. Yrjö Blomstedtin ja Victor Sucksdorffin Kainuu". *TAHITI: Taidehistoria tieteenä* 01/2013. Taidehistorian seura. <<http://tahiti.fi/01-2013/kentalta-ja-arkistosta/syvalla-sydanmaassa-%E2%80%93-yrjo-blomstedtin-ja-victor-sucksdorffin-kainuu/>>.
- Rikkinen, K. 1993. "Maailman ensimmäinen kansalliskartasto Suomi-kuvan rakentajana". <<http://www.tieteessatapahtuu.fi/993/rikkinen.htm>>. Tieteessä tapahtuu (1993/3).
- Saari, S. 1974. *Yrjö Oskari Blomstedt, keskisuomalainen arkkitehti*. Jyväskylä: Suomen historian laudaturesitelmä.
- Soininen, M. 1995. *Yrjö Blomstedtin taiteellinen kasvatus: piirustuksenopetuksen uudistuminen Jyväskylän seminaarissa vuosina 1898–1912*. Jyväskylä: Pro gradu -työ: Jyväskylän yliopisto, taidehistorian laitos.
- Suomen Sukututkimusseura Historiakirjat, HisKi - Historiakirjojen hakuohjelma, <http://hiski.genealogia.fi/hiski?fi>.

Kirjallisuus

- Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014*. Laatinut Opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Ympäristöministeriön asettama työryhmä. 2014. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Matkasuuntia Suomessa 1–4. 1888-1890*. Näköispainos. 1986. Helsinki: Suomen matkailuliitto.
- Kotitaide 01/1902. Suomen teollisuuslehti*. 1902.
- Kansakoulun lehti. Kasvatusopillinen aikakauskirja kodille ja koululle*. 1901. 1901. Turku, 41–115.
- "Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus", *Suomen museo*. 1895. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys. Suomen Museo 1895, 4–5, 37,39.
- "Karjala ja sen taiteellinen merkitys ". *Päivälehti* 1.10.1890. 1890. Helsinki: Eero Erkko.
- Kalevala*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 48. 1887. (3. painos) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ahlqvist, A. 1887. *Kalevalan karjalaisuus. Kalevalasta itsestään ja muualta todistettu*. Helsinki: Edlund.

- Ahonen, F. 1961. *Kajaanin kaupungin historia 3. Vv. 1810–1905*. Kajaani: Kajaanin kaupunki.
- Ahrenberg, J. 1878-1882. *Suomalainen ornamentiki 1-8, Finsk Ornamentik I-VIII*. . Helsingfors: G. W. Edlund's Förlag.
- Alasuutari, P. 1994. *Laadullinen tutkimus*. (2. uud. p. painos) Tampere: Vastapaino.
- Anderson, B. 2007. *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Sivilisaatiohistoria-sarja. Tampere: Vastapaino.
- Appelgren, H. & Aspelin, J. R. 1884. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 3.7.1883. 270–272.
- Aurasmaa, A. 2005. "Museon muisti". Teoksessa A. Aurasmaa & T. Talvio (toim.) *Museon muisti. Ritva Wäreän juhla-kirja*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 31. Helsinki: Taidehistorian seura, 13-23.
- Aurasmaa, A. 2002. *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Anne Aurasmaa.
- Barthes, R. 1994. *Mytologioita*. Suom. Panu Minkkinen. Eurooppalaisia ajattelijoita. Helsinki: Gaudeamus.
- Barthes, R. 1993. *Tekstin hurma*. Suom. Raija Sironen, jälkisanat Erkki Vainikkala. Littera. Tampere: Vastapaino.
- Barthes, R. 1985. *Valoisa huone*. Suom. Martti Lintunen, Esa Sironen & Leevi Lehto. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Barthes, R. & Minkkinen, P. 1994. *Mytologioita*. [Helsinki]: Gaudeamus. Eurooppalaisia ajattelijoita ISSN. Alkuteos : Mythologies.
- Blomstedt, Y. 1903. *Mitenkä yhteistoiminnan kautta käsiteollisuutta ja kotityötaitoa maaseuduilla olisi kehitettävää*. Helsinki: Yrjö Weilin.
- Blomstedt, Y. 1902. *Vastinetta ja selvoitettää "Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja" nimisen teoksen arvoitelun johdosta*. Liite Valvojan XI:teen vihkoon 1902. Valvoja Kahdeskolmatta vuosikerta (Yhdestoista vihko), 1-15.
- Blomstedt, Y. 1896. "Kaksi kolisenrautaa", Suomen Museo.
- Danesi, M. & Perron, P. 1999. *Analyzing Cultures. An Introduction and Handbook*. Advances in Semiotics. Bloomington: Indiana University Press.
- Elfing, T. 2006. "Värillä väliä". Teoksessa P. Kalhama (toim.) *Muotoutuva maalaus. Konteksteja ja kohtaamisia*. Helsinki: Kuvataideakatemia, 149-166.
- Eliade, M. 1993. *Ikuisen paluun myytti. Kosmos ja historia*. Suom. Teuvo Laitila. Helsinki: Loki-kirjat.
- Ervamaa, J. 1981. *R. W. Ekmanin ja C. E. Sjöstrandin Kalevala-aiheinen taide*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 81. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Fornäs, J. 1998. *Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Suom. Mikko Lehtonen et al. Tampere: Vastapaino.
- Fromm, H. 1987. *Esseitä Kalevalasta*. Suom. Liisa Rumohr-Norio & Anne Gustafsson. Suomi 139. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Frosterus, J. 1791. "Om Sotkamo Socken". Åbo Tidningar. 4.4.1791 . Åbo: Johan Christoffer Frenckell.

- Gallen-Kallela, K. 1965. *Isäni Akseli Gallen-Kallela 2. Elämää isän mukana.* Porvoo/Helsinki: WS.
- Gallen-Kallela-Sirén, J. 2001. *Minä palaan jalanjäljilleni. Akseli Gallen-Kallelan elämä ja taide.* Helsinki: Otava.
- Ganander, C. 1960. *Mythologia Fennica.* Ensimmäinen painos 1789. (3. painos) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Gebhard, H. 1895. "Kotimaan kirjallisuutta". Teoksessa Jyväskylä: Gummerus, 311-316.
- Haltsonen, S. 1947. *Theodor Schvindt. Kansatieteilijä ja kotiseuduntutkija.* Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: Tekijä.
- Haltsonen, S. & Tunkelo, E. A. 1938. *Kansantieteelliset käsikirjoitukset saapuneet Suom. Kirj. Seuran arkistoon ennen vuotta 1936.* Suomi 5, 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hannula, M. 2006. "Tila tarinana: maalauksen kokemuksellisuus ja intohimon arvet". Teoksessa P. Kalhama (toim.) *Muotoutuva maalaus. Konteksteja ja kohtaamisia.* Helsinki: Kuvataideakatemia, 167-182.
- Hannula, M., Suoranta, J. & Vadén, T. 2003. *Otsikko uusiksi. Taiteellisen tutkimuksen suuntaaviivat.* 23°45 9. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura.
- Hautala, J. 1960. "Christfrid Ganander ja hänen *Mythologia Fennicansa*". Esipuhe. Teoksessa C. Ganander (toim.) *Mythologia Fennica.* (3.th. painos) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 5-10.
- Heikel, A. O. 1887. *Rakennukset teremisseillä, mordvalaisilla, virolaisilla ja suomalaisilla.* Suomi jakso 2, osa 20. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikel, A. O. 1885. *Kansatieteellinen sanasto kuvien kanssa. Vähäinen alkukoetus muutamien Kalevalassa mainittujen esineitten selittämiseksi.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, K. 1986. *Kansakäsitteen ja etnisten käsitteiden suhteesta.* Kadotettu kansa, Oulussa 1983 pidetyn kansaseminaarin esitelmiä, Julkaisuja / Oulun yliopisto, Kirjallisuuden laitos 12. Teoksessa L. Viitanen (toim.) Oulu: Oulun yliopisto, .
- Heikkinen, K. & Kupiainen, T. 1994. Teoksessa J. Kupiainen & E. Sevänen (toim.) *Kulttuurintutkimus. Johdanto.* Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 249-269.
- Heikkinen, R. 1984. *Kunta kaupungin ympärillä. Kajaanin maalaiskunnan vaiheita kunnan lakkauttamiseen asti.* Kajaani: Kajaanin maalaiskunnan historiatoimikunta.
- Hietaharju, M. 2006. *Valokuvan voi repiä: valokuvan rakenne-elementit, käyttöympäristöt sekä valokuvatulkinnan syntyminen.* Väitöskirja. Journalistiikan oppiaine, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities 60. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Huhtamies, M. 2008. *Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633-2008.* Helsinki: Maanmittauslaitos.

- Härö, M. 1984. *Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917*. Helsinki: Museovirasto.
- Ignatius, K. E. F. 1880. *Suomen maantiede kansalaisille : Suomalaisen Kirjallisuuden seuran antaman toimen johdosta kirjoitettu*. Yleinen katsaus maahan ja kansaan. Osa 1, vihkot 1-3, Helsinki: Edlund. Kartoilla ja kuvilla varustettu.
- Immonen, K. & Leskelä-Kärki, M. 2001. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Inha, I. K. 1999. *Kalevalan laulumailta. Elias Lönnrotin poluilla Vienan Karjalassa: Kuvaus Vienan Karjalan maasta, kansasta, siellä tapahtuneesta runonkeruusta ja runoista itsestään*. Toim. Pekka Laaksonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 739. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Inha, I. K. 1909. *Suomen maisemia*. Porvoo: WSOY.
- Inha, I. K. 1896. *Suomi kuvissa*. Helsingfors: W. Hagelstam o. U. Wasastjerna.
- Jokinen, K. 1997. *Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet*. Väitöskirja. Sosiologian oppiaine, Jyväskylän yliopisto. SoPhi 14, Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 56. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Junkala, P. 1999. "Kenttätyö etnologian profiilina". Teoksessa B. Lönnqvist, E. Kiuru & E. Uusitalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, .
- Kalin, K. 1997. "Museo rakastettuni. Musée mon amour". *Museo*, 2/1997. Suomen museoliiton julkaisu. Teoksessa Helsinki: Suomen museoliitto, .
- Karjalainen, K. 1894. "Matkakirje Venäjän Karjalasta". Valvoja Neljästoista vuosikerta (Seitsemäs vihko), 350-352.
- Karjalainen, K. 1885. *Suomi. Kirjoituksia isänmaallisista aineista* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 18.11.1894, 270-272.
- Karkama, P. 1999. "1840-luku suomalaisen nykykulttuurin kohtuna". Teoksessa T. Koistinen (toim.) *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 755. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 84-105.
- Kaukonen, V. 1968. "Akonlahti". Teoksessa P. Virtaranta, V. Kaukonen, M. Kuusi & L. Virtanen (toim.) *Karjalan laulajat*. Hki: Kirjayhtymä, 107-121.
- Kaukonen, V. 1948. *Kalevala ja todellisuus. Eräitä kielenkäytön ongelmia*. Helsinki: Karhu.
- Kaukonen, V. & Uomala, V. 1984. *Kansanrunon Kauko-Karjalaa ja Kalevalan synty*. [Porvoo ; Hki ; Juva]: WSOY.
- Kinanen, P. 2007. "Museologiset objektit". Teoksessa *Museologia tänään*, Suomen museoliiton julkaisuja, ISSN 0355-1741 ; 57. [Helsinki]: Suomen museoliitto, 168-185.
- Kinnunen, H. 2008. *Tarinat teatterin taiteellisessa prosessissa*. Väitöskirja. Teatterikorkeakoulu. Acta Scenica 21. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.
- Knuutila, S. 2007. "Barthes ja punctumin peitetty mieli". Teoksessa H. Veivo & M. Bergman (toim.) *Vastarinta / resistanssi. Konfliktit, vastustus ja sota*

- semiotiikan tutkimuskohteina*. *Palmenia-sarja* 24, Semiotiikan verkkoyliopiston julkaisuja. Helsinki: Yliopistopaino, 33-53.
- Knuuttila, S., 1998. "Paikan synty suomalaisena ilmiönä". Teoksessa P. Alasuutari & P. Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa: muuttuva suomalainen identiteetti*. Sitra, ISSN 0785-8388; 210. Tampere: Vastapaino, 191-214.
- Knuuttila, S. 2006. "Paikan moneus". Teoksessa S. Knuuttila, P. Laaksonen, U. Piela & P. Aarnipuu (toim.) *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7-11.
- Knuuttila, S. 2004. "Kenttätöitä ja tuomioita". Teoksessa P. Laaksonen, S. Knuuttila & U. Piela (toim.) *Kenttäkysymyksiä*. Kalevalaseuran vuosikirja 83. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9-24.
- Koivunen, H. & Koski, J. T. 1996. "Tulevaisuuden filosofiaa". *Informaatio-tutkimus* 15 (2), 64-75. Helsinki:.
- Konkka, A. 2000. "Vaatteen nurja puoli I. Tekstiilien semiotiikasta". Teoksessa H. Lonkila, A. Meriläinen & M. Nissinen (toim.) *Rihma, elämän lanka*. Kajaani: Oulun yliopisto, 81-102.
- Konkka, A. 1999. "Tuulivuoate puussa". Teoksessa H. Lonkila & A. Meriläinen (toim.) *Rihma-aineksia*. Kajaani: Oulun yliopisto, 35-60.
- Konttinen, R. 2001. *Sammon takojat. Nuoren Suomen taiteilijat ja suomalaisuuden kuvat*. Helsinki: Otava.
- Konttinen, R. 1991. *Taiteilijapareja*. Helsinki: Otava.
- Korhonen, T. 1988. "Kansanomainen rakennustaide keskiajalta 1800-luvun lopulle". Teoksessa E. Rista, R. Rätty, B. v. Bonsdorff & S. Sarajas-Korte (toim.) *Ars. Suomen taide* 2. Espoo: Weilin + Göös, 18-47.
- Kosonen, K. 2000. *Kartta ja kansakunta. Suomalainen lehdistökartografia sortovuosien protesteista Suur-Suomen kuviin 1899-1942*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 793. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kukkonen, P. 1999. "The Kanteletar as Poetic Text and Discourse in the Semiotics of Culture". Teoksessa E. Tarasti, P. Forsell & R. Littlefield (toim.) *Snow, Forest, Silence. The Finnish Tradition of Semiotics*. Acta semiotica Fennica VII. Bloomington (Ind.): Indiana University Press, 336-356.
- Kurki, T. 2004. *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1002. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kurki, T. 2002. *Heikki Meriläinen ja keskusteluja kansanperinteestä*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 880. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lagus, F. H. B. 1893. "Kertomus asuinrakennuksista Sumiasissa". Teoksessa *Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 81, Kansatieteellisiä kertomuksia* 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 1-26.

- Lassila, P. 2000. *Runoilija ja rumpali. Luonnon, ihmisen ja isänmaan suhteista suomalaisen kirjallisuuden romanttisessa perinteessä*. Tietolipas 166. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtinen, I. 2005. "Suomalais-ugrilainen kulttuuriperintö ja identiteetti". Teoksessa P. Kokkonen (toim.) *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. *Studia Fenno-Ugrica* 21.9.-16.11.2004. Castrenianumin toimitteita 64. Helsinki: M.A. Castrénin seura, 131-147.
- Lehtonen, M., 2014. *Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Leino, K. 1890. "Taiteilijan näyttely II". *Päivälehti* 28.10.1892. Helsinki: Eero Erkkö.
- Lintonen, K. 2011. *Valokuvallistettu luonto. I. K. Inhan tuotanto luonnon merkityksellistäjänä*. Väitöskirja. Taidehistorian oppiaine, Helsingin yliopisto. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lonkila, H. 2011. "Ikkunoita itäiseen, yksityiskohtien etnografista tulkintaa". Teoksessa Gallen-Kallelan museo (toim.) *Ota sielusi täyteen! Tutkimuksellisia polkuja Akseli Gallen-Kallelan taiteeseen*. Espoo: Gallen-Kallelan museo, 23-31.
- Lonkila, H. 2010. "Renne Haverinen - kareliaanien oppaasta myyttiseksi hahmoksi ja ystäväksi". Teoksessa M. Vélez Cea & A. Waenerberg (toim.) *Kalevala granaína. Myytti, kuva, mielikuva*. Ranua: Mäntykustannus, 57-67.
- Lonkila, H. 2005. *Peilikäs peilinä*. Esipuhe Janne Vilkuna. Kainuun museon julkaisuja, Jyväskylän yliopiston Kulttuuri, tiede ja teknologia - muuntokoulutuksen julkaisuja / Artes Liberales nro 7. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lonkila, H. 2002. "Jokaiselta kylältä langan pätkä. Alastomalle paita". Teoksessa P. Laaksonen & U. Piela (toim.) *Lönnrotin hengessä 2002*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 424-434.
- Lonkila, H. 2014. "On tavaraa ku Rogatsun pattsähasssa. Aistien ja tekstien myyttisessä Karjalassa". Teoksessa S. Knuutila & U. Piela (toim.) *Ympäristömytologia. Kalevalaseuran vuosikirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 93. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 236-252.
- Lönnqvist, B. 2003. "Paradigma ja kenttä". Teoksessa P. Laaksonen, S. Knuutila & U. Piela (toim.) *Tutkijat kentällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 34-43.
- Lotman, J. 1989. *Merkkien maailma. Kirjoitelmia semiotiikasta*. Suom. Erkki Peuranen, Paula Nieminen & Jukka Mallinen. Helsinki: SN-kirjat.
- Lotman, J. 1990. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. Kääntänyt Ann Shukman, esipuhe Umberto Eco. The Second World. London: Tauris. 2. p. 2001.
- Louekari, L. 2007. Teoksessa R. Pitkänen & K. Kontturi (toim.) *Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 159-191.

- Louekari, L. 2006. *Metsän arkkitehtuuri*. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Julkaisu / Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto 38. Oulu: Oulun yliopisto, teknillinen tiedekunta.
- Lukkarinen, V. 2015. *Piirtäjän maisema: paikan kokeminen piirtämällä*. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lukkarinen, V. & Waenerberg, A. 2004. *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 965, Taidekoti Kirpilän julkaisuja 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mannerheim Sparre, E. 1994 [1951]. *Taiteilijaelämää*. Suom. Aili Palmén. (2. painos) Helsinki: Otava.
- Neovius, E. R., Palmén, J. A., Alfthan, M., Norrlin, J. P., Palmén, E. G., Savander, O. & Sederholm, J. J. 1899. *Atlas öfver Finland. Utgifven af Sällskapet för Finlands geografi*. Helsingfors: G. W. Edlund i distr.
- Niiranen, T. 1987. *Axel Olai Heikel. Suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija*. Snellman-instituutin julkaisuja 4. Kuopio: Kustannuskiila.
- Okkonen, O. 1961. *A. Gallen-Kallela. Elämä ja taide*. Suomen tiedettä no. 6. (2. painos) Porvoo: WSOY.
- Palin, T. 2004. *Oireileva miljömuotokuva. Yksityiskohdat sukupuoli- ja säätyhierarkian haastajina*. Väitöskirja. Turun yliopisto. Helsinki: Taide.
- Paulaharju, S. 1922. *Kainuun mailta : kansallistietoutta Kajaanin kulmilta*. Helsinki: Tietosanakirja.
- Pearce, S. M. 1995. *On collecting : an investigation into collecting in the European tradition*. London: Routledge. *Collecting cultures*. Lisäpainokset: Repr. 2005.
- Pearce, S. M. 1992. *Museums, Objects and Collections. A Cultural Study*. Leicester: Leicester University Press.
- Pentikäinen, J. 1987. *Kalevalan mytologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Penttilä, W. 1894. "Havaintoja suomalaisista luhtirakennuksista". Suomen teollisuuslehti. 1, 2-3.
- Pitkänen, R. & Kontturi, K. 2007. *Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pomian, K. 1990. *Collectors and Curiosities. Paris and Venice, 1500-1800*. Kääntänyt Elizabeth Wiles-Portier. Cambridge: Polity Press.
- Porthan, H., Gabriel 1930. "Ruotsin eri maakuntien suomalaisista", Åbo Tidningar 1793. Teoksessa *Suomen kansalliskirjallisuus. Valikoima Suomen kirjallisuuden huomattavimpia tuotteita 5, Isonvihan ajasta vuoteen 1809*. Helsinki: Otava, 173-204.
- Porthan, H., Gabriel 1930. "Ajatuksia Suomen viljelyksestä", Åbo Tidningar 1797. Teoksessa *Suomen kansalliskirjallisuus : valikoima Suomen kirjallisuuden huomattavimpia tuotteita..5, Isonvihan ajasta vuoteen 1809*. Helsinki: Otava, 205-236.

- Pöysä, J. 2004. "Historian etnografiaa Vienassa". Teoksessa P. Laaksonen, S. Knuuttila & U. Piela (toim.) *Kenttäkysymyksiä*. Kalevalaseuran vuosikirja 83. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25-42.
- Pöysä, J. 1997. *Jätjän synty. Tutkimus sosiaalisen kategorian muotoutumisesta suomalaisessa kulttuurissa ja itäsuomalaisessa metsätyöperinteessä*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 669. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ramsay, A. & Manninen, O. 1895. *Suomen matkailijayhdistys. Suomi. Matkaopas. Käytännöllinen käsikirja*. Helsinki: Waseniuksen kirjakauppa.
- Rantanen, P. 1997. *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivoinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 690. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Relander, O. 1894. *Kuvakielestä vanhemmassa suomalaisessa lyyrillisessä kansanrunoudessa*. Suomi jakso 3, osa 8. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Relander, O. 1893. *Karjalan kuvia*. Helsinki: Weilin ja Göös.
- Relander, O. 1895. Kirja-arvio: O. A. Forström, *Kuvia Raja-Karjalasta*. (Kansanvalistus-seuran toimituksia, 91). Helsingissä 1895. 172 . Valvoja Viidestoista vuosikirja (Viides ja kuudes vihko), 317-318.
- Relander, O. 1889. "Nykyisestä kansanrunoudesta Itä-Suomessa I-II". Valvoja Yhdeksäs vuosikerta (Seitsemäs ja kahdeksas vihko), 325-338.
- Retzius, G. 1878. *Finska kranier jämte några natur- och literatur-studier inom andra områden af finsk antropologi*. Stockholm: Central-Tryckeriet.
- Retzius, G. 1881. *Finland i Nordiska museet. Några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling*. Bidrag till vår odlings häfder 1. Helsingfors: G. W. Edlund.
- Rönkkö, M. 1999. *Suomalainen taidemuseo. Louvren ja Louisianan perilliset*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Dimensio 2. Helsinki: Valtion taidemuseo.
- Runeberg, J. L., & Sparre, L. 1892. *Elgskyttarne. En dikt i nio sånger*. Helsingfors: Edlund.
- Runeberg, J. L. 1936. *Hiroenhihtäjät*. Suomalaista kirjallisuutta kouluille 24. Porvoo: WSOY.
- Rytkölä, H. 1998. *Kainuun ja Karjalan parantaja. Elias Lönnrotin Kajaanin-aika*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto. Historian tutkimuksia 18. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Rytkölä, H., Konkka, A. & Tolonen, R. 2005. *Karjala Kainuussa : rajakyläien vaiheita 1700-luvun lopulta 1920-luvulle*. [Kajaani] [Oulu]: [Lönnrot-instituutti] ; Lönnrot-instituutin julkaisuja; ISSN n:o 9; Scripta historica, ISSN 0176-30260; 31.
- Räsänen, E. 2009. *Ruumiillinen esine, materiaallinen suku. Tutkimus Pyhä Anna itse kolmantena -aiheisista keskiajan puuveistoksista Suomessa*. Väitöskirja. Taidehistorian oppiaine, Helsingin yliopisto. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 116. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

- Saresma, T. 2007. *Omaelämäkerran rajapinnoilla. Kuolema ja kirjoitus*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 92. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sarje, K. 2007. Teoksessa R. Pitkänen & K. Kontturi (toim.) *Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 90. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 208-237.
- Schvindt, T. & Sirelius, U. Taavi 1922. *Suomen ylioppilasosakuntain kansatieteellinen museo vv. 1876-1893*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XXXIII. Hämeenlinna: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Schvindt, T. 1902. "Kansatiedettä" . Katsaus: Yrjö Blomstedt ja Victor Sucksdorff, Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja. 1900-1901. Valvoja Kahdeskolmatta vuosikerta (neljäs vihko), 293-299.
- Schvindt, T. 1902. *Finska nationaldräkter. 16 färgtryck med förklaringar*. Helsingfors: Weilin & Göös.
- Schvindt, T. 1894. Suomalaisia koristeita = Finnische Ornamente..1, Ompelukoristeita ja kuoseja = Stickornamente und Muster. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia, ISSN 0355-1768; 85. Suomen ja saksan kielellä. .
- Seppä, T., 2015. Kohtaamisia menneen kansa: tutkimus kansanrunous-aineistojen synnystä ja myöhemmistä tulkinnoista. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Kultaneito, ISSN 1239-3843 ; 16. Diss. : Joensuu : Itä-Suomen yliopisto. .
- Sevänen, E. 1999. "Nationalismi ja kansakuntien muodostuminen luokittelevasta, vertailevasta ja historiallisesta näkökulmasta". Teoksessa T. Koistinen (toim.) *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 755. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 15-46.
- Sihvo, H. 2003 (1973). *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 940. (2. tark. ja täyd. painos) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sihvo, H. 1969. *Karjalan löytäjät*. Helsinki:.
- Siikala, A. 2002. "Elias Lönnrot etnografina". Teoksessa P. Laaksonen & U. Piela (toim.) *Lönnrotin hengessä 2002*. Kalevalaseuran vuosikirja 81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 76-89.
- Siikala, A. 2008. "Kalevala myyttisenä historiana". Teoksessa U. Piela, S. Knuuttila & P. Laaksonen (toim.) *Kalevalan kulttuurihistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1179. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 296-329.
- Siivonen, K. 2008. *Saaristoidentiteetit merkkien virtoina. Varsinaissuomalainen arki ja aluekehitystyö globalisaation murroksessa*. Väitöskirja. Turun yliopisto. Kansatieteellinen arkisto 51. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Sirelius, U. T. 1916. *Suomen kansallismuseo, sen synty, kehitys ja nykyiset laitokset*. Helsinki:.

- Sparre, L. 1999 [1930]. *Kalevalan kansaa katsomassa. Muistiinpanoja Kauko-Karjalan retkeltä retkeltä v. 1892*. Suom. Joel Lehtonen. (3. painos) Kajaani: Kainuun museo- ja kotiseutuyhdistys.
- Sparre, L. 1930. *Kalevalan kansaa katsomassa. Muistiinpanoja Kauko-Karjalan retkeltä v. 1892*. Suom. Joel Lehtonen. Porvoo: WSOY.
- Sparre, L. 1890. "Tuokiokuvia". *Päivälehti* 16.10.1890. Helsinki: Eero Erkko.
- Sparre, L. 1890. "Ulkomaalainen taiteilija Suomesta". *Päivälehti* 7.10.1890. Helsinki: Eero Erkko.
- Stolt, E. 1996. "Luonto oppia lujempi: Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina". Teoksessa P. Vuorinen (toim.) *Työ miehen kunnia : arkkitehti Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina vuosina 1898-1912, Jyväskylän yliopiston museon julkaisuja*, ISSN 1236-861X; 6.[Jyväskylä]: [Jyväskylän yliopisto], 5-83.
- Stránský, Z. 1995. *Introduction to the study of museology for the students of the International Summer School of Museology ISSOM*. Kääntänyt Anton Pasienska. Brno: Masaryk University in Brno.
- Sucksdorff, V. 1895. "Ett och hvarje om byggnadsättat i Ryska Karelen", *Teknikern : tidskrift för byggnadskonst, ingenjörvetenskap, maskinbyggnad, geodesi, elektroteknik, teknologi, teknisk undervisning och i sammanhang därmed stående ämnen*. 1895, 211-213 ja kuvaliitteet 99-100, , 211-213.
- Sucksdorff, V. 1895. "Ett och hvarje om byggnadsättat i Ryska Karelen", *Suomen Teollisuuslehti* 1895, 217-219, 229, 230 ja kuvaliitteet IX-XI; 217-230.
- Sucksdorff, V. & Blomstedt, Y. 1901. *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja keskisestä Venäjän Karjalasta. Jälkimmäinen osa, Kuvakeräyksiä keskisestä Venäjän-Karjalasta*. Helsinki: Otava.
- Sucksdorff, V. & Blomstedt, Y. 1900. *Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja keskisestä Venäjän Karjalasta. Edellinen osa, Selittelevä kansatieteellinen tutkimus keskisestä Venäjän-Karjalasta*. Helsinki: Otava.
- Sulkunen, P. & Törrönen, J. 1997. *Semioottisen sosiologian näkökulmia. Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tarasti, E. 1990. *Johdatusta semiotikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkijärjestelmistä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tarkka, L. 1989. "Karjalan kuvaus kansallisena retoriikkana, Ajatuksia karelianismin etnografisesta asetelmasta". Teoksessa S. Knuuttila & P. Laaksonen (toim.) *Runon ja rajan tiellä*. Kalevalaseuran vuosikirja 68. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 243-257.
- Tervo, K. 2006. *Kuhmo - rajalla. Kuhmon kaupungin kulttuuriympäristöohjelma*. Kainuun ympäristökeskuksen raportteja 1/2006. Kajaani: Kainuun ympäristökeskus.
- Timonen, S. 1989. "Pohjois-Karjalan lyriikka". Teoksessa S. Knuuttila & P. Laaksonen (toim.) *Runon ja rajan teillä*. Kalevalaseuran vuosikirja 68. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 108-135.
- Topelius, Z., Krohn, J. & Becker, A. v. 1998. *Matkustus Suomessa. Ensimmäinen jakso*. Helsinki: Otava.

- Turpeinen, O. 2005. *Merkityksellinen museoesine. Kriittinen visuaalisuus kulttuuri-historiallisen museon näyttelysuunnittelussa*. Väitöskirja. Taideteollinen korkeakoulu. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja 63. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Uspenski, B. A. 1981. *Teesejä kulttuurien semioottisesta tutkimuksesta (sovellettuna slaavilaisiin teksteihin)*. Suom. Eero Tarasti & Markku Heikkinen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston taidekasvatuksen laitos.
- Veivo, H. 2009. "Tekstin säännönmukaisuudet, produktiivisuus ja raja". Teoksessa E. Hannula & U. Oksanen (toim.) *Murtuvat merkit : semiotiikan teoreettisen ja soveltavan tutkimuksen näkökulmia*. Palmenia-sarja ISSN 1795-8598 ; 53. Helsinki: Palmenia Helsinki University Press, 31-48.
- Veivo, H. 2007. *Vastarinta / resistanssi. Konfliktit, vastustus ja sota semiotiikan tutkimuskohteina*. Palmenia-sarja 24, Semiotiikan verkkoyliopiston julkaisuja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Veivo, H. & Huttunen, T. 1999. *Semiotikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Edita.
- Veli hopeasi Pekka 1870. Tapio. 14.5.1870.
- Vilkuna, J. 2010. "Museologia ja Suomen museot". Teoksessa S. Pettersson & P. Kinanen (toim.) *Suomen museohistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1265 .Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 332-346.
- Vilkuna, J. 2007. "Museologian vaihteita". Teoksessa P. Kinanen (toim.) *Museologia tänään*. Suomen museoliiton julkaisuja 57.Helsinki: Suomen museoliitto, 44-65.
- Vilkuna, J. 2000. *Näkökulmia museoihin ja museologiaan*. Ethnos-toimite 10. Helsinki: Ethnos.
- Vuorinen, J. 1997. *Taideos merkinä. Johdatus semioottiseen taidekäsitteeseen*. Tietolipas 149. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuorinen, P. 1996. Työ miehen kunnia: arkkitehti Yrjö Blomstedt Jyväskylän seminaarin lehtorina vuosina 1898-1912. [Jyväskylä]: [Jyväskylän yliopisto]. Jyväskylän yliopiston museon julkaisuja, ISSN 1236-861X; 6. Liittyy syksyllä 1995 avattuun näyttelyyn Yrjö Blomstedt - suora suomalainen. .
- Waenerberg, A. 2007. "Karelianismi kuvataiteessa. Katoavasta luonnonvarasta ikiliikkujaksi". Teoksessa O. Fingerroos & J. Loipponen (toim.) *Nykytulkintojen Karjala*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 202-225.
- Wilmi, J. & Laulumaa, V. 1997. *Sotkamon historia*. Sotkamo: Sotkamon kunta.
- Väisänen, A. O. 1990. *Hiljainen haltioituminen. A. O. Väisänen tutkielmia kansanmusiikista*. Toim. Erkki Pekkilä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 527. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Wäre, R. 1991. *Rakennettu suomalaisuus. Nationalismi viime vuosisadan vaihteen arkkitehtuurissa ja sitä koskevissa kirjoituksissa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 95. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.

LIITTEET

Tietoja Blomstedtin ja Sucksdorffin reitistä

Blomstedtin ja Sucksdorffin käyttämä nimi		päivä, jolloin paikalla vierailtiin	muita nimiä ja nykyinen tilan nimi	sijainti	talon numero liitekartoissa
Iisalmi	kestikievari	1.7.			
"Murtomäki"	kestikievari	1.7.	Hatula Illu	N 7096890 E 519580 N 7096648 E 519593	1
Mainua	kestikievari	1.7.	Tervola (Rantala) Mikkola (Koivula)	N 7109675 E 522769 N 7109879 E 523025	2
Kajaani	kestikievari	1.-3.7			
Jäätiö Kahvero	kestikievari	3.-6.7.	Jäätiö Kohvero	N 7113690, E 560847 N 7113598 E 561047	3
Tikkalanniemi	kestikievari	5.7. ja 6.7	Tikkalanniemi Sillankorva	N 7115601 E 560762	4
Perttula		5.7.		N 7118279 E 559046	5
Kärnäla	kestikievari	5.7.	Kärnäla Leirialue	N 7116623 E 558650	6
Sotkamo		7.7.	Pappila Sopala	N 7111958 E 569042	7
Murtoniemi Repake	kestikievari torppa	7.7 8.7. (merkin- tä tuohikon- tissa)			8
Lehtoniemi		9.7.		N 7102340 E 566553	9
Itäniemi		9.7-10.7		N 7100099 E 569933	10
Riihilehto (Koistila)		10.7.	Lehto	N 7097266 E 575737	11
Suonenvaara Niskala Kilpelä Rajala		10.7.	Ylitalo Suonenvaara	N 7097062 E 577801 N 7096814 E 578017	12
Alajärvi		11.7.	Peltola Ketola	N 7101656 E 576599	13
Sapsoperän tölli				N 7104832 E 575243	-
Härmä			Rikkola nykyinen Pyörälä	N 7107252 E 569283	14
Sapsoperän poukama			Rytilahti	N 7110748 E 570012	-
Sopala	kestikievari			N 7111958 E 569042	7
Härkölä		12.7.		N 7108208 E 575992	15
Soidinvaara			Soidinvaara	N 7115071, E 578714	16
Sumpsa			Sumsa	N 7116291 E 584264	17
Tervasalmi	kestikievari	14.7.		N 7108099 E 602892	18
Pöyhölä	kestikievari	14.7.	Ruunakangas	N 7110968 E 613249	19
Kuhmonniemi	kestikievari		Kuhmo, Tuupala	N 7113315 E 621804	20
Matokangas				N 7130847, E 628395.	21
Markenniemi				N 7110968 E 613249	22
Kovala				N 7137838 E 631225	23

Tuulijärvi		16.7.		N 7141002 E 632933	24
Seppälä		17.7.	nykyinen Tyvelä	N 7142096 E 636031	25
Lentiiran kirkko ja hautausmaa		17.7.	kirkon paikka hautausmaa	N 7142519 E 635398 N 7142635 E 635150	26
Sutela		17.7.	Sutela	N 7142499 E 635624	27
Kuivala		18.7.	Ala-Kuivala	N 7146154 E 635297	28
Ahola		18.7.		N 7151822 E 632585	29
Änäinpää		18.7.		N 7153650 E 634517	30
Jokela		18.7.		N 7152764 E 638711	31
Vartius		18.7.		N 7154406, E 639791	32
Juoartaneen talo		18.7.	Juortana	N 7156102 E 639997	33
Rimmi			Ala-Rimpi	N 7157388 E 640717	34
Huosius			Huosiusvaara	N 7158476 E 642411	35
Kultakaivo	lähde	18.7.	Kultalähde	N 6431088, E02959421	36

Reitti kartalla

